

ΣΧΟΛΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

ΑΘΗΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 56 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

ΓΡΑΦΕΙΑ

ΚΤΗΡΙΟ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

Ευελπίδων 6 και
Μουστοξύδη

Τηλ.: 2108896514
e-mail: res1@hndc.mil.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ-
ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΣΕΘΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΣΥΝΤΑΞΗ

Ταχχος (Ι) Δημήτριος Μπίτσης
Σμχος (Ι) Ιωάννης Φυτάς
Σχης (ΠΒ) Γεώργιος Χατζηγεωργίου
ΜΥ Α΄ Ελευθερία Κατσαρού
ΜΥ Α΄ Δρ. Πανωραία Γαϊτάνου

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ-
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Τυπογραφείο Ελληνικού
Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Γενικά Επιτελεία,
Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,
ΓΕΕΦ, Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΣΕΘΑ,
Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα,
Ενώσεις Αποστράτων

ISSN: 2944-991X (έντυπη)
2944-9928 (ηλεκτρονική)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Διοικητού ΣΕΘΑ

Σημείωμα Έκδοσης

Άρθρα

Γεράσιμος Καραμπελιάς Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου	3
Ευάγγελος Λιβιεράτος Ομότιμος Καθηγητής ΑΠΘ	8
Δρ. Ιωάννης Σταμούλος	21
Σχης (ΤΘ-ΕΥ) Γεώργιος Νίκας Υποψήφιος Διδάκτορας ΕΚΠΑ	27

Καινοτομία

Σμήναρχος (ΜΗ) Χρήστος Δημητρούσης	31
Συμπεράσματα Ημερίδας με θέμα «Ήπια Ισχύς: Πως εκφράζεται και πως συνεισφέρει ως εργαλείο Στρατηγικής στις Ένοπλες Δυνάμεις»	41
Συμπεράσματα Ημερίδας με θέμα «Τεχνητή Νοημοσύνη και Ανθεκτικότητα»	43

Βιβλιοπαρουσίαση

Άγγελος Συρίγος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Μεταπολίτευση 1974-75, 50 Ερωτήματα και Απαντήσεις»	46
Κωνσταντίνος Κυρίμης, «Τα καταφύγια της Αττικής, Τόμος Β»	47
Ιωάννης Παπαφλωράτος «Συνοπτική ιστορία της Κύπρου από την εποχή του Βυζαντίου έως και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο»	48

Εργασίες Σπουδαστών

Του Σχη (ΠΖ) Δημητρίου Τσαφούλη Σπουδαστή της 76ης ΕΣΦΔΠ	49
Του Σχη (ΤΘ) Ιωάννη Δράκου Σπουδαστή της 76ης ΕΣΦΔΠ	60

Δραστηριότητες

Τελετή Παράδοσης - Παραλαβής Καθηκόντων Διοικητή Σχολής Εθνικής Αμυνας	69
Τελετή εγκαινίων του νέου τμήματος της Βιβλιοθήκης που δημιουργήθηκε από τη Δωρεά Βιβλίων της Συλλογής του Καθηγητή Χριστόδουλου Κ. Γιαλλουρίδη στη ΣΕΘΑ	69
Τελετή Αποφοίτησης της 76 ^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Δια Παρουσίας της Σχολής Εθνικής Αμυνας	70

Χαιρετισμός Διοικητού ΣΕΘΑ

Αγαπητοί Αναγνώστες

Διαχρονικά η Σχολή Εθνικής Άμυνας μεριμνά, μέσω ενός πολυεπίπεδου προγράμματος εκπαίδευσης για την παροχή υψηλότατου επιπέδου γνώσεων επί θεμάτων Εθνικής Άμυνας και Στρατηγικών σπουδών, στους αξιωματικούς των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας, τους αξιωματούχους του Δημοσίου τομέα (στενού και ευρύτερου) καθώς και αξιωματικούς φίλων χωρών.

Εντός του παραπάνω πλαισίου, το περιοδικό «ΑΘΗΝΑ» ασχολείται με θέματα που αφορούν στο ραγδαία μεταβαλλόμενο περιβάλλον ασφαλείας και στη διαμόρφωση της Εθνικής Στρατηγικής, χρησιμοποιώντας παράλληλα διδάγματα της Ιστορίας ως επεξηγηματικά εργαλεία, στοχεύοντας στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των αναγνωστών και τον εμπλουτισμό του γνωστικού τους υποβάθρου.

Επιπλέον προβάλλεται το πλήθος των διεξαγόμενων δραστηριοτήτων και το υψηλό επίπεδο του ακαδημαϊκού προγράμματος εκπαίδευσης της Σχολής, αναδεικνύοντας παράλληλα το υψηλότατο επίπεδο της μόρφωσης των αποφοίτων της και τις αδιαμφισβήτητες οργανωτικές ικανότητες του προσωπικού της.

Στο παρόν τεύχος δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη των νέων καινοτόμων τεχνολογικών εφαρμογών και τον τρόπο που αυτές χρησιμοποιούνται κατά την σχεδίαση και διεξαγωγή των επιχειρήσεων ενώ παράλληλα εξετάζεται και η διαχρονική επίδραση του παράγοντα «Ηγεσία» στην επιτυχή διαμόρφωση της Στρατηγικής. Επιπλέον διερευνώνται θέματα που αφορούν στις πιθανές προκλήσεις ασφαλείας που μπορεί να συνεπάγεται, ο πρωτοφανής για την εποχή μας, διεθνής ανταγωνισμός ασφαλείας, στις διεθνείς πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής καθώς και στον τρόπο με τον οποίο τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου πεδίου της μάχης επηρεάζουν το ηθικό του προσωπικού στην πρώτη γραμμή.

Επιδιώκοντας την περαιτέρω αναβάθμιση της εξωστρέφειας της Σχολής αλλά και της ποιότητας του περιοδικού, εγκαινιάζουμε την αγγλική έκδοση, στην οποία θα συμπεριλαμβάνονται πλέον άρθρα και εργασίες στην αγγλική γλώσσα, αποβλέποντας στην προβολή του έργου της Σχολής Εθνικής Άμυνας σε αναγνώστες του εξωτερικού.

Ως Διοικητής της Σχολής Εθνικής Άμυνας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την συντακτική ομάδα του περιοδικού «ΑΘΗΝΑ», η οποία αφουγκράστηκε την αναγκαιότητα εξωστρέφειας του έργου της Σχολής και μαζί με το υπόλοιπο προσωπικό συμβάλλει στην εντατική προσπάθεια αναβάθμισης του εκπαιδευτικού έργου της Σχολής, αλλά και της προβολής αυτού.

Καλή Ανάγνωση
Αθανάσιος Σαρδέλλης
Αντιστράτηγος

Σημείωμα Έκδοσης

Οκτώ μήνες μετά τα γεγονότα της Γάζας και είκοσι εννέα μετά την αρχική εισβολή των Ρώσων στην Ουκρανία, παρά τους χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την τεράστια οικονομική αιμορραγία των εμπλεκομένων, δεν διαφαίνεται ακόμη στον ορίζοντα, κάποια ορατή μορφή διευθέτησης. Παράλληλα, νέες εστίες έντασης αναδεικνύονται διαρκώς, μεταβάλλοντας τις ισορροπίες στο διεθνές περιβάλλον. Η γνώση της στρατηγικής είναι ίσως, ο ασφαλέστερος «αλγόριθμος» για την ανάγνωση και ερμηνεία των γεγονότων αυτών και ίσως και της διακινδύνευσης κάποιων βραχυχρόνιων προβλέψεων.

Στο τρέχον τεύχος, παρατίθενται άρθρα με σημαντική γκάμα θεματολογίας. Το περιοδικό περιλαμβάνει το άρθρο του Καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Γεράσιμου Καραμπελιά για την ηγεσία στον Θουκυδίδη και στον Ξενοφώντα. Εν συνέχεια το άρθρο του Ομότιμου Καθηγητή του ΑΠΘ κ. Ευάγγελου Λιβιεράτου που αφορά στη σημασία της γεωχωρικής απεικονιστικής. Ακολουθεί στη συνέχεια το άρθρο του κ. Ιωάννη Σταμούλου, διδάκτορα του ΑΠΘ σχετικά με το στρες μάχης στις Ισραηλινές ΕΔ. Τέλος, η ενότητα ολοκληρώνεται με το άρθρο του Σχη Γεωργίου Νίκα, υποψήφιου διδάκτορα του ΕΚΠΑ για την αξία της προφορικής ιστορίας.

Ακολουθώντας, στην ενότητα Καινοτομία, ένα άρθρο του Σμηνάρχου (ΜΗ) Χρήστου Δημητρούση για τις δορυφορικές επικοινωνίες στις ΕΔ, καθώς και τα συμπεράσματα από δύο ημερίδες που διοργάνωσε η Σχολή. Στη στήλη Βιβλιοπαρουσίαση, παρουσιάζονται τρεις νέες εκδόσεις. Ακολουθούν οι εργασίες δύο σπουδαστών, του Σχη (ΠΖ) Δημητρίου Τσαφούλη, σπουδαστή της 76ης ΕΣΦΔΠ, με θέμα τον στρατηγικό διάλογο Ελλάδας - ΗΠΑ σε θέματα άμυνας και του Σχη (ΤΘ) Ιωάννη Δράκου, σπουδαστή της 76^{ης} ΕΣΦΔΠ, με θέμα τις πρωτοβουλίες της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ για την Κλιματική αλλαγή. Τέλος ακολουθεί φωτογραφικό υλικό από τις δραστηριότητες της Σχολής.

Τα δύο νέα στοιχεία στο παρόν τεύχος είναι το αγγλικό τμήμα του περιοδικού, το οποίο εγκαινιάζεται με σκοπό την διεύρυνσή του σταδιακά, ώστε να καλύπτει προσεχώς τις μισές σελίδες του περιοδικού και η χρήση της νέας τεχνολογίας.. Συγκεκριμένα το τμήμα ξεκινά με ένα άρθρο της κ. Μαρίας Ντανιέλλας Μαρούδα για την παραχώρηση από τα κράτη πρόσβασης στους διεθνείς οργανισμούς στις περιοχές με ανθρωπιστικές κρίσεις.. Ακολουθεί το άρθρο της Αντιπλοιάρχου του ΛΣ κ. Μαρίας Μακρή για τις στρατηγικές επιπτώσεις της επένδυσης της COSCO στο λιμάνι του Πειραιά. Τέλος το άρθρο του Πχου του ΠΝ κ. Παναγιώτη Τριαντόπουλου για την σημασία του Κλαούζεβιτς σήμερα. Επιπλέον και αναφορικά με την χρήση της τεχνολογίας, να σημειωθεί η χρήση ενός προγράμματος τεχνητής νοημοσύνης για τη σχεδίαση του εξωφύλλου στο παρόν τεύχος..

Καλή ανάγνωση

Ταξίαρχος (Ι) Δημήτριος Μπίτσις

Διευθυντής Σπουδών

Η ΗΓΕΣΙΑ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

Γεράσιμος Ν. Καραμπελιάς
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Εισαγωγή

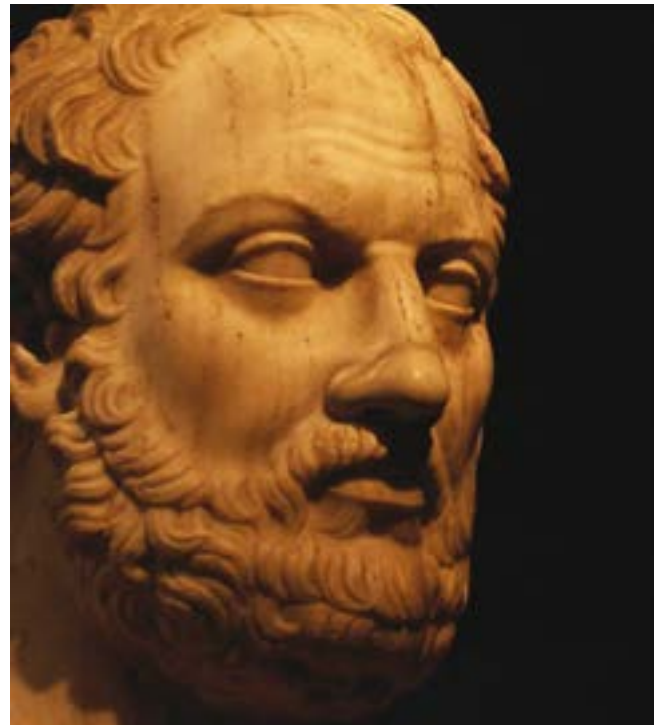
Από τη χρονική περίοδο που η διογκούμενη παρουσία της τεχνολογίας (πυρηνικά-βιολογικά-χημικά όπλα, κυβερνοπόλεμος-κυβερνοασφάλεια, κλπ) επέβαλε τη δραστική μείωση του ανθρώπινου παράγοντα ως κυρίαρχου στοιχείου για την τελική έκβαση των πολεμικών συγκρούσεων, ήταν αναμενόμενο ότι οι εξελίξεις που ακολούθησαν σε πολιτικό (διάκριση της στρατιωτικής από την πολιτική εξουσία, ισότητα των φύλων, κυριαρχία της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κλπ), σε οικονομικό (παγκόσμια επικράτηση του καπιταλιστικού μοντέλου, τεράστιες μετακινήσεις εργατικού δυναμικού και αγαθών, «κυριαρχία» των οικονομικών παραγόντων έναντι των πολιτικών, κλπ) και διοικητικό επίπεδο (διόγκωση της γραφειοκρατίας και της λειτουργίας της, «πίεση» από την ανερχόμενη τάξη των managers, κλπ) να δημιουργήσουν σοβαρά διλλήματα και «γκρίζες ζώνες» σε ότι αφορά τον ορισμό της ηγεσίας. Όπως εύστοχα παρατηρεί και ο Stogdill, «υπάρχουν τόσοι ορισμοί ηγεσίας, όσοι και οι άνθρωποι που προσπύθησαν να την ορίσουν» (Stogdill, 1974, σ. 259).

Η αναφορά στο έργο των δυο Αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και πολεμιστών, του Θουκυδίδη και του Ξενοφώντα, μας προσφέρει μοναδική ευκαιρία για επιστροφή σε εποχές όπου η πολυπλοκότητα σε ότι αφορά τον ορισμό της ηγεσίας ήταν απύουσα. Στις πολεμικές συγκρούσεις κυριαρχούσε ο ανθρώπινος παράγοντας, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, και οι εξουσίες του πολιτικού με το στρατιωτικό ηγέτη ήταν άμεσα συνδεδεμένες. Ο δαιδαλώδης κύκλος της γραφειοκρατίας και των νομικών συμβούλων απουσίαζε από τη διαδικασία λήψης απόφασης και εκτέλεσης εντολών αλλά και η έννοια της προστασίας των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι του συλλογικού αγαθού (της πολιτείας), ενώ η οικονομία ήταν υπό τον μερικό ή απόλυτο έλεγχο της πολιτικο-στρατιωτικής εξουσίας. Καθώς ο πόλεμος και οι ένοπλες συγκρούσεις αποτελούσαν τακτικό φαινόμενο στην ζωή όλων των ανθρώπων και της κάθε πολιτείας, ασκώντας τεράστια επιρροή στους τομείς της εκπαίδευσης, της οικονομίας, της πολιτικής αλλά και της

πολιτιστικής τους ταυτότητας, εξίσου φυσιολογικός ήταν και ο τρόπος προσέγγισης της ηγεσίας μέσα από πρόσφατα παραδείγματα που και οι ίδιοι βίωσαν.

Η Ηγεσία στον Θουκυδίδη

Ο Θουκυδίδης, στο μνημειώδες έργο του «Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου» περιγράφει με σαφήνεια τις σχέσεις εξουσίας και ανθρώπινης συμπεριφοράς σε περιόδους κρίσεων και πολεμικών συγκρούσεων, προσφέροντας στους αναγνώστες του όλα τα εργαλεία που θα χρειασθούν για να αντιληφθούν τα πρότυπα των αρχηγών/ηγέτων τους που θα κληθούν να λάβουν τις κρίσιμες αποφάσεις τόσο για την ίδια τους τη ζωή όσο και για το μεγαλείο ή την καταστροφή της πόλης και του πολιτισμού τους. Επισημαίνει εμφατικά, ότι στη λήψη απόφασης οφείλει να επικρατεί η λογική, γι' αυτό και επιφυλάσσει τον μεγαλύτερο έπαινο σε εκείνους που συνδυάζουν την σύνεση με την αποφασιστική δράση. Ο Θουκυδίδης ξεχωρίζει δυο προσωπικότητες, αυτές του Αθηναίου πολιτικού και στρατηγού Περικλή και αυτή του Σπαρτιάτη Στρατηγού Βρασίδα.

Προτομή του Θουκυδίδη
(πηγή: <https://freedomandcitizenship.columbia.edu>)

Ο θαυμασμός του Θουκυδίδη για τη χαρισματική ηγετική προσωπικότητα του Περικλή είναι τεράστιος διότι ενώ αναγνωρίζει ότι είναι πολύ έξυπνος και μορφωμένος (2.60.5), παραμένει πάνω από όλα καθοδηγούμενος από και αφοσιωμένος στο μεγαλείο της πόλης του και όχι στο προσωπικό του κέρδος. «καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἥσσον ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῶ μᾶλλον διασφάζεται» (2.60.3) Καταδικάζοντας κάθε άλλη φωνή σε σιωπή έως και το θάνατο του τελευταίου, ο Θουκυδίδης μετατρέπει το έργο του σε μια λεκτική μαρτυρία των αντιλήψεών του περί της άρτιας διοίκησης της Αθήνας ότι ενώ δι-αλαλούσε παντού την υπερηφάνεια του αλλά και την αντίστοιχη των συμπολιτών του για τη λειτουργία της δημοκρατίας, όλοι ήξεραν ότι η αποτελεσματική διοίκη-σή της ήταν «ἔργω δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή». (2.65.10). Ο Περικλής λόγω της υψηλής πνευματικής του καλλιέργειας και ψυχικής δύναμης, και επιβεβαι-ώνοντας συνεχώς τη φήμη του ανεπηρέαστου από τα υλικά αγαθά αρχηγού, κατόρθωνε να διατηρεί τον από-λυτο έλεγχο επί της κοινής γνώμης, νουθετούσε τους πολίτες αντί να τους επιτρέψει να τον οδηγήσουν «οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἤγε» (2.65.9) διότι δεν έδωσε ποτέ στο πλήθος την ευκαιρία να μετατραπεί σε όχλο. (2.22.1) Ταυτόχρονα, ποτέ δεν προσπάθησε να εκμεταλλευτεί την άγνοια του κοινού του. Οι ομιλίες του Περικλή ενημέρωναν, καθοδηγούσαν, επεξηγούσαν, προέβλεπαν γεγονότα και προειδοποιούσαν τα μέλη της Εκκλησίας του Δήμου για τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις των αποφάσεών τους. «Τὸν δὲ πόνον τὸν κατὰ τὸν πόλεμον, μὴ γένηται τε πολὺς καὶ οὐδὲν μᾶλ-λον περιγενώμεθα, ἀρκείω μὲν ὑμῖν καὶ ἐκεῖνα ἐν οἷς ἄλλοτε πολλάκις γε δὴ ἀπέδειξα οὐκ ὀρθῶς αὐτὸν ὑποπευόμενον» (2.62.1) Δεν διστάζει μάλιστα δε σε καιρούς χαλεπούς να υπενθυμίζει στους συμπολίτες του ότι απόδειξη της πολιτιστικής και πολιτειακής ανω-τερότητας της Αθήνας έναντι των άλλων πόλεων (σε κουλτούρα και θεσμούς) είναι το σθένος που πολιτεία και πολίτες οφείλουν να επιδεικνύουν σε περιόδους αντιξοότητας. (2.64.3 και 2.64.6) Σε στρατηγικό επίπε-δο, αναγνωρίζει ότι το πλεονέκτημα της Αθήνας είναι το θαλάσσιο εμπόριο και η πολεμική της κυριαρχία στη θάλασσα και μετατρέπει αυτή την οξυδερκή αξιολόγη-ση σε ένα επιχειρησιακό σχέδιο που δεν επιτρέπει τη χερσαία εμπλοκή του στρατού της πόλης με τον σπαρ-τιατικό στρατό. (2.62.2) Για να δείξει δε το βάθος της δέσμευσής του σε αυτή τη στρατηγική δεν διστάζει να

απαρνηθεί την υπεράσπιση όλων των οικιών και κτη-μάτων έξω από τα τείχη της πόλης, συμπεριλαμβανο-μένων και των δικών του.

Από τους Σπαρτιάτες, ο Θουκυδίδης ξεχωρίζει τον Στρατηγό Βρασίδα ο οποίος διακρίνεται για τη μο-ναδική ικανότητά του να μπορεί να αντιληφθεί τις επι-λογές δράσης που έχουν φίλοι και εχθροί σε κρίσιμες καταστάσεις και κατά συνέπεια να λαμβάνει γρήγορα σημαντικές αποφάσεις και να κάνει τις στρατηγικές του κινήσεις (αιφνιδιασμού) χωρίς κανένα δισταγμό. «κὰν τούτῳ Βρασίδῃ ὡς ὄρᾳ τὸν καιρὸν καὶ τὸ στρά-τευμα τῶν Ἀθηναίων κινούμενον, λέγει τοῖς μεθ' ἑαυ-τοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅτι «οἱ ἄνδρες ἡμᾶς οὐ μενοῦσιν. δῆλοι δὲ τῶν τε δοράτων τῇ κινήσει καὶ τῶν κεφαλῶν· οἷς γὰρ ἂν τοῦτο γίγνηται, οὐκ εἰώθασι μένειν τοὺς ἐπιόντας, ἀλλὰ τὰς τε πύλας τις ἀνοίγεται ἔμοι ἄς εἴρη-ται, καὶ ἐπεξίωμεν ὡς τάχιστα θαρσοῦντες» (5.10.5) Απαιτεί από τους πολεμιστές του να διαθέτουν του-λάχιστον τα τρία χαρακτηριστικά του καλού στρατιω-τικού, την προθυμία για μάχη, το αίσθημα ντροπής για τα επαισχυντα αποτελέσματα και την υπακοή στους ανωτέρους (5.9.9) ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να τους κρατά ενήμερους για τα τεκταινόμενα και εκθέτει τα σχέδιά του με λεπτομέρεια, ώστε να γνωρίζουν τι πρέπει ακριβώς να κάνουν και πώς να επιτύχουν τον αντικειμενικό τους σκοπό.(5.9.6) Με τον τρόπο αυτό αλλά και με την ευχέρειά του στην επικοινωνία, ασυνή-θιστο χαρακτηριστικό για Λακεδαιμόνιο, διατηρεί αμεί-ωτη την εμπιστοσύνη που τρέφουν οι πολεμιστές προς το πρόσωπό του, καθώς οι τελευταίοι αντιλαμβάνονται ότι διοικούνται από έναν αρχηγό που ξέρει να ενεργεί αποφασιστικά και αποτελεσματικά. «ἐγὼ τε δεῖξω οὐ παραινέσαι οἷός τε ὦν μᾶλλον τοῖς πέλας ἢ καὶ αὐτὸς ἔργω ἐπεξελεθῆν». (5.9.10) Απόδειξη του ηγετικού αποτυπώματος του Βρασίδα, υποστηρίζει ο Θουκυδί-δης, είναι η στρατιωτική αριστεία και η φήμη που θα δημιουργήσει η προσωπικότητα του και οι οποίες θα προκαλέσουν τη στροφή πολλών συμμαχικών πόλεων της Αθήνας προς τη Σπάρτη, ακόμη και μετά το θάνατό του. (4.81.2)

Η Ηγεσία στον Ξενοφώντα

Ο Ξενοφών θα ασχοληθεί πάρα πολύ με την έν-νοια της ηγεσίας και ιδιαίτερα της στρατιωτικής καθώς ο ίδιος θα λάβει μέρος σε πολλές πολεμικές επιχειρή-σεις είτε ως μισθοφόρος είτε ως πολίτης-οπλίτης της

Αθήνας είτε ως πολεμιστής-σύμμαχος των Σπαρτιατών. Γι' αυτό και οι απόψεις του για την ηγεσία αντανακλούν έναν περίπλοκο συνδυασμό παραγόντων, παραδοσιακών στοιχείων, προσωπικών βιωμάτων αλλά και ιδεολογικών αντιλήψεων (Σωκράτης). Όμως και αυτός, όπως και ο Θουκυδίδης, θα υποστηρίξει ότι τόσο η προσωπικότητα όσο και η πολιτειακή-κοινωνική κουλτούρα προέλευσης εκάστου στρατηγού, φέρελλπι στρατιωτικού ηγέτη, διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στην προσπάθεια ανάδειξής των στο ρόλο αυτό και συμπληρώνεται από την ανησυχία του για το βαθμό επιρροής των πράξεων των τελευταίων στην μετεξέλιξη της επικρατούσας πολιτικής, κοινωνικής και πολιτιστικής κουλτούρας τόσο των πόλεων που κατοικούν όσο και της ευρύτερης «εθνικής» ταυτότητας.

Στο έργο του για τον Σπαρτιάτη Βασιλιά Αγησίλαο, ο Ξενοφών πλέκει το εγκώμιο του τελευταίου προβάλλοντας εμφατικά δύο αρετές του: «την ευβουλίαν» δηλαδή την ορθή σκέψη και «το σωφρονείν» δηλαδή την επιλογή της μη-ακραίας δράσης και συμπεριφοράς. Ο Ξενοφών εκλαμβάνει τον Αγησίλαο ως εξέχουσα χαρακτηριστική προσωπικότητα στρατιωτικού αρχηγού που διακρίνεται για την ευγένεια του χαρακτήρα του, το ήθος του αλλά και την υποδειγματικά ενάρετη ιδιωτική του ζωή. Τοποθετεί την πατρίδα του πάνω από το προσωπικό του συμφέρον γι' αυτό και δεν υπολογίζει ούτε τον κόπο ούτε τα χρήματα που θα χρειαστεί να καταβληθούν για την επίτευξη του τελικού σκοπού. (7.2) Δεν βρίσκει ποτέ ως δικαιολογία τα πολλά έτη που φέρει στην πλάτη του ούτε τη σωματική ιδιομορφία (ήταν χλωός, μικρόσωμος και ασθενικός) διότι πιστεύει ότι το καθήκον κάθε σωστού βασιλιά και αρχηγού είναι να προσφέρει τα περισσότερα οφέλη σε αυτούς που κυβερνά/διοικεί. (7.1) Επιπρόσθετα, δεν επεδίωκε την σωματική ή πνευματική «εξόντωση» των εχθρών του, αντίθετα τους επαινούσε αν έκαναν κάτι καλό για την πατρίδα διότι πίστευε ότι είναι προς όφελος της να είναι ενεργοί όλοι οι πολίτες, «λέγων ὅτι οὐκ ἀνδραποδίζεσθαι δέοι Ἑλληνίδας πόλεις ἀλλὰ σωφρονίζειν, εἰ δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἔφη, ἡμῶν αὐτῶν ἀφανιοῦμεν, ὄραν χρήμη οὐδ' ἔξομεν μεθ' ὅτου τῶν βαρβάρων κρατήσομεν». (7.7) Πίστευε ότι από τα μεγαλύτερα καθήκοντα του Βασιλιά/Στρατηγού είναι η παραδειγματική υπακοή στους νόμους της πολιτείας διότι ποιος θα τολμούσε να απειθαρχήσει όταν βλέπει ότι ο Βασιλιάς πειθαρχεί σε αυτούς. (7.3) Διακρίνεται για τη μετριοπάθεια του χαρακτήρα του, την τεράστια ικανότητα αυτοελέγχου των συναισθημάτων του αλλά και για το αίσθημα

δικαίου που καθοδηγεί τις πράξεις του. Το τελευταίο δεν τον ακολουθεί μόνο σε ότι αφορά τη δίκαιη διαχείριση των αγαθών πριν και μετά τη μάχη (4.1) αλλά και στην επιτέλεση των στρατιωτικών του καθηκόντων όπως η πειθαρχία και η εκγύμναση. Ως βασιλιάς που επεδίωκε να διατηρήσει τους άνδρες του σε ετοιμότητα, σε καλή φυσική κατάσταση, και με υψηλό πνεύμα άμιλλας, αυταπάρνησης και πειθαρχίας, ο Αγησίλαος λαμβάνει μέρος σε όλες τις ασκήσεις εκγύμνασης μαζί με τους υπόλοιπους στρατιώτες. «Αγησίλαον μὲν πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους στρατιώτας ἔστεφανωμένους τε ὅπου ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἴοιεν». (1.27) Τέλος, τονίζει την τεράστια σημασία που δίνει ο Αγησίλαος στο υψηλό φρόνημα και της πειθαρχίας για την έλευση του επιθυμητού αποτελέσματος, της νίκης. Για το μεν υψηλό φρόνημα, ο Αγησίλαος μεριμνούσε για την ικανοποίηση των αναγκών των στρατιωτών του και τελευταία των δικών του «τῶ μὲν αὐτὸς ὡς ἐλαχίστων δεῖσθαι, τῶ δὲ τοὺς φίλους ὡς πλεῖστα ὠφελεῖν». (11.11) Σε ότι αφορά την πειθαρχία πιστεύει ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις που είναι πειθαρχημένες έχουν υψηλό φρόνημα νίκης καθώς ο κάθε οπλίτης αναγνωρίζει ότι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι ενός συνόλου, το οποίο δύναται να εκτελέσει κάθε αποστολή με επιτυχία. (1.24)

Άγαλμα του Ξενοφώντα τοποθετημένο έξω από το Κοινοβούλιο της Αυστρίας στη Βιέννη (πηγή: <https://www.worldhistory.org>)

Από τους Πέρσες, ο Ξενοφών επιλέγει την προσωπικότητα του Βασιλιά Κύρου του Β, του επονομαζό-

μενου και Μέγα, καθώς θεωρεί ότι από την περιγραφή της ανατροφής του αλλά και της αποτελεσματικής διοίκησης της τεράστιας αυτοκρατορίας του, τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, θα μπορέσουν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση των μελλοντικών ηγητόρων. Από τον πατέρα του, τον Καμβύση, ο Κύρος λαμβάνει τη συμβουλή ότι μπορεί εύκολα κάποιος να ανέλθει με τόλμη και θράσος στην εξουσία αλλά δύσκολα θα τη διατηρήσει δίχως σωφροσύνη και εγκράτεια. «τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν πολλάκις τῷ τόλμαν μόνον παρασχομένῳ ἐγένετο, τὸ δὲ λαβόντα κατέχειν οὐκέτι τοῦτο ἄνευ σωφροσύνης οὐδ' ἄνευ ἐγκρατείας οὐδ' ἄνευ πολλῆς ἐπιμελείας γίνεταί». (7.5.76) Μαθαίνει, επίσης, ότι οφείλει να είναι ευσεβής προς τους θεούς όχι μόνο όταν τους έχει ανάγκη αλλά και όταν ευημερεί. Ο ίδιος παρακινεί τους άνδρες του να προσευχηθούν μαζί του, ενώ αυτός και οι αξιωματικοί του μετέχουν υποχρεωτικά στα τελετουργικά. Ο κύριος σκοπός των θρησκευτικών τελετών ήταν ασφαλώς η απόδοση ευγνωμοσύνης για την επιβίωση από τις μάχες και τα αγαθά που τους έχουν προσφερθεί σε αυτή τη ζωή, αλλά σε πρακτικό επίπεδο, ο Κύρος ενίσχυε την αίσθηση της συναδελφικότητας μεταξύ του διοικητή, των ανώτερων και κατώτερων αξιωματικών και των στρατιωτών μέσα στο στράτευμα, ενδυναμώνοντας τις σχέσεις μεταξύ των, μειώνοντας το φόβο για την επικείμενη μάχη και ανυψώνοντας το ηθικό τους. (1.6.44-1.6.46) Επιπρόσθετα, ο Καμβύσης τον παρακινεί να προβλέπει τις ανάγκες του στρατεύματος πριν αυτές εκδηλωθούν, διότι έτσι θα του δοθεί η δυνατότητα όχι μόνο να ευεργετεί τους πολεμιστές που είναι υπό τις διαταγές του αλλά και να τους τιμωρεί δίχως να διαταραχθεί η συνοχή του στρατεύματος και η απόδοσή του στο πεδίο της μάχης. «σοι ἤδη ἔχοιεν μὲν τὰ ἐπιτήδεια οἱ στρατιῶται, ὑγιαίνουσιν δέ, πονεῖν δὲ δύναιντο, τὰς δὲ πολεμικὰς τέχνας ἡσκηκότες εἶεν, φιλοτίμως δ' ἔχοιεν πρὸς τὸ ἀγαθὸ φαίνεσθαι, τὸ δὲ πειθεσθαι αὐτοῖς ἥδιον εἶναι τοῦ ἀπειθεῖν, οὐκ ἂν πνικαῦτα σωφρονεῖν ἂν τίς σοι δοκοίη». (1.6.26) Τέλος, τονίζει εμφατικά ότι είναι η πειθαρχία αυτή που θα εξασφαλίσει το τελικό επιθυμητό αποτέλεσμα τόσο στο πεδίο της μάχης όσο και στην αρίστη διοίκηση μιας πολιτείας. Όχι όμως η πειθαρχία δια του φόβου αλλά δια του παραδείγματος. «ὦ παῖ, ἡ ὁδὸς ἐστίν· ἐπὶ δὲ τὸ κρεῖττον τούτου πολὺ, τὸ ἐκόντας πειθεσθαι, ἄλλη ἐστὶ συντομωτέρα. ὃν γὰρ ἂν ἠγῆσωνται περὶ τοῦ συμφέροντος ἑαυτοῖς φρονιμώτερον ἑαυτῶν εἶναι, τούτῳ οἱ ἄνθρωποι ὑπερηδέως πείθο-

ντα... Λέγεις σύ, ἔφη, ὦ πάτερ, ὡς καὶ καρτερώτερον δεῖ πρὸς πάντα τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχομένων εἶναι». (16.21.-1.6.25)

Επίλογος

Και τους δυο Αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους-πολεμιστές, τον Θουκυδίδη και τον Ξενοφώντα, απασχολεί έντονα το ζήτημα της αποτελεσματικής διοίκησης-ηγείας ενός στρατεύματος-μιας πολιτείας, γι' αυτό και μέσα από τα έργα τους προσπαθούν να σκιαγραφήσουν, όσο καλύτερα μπορούν, τις περισσότερες προσωπικότητες που γνώρισαν και που είχαν κληθεί να λάβουν κρίσιμες αποφάσεις σε ιδιαίτερα απαιτητικές καταστάσεις διαχείρισης κρίσεων (πολεμικών συρράξεων). Επιπλέον, και τους δυο διαπνέει η πεποίθηση ότι τόσο η προσωπικότητα εκάστου αρχηγού πολιτείας/στρατεύματος όσο και η πολιτειακή του κουλτούρα προέλευσης διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στην προσπάθεια ανάδειξης τους σε ηγετική μορφή. Ταυτόχρονα, δεν επιδιώκουν να κρύψουν την ανησυχία τους για το βαθμό επιρροής των πράξεων των προσωπικοτήτων που θα κληθούν να λάβουν τις κρίσιμες αποφάσεις στην μετεξέλιξη της επικρατούσας πολιτειακής-πολιτιστικής κουλτούρας και αντίστροφα. Είναι ίσως αυτή η ανησυχία αλλά και τα πλούσια βιώματα που φέρουν ο καθένας χωριστά που τους οδηγούν σε κοινά συμπεράσματα. Ότι δηλαδή, στη λήψη απόφασης, δεν πρέπει να κυριαρχούν τα προσωπικά/συλλογικά συναισθήματα, οι ανταγωνιστικές αντιλήψεις και η ρητορική/δημαγωγία αλλά η λογική και η πειθώ. Και οι δυο εξυμνούν εκείνες τις προσωπικότητες που κατόρθωσαν να συνδυάζουν την σύνεση (σωφροσύνη) με την αποφασιστική δράση.

Δεν αποτελεί κρυφό μυστικό ότι όλοι οι σπουδαστές/ερευνητές του φαινομένου της ηγεσίας από τον Κικέρωνα, τον Πλούταρχο, τον Μάρκο Αυρήλιο, τον Μακιαβέλλι, τον Thomas Hobbs και τον Max Weber έως και τους σύγχρονους όπως οι David Segal, Robert Stone, Keith Grint, Eytan Shamir κ.α. έχουν απλά προσπαθήσει να προσαρμόσουν στα δεδομένα της εποχής των όσους παράγοντες/χαρακτηριστικά της έθιξαν πρώτοι στα έργα τους οι Θουκυδίδης και Ξενοφώντας. Για παράδειγμα, βασικοί παράγοντες όπως η πειθαρχία και το υψηλό ηθικό των στρατιωτών, ο δικαιοκός χαρακτήρας και η γενναιοδωρία του επικεφαλής, η γνώση του αντικειμένου, η συμπεριφορά και

ο βαθμός ενσυναίσθησης προς τα μέλη της ομάδας, η αποφυγή ακροτήτων και ο σεβασμός προς τα θεία θα αναδυθούν άπειρες φορές από τους μεταγενέστερους, με διαφορετική φυσικά «βαρύτητα» από περίπτωση σε περίπτωση. Η ραγδαία ενασχόληση μεγάλων οικονομικών (Coca Cola, General Motors, Toyota, Phillip Morris, Meta, Google, Microsoft, Ali Baba, Aramco, Shell, Samsung κλπ) αλλά και διοικητικών (ΟΗΕ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΥΝΕΣΚΟ, ΕΕ, κλπ) οργανισμών και επιχειρήσεων με τη θεματική της διοίκησης/ηγείας από τις αρχές του εικοστού αιώνα, θα περιπλέξει το θεωρητικό διάλογο περί ηγεσίας καθώς τόσο ο τελικός στόχος όσο και τα μέσα και οι διαδικασίες λήψης απόφασης διαφέρουν από αυτές των ενόπλων δυνάμεων. Έτσι, πολλοί ερευνητές από τον κόσμο της οικονομίας, της ψυχολογίας και των επιχειρήσεων, όπως οι John Kotter, Kurt Lewin, Bernard Bass, Ken Blanchard, Peter Drucker, Daniel Goleman, κ.α. θα εμπλακούν και θα εξερευνήσουν σε βάθος πτυχές της διοίκησης/ηγείας που το στρατιωτικό επάγγελμα ποτέ δεν θα επέτρεπε. Με σύνεση και λογική, ακολουθώντας και εμείς τις συμβουλές των Θεουκιδίδη και Ξενοφώντα, οφείλουμε να γίνουμε κοινωνοί όλης αυτής της γνώσης και να την εφαρμόσουμε όπου και όταν αυτή κριθεί απαραίτητη για τις αποφάσεις που θα κληθούμε είτε να λάβουμε είτε να υπηρετήσουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θουκυδίδου Ιστορίαι, (μτφρ Ε. Βενιζέλος). 2η έκδ. (Αθήνα: Εστία, 1960)

Ξενοφώντος *Αγησίλαος*. (μτφρ. Π. Βλαχάκος) (Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2003)

Ξενοφώντος *Κύρου Παιδεία*. (μτφρ. Β. Καλαμπαλίκης) (Αθήνα: Πάπυρος, 1975)

Stogdill, R. M. *Handbook of leadership: A survey of the literature*. (New York: Free Press, 1974).

Ο Γεράσιμος Ν. Καραμπελιάς γεννήθηκε στην Κάτω Αχαΐα. Σπούδασε σε Ελλάδα, ΗΠΑ (PACE University και NEW YORK UNIVERSITY) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (SOAS-UNIVERSITY OF LONDON). Είναι Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Έχει προσφέρει διαλέξεις μεταξύ άλλων σε Πανεπιστήμια των ΗΠΑ (Stanford University, Washington University, City University of New York (CUNY)) και του Καναδά (Simon Fraser University) ενώ άρθρα του κυκλοφορούν σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές (refereed journals) του εξωτερικού. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στις Σχέσεις Στρατού και Πολιτείας σε Ελλάδα, Τουρκία και Βαλκάνια, στη Στρατιωτική Κοινωνιολογία και σε θέματα Στρατιωτικής Ηγεσίας. Στη Σχολή Εθνικής Άμυνας διδάσκει ανελλιπώς από το 2001.

Γεωχωρική απεικονιστική Η σημασία της στην κατανόηση του κόσμου

Ευάγγελος Λιβιεράτος
Ομότιμος Καθηγητής ΑΠΘ
Honorary Fellow, International Cartographic
Association

Τρεις κόσμοι φαινομένων

Με τον όρο *γεωχωρική απεικονιστική* εννοούμε ένα σύνολο μεθόδων και τεχνικών που μας επιτρέπουν να απεικονίσουμε σε κατάλληλο μέσο (αναλογικό ή/και ψηφιακό) οποιοδήποτε φαινόμενο των τριών επιμέρους γεωγραφικών “κόσμων” που συνθέτουν το όλον του κόσμου επί της γήινης σφαίρας: τον “γεωμετρικό”, τον “φυσικό” και τον “ανθρωπογενή” [24]. Αυτοί οι τρεις “κόσμοι” φαινομένων συντίθενται στον λεγόμενο “γεωχώρο”, υπό την καθοριστική επίδραση - κατά διάφορους τρόπους - του χρόνου. Η γεωχωρική απεικονιστική (geospatial representation ή mapping) [9] είναι ένας γενικότερος όρος της χαρτογράφησης που ενσωματώνει τη χαρτογραφία και τους χάρτες.

Μεταβολές στον χρόνο

Ο χρόνος, *πανδαμάτωρ* και *πανταχού παρών*, συμπληρώνει τη γεωχωρική απεικονιστική προσδίδοντας σε αυτήν δυναμικό χαρακτήρα, εκτός του στατικού σε συγκεκριμένο χρόνο. Σημαντικός παράγων στη διαχείρισή της είναι ο ρυθμός μεταβολής των γεωμετρικών, φυσικών και ανθρωπογενών φαινομένων, απεικονισμών και απεικονιστών. Γενικά, η χρονική μεταβολή των γεωμετρικών φαινομένων είναι συνήθως “αργή”, η μεταβολή των φυσικών φαινομένων “συχνή” και η μεταβολή των ανθρωπογενών φαινομένων “ταχεία”. Ο ρυθμός της χρονικής μεταβολής των φαινομένων συνδυάζεται με το αριθμητικό πλήθος τους, σε κάθε μια από τρεις κατηγορίες. Πολύ μεγαλύτερο είναι το πλήθος των ανθρωπογενών φαινομένων, ακολουθούμενο από το πλήθος των φυσικών και κατόπιν των γεωμετρικών. Οι συνδυασμοί των φαινομένων των τριών “γενεσιουργών” κόσμων φαινομένων περιπλέκουν σημαντικά το θέμα, πολλαπλασιάζοντας τα φαινόμενα ως σύνθετα.

Απεικονίζουμε ό,τι δεν βλέπουμε. Το πρόσωπο και η γη

Τα προς απεικόνιση φαινόμενα είναι (κυρίως) εκείνα τα οποία δυσκολευόμαστε να δούμε, να γνωρίσουμε και να μελετήσουμε άμεσα - με τα μάτια μας - χωρίς τη χρήση μιας απεικόνισης. Είναι π.χ. αδύνατον να δούμε άμεσα το πρόσωπο και το σώμα μας στο σύνολό του, όπως είναι αδύνατον να δούμε άμεσα τη γήινη σφαίρα συνολικά είτε τμηματικά, πέρα από την περιορισμένη έκταση που μπορούν να δουν τα μάτια μας τριγύρω, κατά προοπτικότητα, λαμβάνοντας υπόψη και τις μεταβολές που επιφέρει ο χρόνος. Η απεικόνιση είναι υπαρξιακά συνδεδεμένη με τον ίδιο τον εαυτό μας, τον κάθε έναν από τους ανθρώπους ξεχωριστά. Όπως είναι και με τον γεωχώρο, στον οποίο ζούμε, με τα γεωμετρικά, φυσικά και ανθρωπογενή φαινόμενα που τον συνθέτουν - και τους πολλούς συνδυασμούς τους. Στην πρώτη περίπτωση - του κάθε ανθρώπου - το μέσον της απεικόνισης του προσώπου ήταν αρχικά η επιφάνεια του νερού σε ηρεμία (ο γνωστός μύθος του Νάρκισσου) και αργότερα οι σπιλπνές κατοπτρικές επιφάνειες. Στη δεύτερη περίπτωση - της γης - ήταν αρχικά η ικανότητα του ανθρώπου να σχεδιάσει (πολύ πριν τη γραφή) τον περιβάλλοντα χώρο του (τα γνωστά βραχογραφήματα της εποχής των σπηλαίων) και αργότερα να επινοήσει τους χάρτες για την απεικόνιση μεγάλων τμημάτων ή όλου του γνωστού γεωγραφικού κόσμου της κάθε εποχής. [3] [22].

Ελληνική συμβολή

Η γεωχωρική απεικονιστική ήταν από αρχαιότατων χρόνων γνωστή και διαδεδομένη [22]. Το πεδίο ενδιαφέροντός της αφορούσε πρώτα (κυρίως) στον γεωμετρικό κόσμο φαινομένων της γνωστής τότε οικουμένης (τμημάτων της Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής γύρω από την Μεσόγειο)· αργότερα επεκτάθηκε στον φυσικό και στον ανθρωπογενή κόσμο. Την εξέλιξαν οι Έλληνες - από τον 6ο αι. π.Χ. - σε φιλοσοφία και επιστήμη, διαπιστώνοντας τη σφαιρική μορφή της γης, σε συνδυασμό με εκείνη του έναστρου στερεώματος, της ουράνιας σφαίρας (Μιλήσιοι, Πυθαγόρειοι). Ακολούθησε η σκέψη των Αριστοτέλη και Πλάτωνα, περί της σφαιρικότητας της γης και των γεωμετρικών, φυσικών και ανθρωπογενών φαινομένων και ο πειραματικός προσδιορισμός των διαστάσεων της γήινης σφαίρας - από τον 3ο προς τον 2ο αι. π.Χ. - από τον Ερατοσθένη,

με αστρονομικές και γεωμετρικές μετρήσεις και υπολογισμούς. Στη συνέχεια η γήινη σφαίρα “εξοπλίστηκε” με τις συντεταγμένες, τα γεωγραφικά πλάτη και μήκη, το στίγμα [5], και τους ορθογώνιους κύκλους αναφοράς, τους μεσημβρινούς και παράλληλους (Ιππάρχος). Και τέλος - τον 2ο αι. μ.Χ. - με μεθόδους μαθηματικής απεικόνισης σε επίπεδο της γήινης σφαίρας (εξ ορισμού μη αναπτυσσόμενη επιφάνεια), ο Πτολεμαίος εισήγαγε στον παγκόσμιο πολιτισμό την έννοια του χάρτη, με το σπουδαίο γεωγραφικό του έργο *Γεωγραφική υφήγησις ή Γεωγραφία* στα ελληνικά. Εκεί περιγράφονται και εφαρμόζονται οι μέθοδοι και τεχνικές που χρησιμοποιούμε μέχρι και σήμερα με τα δορυφορικά συστήματα προσδιορισμού του στίγματος και την ψηφιακή χαρτογράφηση!

Μεσαίωνας

Δεν είναι ευρύτερα γνωστό ότι η γνώση περί της ουράνιας και της γήινης σφαίρας διατηρήθηκε “συντηρητικά” και κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, από τον οποίο κληρονομήσαμε ιδιαίτερης τεχνοτροπίας συμβολικούς χάρτες· είναι χαρακτηριστικοί της μακράς αυτής περιόδου, με έντονο (ανατολικό και δυτικό) χριστιανικό πρόσημο. Η συμβολική έμφαση τότε δόθηκε στην απεικόνιση του ανθρωπογενούς (κυρίως ιδεολογικού) κόσμου, παρά του γεωμετρικού και φυσικού. Οι γεωγραφικές και απεικονιστικές έννοιες του Πτολεμαίου - βασισμένες στις συντεταγμένες - δεν βρέθηκαν στο προσκήνιο της μακράς ανατολικής και δυτικής μεσαιωνικής περιόδου. Αυτό όμως δεν στέρησε την εμφάνιση τότε, (μάλλον) από τον 11ο αι. και μετά, μιας “αινιγματικής” κατηγορίας χαρτών - κυρίως γεωμετρικού περιεχομένου - με μεσογειακή παρουσία: των ναυτικών “πορτολάνων” χαρτών, η καταγωγή των οποίων ερευνάται μέχρι και στις ημέρες μας...[15]. Η έμφαση σε αυτούς τους σημαντικούς χάρτες - χωρίς φανερό αναφορά σε συντεταγμένες, μεσημβρινούς και παράλληλους - δόθηκε από την αρχή στην απεικόνιση του γεωμετρικού κόσμου (Μεσόγειος και Εύξεινος Πόντος), πρωτίστως της ακτογραμμής, ενώ ο ανθρωπογενής κόσμος αντιπροσωπεύτηκε από την καταγραφή τοπωνυμίων κατά το μήκος της. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των (κυρίως) γεωμετρικού περιεχομένου ναυτικών χαρτών ήταν ο συνδυασμός τους με την κινεζική καταγωγή πυξίδα, η οποία - μέσω των Αράβων - εμφανίστηκε στην ευρωπαϊκή ακτογραμμή της Μεσογείου την εποχή εκείνη [21].

Η ανάδειξη της Γεωγραφίας

Το μεγάλο άλμα της γεωχωρικής απεικονιστικής σήμανε, στο πέρασμα από τον 13ο στον 14ο αι., η επανεμφάνιση στην Κωνσταντινούπολη της *Γεωγραφίας* του Πτολεμαίου - και της παρελκόμενης γεωχωρικής απεικονιστικής. Η μεταφορά και λατινική μετάφρασή της στη Φλωρεντία, στις αρχές του 15ου αι., συνέβαλε στο μεγάλο άλμα της χαρτογραφίας και των χαρτών, που ακολούθησε. Έγινε κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα-“τομή” στην ευρωπαϊκή ιστορία σε συνδυασμό με την εμφάνιση της Τυπογραφίας στην κεντρική Ευρώπη στα μέσα του αιώνα και των γεωγραφικών Μεγάλων Ανακαλύψεων στα τέλη του, από τις δύο σημαντικές ναυτικές χώρες της Ιβηρικής. Η διεύρυνση των οριζώντων στους άγνωστους μέχρι τότε ωκεανούς και ηπειρούς έδειξε στην ευρωπαϊκή Δύση τη σπουδαιότητα της πτολεμαϊκής γεωχωρικής απεικονιστικής. Με τη βοήθεια της τυπογραφίας, η *Γεωγραφία* αποτέλεσε, μετά τη Βίβλο, το δεύτερο πλέον διαδεδομένο βιβλίο στην ευρωπαϊκή Δύση [22]. Στη διευρυμένη τώρα οικουμένη η χρήση των συντεταγμένων (του στίγματος), των μεσημβρινών και παραλλήλων τοποθετούσε τις ακτογραμμές των νέων ηπειρών στους παγκόσμιους χάρτες και τις υδρογείους σφαίρες, διευρύνοντας και εμπλουτίζοντας την πτολεμαϊκή απεικονιστική με πλήθος νέων χαρτών τον 16ο και 17ο αι. [21].

Ατλαντική Ευρώπη

Οι νέοι χάρτες της μετα-πτολεμαϊκής χαρτογραφίας δεν απεικόνιζαν πλέον τον παλαιό κόσμο των τριών ηπειρών και των θαλασσών γύρω από τη Μεσόγειο, αλλά νέες ηπείρους και γαίες, ωκεανούς και θάλασσες. Σύντομα η “μεγάλη” ευρωπαϊκή χαρτογραφία της εποχής εκείνης, εκτός των επιστημονικών και τεχνολογικών διαδρομών της, θα πορευτεί δίπλα στη “μεγάλη” ευρωπαϊκή ζωγραφική και σε πολλές περιπτώσεις θα διασταυρωθεί μαζί της, όπως μας δείχνουν πολλά παραδείγματα [6] [7]. Η Ευρώπη των χαρτών και των υδρογείων σφαιρών [1] έχει ήδη μπει σε έναν “άλλο” κόσμο! Χώρες της ευρωπαϊκής ακτογραμμής του Ατλαντικού, μικρές και μεγάλες (Πορτογαλία, Ισπανία, Βρετανία, Γαλλία, Ολλανδία) κυριαρχούν ναυτικά στον κόσμο και μέσω των ωκεανών και θαλασσών αφήνουν το σημαντικό αποτύπωμά τους στην Αμερική, την Αφρική και την Ασία. Είναι το καθοριστικό προοίμιο των μετασχηματισμών της νέας οικουμένης που θα ακολουθήσει από τον 18ο αι. και μετά. [13] [21].

Ωκεανοί και Ήπειροι

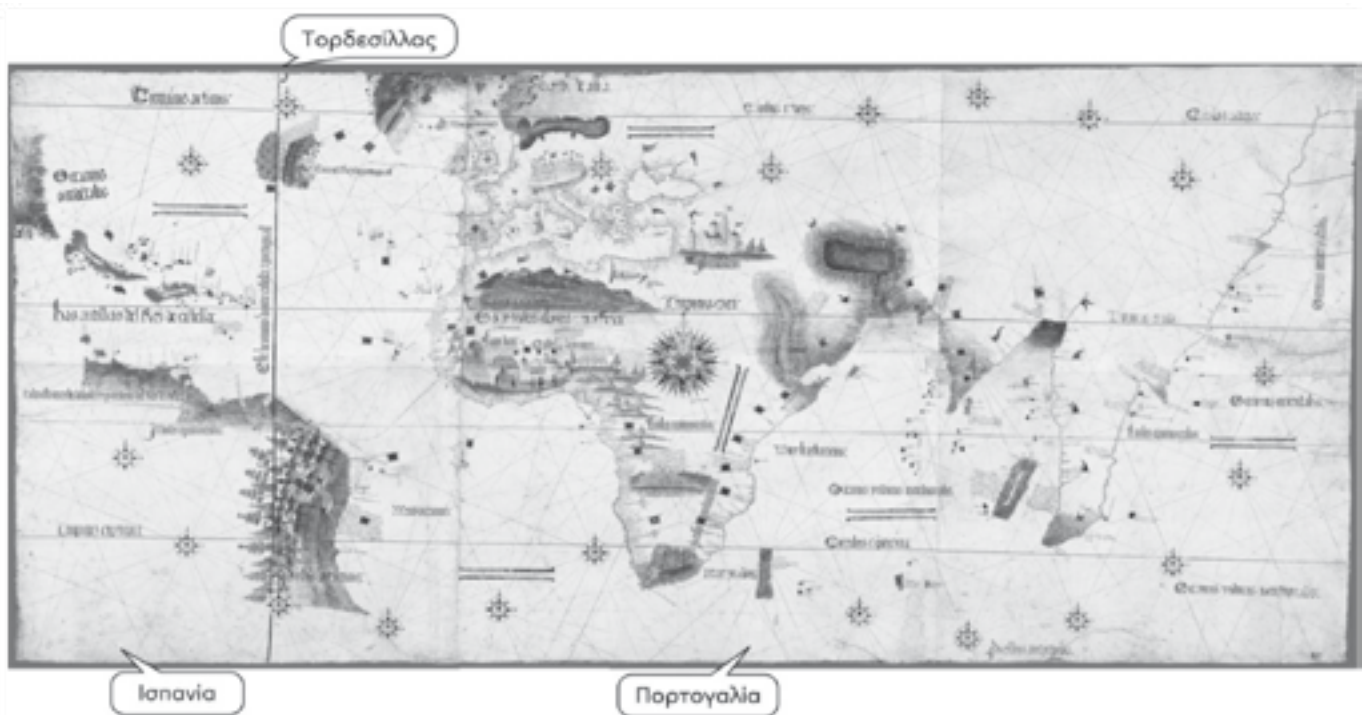
Η σχεδόν ταυτόχρονη έξοδος στον “άγνωστο” μέχρι τότε Ατλαντικό από την Πορτογαλία πρώτα και την Ισπανία αμέσως μετά, το δεύτερο μισό του 15ου αι. - κυρίως προς τα τέλη του - ήταν μια τολμηρή ευρωπαϊκή αναζήτηση νέων ωκεάνιων εμπορικών δρόμων προς την Ασία από τον Ατλαντικό. Γνωστή ως απαρχή των Μεγάλων Ανακαλύψεων η αναζήτηση αυτή ήταν το αποτέλεσμα της “φραγής” των προαιώνιων ηπειρωτικών δρόμων του ευρωπαϊκού εμπορίου από τη Μεσόγειο προς την Ασία. Την επέφερε οριστικά η οθωμανική επέκταση από τα μέσα του 15ου αι. και μετά - κυρίως με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης - κατά το γεωγραφικό τόξο από τον Εύξεινο Πόντο, τη Μικρά Ασία, την ανατολική Μεσόγειο και την Ερυθρά θάλασσα [13] [16].

Οι Πορτογάλοι έπλευσαν νότια στον Ατλαντικό και με τον περίπλοο της Αφρικής βγήκαν ανατολικά στον Ινδικό ωκεανό προς τη νότια ασιατική ακτογραμμή, την Ινδία, τις λεγόμενες τότε “Ανατολικές Ινδίες”, και τα νησιά των Μπαχαρικών, μέχρι τη νότια Κίνα και την Ιαπωνία. Λίγο αργότερα, πρώτοι στον Ατλαντικό, ανακάλυψαν τις ανατολικές ακτές της νότιας Αμερικής, τη μετέπειτα Βραζιλία. Αντίθετα οι Ισπανοί, έπλευσαν δυτικά στον Ατλαντικό “προς τις Ινδίες” και βρέθηκαν, σχεδόν στο ένα τρίτο του ωκεάνιου δρόμου, μπροστά σε μια νέα ήπειρο, την αμερικανική. Τα νησιωτικά συμπλέγματα της πρώτης επαφής τους με τη νέα ήπειρο ονομάστηκαν από τότε “Δυτικές Ινδίες”, σε έναν *κόσμο που “αλλάζει”, αλλάζοντας και τους χάρτες* [22] [21] [13].

Ο κόσμος αλλάζει τους χάρτες

Η ιβηρική ναυτική τόλμη, μεταφέρει τα μέχρι τότε εμπορικά και γεωπολιτικά διακυβεύματα από τη στενότητα της Μεσογείου και των δύο ανατολικών “κλάδων” της - Εύξεινος Πόντος και Ερυθρά θάλασσα - στην παγκοσμιότητα των ωκεανών, στη Δύση και την Ανατολή. Η “ρύθμιση” της κυριαρχίας στην υδρόγειο σφαίρα, με την εισαγωγή, για πρώτη φορά ορίων [8], και η γεωχωρική της απεικόνιση δεν θα αργήσουν. Ήδη στα τέλη του κομβικού 15ου αι., η Συνθήκη Τορδεσίλλας (1494), υπό την σκέπη της Αγίας Έδρας, θα ορίσει ένα νοητό μεσημβρινό [13] - περίπου στο μέσον του Ατλαντικού - και θα “απονείμει” την ωκεάνια (και ακτογραμμική)

κυριαρχία, ανατολικά του στους Πορτογάλους και δυτικά του στους Ισπανούς. Οι πρώτες “κοσμοκρατορίες” είχαν γεννηθεί και την “πρώτη ανάγνωση” του *πi σήμαινε αυτό* στην παγκόσμια ιστορία έδωσε τότε ένας μεγάλων διαστάσεων χειρόγραφος χάρτης. Ανώνυμου Πορτογάλου χαρτογράφου, σε έξι φύλλα περγαμηνής, τον μετέφερε κρυφά από τη Λισαβόνα στην παραγμένη Ιταλία της εποχής ο λαθρέμπορος Αλμπέρτο Καντίνο το 1502, για λογαριασμό του γνωστού αναγεννησιακού φίλου των τεχνών Έρκολε Α΄ των Έστε - στα τελευταία του - ισχυρού ηγεμόνα της τότε πανευρωπαϊκά ακμαίας Φερράρα. Τα νέα από την Ιβηρική (ιδιαίτερα από τη γρήγορα ανερχόμενη Λισαβόνα) ανησυχούσαν τους ισχυρούς ηγεμόνες της ιταλικής χερσονήσου και τη Βενετία, η οποία έβλεπε - “εγκλωβισμένη” στην ανατολική Μεσόγειο - να χάνει αργά ή γρήγορα τις παγκόσμιες αγορές από τις “ατλαντικές” λατινικές χώρες που είχαν το βλέμμα στραμμένο στους ανοιχτούς ωκεανούς. Ο χάρτης Καντίνο, όπως έμεινε γνωστός, αποτέλεσε τομή στην ιστορία των χαρτών. Έδειχνε πολλά για την παγκόσμια επέκταση των δύο νοτιοδυτικών ευρωπαϊκών χωρών (κυρίως των Πορτογάλων) που έλυσαν τον “γόρδιο δεσμό” της “φραγής” από τους Οθωμανούς των παραδοσιακών ευρωπαϊκών δρόμων προς την Ανατολή, τις Ινδίες και την Κίνα. Ο ίδιος χάρτης απεικόνιζε παράλληλα και τη μεγάλη στροφή της Αγίας Έδρας προς τους ωκεανούς, με προαιώνιο προνομιακό κέντρο στην Ιταλία και με μεγάλη εστία προετοιμασίας για αυτό την πορτογαλική Κοΐμπρα στις ακτές του Ατλαντικού. Οι “άλλοι δρόμοι” εκτός Ευρώπης, οι παγκόσμιοι, απεικονίζονταν ανατολικά και δυτικά της χάραξης ενός ορίου [8] - για πρώτη φορά σε χάρτη - της “γραμμής Τορδεσίλλας”. Μόνο με τη μελέτη του χάρτη Καντίνο, ιστορικό επίτευγμα της γεωχωρικής απεικονιστικής, γίνεται ευρύτερα κατανοητή η κατάσταση που διαμορφώνεται τότε για πρώτη φορά στους νέους ευρωπαϊκούς ωκεάνιους ορίζοντες, πέρα από τη “στενότητα” (και τις ασάφειες) της διατύπωσης στο ισπανικό κείμενο της Συνθήκης του 1494 - βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Λισαβώνας.

Cantino (1502). Η "γραμμή" της Συνθήκης Τορδεσίλλας στα δυτικά του χάρτη - Έγχρωμο χειρόγραφο, Βιβλιοθήκη Εστένσε της ΜόδENA.

Ο χάρτης Καντίνο απεικονίζει την Ευρώπη, την Αφρική, την ακτογραμμή του Ινδικού ωκεανού και τις ανακαλύψεις του Πορτογάλου Καμπράλ στη Νότιο Αμερική (1500), ανατολικά της γραμμής της Συνθήκης Τορδεσίλλας, από την οποία προέκυψε η πορτογαλική κυριαρχία στη Βραζιλία και η διάδοση της πορτογαλικής γλώσσας εκεί, ομιλούμενης σήμερα από διακόσια εκατομμύρια κατοίκους. Έχει σημαντική για την εποχή γεωμετρική ακρίβεια, με βάση μετρήσεις γεωγραφικού πλάτους και με προσθήκες συμβολισμών του φυσικού και ανθρωπογενούς κόσμου (π.χ. αντίστοιχα: μεγάλες οροσειρές, η Βενετία, η Ιερουσαλήμ και οι πορτογαλική παρουσία - με σημαίες - ανατολικά της γραμμής Τορδεσίλλας). Είναι ο πρώτος χάρτης, στον οποίο χρησιμοποιούνται γεωγραφικές συντεταγμένες από μετρήσεις στις ακτογραμμές, μετά την καθιέρωση της τυπολογίας των ναυτικών πορτογάλων χαρτών που είχαν επικρατήσει στην απεικόνιση της Μεσογείου - με εμφανείς τους κύκλους των λοξοδρομικών γραμμών· στον χάρτη Καντίνο οι δύο κύκλοι δεκαέξι ακτίνων, έχουν τα κέντρα στο Πράσινο Ακρωτήριο στον Ατλαντικό και στην Ινδία στην Ανατολή.

Λίγα χρόνια μετά, κατά τη διετία 1504-1505, παρουσιάζεται ένας δεύτερος χειρόγραφος δεκάφυλλος χάρτης - Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας - παρόμοιος του χάρτη Καντίνο, ως προς τις διαστάσεις και το περιεχόμενο. Κατά πολλούς είναι παραγωγός του, αλλά γενικευμένος και διαφοροποιημένος σε αρκετά στοιχεία του. Στον χάρτη αυτόν είναι επίσης εμφανείς οι κύκλοι με τις λοξοδρομικές γραμμές, αλλά δεν απεικονίζεται η γραμμή Τορδεσίλλας. Ως δημιουργός του φέρεται ο Γενουάτης Καβέρι. Δεν αποκλείεται όμως να είναι ανώνυμο πορτογαλικό έργο, τουλάχιστον στην αρχική του μορφή, εμπλουτισμένο από δεδομένα του ταξιδιού του Φλωρεντινού ευγενή Αμέριγκο Βεσπούτσι το 1501, δυτικά στον Ατλαντικό. Για λογαριασμό των Πορτογάλων τότε, ο Βεσπούτσι ήταν ο πρώτος που κατάλαβε ότι οι νησιωτικές ακτές που ανακάλυψε ο Κολόμβος *από τα δυτικά* (οι "Δυτικές Ινδίες") δεν ήταν μέρος του παλαιού κόσμου, αλλά ένας "Νέος Κόσμος", όπως τον ονόμασε ο Βεσπούτσι. Πριν κλείσει η πρώτη δεκαετία του 16ου αι., ο σπουδαίος ελληνιστής Βάλντζεμυλλερ στο κέντρο των λογίων γεωγράφων του Σαιν-Ντιέ της Λωρραίνης, κατασκεύασε και εκτύπωσε με ξυλογραφία το 1507 ένα σημαντικό δωδεκάφυλλο έντυπο χάρτη.

Για το φερόμενο ως μοναδικό σωζόμενο αντίτυπό του - στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου - έχει γίνει η ακριβότερη μέχρι τώρα αγορά χάρτη: δέκα εκατομμύρια δολάρια (περισσότερο από οκτακόσιες χιλιάδες δολάρια το κάθε φύλλο). Ο γεωγράφος του Σαιν-Ντιε, γνώστης της *Γεωγραφίας* του Πτολεμαίου, χρησιμοποίησε τα νέα γεωγραφικά δεδομένα και πληροφορίες των μέχρι τότε Μεγάλων Ανακαλύψεων, ιδιαίτερα εκείνα του Βεσπούτσι που έλαβε από τον ίδιο. Τα επεξεργάστηκε, ώστε να είναι δυνατόν να απεικονιστούν με γεωγραφικές συντεταγμένες σε πτολεμαϊκής καταγωγής χαρτογραφικό πλέγμα μεσημβρινών και παραλλήλων, κατασκευής του ίδιου. Με τον τρόπο αυτό ο Βάλντζε-εμυλλερ συνέθεσε σε ενιαία χαρτογραφική βάση τον παλαιό και τον νέο κόσμο σε έναν εμβληματικό χάρτη, στον οποίο συνυπάρχουν στοιχεία και των τριών γεωγραφικών κόσμων φαινομένων: του γεωμετρικού, του φυσικού και του ανθρωπογενούς. Τιμώντας τους Πτολεμαίο και Βεσπούτσι με προσωπογραφίες τους στον χάρτη ονομάζει για πρώτη φορά στην ιστορία τον Νέο Κόσμο με το τοπωνύμιο “Αμερική”, γράφοντας το στον χάρτη του (America), από το όνομα του Φλωρεντινού, που υπηρέτησε και τις δύο ιβηρικές ναυτικές δυνάμεις και έζησε κυρίως στην Ισπανία μέχρι τον θάνατο του. Ο διευρυμένος κόσμος *αλλάζει τους χάρτες!* Ήταν τόσο σημαντική στην παγκόσμια ιστορία η Συνθήκη Τορδεσίλλας ώστε ο απόηχός της να φτάνει μέχρι σήμερα, όταν με βάση τη διαχωριστική της γραμμή τίθενται διεθνή νομικά ζητήματα κυριαρχίας στην Ανταρκτική, το (ακόμη ήπιο) *μήλο της έριδος* πολλών χωρών σήμερα: επισπεύδουσες για αυτό οι εγγύτατες εκεί χώρες Αργεντινή και Χιλή, διάδοχοι της ισπανικής κυριαρχίας στην περιοχή, δυτικά της γραμμής Τορδεσίλλας!

Οι χάρτες αλλάζουν τον κόσμο

Στον χάρτη Καντίνο, απεικονίζεται μόνο η γραμμή Τορδεσίλλας που μοιράζει την κυριαρχία στους ωκεανούς της γήινης σφαίρας. Δεν υπάρχει η απεικόνιση της αντιδιαμετρικής γραμμής η οποία θα προσδιόριζε την ίση έκταση της κυριαρχίας των Πορτογάλων και των Ισπανών - θεωρητικά ανά 180 μοίρες η κάθε μια, στον κύκλο του Ισημερινού. Οι πρώτοι, πιο έτοιμοι στη θάλασσα και ταχύτεροι σε ναυτική δράση, επέκτειναν την ακτογραμμική τους κυριαρχία στην Αμερική, την Αφρική και τον Ινδικό ωκεανό, μέχρι τις Μολούκες νήσους (με τους “θησαυρούς” των Μπαχαρικών για τις ευρωπαϊκές αγορές). Προσεκτικοί και έμπειροι στα

των θαλασσών οι Πορτογάλοι δεν είχαν γεωπολιτικό λόγο να θέσουν θέμα αντιδιαμετρικής γραμμής Τορδεσίλλας, για την οποία, άλλωστε, “δεν προνόησε” το 1494 η ομώνυμη Συνθήκη. Οι Ισπανοί, απορροφημένοι στην κατάκτηση όχι μόνο των ακτογραμμών αλλά και του εσωτερικού της Αμερικής, δεν ασχολήθηκαν με το θέμα μέχρι να συναντήσουν τους ανταγωνιστές γείτονές τους στα όρια του Ειρηνικού και Ινδικού ωκεανού, όπου οι Πορτογάλοι είχαν εγκατασταθεί μια γενιά νωρίτερα. Με τον ιστορικό περίπλοκο της γης των Μαγγελάνου-Ερκάνο (1519-22) - το ημερολόγιο πλεύσης με τις πορείες τηρούσε ο ελληνικής καταγωγής Φρανσίσκο Άλμπο - η Ισπανία, μετά τις νησιωτικές “Δυτικές Ινδίες” (Καραϊβική) στον Ατλαντικό, βγήκε στον Ειρηνικό, προς τις “Ανατολικές Ινδίες”, περιπλέοντας την Αμερική. Τότε έγινε αναγκαίος ο καθορισμός της αντιδιαμετρικής γραμμής Τορδεσίλλας, με τον οποίο ασχολήθηκαν, κατά ανάθεση, πολλοί “ειδικοί” και χαρτογράφοι της εποχής. Αποτέλεσμα των μακρών διπλωματικών διαπραγματεύσεων, με τους Ισπανούς να διεκδικούν από τους Πορτογάλους - χωρίς αποδεικτική διαδικασία στο πεδίο - το νησιωτικό σύμπλεγμα των Μολούκων, ήταν η Συνθήκη της Σαραγόσα το 1529, η οποία συμπλήρωνε εκείνη της Τορδεσίλλας, πάντα υπό την αιγίδα της Αγίας Έδρας. Με αυτήν προσδιορίστηκε (με δηλωμένες από την ισπανική πλευρά αβεβαιότητες) η αντιδιαμετρική γραμμή με μόνιμο διακύβευμα τις Μολούκες νήσους. Οι Ισπανοί έθεσαν ως όρο τον ενδεχόμενο μελλοντικό επαναπροσδιορισμό της αντιδιαμετρικής γραμμής: σε περίπτωση που θα περνούσε δυτικά των νήσων, οι Ισπανοί θα ήταν οι κυρίαρχοι εκεί... Οι Πορτογάλοι, λιγότερο ισχυροί στρατιωτικά, έσπευσαν να λύσουν το πρόβλημα εξαγοράζοντας τον όρο με την καταβολή στους Ισπανούς 350.000 δουκάτων (περισσότερο από έναν τόνο χρυσού) πολύ λιγότερο από τα τριπλάσια που ζητούσε ο Κάρολος Κουίντος. Με τα χρήματα αυτά ο Ιωάννης Γ΄ κράτησε τις προνομιούχους νήσους για τη Λισαβόνα. Έχασε υπέρ των Ισπανών τις Φιλιππίνες, παρότι και αυτές βρίσκονταν δυτικά της γραμμής που όριζε τελικά η Συνθήκη της Σαραγόσα, και ο Κάρολος Ε΄ χρηματοδότησε τον ευρωπαϊκό του πόλεμο εναντίον της Γαλλίας και των συμμάχων της, για την κυριαρχία του στην Ιταλία.

Ribeiro (1529). Η “γραμμή” της Συνθήκης Τορδεσίλλας στο μέσον του χάρτη και οι Μολούκες νήσοι στα δυτικά και ανατολικά του χάρτη, σε άνισα μήκη - Εγχρωμο χειρόγραφο, Αποστολική Βιβλιοθήκη Βατικανού.

Η συμπλήρωση της Συνθήκης Τορδεσίλλας με εκείνη της Σαραγόσα, μια γενιά μετά, στηρίχθηκε σε ισπανικούς χάρτες που απεικόνισαν την αλλαγή κυριαρχίας στους παγκόσμιους ωκεανούς, παράγωγους ενός απόρρητου επίσημου “προτύπου” ισπανικού χάρτη, γνωστού με την ονομασία “παδρόν ρεάλ” (βασιλικό πρότυπο) και από το 1527 “παδρόν χενεράλ” (γενικό πρότυπο). Οι χάρτες αυτοί των Ισπανών κατασκευάζονταν και ενημερωνόνταν με νέα στοιχεία στον Οίκο Εμπορίου των Ινδιών της Σεβίλλης. Παραδίδονταν για επίσημη χρήση του οπλισμένου ισπανικού εμπορικού στόλου από σημαντικούς χαρτογράφους όπως ο Αμέριγκο Βεσπούτσι και άλλοι όχι ευρύτερα γνωστοί. Ανάμεσά τους ο Ντιόγκο Ριμπέιρο, μέλος της ισπανικής αντιπροσωπίας στη Σαραγόσα για τον ορισμό της αντιδιαμετρικής γραμμής. Οι παγκόσμιοι χάρτες του, κατά το επίσημο ισπανικό πρότυπο, και κυρίως εκείνος του 1529 - Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού - χρησιμοποιήθηκε ως βάση για τις αβέβαιες αποφάσεις στη Σαραγόσα. Θεωρείται παράδειγμα (ηθελημένης) αλλαγής του κόσμου αφού για την υπεράσπιση των ισπανικών συμφερόντων αλλοίωσε απεικονιστικά, κατά το γεωγραφικό μήκος, στα δύο άκρα του χάρτη - δυτικό

και ανατολικό - τη γεωγραφική θέση της περιοχής των Μολούκων νήσων, του διακυβέυματος της παγκόσμιας κυριαρχίας Πορτογάλων και Ισπανών.

Ο κατά τα άλλα εξαιρετικής ποιότητας χάρτης, περιέχει πλήθος στοιχείων του γεωμετρικού, φυσικού και ανθρωπογενούς κόσμου, με εικονογραφήσεις ναυτικών οργάνων ναυσιπλοΐας και κύκλους λοξοδρομικών γραμμών που θύμιζαν προγενέστερους ναυτικούς πορτογάλνους χάρτες. Η απεικόνιση όμως του σχήματος των ακτογραμμών έγινε με σημεία προσδιορισμένα κατά το γεωγραφικό τους πλάτος. Ο έμπειρος Ριμπέιρο, ναυσιπλόος ο ίδιος, και γνώστης των δυσκολιών προσδιορισμού του γεωγραφικού μήκους - ακριβείς μετρήσεις του μήκους στη θάλασσα θα επιτευχθούν μετά από δυόμισι αιώνες [5] - τοποθετεί τις Μολούκες και στα δύο άκρα του χάρτη, τόσο στην αριστερή-δυτική όσο και στη δεξιά-ανατολική πλευρά. Η τοποθέτησή τους όμως έγινε (εσκεμμένα) κατά άνισα γεωγραφικά μήκη, ως προς τη γραμμή Τορδεσίλλας, δημιουργώντας έτσι σοβαρές (μετρικές) αμφιβολίες για το εάν ανήκουν στην πορτογαλική ή την ισπανική θαλάσσια κυριαρχία. Αργότερα, η αμφίπλευρη τοποθέτηση των Μολούκων, από τον Ριμπέιρο,

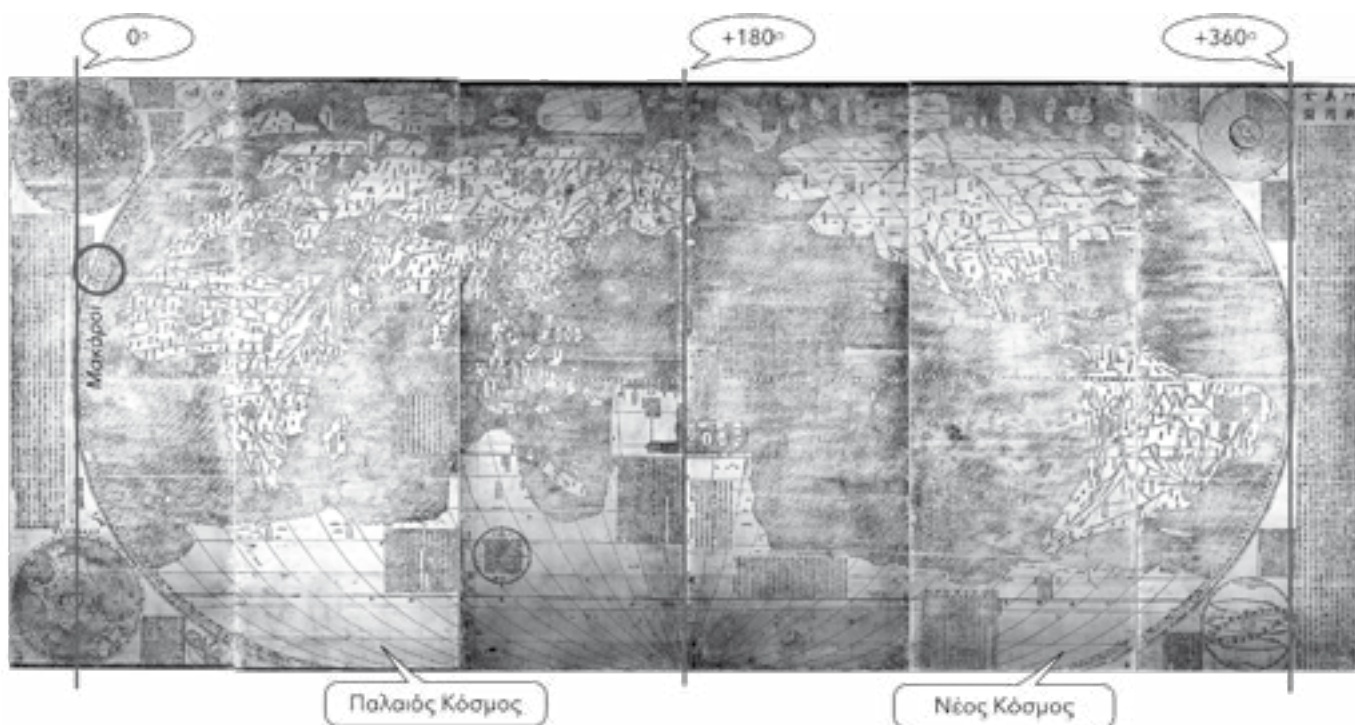
θα θεωρηθεί ως *εξαιρετικά αποτελεσματική πράξη χαρτογραφικής εξεπάτησης*.

Και οι δύο σημαντικές προσωπικότητες, που άφησαν το αποτύπωμά τους στο μέγα ζήτημα της Συνθήκης της Σαραγόσα και της αντιδιαμετρικής γραμμής, ο Μαγγελάνος και ο Ριμπέιρο, ήταν Πορτογάλοι... Οι γνώσεις και οι ικανότητές τους είχαν τύχει μεγαλύτερης αποδοχής, τιμών και ανταπόδοσης στη Σεβίλλη, από ότι στη Λισαβόνα!

Ο 16ος αιώνας σηματοδοτεί την απαρχή της δημιουργίας και της ανόδου αυτού που σήμερα γνωρίζουμε ως ευρωπαϊκό πολιτισμό. Στις επιστήμες, τέχνες, γράμματα, ιδέες, θρησκεία, θαλάσσια κινητικότητα, στη συσσώρευση πλούτου από το υπερπόντιο εμπόριο και πολλά άλλα που χαρακτηρίζουν τον αιώνα. Ανάμεσά τους και η εξέλιξη της γεωχωρικής απεικονιστικής, με τους νέους “μετα-πτολεμαϊκούς” παγκόσμιους χάρτες να αναδεικνύονται ως αποτέλεσμα της γεωγραφικής διεύρυνσης της οικουμένης. Τότε οι Πορτογάλοι έφραξαν με τον στόλο τους την έξοδο των Οθωμανών στον Ινδικό ωκεανό [9] με τη ναυμαχία των Στενών του Ορμούζ (1553) και τότε άρχισε η συστηματική παγκόσμια εξά-

πλωση του (δυτικού) χριστιανισμού στις ζώνες κυκλοφορίας και αγορών, με τους όρους που καθόρισαν οι συνθήκες Τορδεσίλλας και Σαραγόσα. Φορείς του ήταν οι ιεραποστολές ενός δυναμικού και μαζικού εκχριστιανισμού των τοπικών πληθυσμών από τους Ισπανούς στην κεντρική και νότιο Αμερική, ενώ ηπιότερος, προσεκτικότερος, πιο επεξεργασμένος και επιλεκτικός ήταν ο εκχριστιανισμός στην Ινδία, τη νοτιοανατολική Ασία και Κίνα, από τις πορτογαλικές βάσεις εκεί.

Και στις δύο περιπτώσεις, οι ιεραποστολές συνέβαλαν στην ανάπτυξη της γεωχωρικής απεικονιστικής και της χαρτογραφίας, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον σημαντικό παγκόσμιο χάρτη του σπουδαίου Ιταλού ιησουίτη Ματέο Ρίτσι, που κατασκεύασε τα τέλη του 16ου και τύπωσε στην Κίνα στις αρχές του 17ου αι., σε κινεζική γλώσσα [11]. Στον μεγάλο αυτόν εξάφυλλο χάρτη, με τον οποίο έγινε γνωστή η ευρωπαϊκή χαρτογραφική τυπολογία στις ελίτ της ανεπτυγμένης Κίνας των Μινγκ, η Αμερική τοποθετείται για πρώτη φορά στο ανατολικό άκρο του - ως συνέχεια του παλαιού πτολεμαϊκού κόσμου - ανατρέποντας την καθιερωμένη, πριν από έναν αιώνα, τοποθέτησή της στο δυτικό άκρο των χαρτών.

Ρίτσι (1602). Ο πρώτος χάρτης ευρωπαϊκής τεχνοτροπίας στην κινεζική και ο πρώτος με την Αμερική στα ανατολικά - Μονόχρωμο ψηφιακό ομοίότυπο, Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου.

Η πορτογαλική και ισπανική κυριαρχία των παγκόσμιων ωκεανών, κατά τις Συνθήκες Τορδεσίλλας και Σαραγόσα, δεν είχαν πρακτική εφαρμογή στον βόρειο Ατλαντικό. Εκεί, στις απέναντι βορειοατλαντικές αμερικανικές ακτογραμμές άρχισαν τις εξερευνήσεις, ήδη από τον 16ο αι., οι δύο μεγάλες ευρωπαϊκές ναυτικές χώρες Βρετανία και Γαλλία, ιδρύοντας στη συνέχεια εκτεταμένες κυριαρχίες στη βόρεια Αμερική. Συνέπεια της πρώτης επέκτασης στον Νέο Κόσμο των Βρετανών και Γάλλων ήταν η μεγάλη ανάπτυξη της γεωχωρικής απεικονιστικής, με πλήθος χαρτών, δημιουργώντας την μελλοντική ισχυρή χαρτογραφική παράδοση - και στον επιχειρηματικό τομέα - των χωρών αυτών στην περίοδο της αποικιοκρατικής ακμής τους και μετά. Παράδοση η οποία δεν αναπτύχθηκε μόνο στους τομείς της επιστήμης, τεχνολογίας και των ζητημάτων του κράτους, αλλά και στο μορφωτικό και πολιτιστικό πεδίο των χωρών [21].

Από τα τέλη του 16ου αι. και τον επόμενο 17ο, η πέμπτη ναυτική δύναμη της ευρωπαϊκής ακτογραμμής, οι δυναμικοί Ολλανδοί, θα είναι εκείνοι που θα αμφισβητήσουν πρώτοι *εν τη θεωρία και τη πράξει* τις ισπανο-πορτογαλικές συνθήκες και κυριαρχίες, κυρίως στους ανατολικούς ωκεανούς. Τις συνέπειες του ολλανδικού ναυτικού δυναμισμού πλήρωσαν οι Πορτογάλοι. Οι Ολλανδοί ανέτρεψαν βίαια την στρατιωτική και επιχειρηματική κυριαρχία των Πορτογάλων· τους αντικατέστησαν με τη δική τους παρουσία στις Ανατολικές Ινδίες και στις Μολούκες, ανακαλύπτοντας επιπλέον, ως “ανήσυχoi” ναυτικοί, τις ακτές της πέμπτης ηπείρου, της Ωκεανίας, που τις ονόμασαν “Νέα Ζηλανδία” τιμώντας την δικιά τους ευρωπαϊκή Ζηλανδία. Παράλληλα ο σπουδαίος Ολλανδός λόγιος Ούγκο Γκρότιους αμφισβήτησε τις ιβηρικές συνθήκες, υποστηρίζοντας φιλοσοφικά και νομικά την “Ελευθερία των Θαλασσών” (Mare Liberum) στο περίφημο ομώνυμο έργο του - με αναφορές στα Πολιτικά του Αριστοτέλη - πρόγονο του δικαίου της θάλασσας.

Από τον 17ο αι. και μετά, οι χάρτες των πρώτων ναυτικών χωρών που διέυρυναν την οικουμένη και *άλλαξαν τον κόσμο*, πλουτίστηκαν από τα γεωχωρικά απεικονιστικά επιτεύγματα και άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών που έφερε η ενεργός συμμετοχή τους στις επόμενες φάσεις της γνωριμίας με την υδρόγειο σφαίρα. Νέες ήπειροι και άλλες μεγάλες δυνάμεις αναδείχτηκαν, αποδεικνύοντας - μέχρι την εποχή μας - ότι: όταν σε μια δύναμη ισχυε ταυτόχρονα το “τρίπτυχο κυριαρχίας” *αγο-*

ρές - κινητικότητα - γεωεποπτεία [21], τότε η επικράτηση της δύναμης στην οικουμένη (κάθε ιστορικής περιόδου) ήταν δεδομένη, για όσο καιρό λειτουργούσε συνεκτικά το τρίπτυχο. Η παγκόσμια κυριαρχία στις *αγορές*, μαζί με την υπεροχή στα μέσα που εξασφάλιζαν τη (γρήγορη) *κινητικότητα* ανά την υδρόγειο και η υπεροχή στη *γεωεποπτεία* - δηλαδή στη γεωχωρική απεικονιστική - έδιναν την επικράτηση στη δύναμη που ικανοποιούσε ταυτόχρονα το τρίπτυχο. Η Ιστορία δείχνει, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, ότι έλλειψη ή υστέρηση ενός από τα στοιχεία του τρίπτυχου αποδυναμώνει ή ανατρέπει την κυριαρχία της δύναμης... Μετά τις Μεγάλες Ανακαλύψεις και στους αιώνες που ακολούθησαν, η σημασία της γεωχωρικής απεικονιστικής στην Ευρώπη, για την ανάγνωση και την κατανόηση του κόσμου ήταν αυτονόητη και αυταπόδεικτη, όπως το έχουμε δει και στον ελληνικό χώρο [16]. Συνέβη και σε άλλες περιοχές του κόσμου, ιδιαίτερα στη Βόρεια Αμερική όπου τρεις από τους τέσσερις μεγάλους Αμερικανούς προέδρους του όρους Ράσμορ (Ουάσινγκτον, Τζέφερσον, Λίνκολν) χαρτογράφησαν στη νεότητά τους! Από τότε οι χάρτες - παγκόσμιοι, περιφερειακοί και τοπικοί - και οι υδρόγειοι σφαίρες [1] ήταν παντού, σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, και οι γεωγραφικοί άτλαντες ευπώλητοι, μαζί με χάρτες σε ευρείας κυκλοφορίας έντυπα, κυρίως από το β' μισό του 18ου αι. και μετά [17].

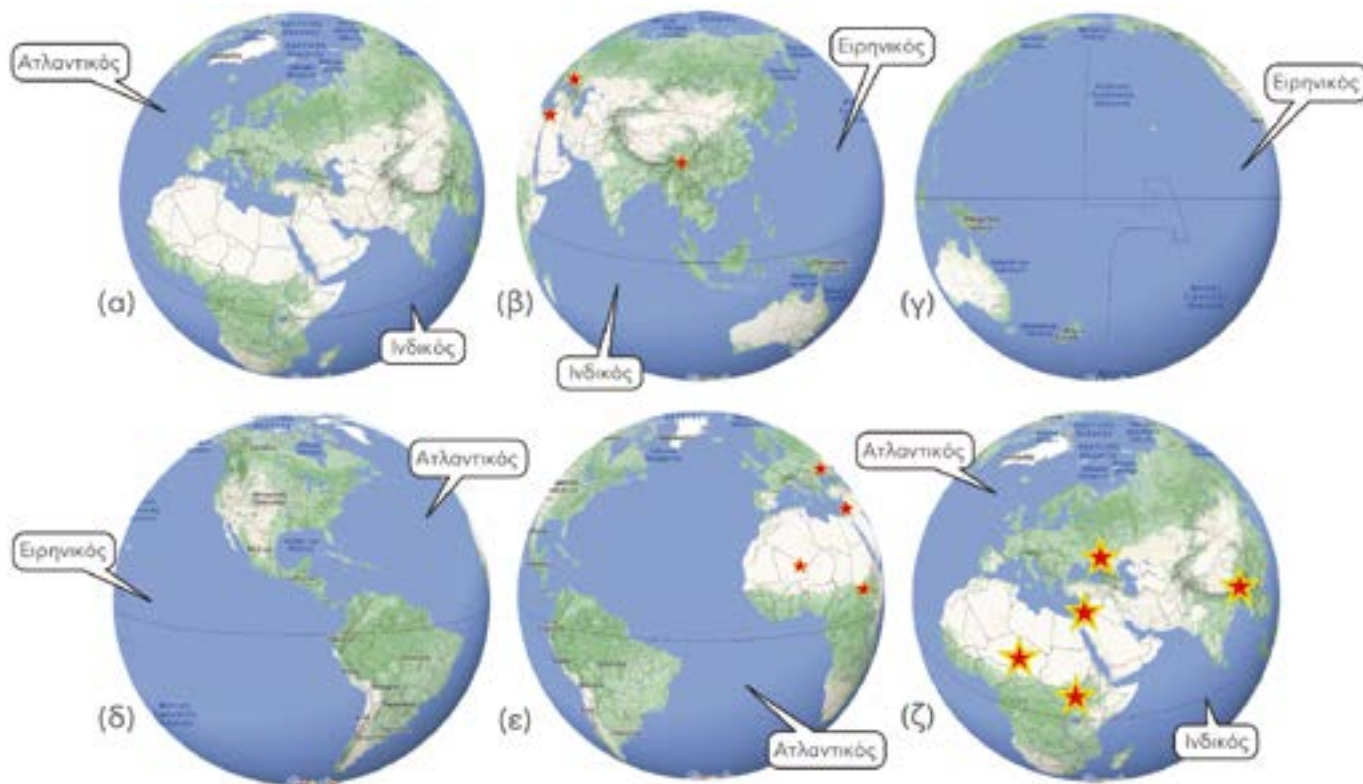
Η επισκόπηση της υδρογείου σφαίρας σήμερα

Πέρασαν πέντε αιώνες και ένα τέταρτο του αιώνα μετά την είσοδο στην εποχή της διεύρυνσης της παλαιάς οικουμένης, όπως μας ήταν γνωστή από την Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα. Στις τρεις παλαιές ηπείρους (Ευρώπη, Ασία, Αφρική) προστέθηκαν οι νέες (Αμερική - βόρεια και νότια - και η Ωκεανία). Στη Μεσόγειο με τις παρακείμενες θάλασσες, τον Εύξεινο Πόντο και την Ερυθρά μαζί με τον Ινδικό ωκεανό, προστέθηκε ο Ατλαντικός και ο Ειρηνικός ωκεανός - με τις επιμέρους θάλασσες, όπως ορίζονται στη σύγχρονη παγκόσμια γεωγραφία. Ο παγκόσμιος ρόλος της γεωχωρικής απεικονιστικής, με τους χάρτες και τα υπόλοιπα μέσα γεωεποπτείας, παραμένει όχι μόνο αμετάβλητος αλλά και επαυξημένος με τα μέσα που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία, η οποία από τα τέλη του 20ού αι. αλλάζει όλο και ταχύτερα τον κόσμο. Όπως και το τρίπτυχο κυριαρχίας στον κόσμο, *αγορές - κινητικότητα - γεωεποπτεία*, παραμένει σταθερά αναλλοίωτο στοιχείο υπεροχής [21]. Στη γεωχωρική απεικονιστική οφείλουμε

πολλά για την κατανόηση του κόσμου, που διαφορετικά θα ήταν ελλιπής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφέρουν οι πέντε παρακάτω απεικονίσεις της υδρογείου σφαίρας: η καλύτερη πρώτη και επικοινωνιακά σημαντική προσέγγιση στην παγκόσμια γεωχωρική απεικονιστική, διότι ο σφαιρικός χάρτης δεν έχει υποστεί τις αλλοιώσεις γεωμετρικών ιδιοτήτων που προσδίδει το προβολικό σύστημα στον επίπεδο χάρτη - οικείες στους ειδικούς, αλλά όχι ευρύτερα. Και εδώ βρίσκεται η μεγάλη τομή που έφερε στη γεωχωρική απεικονιστική η υδρογείος σφαίρα Google από τα τέλη του 20ού αι. Στο μετρητικό σύστημα της απεικόνισης της σφαίρας Google, τα μήκη και οι γωνιακοί προσανατολισμοί αποδίδονται στη σφαιρική επιφάνεια της γης - όχι σε προβολή της-, ενώ περιστρέφοντάς την, κατά οποιονδήποτε τρόπο, η εικόνα αντιστοιχεί πάντα σε ένα ημισφαίριό της.

Στις απεικονίσεις των ημισφαιρίων Google στην προηγούμενη εικόνα, στο (α), ο παλαιός κόσμος (Ευρώπη, Ασία, Αφρική) καλύπτει πλήρως ένα ημισφαίριο της γήινης σφαίρας - κατά το πλείστον βόρεια του Ισημερινού - αυτόν τον κόσμο που περιέγραψε με τοπωνύμια και γεωγραφικές συντεταγμένες ο Πτολεμαίος στη *Γεωγραφία* του, τον 2ο αι. μ.Χ., με μέρος του Ατλαντικού δυτικά και του Ινδικού ωκεανού νοτιοανατολικά· μαζί και οι γνωστές “αρχαίες” θάλασσες. Στο ημισφαίριο (β) φαίνεται η βόρεια του Ισημερινού νησιωτική “γέφυρα” της παλαιάς ηπείρου στην Ανατολή (Ασία) με τη νέα ήπειρο Ωκεανία, νότια του Ισημερινού. Η γεωγραφική θέση της πέμπτης ηπείρου απέχει από τη βόρεια Αμερική τόσο, όσο είναι η έκταση του Ειρηνικού ωκεανού που καλύπτει το σύνολο της επιφάνειας του ημισφαιρίου (γ). Στο ημισφαίριο (δ) φαίνεται η “ασφάλεια” που προσφέρουν στην Αμερική (βόρεια και νότια)

Απεικονίσεις πέντε ημισφαιρίων της υδρογείου σφαίρας Google. (α) Το ημισφαίριο του παλαιού κόσμου, Ευρώπη, Ασία, Αφρική. (β) Το ημισφαίριο της Ασίας και Αυστραλίας. (γ) Το ημισφαίριο της Ωκεανίας μέχρι τις δυτικές ακτές της βορείου Αμερικής, σχεδόν όλο καλυπτόμενο από τον Ειρηνικό ωκεανό. (δ) Το ημισφαίριο της νέου κόσμου. Η “μοναχική” αμερικανική ήπειρος στο μέσον των δύο μεγάλων ωκεανών της γης. (ε) Το ημισφαίριο του Ατλαντικού, ο νέος κόσμος μαζί με μέρος του παλαιού, Ευρώπη και Αφρική... Με τα αστέρια σημειώνονται οι μείζονες εστίες πολεμικών συγκρούσεων, το 2023, με απώλειες άνω των 10.000 ανθρώπων στην κάθε μια.

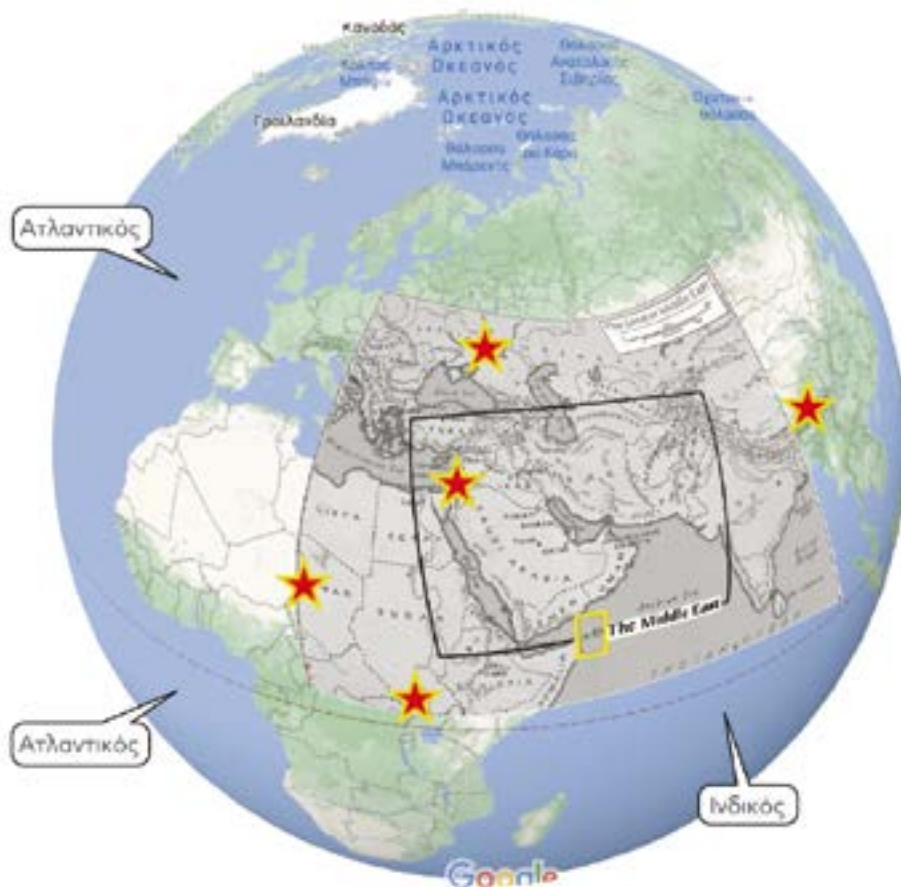
οι μεγάλοι ωκεανοί, ο Ειρηνικός δυτικά και ο Ατλαντικός ανατολικά, δημιουργώντας δύο τεράστιες σε έκταση φυσικές υδάτινες ζώνες “προστασίας” επιφανειακής προσέγγισης από τις άλλες ηπείρους, ακόμη και από τις σχετικά εγγύτερες Ευρώπη και Αφρική.

Αντίθετα, το μεγάλο σε έκταση φυσικό “συνεχές” των δύο παλαιών ηπείρων, της Ευρώπης και Ασίας, επέτρεπε τις μαζικές, κατά τους αιώνες, και ανεμπόδιστες από φυσικές ζώνες προστασίας μετακινήσεις πληθυσμών - σχεδόν πάντα - από την Ασία στην Ευρώπη. Το ίδιο ισχύει και για το σχεδόν συνεχές των επίσης παλαιών ηπείρων, της Ευρώπης και Αφρικής, εφόσον το μικρό, κατά πλάτος, εύρος της Μεσογείου δεν αποδίδει τη φυσική ασφάλεια που χαρίζει στην Αμερική το εύρος των δύο ωκεανών που την περιβά-

λουν. Επιπλέον, έχει ενδιαφέρον να παρατηρηθεί ότι οι πιο πολύνεκρες πολεμικές συγκρούσεις της εποχής μας (άνω των 10.000 θύματα στην κάθε μια το 2023) συμβαίνουν αποκλειστικά στο “συνεχές” του παλαιού κόσμου (Ευρώπη, Ασία, Αφρική), βορείως του Ισημερινού, όπως φαίνεται στο ημισφαίριο (ζ).

Η γειτονιά μας στις παλαιές ηπείρους

Για σχεδόν μισό αιώνα ένας χάρτης με τίτλο “Μέση Ανατολή” (Middle East) του γνωστού αμερικανικού οργανισμού “Εθνική Γεωγραφική Εταιρεία” (National Geographic) - αναγνωριστικό του σήμα το κίτρινο πλαίσιο του εξωφύλλου των τευχών του παγκόσμια διάσημου περιοδικού του-, αποτελούσε το απόλυτο γεωχωρικό

Το ημισφαίριο του παλαιού κόσμου σε σφαίρα Google με τον στερεότυπο γεωγραφικό ορισμό της “Μέσης Ανατολής” (Middle East) και τον πρόσφατο (2023) ορισμό μιας ευρύτερης περιοχής, ως “Μεγαλύτερης Μέσης Ανατολής” (Greater Middle East) που περιλαμβάνει και την Ελλάδα. Με τα αστέρια σημειώνονται οι μείζονες εστίες πολεμικών συγκρούσεων (2023) με απώλειες άνω των 10.000 ανθρώπων στην κάθε μια από αυτές - Επεξεργασία Ε.Λ.

απεικονιστικό στερεότυπο ορισμού της προς ανατολάς γεωγραφικής γειτονιάς της Ελλάδας.

Η “Μέση Ανατολή” περιλάμβανε στον χάρτη, δυτικά: το μεγαλύτερο τμήμα της Τουρκίας (εκτός των παράλιων στο Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο), το ανατολικό άκρο της ανατολικής Μεσογείου, με τις παραθαλάσσιες Σύρια, Λίβανο, Ισραήλ, την Ιορδανία, την ανατολική Αίγυπτο, το ανατολικό Σουδάν, την Ερυθραία, τη βόρεια Αιθιοπία και την Ερυθρά θάλασσα. Ανατολικά: ένα μικρό δυτικό τμήμα της Ινδίας, το Πακιστάν το Αφγανιστάν, το νότιο Ουζμπεκιστάν, το Τουρκμενιστάν, τη νότια Κασπία θάλασσα, και στο μέσο του χάρτη: την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν στα βόρεια, το Ιράκ, το Ιράν και ολόκληρη την Αραβική χερσόνησο με τη Σαουδική Αραβία, την Υεμένη και το Ομάν στον Ινδικό ωκεανό και τις μικρές χώρες στον Περσικό κόλπο, Κουβέιτ, Μπαχρέιν, Κατάρ και τα Εμιράτα.

Πρόσφατα, το 2023, εισήχθη στον διεθνή γεωπολιτικό διάλογο, με διεισδυτικό επικοινωνιακό τρόπο και ιδιαίτερη “ενοποιητική” επιχειρηματολογία, η γεωχωρική ενότητα μιας διευρυμένης “Μέσης Ανατολής” και προς τα τέσσερα σημεία του γεωγραφικού ορίζοντα: η λεγόμενη “Μεγαλύτερη Μέση Ανατολή” (Greater Middle East), η οποία απεικονίζεται παρακάτω βέλτιστα

προσαρμοσμένη στο ημισφαίριο του “παλαιού κόσμου” και ως προς την παραδοσιακή “Μέση Ανατολή” [2].

Η “Μεγαλύτερη Μέση Ανατολή” εκτείνεται τώρα από την κεντρική Μεσόγειο στα δυτικά, περιλαμβάνοντας το σύνολο της βορειοανατολικής Αφρικής, το ανατολικό Σαλέχ, την Αιθιοπία και Σομαλία, μέχρι το σύνολο της Ινδίας και τα δυτικά της Κίνας, στα ανατολικά. Στα βόρεια, η “Μεγαλύτερη Μέση Ανατολή” περιλαμβάνει τη νοτιοανατολική Ευρώπη, την Ουκρανία, τις χώρες του Καυκάσου και το Καζακιστάν μέχρι τη Μογγολία. Στο νέο αυτό σχήμα συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα, με όλες τις προς βορρά χώρες της εγγύτερη γειτονιάς της...

Το ενδιαφέρον σε αυτή την πρόταση νέου γεωπολιτικού καταμερισμού που συνοδεύεται με κατάλληλη γεωχωρική απεικονιστική, είναι ότι η επιχειρηματολογία βασίζεται κυρίως σε συνάψεις ανθρωπολογικής συμπεριφοράς - ιστορικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και πολιτικής - τις οποίες έχει διαμορφώσει μια κάποια “Υφανση του Χρόνου”! [2]. Επιπλέον, δεν μπορεί να διαφύγει από την ανάγνωση του χάρτη ότι τρεις από τις πέντε μείζονες εστίες πολεμικών συγκρούσεων (με απώλειες άνω των 10.000 ανθρώπων στην κάθε μια, το 2023), εμπίπτουν στον γεωγραφικό χώρο της “Μεγαλύτερης Μέσης Ανατολής” με τις δύο άλλες να βρίσκονται στα δυτικά και ανατολικά της όρια!

Από το Λεξικό της Ελληνικής του Ανθιμου Γαζή (1808) - Μονοχρωμία, Κεντρική Βιβλιοθήκη - Τρικόγλειος Βιβλιοθήκη Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Corollarium Questionis

Η γεωχωρική απεικονιστική ήταν πάντα αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τις διαδικασίες μάθησης και (κυρίως) κατανόησης του κόσμου, στο όλον και στα μέρη του [22] [21] [19]. Αποτέλεσε, ως *γεωεποπτεία*, ιστορική συνιστώσα κυριαρχίας, συμπληρωματική του τρίπτυχου με τις *αγορές* και την *κινητικότητα*. Έγινε ικανή και αναγκαία συνθήκη της διαδικασίας εξέλιξης του ευρωπαϊκού πολιτισμού, από τον 15ο αι. και μετά, στη διάρκεια της οποίας οι Έλληνες δεν συμμετείχαν μέχρι σχεδόν τα τέλη του 19ου αι. [17] [20] [18].

Όμως δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι η εισαγωγή της συστηματικής γεωχωρικής απεικονιστικής αποτελεί μέγα μέρος της αρχαίας ιστορικής μας παράδοσης, σε περίοδο επτά αιώνων, από τον 6ο π.Χ. μέχρι τον 2ο μ.Χ., τα επιτεύγματα της οποίας αντανakλώνται, ως θεμελιώδη σε όλον τον κόσμο, μέχρι σήμερα. Όπως δεν πρέπει να διαφεύγει και η - σχεδόν άγνωστη - προσπάθεια γεωγραφικής και χαρτογραφικής εκπαίδευσης και παιδείας που επιχείρησαν σημαντικοί Έλληνες λόγιοι του 18ου αι., από τους Μελέτιο και Νοταρά των αρχών του, μέχρι τους Βελεστινλή και Γαζή του τέλους του [20] [12].

Παρά τις προόδους της χώρας στον τομέα αυτό - σχεδόν αποκλειστικά στο στρατιωτικό περιβάλλον [9] [14] και (μάλλον πρόσφατα) στο ακαδημαϊκό [23] - η ευρύτερη συζήτηση περί της γεωχωρικής απεικονιστικής και των χαρτών δεν είναι διαδεδομένη όσο θα έπρεπε, με σοβαρές συνέπειες στο εκπαιδευτικό-μορφωτικό μας ζητούμενο, στη λειτουργία του κράτους και στην επικοινωνία του με τους πολίτες [23] [4]. Επιπλέον δημιουργεί κενό στην χώρα για κατανόηση πολλών σημαντικών πτυχών της εξέλιξης του ευρωπαϊκού κόσμου από τον 15ο αι. και μετά, συντελώντας στην κοινωνική εσωστρέφεια και απομονωτισμό, από τον φόβο για κάτι “άγνωστο”, σε σχέση με τον ευρωπαϊκό κόσμο στον οποίο θεσμικά συμμετέχουμε σχεδόν μισό αιώνα. Το κενό αυτό, δυσκολεύει την κατανόηση των σημερινών γεωπολιτικών τεκταινομένων, των οποίων η επικοινωνιακή διαχείριση και διάχυση στηρίζεται, όχι μόνο στην γεωχωρική απεικονιστική αλλά και στην *οπτική ρητορική* της [10]. σχετική εμπειρία είχαμε έντονα και εκφοβιστικά στην γεωγραφική γειτονιά μας το 2019, και οποία συνεχίζεται ηπιότερα μέχρι σήμερα. Η ανάγκη της σχολικής και μορφωτικά ευρύτερης εκπαί-

δευσης στη χώρα, με σύγχρονο εποπτικό τρόπο, για τα γεωγραφικά διακυβεύματα που έφεραν στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι οι Μεγάλες Ανακαλύψεις και η γεωχωρική απεικονιστική - από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, με ελληνική καταγωγή από την αρχαιότητα - θα διευκόλυναν την κοινωνική μας εξωστρέφεια και την κατανόηση του Κόσμου που μας περιβάλλει και τόσο λίγο γνωρίζουμε γεωγραφικά...

Από τη βιβλιογραφία του συγγραφέα σχετικά με το κείμενο

- [1] 2024: *Σφαίρες Υδρόγειοι Versus Ventum et Marem...* Χάρτης, 65, <https://www.hartismag.gr/>
- [2] 2023: *Ο χάρτης στον αργαλειό του χρόνου*. Χάρτης, 60, <https://www.hartismag.gr/>
- [3] 2023: *Απεικονιστική: Για τη Θέαση όσων Σημαντικών δεν Βλέπουμε*. Χάρτης, 59, <https://www.hartismag.gr/>
- [4] 2023: *Θεσσαλία: Η Προειδοποιητική Μνήμη της Χαρτογραφίας*. Χάρτης, 58, <https://www.hartismag.gr/>
- [5] 2023: *Το στίγμα μας στον Κόσμο*. Χάρτης, 55, <https://www.hartismag.gr/>
- [6] 2022: *Μεγάλες Ανακαλύψεις: Μεταξύ Μεγαλείου και Ματαιοδοξίας*. Χάρτης, 48, <https://www.hartismag.gr/>
- [7] 2022: *Πρέσβεις και Χάρτες Μεταξύ Επικαιρότητας και Memento Mori*. Χάρτης, 47, <https://www.hartismag.gr/>
- [8] 2022: *Οριο, Σύνορο και Χάρτης*. Χάρτης, 45, <https://www.hartismag.gr/>
- [9] 2022: *Γεωχωρικά Διακυβεύματα, 1821 και Μετά. Μια Απόκλιση*. Εκδόσεις Ζήτη.
- [10] 2022: *Οπτική ρητορική και οπτικοποίηση της ιστορίας*. Χάρτης, 38, <https://www.hartismag.gr/>
- [11] 2021: *Έχει Ελληνική Ρίζα ο Πρώτος Ευρωπαϊκός Χάρτης της Κίνας*. Χάρτης, 36, <https://www.hartismag.gr/>
- [12] 2021: *Ένα προεπαναστατικό χαρτογραφικό σύμβολο του Ανθιμου Γαζή*. Χάρτης, 31, <https://www.hartismag.gr/>
- [13] 2021: *Tablas Mexicanas στο Χαμένο Χαρτοβασιλείο*. Εκδόσεις Ζήτη.
- [14] 2020: *Χαρτών Χώρας Γράφειν. 130 Χρόνια της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού*. Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης ΑΠΘ.
- [15] 2019: *Ακτογραμμή: η μαγική γραμμή των ναυτικών χαρτών*. Χάρτης, 6, <https://www.hartismag.gr/>
- [16] 2018: *Αρχιπέλαγος 1685-1687. Στους Χάρτες του Λουδοβίκου ΙΔ*. Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης ΑΠΘ.
- [17] 2017: *Η Χάρτα του Ρήγα: Τα Δύο (συν) Πρόσωπα. Μια "Άλλη" Ανάγνωση του Χάρτη*. Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης ΑΠΘ.
- [18] 2014: *1912: Η κορύφωση της 25ετούς «χαρτογραφικής συγκρότησης» της Ελλάδας. Σημειώματα, συμφραζόμενα, αντανακλάσεις. Πανηγυρικός λόγος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 26 Οκτωβρίου 2014*.
- [19] 2013: *Ευρωπαϊκή Χαρτογραφία & Πολιτική: Η Περίπτωση της Μακεδονίας*. Εκδόσεις Ζήτη.
- [20] 2009: *Χαρτογραφικές Περιπέτειες της Ελλάδας, 1821-1919. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (τώρα στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης)*.
- [21] 2007: *Ένα Ταξίδι στην Κυριαρχία των Χαρτών. Ιστορίες για την Απεικόνιση της Διεύρυνσης του Κόσμου*. Εκδόσεις Ζήτη.
- [22] 2007: *25 Αιώνες Χαρτογραφίας και Χαρτών. Μια Περιήγηση από τους Ίωνες στον Πτολεμαίο και τον Ρήγα*. Εκδόσεις Ζήτη.
- [23] 2005: *Η Ελληνική Χαρτογραφία "σε Αναμονή;"*. Με αφορμή ένα χαρτογραφικό τρίπτυχο στη Θεσσαλονίκη. Καθημερινή, Κυριακή 9.1.2005

[24] 1988: *Γενική Χαρτογραφία και Εισαγωγή στη Θεματική Χαρτογραφία*. Εκδόσεις Ζήτη.

Ο Ευάγγελος Λιβιεράτος είναι ομότιμος καθηγητής της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) και μέλος του Εργαστηρίου Χαρτογραφίας & Γεωγραφικής Ανάλυσης (CartoGeoLab) ΑΠΘ. Το 1979 εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής στην Έδρα της Ανωτέρας Γεωδαισίας και Χαρτογραφίας της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ υπηρετώντας μέχρι το 2015. Θήτευσε ως πανεπιστημιακός βοηθός (1971-1979) στον καθηγητή Γ. Βέη, στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ) και το 1978 ανακηρύχθηκε υφηγητής του ΕΜΠ. Διδάκτωρ μηχανικός ΕΜΠ (1974) και διδάκτωρ φυσικών και μαθηματικών επιστημών του Πανεπιστημίου της Ουψάλας (1976). Διπλωματούχος τοπογράφος μηχανικός του ΕΜΠ (1970).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 η διεθνής ερευνητική και διδακτική του κινητικότητα περιλαμβάνει, το Κέιμπριτζ της Μασαχουσέτης, την Ουψάλα, το Μόναχο, την Τεργέστη, το Ντελφτ, την Στουτγάρδη, την Μπολόνια, το Στρασβούργο, τη Βενετία, τη Βιέννη. Διετέλεσε ακδημαϊκός υπότροφος του ιδρύματος Alexander von Humboldt (1977 και 1988), μέλος της συνέλευσης της επιτροπής CoE-HER (1994-2002) για την Ανώτατη Εκπαίδευση και Έρευνα του Συμβουλίου της Ευρώπης και εκλεγμένο μέλος του Γραφείου (Bureau) της CoE-HER (1998-2002).

Από το 2019 είναι επίτιμος εταίρος (Hon. Fell.) της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης (ICA) και από το 1991 εταίρος (Fell.) της Διεθνούς Ένωσης Γεωδαισίας (IAG). Πρόεδρος της Commission on Cartographic Heritage into the Digital της ICA, με τέσσερις εκλεγμένες θητείες (2005-2019). Ιδρυτής της Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρίας Ελλάδας (1993). Ιδρυτής και εκδότης-συντονιστής του διεθνούς διαδικτυακού περιοδικού e-Perimtron (2006 -). Οργανωτής δεκαεσσάρων διεθνών συνεδριών της ICA Digital Approaches to Cartographic Heritage: Θεσσαλονίκη (2006, 2019), Αθήνα (2007), Βαρκελώνη (2008, 2012), Βενετία (2009, 2017), Βιέννη (2010), Χάγη (2011), Ρώμη (2013), Βουδαπέστη (2014), Κέρκυρα (2015), Ρίγα (2016), Μαδρίτη (2018). Μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής για τη Γεωδαισία της Βαυαρικής Ακαδημίας Επιστημών (2016 -). Το 2022 ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτωρ και καθηγητής (Dr et Prof. Honoris Causa) του Πανεπιστημίου Εϊνόντς Loránd της Βουδαπέστης. Το 2023 ανακηρύχθηκε επίτιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Πρόεδρος της διεθνούς Επιτροπής Επιλογής Βραβείων της ICA (2023 -)..

Το Στρες τής μάχης στους άνδρες των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων (IDF)

Ιωάννης Σταμούλος
Διδάκτωρ Φιλοσοφικής Σχολής
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Ηρόδοτος έγραψε ότι «πολλές δυστυχίες συνήθως συμβαίνουν στους ανθρώπους»¹ κι ο Αλικαρνασσίας ιστορικός συνεχίζει σ' ένα άλλο σημείο τού έργου του, αλλά στο ίδιο πνεύμα: «κατά τη μακρά διάρκεια τής ζωής του βλέπει κανείς και υποφέρει πράγματα, τα οποία δε θα ήθελε ούτε να τα υποφέρει ούτε να τα βλέπει».² Ο ομότεχνός του Πλούταρχος υποστήριζε ότι «οι συμφορές κάνουν τον χαρακτήρα των ανθρώπων πικρόχολο, μικροπρεπή και επιρρεπή στην οργή».³

Ο χαρακτήρας και η συμπεριφορά των ανθρώπων αλλάζει στον πόλεμο, στην πλέον «αιματηρή και καταστροφική δοκιμασία των φυσικών και ηθικών δυνάμεων του ανθρώπου».⁴

Στο τεύχος 52 τού περιοδικού είχα την ευκαιρία να κάνω μια απλή αναφορά στον σύγχρονο όρο Στρες τής μάχης (Combat Stress Reaction, CSR), όπως αυτός αποτυπώνεται στα αρχαία ελληνικά κείμενα. Τα πρόσφατα γεγονότα με την επιδρομή τής Χαμάς στο Ισραήλ (7 Οκτωβρίου 2023) και την ισραηλινή εισβολή στη Γάζα (27 Οκτωβρίου) αποτέλεσαν το ερέθισμα, για να διευρυνθεί η έρευνα στον φορτισμένο ιστορικά χώρο τής Μέσης Ανατολής. Από τους αραβο-ισραηλινούς πολέμους που ξέσπασαν στην περιοχή (ανάγονται στο

1948), ο ερευνητής μπορεί να αντλήσει πλούσιο υλικό για τη μελέτη των ανθρώπινων αντιδράσεων στο πεδίο τής μάχης.

Σκοπός μου είναι να αναλύσω περιστατικά κλωνισμού και κατάρρευσης ισραηλινών πολεμιστών σε μια ερευνητική προσπάθεια να καταγράψω τα παθήματα των ανθρώπων στη μάχη, να διερευνήσω τη συμπεριφορά τους στο πεδίο τής σύγκρουσης και να εντοπίσω τους παράγοντες που προκαλούν στρες.

Θεωρώ πως είναι ευνόητο ότι η γνώση και κατανόηση των στρεσογενών αντιδράσεων τού πολεμιστή στη μάχη είναι το «πρώτο βήμα» και η αναγκαία συνθήκη, για να γίνουν οι κατάλληλες παρεμβάσεις, ώστε να αποκατασταθεί η κλωνισμένη ισορροπία τού πολεμιστή και να θωρακισθεί με τις αναγκαίες σωματικές, ψυχικές και ηθικές δυνάμεις, που θα τον καταστήσουν ικανό να επιβιώσει και να επικρατήσει στη μάχη.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ:

I. Πολεμικές μαρτυρίες

Η πρώτη ενδιαφέρουσα διαπίστωση που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι ο πολεμιστής μπορεί να καταληφθεί από στρες πριν από τη σύγκρουση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση τού Ανί, ενός οδηγού άρματος, ο οποίος κατέρρευσε κατά τον Πρώτο Πόλεμο τού Λιβάνου (Επιχείρηση «Ειρήνη για τη Γαλιλαία», 6 Ιουνίου 1982). Το στρες εκδηλώθηκε, όταν έλαβε την πρόσκληση να παρουσιαστεί, και οξύνθηκε, μόλις έφτασε στη βάση όπου είχε εγκατασταθεί η μονάδα του:

Έπαθα σοκ επί τόπου [...]. Τα γόνατά μου άρχισαν να τρέμουν· σε λίγο άρχισα να τρέμω ολόκληρος. Είπα «Αυτό είναι [...] ήρθε η ώρα μου να πεθάνω» [...]. Όταν έφτασα στη βάση κι είδα τα τανκς, ήταν το τέλος μου. Δεν μπορούσα να περπατήσω. Τα πόδια μου δεν κινούνταν. Ο διοικητής άρχισε να μας εξηγεί τι επρόκειτο να κάνουμε [...]. Καθώς μιλούσε, ήμουν όλο και πιο σίγουρος για το θάνατό μου. «Ο θάνατος έρχεται. Ο θάνατος όλο και πλησιάζει». Αυτή η ιδέα σφηνώθηκε στο μυαλό μου [...]. Μείναμε εκεί δυο μέρες.

¹ Ηρόδοτου, Ιστορία, μτφρ. Κ.Θ. Αραπόπουλου (Αθήνα: Πάπυρος, 1975), Γ' 33. (πολλά έωθε άνθρωπος κακά καταλαμβάνειν).

² Στο ίδιο, Α' 32, μτφρ. Αλεξ. Γαλινού (Αθήνα: Πάπυρος, 1975) (έν γάρ τῷ μακρῷ χρόνῳ πολλά μὲν ἔστι ἰδεῖν τὰ μὴ τις ἔθελει, πολλά δέ καί παθεῖν).

³ Πλούταρχος, *Φωκίων*, μτφρ. Μεταφραστική Ομάδα Κάκτου (Αθήνα: Κάκτος, 1993), 2.2 (αἱ γάρ συμφοραὶ πικρά μὲν τὰ ἦθη καὶ μικρόλυπα καὶ ἀκρᾶσφαλῆ πρὸς ὀργὰς ποιοῦσι).

⁴ Carl von Clausewitz, *On war*, eds and trans. Michael Howard and Peter Paret (Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1984), 1. 2, σσ. 90-91, 95-96.

Ούτε έτρωγα ούτε κοιμόμουν. Ήμουν σαν ένα κομμάτι ξύλο.⁵

Τα συμπτώματα στρες που διακρίνονται στην περίπτωση του Ανί είναι: κλονισμός (Έπαθα σοκ επί τόπου), τρέμουλο (άρχισα να τρέμω ολόκληρος), αϋπνία κι ανορεξία (Ούτε έτρωγα ούτε κοιμόμουν), ψυχοφθόρος αναμονή του θανάτου («ήρθε η ώρα μου να πεθάνω, ο θάνατος έρχεται»), αίσθημα ανημποριάς και αδυναμίας (Ήμουν σαν ένα κομμάτι ξύλο).

Η μάχη είναι το πεδίο όπου κατεξοχήν ο πολεμιστής εκδηλώνει στρες. Από τις 15 ως τις 24 Μαΐου 1967, είχε σχηματιστεί εναντίον του Ισραήλ ένας «αραβικός δακτύλιος». Οι υπουργοί τής κυβέρνησης Levi Eshkol διχάζονταν μεταξύ δύο επιλογών: της στρατιωτικής δράσης και των διεθνών διπλωματικών ενεργειών, ενώ οι στρατιωτικοί πίεζαν για ένα προληπτικό πλήγμα εναντίον της Αιγύπτου και της Συρίας.⁶

Στις 5 Ιουνίου, το Ισραήλ αντέδρασε με μια πετυχημένη μαζική αεροπορική επίθεση («Πόλεμος των Έξι ημερών», 5-10 Ιουνίου 1967). Η επόμενη μέρα βρήκε τον πρωθυπουργό Eshkol να δέχεται πιέσεις, για να εισέλθουν τα ισραηλινά στρατεύματα στην Παλαιά Πόλη τής Ιερουσαλήμ. Το πρωί τής 7ης Ιουνίου, ενώ ένα ψήφισμα του Ο.Η.Ε. για άμεση κατάπαυση του πυρός θεωρείτο πιθανόν, ο Eshkol υποχώρησε στις πιέσεις κι ο υπουργός Άμυνας Moshe Dayan διέταξε τα ισραηλινά στρατεύματα να την καταλάβουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα.⁷ Έχει καταγραφεί η μαρτυρία ενός άνδρα των αλεξιπτωπιστών, για τον οποίο αυτή ήταν η πρώτη του μάχη, καθώς πολεμούσε με τη μονάδα του από σπίτι σε σπίτι:

Ξαφνικά βλέπω έναν άνδρα να βγαίνει από μια ανοιχτή πόρτα, ένα γιγαντόσωμο μαύρο. Κοιταχτήκαμε για μισό δευτερόλεπτο και κατάλαβα ότι από μένα εξαρτιόταν να τον σκοτώσω, μια που δεν υπήρχε κανένας άλλος εκεί. Η όλη φάση δεν κράτησε πάνω από ένα δευτερόλεπτο, αλλά εντυπώθηκε στο μυαλό μου σαν ταινία σε αργή κίνηση.

Πυροβόλησα [...] κι είναι σαν να βλέπω ακόμη τις σφαίρες να σκάνε στον τοίχο περίπου ένα μέτρο αριστερά του. Έστρεψα το Uzi μου αργά-αργά, ώσπου τον χτύπησα στο σώμα. Έπεσε στα γόνατα, μετά σήκωσε το κεφάλι, το πρόσωπό του είχε μια τρομακτική όψη, παραμορφωμένο από πόνο και μίσος, ναι πολύ μίσος. Πυροβόλησα ξανά και [...] τον πέτυχα στο κεφάλι. Δεν έτρεχε πολύ αίμα. Έκανα εμετό, ώσπου έφτασαν τα παιδιά. Πολλά απ' αυτά είχαν πάρει μέρος στην Εκστρατεία τού Sinai⁸ και δεν ήταν κάτι πρωτόγνωρο γι' αυτά. Μου έδωσαν λίγο νερό και μου είπαν να μην ανησυχώ, γιατί έτσι είναι την πρώτη φορά.⁹

Οι περισσότεροι στρατιώτες εισέρχονται στον πόλεμο με την προσδοκία ότι θα επιβιώσουν, γιατί οι άνθρωποι μεγαλώνουν με μια ψυχολογική αίσθηση ασφάλειας, την οποία διαμορφώνουν κατ' αρχάς οι οικείοι με τη φροντίδα και την προστασία που τους παρέχουν και η πολιτεία με θεσμούς και οργανισμούς, οι οποίοι λειτουργούν για τον ίδιο σκοπό. Αλλά κι οι ίδιοι οι άνθρωποι υφαίνουν από μόνοι τους αυτόν τον ιστό ασφαλείας με τις εμπειρίες και τα δεξιότητες, που αποκτούν από την τριβή τους με την κοινωνία. Οι στρατιώτες, ειδικότερα, διαθέτουν τον καλύτερο δυνατό εξοπλισμό και εφόδια, εμπνέονται δε από αξίες και ιστορικές πεποιθήσεις, με τις οποίες έχουν ανατραφεί.¹⁰

Εκτός απ' αυτά, στην ψυχοσύνθεση τού πολεμιστή λειτουργούν τρεις αμυντικοί μηχανισμοί, οι οποίοι θεωρεί ότι τον υποβαθμάζουν, ώστε ν' αφηφά τον θάνατο: πρώτον, ο μύθος ότι ο ίδιος προσωπικά είναι άτρωτος· δεύτερον, ότι βρίσκεται υπό την καθοδήγηση ενός παντοδύναμου διοικητή, ο οποίος, με κάποιο μαγικό τρόπο, θα εξασφαλίσει την επιβίωσή του, και, τρίτον, η αίσθηση ότι αποτελεί μέλος μιας πανίσχυρης ομάδας, που πάντα θα τον προστατεύει. Αλλά στο σκληρό στίβο τής μάχης αποδεικνύεται ότι πολλές φορές ο αμυντικός εξοπλισμός του δεν είναι κατάλληλος για να τον προστατεύσει. Πέρα απ' αυτό, η σφοδρότητα τής μάχης, η οποία αναδεικνύει αδυναμίες και ανεπάρκειες στον εξοπλισμό και στην εκπαίδευση, η συνεχής έκθεση τού πολεμιστή στο βίαιο θάνατο, οι απώλειες διοικητών και

⁵ Zehava Solomon, *Combat Stress Reaction. The Enduring Toll of War* (New York and London: Plenum Press, 1993), 28.

⁶ Martin Gilbert, *Israel: A History* (Black Swan, 2008), 367, 370, 374.

⁷ Στο ίδιο, 387-388.

⁸ 29 Οκτωβρίου - 5 Νοεμβρίου 1956.

⁹ Περιλαμβάνεται στο ίδιο, σ. 388.

¹⁰ Solomon, *Combat Stress Reaction*, 39-40.

συναδέλφων κλονίζουν την πίστη του στην ομάδα και στην ηγεσία, οπότε αντιλαμβάνεται ότι βίωσε μια «αυταπάτη ασφάλειας» (“illusion of safety”).¹¹

Η «αυταπάτη ασφάλειας» είχε «τυλίξει» παραπλανητικά τους Ισραηλινούς μετά το νικηφόρο «Πόλεμο των Έξι ημερών», όπως αυτό αποδείχθηκε με το ξέσπασμα τής τέταρτης αραβο-ισραηλινής σύγκρουσης, του «Πολέμου του Yom Kippur»: στις 6 Οκτωβρίου του 1973, η Αίγυπτος και η Συρία επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά εναντίον του Ισραήλ. Οι μυστικές υπηρεσίες τής χώρας απέτυχαν να προβλέψουν την επερχόμενη αραβική επίθεση, παρά τις περί του αντιθέτου ενδείξεις. Το Ισραήλ δεν υπολόγισε την απογοήτευση των αραβικών κυβερνήσεων από την κατοχή των υψωμάτων του Γκολάν, της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας τής Γάζας με τον «Πόλεμο των Έξι Ημερών». Θεώρησε ότι οι Άραβες ήταν αδύναμοι, εξέλαβε τις επανειλημμένες ανακοινώσεις του Προέδρου τής Αιγύπτου, Anwar Sadat, απειλές κενές περιεχομένου και την κινητοποίηση του αιγυπτιακού στρατού συνηθισμένα ετήσια γυμνάσια. Οι Ισραηλινοί «παραδόθηκαν» σε μια ασυγχώρητη αυταρέσκεια και πεποίθηση στο αήτητό τους.¹²

Στην περίπτωση του Ισραηλινού Michael, ο πρώτος κλονισμός που υπέστη προήλθε από την αιφνιδιαστική επίθεση των Αράβων τις πρώτες μέρες του Πολέμου του Yom Kippur, η οποία θρυμμάτισε τη σιγουριά του «σούπερμαν», που είχαν καλλιεργήσει οι Ισραηλινοί για τις δυνατότητές τους από το νικηφόρο Πόλεμο των «Έξι Ημερών». «Ήταν σαν ένα μικρό ταξίδι», ανακαλεί ο Michael από τη συμμετοχή του σ' αυτόν. «Λίγους νεκρούς είδα, κι όλα έγιναν γρήγορα [...]. Είχαμε δυο τραυματίες, έναν που χτυπήθηκε στην πλάτη, κι ο άλλος στον ώμο. Έτσι τέλειωσε ο πόλεμος. Απολυθήκαμε, κι όλα ήταν καλά».¹³

Αλλά, στον Πόλεμο του Yom Kippur οι Ισραηλινοί αρχικά υπέστησαν μεγάλες απώλειες, γεγονός που τους έκανε να φοβούνται ότι η χώρα ήταν δυνατόν να καταληφθεί κι οι πολιτικοί έπαιζαν με τις ζωές τους, επειδή ενέδιδαν στην πίεση των Αμερικανών να μην επιτεθεί πρώτο το Ισραήλ. Ο Michael, συγκεκριμένα, αιφνιδιαστική από τη μη αναμενόμενη εμφάνιση των

αραβικών αεροσκαφών, τα οποία επιτέθηκαν το πρωί του Σαββάτου, όπου οι περισσότεροι Εβραίοι βρίσκονταν στη συναγωγή, για να γιορτάσουν την «Ημέρα τής εξιλέωσης» (Yom Kippur), κατά την οποία ισχύει αργία. Ο Michael έσπευσε να εξασφαλίσει την οικογένειά του και, καθώς έβλεπε στο δρόμο κομβί αρμάτων και στρατιωτικών οχημάτων, αντιλήφθηκε «ότι κάτι επρόκειτο να συμβεί».¹⁴

Όταν επιστρατεύθηκε και παρουσιάστηκε στη μονάδα του, η ψυχική ένταση που ένιωθε αυξήθηκε: «Δεν είχαμε αρκετά πυρομαχικά. Φάνηκε ότι κανένας δεν είχε προνοήσει για τον εξοπλισμό. Δεν είχαμε ετοιμάσει ούτε τους όλμους. Η κατάσταση ήταν συγκεχυμένη. Πολλά πράγματα έλειπαν. Οι άνθρωποι έτρεχαν αριστερά-δεξιά. Μας έβαλαν να περιμένουμε μέχρι να ξημερώσει, χωρίς να κάνουμε τίποτε, κι εν τω μεταξύ βλέπαμε τις λάμπες των συριακών και ισραηλινών βομβών».¹⁵

Καθώς η μονάδα του μετακινιόταν προς τα υψώματα του Γκολάν, ο Michael αντίκρισε ένα ανοιχτό φορητό «γεμάτο πτώματα στρατιωτών, που κείονταν σαν σαρδέλες στο κουτί». Η εικόνα των ισραηλινών αεροσκαφών, τα οποία κατέπεφταν και «γίνονταν κομμάτια», κλόνισε την πίστη του στην ανωτερότητα των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων.¹⁶

Η ψυχική του κατάσταση επιδεινώθηκε, όταν ενεπλάκη σε μάχη: από ένα σφάλμα του διοικητή του τάγματος, ο οποίος δεν «διάβασε» σωστά το χάρτη, η μονάδα του Michael έπεσε σε συριακή ενέδρα. Άντρες του τάγματος, το οποίο μετακινιότο με ημερπυστριόφρα οχήματα, εκτινάχθηκαν, καθώς το πρώτο βλήμα έπεσε στη μέση τής φάλαγγας. Πριν προλάβει ν' αντιδράσει, ένα δεύτερο βλήμα έπληξε το όχημα επί του οποίου επέβαινε κι ο ίδιος και το κάλυψε με άμμο και πέτρες. Ο Michael, με τη μυρωδιά τής μπαρούτης στη μύτη του και τον ήχο τής έκρηξης να κουδουνίζει σ' αυτιά του, πήδηξε απ' το όχημα κι έτρεξε να καλυφθεί. Κανένας υπεύθυνος δεν φαινόταν. Οι τραυματίες ούρλιαζαν και φώναζαν για βοήθεια. Ο Michael είδε ένα στρατιώτη, που το χέρι του είχε σχεδόν κοπεί από το σώμα, καθώς το συγκρατούσαν μόνο λίγες «κλωστές» σάρκας και νεύρων, και πλησίασε, για να τον βοηθήσει:

¹¹ Στο ίδιο, σσ. 40-41.

¹² Kirsten E. Schulze, *The Arab - Israeli Conflict*, second edition (Pearson Longman, 2008), 43.

¹³ Solomon, *Combat Stress Reaction*, 42-43.

¹⁴ Στο ίδιο, 43.

¹⁵ Στο ίδιο, 44.

¹⁶ Στο ίδιο, 44-45.

«Σφίξε τη γροθιά σου και κράτα το με τ' αριστερό, γιατί δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτ' άλλο εδώ που μας βομβαρδίζουν».¹⁷

Η φράση «δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτ' άλλο εδώ που μας βομβαρδίζουν» εκφράζει την αίσθηση που βίωνε ο Michael, ότι βρίσκεται αβοήθητος, και γίνεται έντονη σε δύο επίπεδα: στην επίγνωση τής προσωπικής του αδυναμίας να εξασφαλίσει την επιβίωση για τον ίδιο και τους συμπολεμιστές του· στην πεποίθησή του ότι δεν υπάρχει κανείς για να τον προστατεύσει. Η ψυχική κατάρρευση τού Michael ήταν κατάληξη μιας σειράς γεγονότων, τα οποία τον επιβάρυναν με στρες: δυσπιστία στην κυβέρνηση, που δεν κατόρθωσε να διαβλέψει την αραβική απειλή, ελλιπής πολεμική προετοιμασία, αποδιοργάνωση, εχθρικός αιφνιδιασμός και ακατάλληλη ηγεσία.¹⁸

Από την περίπτωση τού Michael συνάγεται, επίσης, ότι είναι δυνατόν ένας μαχητής να καταληφθεί από στρες, όταν βρεθεί αντιμέτωπος με καταστάσεις και γεγονότα, τα οποία δεν ανέμενε ότι θα συμβούν. Είναι χαρακτηριστική κι η αντίδραση ενός ισραηλινού στρατιώτη στο θέαμα που αντίκρουσε στο κιμπούτς Μπεερί μετά την εισβολή τής Χαμάς (7 Οκτωβρίου 2023):

Είμαι από τους πρώτους που μπήκαν στο κιμπούτς τού Μπεερί. Επί 20 λεπτά δεν μπορούσα να κάνω βήμα προς τον ήχο των πυροβολισμών και των εκρήξεων, και είμαι στις ειδικές δυνάμεις του στρατού εδώ και 22 χρόνια. Δεν μπορούσα να συνειδητοποιήσω πως όσα έβλεπα και άκουγα γίνονταν στη δική μου χώρα, σε δικό μας χωριό.¹⁹

II. Το Στρες τής μάχης (Combat Stress Reaction, CSR)

Οι αντιδράσεις που εκδηλώνει ο πολεμιστής από το στρες κατά τη μάχη περικλείονται στον όρο “Combat Stress Reaction” (Combat Stress Reaction =Αντίδραση στο Στρες τής μάχης, CSR). Δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί πότε έγινε αποδεκτή η χρήση τού όρου αυτού.

Εικάζεται ότι προέκυψε το 1982 από τις εμπειρίες τού ισραηλινού στρατού στην Επιχείρηση «Ειρήνη για τη Γαλιλαία». Κανένας ειδικός δεν έχει ισχυριστεί ότι τον επινόησε. Το 1984, ίσχυαν ακόμη οι όροι “combat neurosis” («νεύρωση μάχης») και “combat stress disorder” («διαταραχή από το στρες τής μάχης»). Ο όρος “Combat Stress Reaction” αναφέρεται πρώτη φορά στη διεθνή βιβλιογραφία το 1985. Ως τον επόμενο χρόνο, είχε καθιερωθεί και χρησιμοποιούνταν ευρύτατα.²⁰

Η “Combat Stress Reaction” εκδηλώνεται, όταν ένας στρατιώτης έχει απωλέσει τις ψυχικές του άμυνες, έχει δε καταβληθεί τόσο, ώστε αισθάνεται αδύναμος ν' αντιδράσει σε μια απειλή, «και κατακλύζεται από αισθήματα πλήρους ανημποριάς και άγχους. Σ' αυτήν την κατάσταση, ο στρατιώτης συνιστά κίνδυνο και για τον εαυτό του και για τη μονάδα του και δεν είναι σε θέση να εκτελέσει τα καθήκοντά του».²¹

Ήδη από το 1995, οι Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις στο επίσημο στρατιωτικό τους δόγμα χαρακτηρίζουν την CSR ως «μια φυσιολογική κρίση που οφείλεται στην έκθεση (του στρατιώτη) στο στρες τής μάχης υπό δυσμενείς εξωτερικές συνθήκες, όπως η έλλειψη υποστήριξης από συναδέλφους ή αξιωματικούς [...],²² η άμεση απειλή τού θανάτου και του τραυματισμού, η θέα τού θανάτου και του τραυματισμού των άλλων, η απώλεια συμπολεμιστών και φίλων, οι κάθε είδους στερήσεις (τροφής, νερού, ύπνου), η έκθεση σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες, η μοναξιά κι η απουσία τής οικογένειας και των φίλων».²³

Το Υπουργείο Άμυνας των Η.Π.Α. (Department of Defence) εισήγαγε τον όρο Combat Stress Reaction με την υπ' αριθμ. 6490.5 Οδηγία (DoD 6490.5 Directive), την οποία εξέδωσε στις 23 Φεβρουαρίου του 1999. Αναγνώρισε ότι ο όρος αναφέρεται σε αντιδράσεις, τις οποίες εκδηλώνει το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων των Η.Π.Α., όταν εκτεθεί σε στρεσογόνα γεγονότα στη μάχη, αλλά και σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, που δεν είναι αμιγώς πολεμικές: ειρηνευτικές και ανθρωπιστικές αποστολές, εξαντλητικές στρατιωτικές ασκήσεις,

²⁰ Edgar Jones and Simon Wessely, *Shell Shock to PTSD: Military Psychiatry from 1900 to the Gulf War* (Hove and New York: Psychology Press, 2005), 227.

²¹ Στο ίδιο, 228.

²² Στο ίδιο, 228.

²³ Solomon, *Combat Stress Reaction*, 29-30.

¹⁷ Στο ίδιο, 45.

¹⁸ Στο ίδιο, 45-46.

¹⁹ Γιάννης Χαραμίδης, «Η Μέση Ανατολή ξανά στις φλόγες», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 22 Οκτωβρίου, 2023, 17.

ακόμη και σ' έναν αυστηρό έλεγχο (τέτοιοι διεξάγονται τακτικά από το στρατό, όπως μια μεγάλη επιθεώρηση, η οποία μπορεί να προκαλέσει άγχος). Γι' αυτό, εντός τής επόμενης διετίας, το Ναυτικό, το Σώμα των Πεζοναυτών και η Αεροπορία μετονόμασαν τον όρο CSR σε Combat-Operational Stress Reaction (COSR, Αντίδραση στο Στρες τής μάχης και των Επιχειρήσεων).²⁴

Ο όρος COSR εκφράζει την τάση, η οποία διαμορφώθηκε τον 20ο αιώνα, να θεωρούνται οι αντιδράσεις στρες όλων των μορφών «φυσιολογικές διαδικασίες προσαρμογής σε μια ασυνήθιστη κατάσταση». Υπ' αυτό το πρίσμα, η Combat Stress Reaction(s) είναι αντιδράσεις αναμενόμενες και προβλέψιμες, οι οποίες επηρεάζουν τις συναισθηματικές, διανοητικές, σωματικές και συμπεριφορικές λειτουργίες τού ατόμου. Η σοβαρότητα των συμπτωμάτων συναρτάται με παράγοντες, όπως η ένταση, η διάρκεια και η σπουδαιότητα των επιχειρήσεων, η ηγεσία, η ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των ανδρών τής μονάδας, η συνοχή και το ηθικό τής.²⁵

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να γίνει μια διάκριση: η CSR είναι μια προσωρινή αδυναμία τού πολεμιστή να δράσει στο πεδίο τής μάχης. Περιέρχεται σ' ένα οριακό σημείο, στο όριο τής ψυχοσωματικής του αντοχής ("breaking point") και χρειάζεται να διακόψει τη δράση του για ένα σύντομο χρονικό διάστημα.²⁶ Η CSR δεν είναι ψυχική διαταραχή· μπορεί να εξελιχθεί σε τέτοια, αν τα συμπτώματα που εκδηλώνει ο πολεμιστής παραμένουν περισσότερο από ένα μήνα και διαταράσσουν το βίο του. Σ' αυτήν την περίπτωση, έχει περιπέσει στη Διαταραχή μετά από Τραυματικό Στρες (Post Traumatic Stress Disorder, PTSD), η οποία υπάγεται στην κατηγορία των «Διαταραχών που συνδέονται με Τραύμα και Στρεσογόνους Παράγοντες (Trauma-and Stressor-Related Disorders).²⁷

²⁴ Bret A. Moore and Greg M. Reger, "Historical and Contemporary Perspectives of Combat Stress and the Army Combat Stress Control Team", στο *Combat Stress Injury: theory, research and management*, eds Charles R. Figley and William Nash (New York and London: Routledge, 2007), 166.

²⁵ Στο ίδιο, 166.

²⁶ Charles W. Hoge, *Once a Warrior Always a Warrior* (Guilford, Connecticut: Lyons Press, 2010), 1.

²⁷ American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fifth Edition. Arlington, VA, American Psychiatric Association, 2013.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το Στρες τής Μάχης είναι μια απροσδιόριστη αντίδραση. Δεν είναι δυνατόν να οριστεί με βάση ένα σαφή συνδυασμό συμπτωμάτων. Ο πιο σοβαρός λόγος που δυσχεραίνει τη διατύπωση ενός σαφούς ορισμού είναι ακριβώς ο πολύμορφος και ρευστός χαρακτήρας του, δηλαδή η ποικιλία και η μεταβλητότητα που παρατηρούνται στις σωματικές και συναισθηματικές αντιδράσεις των θυμάτων: κάποιοι γίνονται απαθείς και κάνουν πίσω, άλλοι μαίνονται· κάποιοι «παγώνουν» επί τόπου ή κρύβονται στα χαρακώματα, ενώ άλλοι καταλαμβάνονται από αμόκ. Όποια αντίδραση κι αν εκδηλωθεί πρώτη, μπορεί απότομα να μεταβληθεί σε μια άλλη αντίθετη. Παραδείγματος χάρη, ένας πολεμιστής που καταλαμβάνεται από αμόκ μπορεί μέσα σ' ένα σύντομο χρονικό διάστημα να υποχωρήσει και να απομονωθεί ή και το αντίστροφο.²⁸

Δεν είναι εύκολο να γίνει μια επιστημονικά ακριβής κατηγοριοποίηση των συμπτωμάτων Στρες τής μάχης. Από τις μαρτυρίες που παρατέθηκαν και άλλες σχετικές έρευνες, μια κατά σύμβαση διάκριση μπορεί να περιλαμβάνει συμπτώματα σωματικά (αϋπνία, ανορεξία, εμετός, εφίδρωση, ναυτία, διάρροια, ταχυκαρδία, τρέμουλο, πονοκέφαλοι, ζαλάδα και διάφορα τικ, ακινησία), ψυχικά/συναισθηματικά (φόβος, τρόμος, ψυχοφθόρος αναμονή τού θανάτου, θυμός, αίσθημα ανημπορίας και αδυναμίας), συμπεριφορικά (νωθρότητα, παθητικότητα, διάθεση απομόνωσης/αποστασιοποίησης, ανησυχία, ευερεθιστότητα).

Η εξάλειψη των συμπτωμάτων και η ανάκαμψη τού πολεμιστή απαιτούν κατ' αρχάς την άμεση επέμβαση των ειδικών, μόλις τα συμπτώματα γίνουν εμφανή. Αν γίνει καθυστερημένα, αυξάνεται ο κίνδυνος να επιδεινωθούν ή να εμφανιστούν κι άλλα (Immediacy [=αμεσότητα]). Ο μαχητής που έχει καταβληθεί από CSR δεν αντιμετωπίζεται ως ασθενής, αλλά ως άτομο που εκδήλωσε μια φυσιολογική αντίδραση σε μια ακραία κατάσταση. Αν ο ίδιος ο πολεμιστής πιστέψει ότι θα αναρρώσει και η αντίδραση που εκδήλωσε θα παρέλθει με το πέρασμα τού χρόνου, τότε θα ανακάμψει και θα επανέλθει στα καθήκοντά του (Expectancy [=αναμονή, προσδοκία]). Επίσης, επιδιώκεται η περίθαλψη στον δοκιμαζόμενο πολεμιστή να παρέχεται

²⁸ Solomon, *Combat Stress Reaction*, 27-28.

εντός τής μονάδας του ή όσο γίνεται πιο κοντά σ' αυτήν (Proximity [=εγγύτητα]).²⁹

Τα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση των περιστατικών CSR συμπυκνώνονται στα "4R": Reassuring (=διαβεβαίωση), δηλαδή οι ειδικοί καλούνται να καθησυχάσουν τον πολεμιστή με CSR, ότι οι αντιδράσεις του είναι φυσιολογικές και θεραπεύσιμες· Replenishment (=αναζωογόνηση) με την ικανοποίηση βασικών ανθρώπινων αναγκών: ύπνο, ανάπαυση, καλή διατροφή, υγιεινή· Rest (=ξεκούραση) και πιο συγκεκριμένα αποχή από κάθε επίπονη εργασία ή στρατιωτική επιχείρηση· Restoring (=αποκατάσταση) τής εμπιστοσύνης τού πολεμιστή στον εαυτό του και στις ικανότητές του με στοχευμένες δραστηριότητες.³⁰

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνόγλωσσα

Ηροδότου. *Ιστορία*. Μετάφραση Κ.Θ. Αραπόπουλου. Αθήνα: Πάπυρος, 1975 (2ος τόμος).

Ηροδότου. *Ιστορία*. Μετάφραση Αλεξ. Γαληνού. Αθήνα: Πάπυρος, 1975 (1ος τόμος).

Πλούταρχος. *Φωκίων*. Μετάφραση Μεταφραστικής Ομάδας Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος, 1993.

B. Ξενόγλωσσα

American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fifth Edition. Arlington, VA, American Psychiatric Association, 2013.

Clausewitz, Carl von. *On war*. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1984.

Gilbert, Martin. *Israel: A History*. Black Swan, 2008.

Hoge, Charles W. *Once a Warrior Always a Warrior*. Guilford, Connecticut: Lyons Press, 2010.

Jones, Edgar and Simon Wessely. *Shell Shock to PTSD: Military Psychiatry from 1900 to the Gulf War*. Hove and New York: Psychology Press, 2005.

Moore, Bret A. and Greg M. Reger. "Historical and Contemporary Perspectives of Combat Stress and the Army Combat Stress Control Team". Στο *Combat Stress Injury: theory, research and management*, edited by Charles R. Figley and William Nash, 161-181. New York and London: Routledge, 2007.

Schulze, Kirsten E. *The Arab - Israeli Conflict*. Pearson Longman, 2008.

Solomon, Zehava. *Combat Stress Reaction. The Enduring Toll of War*. New York and London: Plenum Press, 1993.

Γ. Τύπος

Χαραμίδης, Γιάννης. «Η Μέση Ανατολή ξανά στις φλόγες», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 22 Οκτωβρίου, 2023.

Ο Ιωάννης Σταμούλος γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη. Αποφοίτησε από το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας τής Φιλοσοφικής Σχολής τού Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στη συνέχεια, πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή τού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, τομέας Φιλοσοφίας). Στον ίδιο τομέα εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα «Το ζήτημα τού πολέμου στο φιλοσοφικό στοχασμό και στην ιστορική πραγματικότητα». Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα αφορούν στην Πολιτική Φιλοσοφία, τη Φιλοσοφική Ανθρωπολογία και τη Φιλοσοφία τού πολέμου. Έχει λάβει μέρος σε πανελλήνια και διεθνή συνέδρια κι έχει διδάξει σε σεμινάρια στρατιωτικών σχολών. Υπηρετεί ως καθηγητής φιλολογικών μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

²⁹ Moore and Reger, "Historical and Contemporary Perspectives", 169.

³⁰ Στο ίδιο, 169.

Η Προφορική Ιστορία ως διαμορφωτής της Στρατιωτικής μας Ιστορίας;

Σχης (ΤΘ - ΕΥ) Γεώργιος Νίκας,
Επιτελής Σχολής Εθνικής Άμυνας

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι μία σύντομη επεξήγηση της έννοιας της Προφορικής Ιστορίας ως ένα εργαλείο της ιστορικής έρευνας καθώς και η ανάδειξη της πορείας της τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών.

Στη συνέχεια αφού εξετάσουμε τους διάφορους εννοιολογικούς όρους θα περιγράψουμε τη χρήση της στην καταγραφή της στρατιωτικής ιστορίας¹ και στο πως η Προφορική Στρατιωτική Ιστορία μπορεί να αποκαλύψει άγνωστες πτυχές και καταστάσεις (κατά τη διάρκεια στρατιωτικών επιχειρήσεων) οι οποίες δημιούργησαν ισχυρές αναμνήσεις στο στρατιωτικό προσωπικό που ήταν παρόντες όταν διαδραματιζόνταν τα διάφορα γεγονότα. Παράλληλα, θα αναδείξουμε πως μέσα από την καταγραφή - ανάλυση των γεγονότων προκύπτουν διδάγματα για αξιοποίηση τόσο για την ιστορική έρευνα αλλά και για χρήση σε ενδεχόμενες μελλοντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Μέχρι σήμερα η κλασική ιστορική έρευνα (η οποία χρησιμοποιεί κυρίως έγγραφα ως τεκμήρια) δεν μπορεί να αποκαλύψει και να αναδείξει (τα διάφορα αυτά γεγονότα), διότι τα υπηρεσιακά έγγραφα παρουσιάζουν (κυρίως) μία «φιλτραρισμένη» εικόνα η οποία είναι τελείως λεκτικά και συναισθηματικά αποστειρωμένη, ενώ πολλές φορές ενδέχεται η εικόνα αυτή να εμφανίζεται πιο επιμελής από ότι πραγματικά είναι για διάφορους υπηρεσιακούς ή μη λόγους στην προσπάθεια δημιουργίας μίας επίπλαστης επιτελικής εικόνας.

Εννοιολογικά με τον όρο «Προφορική Ιστορία» ορίζουμε μία πρακτική, μία μέθοδο έρευνας η οποία βασίζεται κυρίως στη διεξαγωγή και καταγραφή συνεντεύξεων προκειμένου να συγκεντρώσουμε πληροφορίες για το παρελθόν. Συνεπώς, ο όρος «Προφορική Ιστορία» είναι τόσο η ερευνητική μεθοδολογία (ο τρόπος διεξαγωγής μίας έρευνας) όσο και τα αποτελέ-

σματά της (η πράξη της καταγραφής της συνέντευξης και το καταγεγραμμένο προϊόν). Σήμερα αποτελεί μία δοκιμασμένη μέθοδο ερευνητικής πρακτικής που έχει ενσωματωθεί όχι μόνο στην ιστορική έρευνα αλλά και σε επιστημονικούς κλάδους όπως η εθνολογία, η κοινωνιολογία, οι σπουδές υγείας και η ψυχολογία.²

Η ανάδειξη της συγκεκριμένης ερευνητικής πρακτικής ξεκίνησε από τις ΗΠΑ λίγο μετά το πέρας του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και στη συνέχεια διαδόθηκε στην Ευρώπη (Μεγάλη Βρετανία και σκανδιναβικές χώρες). Στη δεκαετία του 1960 παρουσιάστηκε η πρώτη μεταβολή στην εξέλιξη της σύγχρονης Προφορικής Ιστορίας καθώς οι ιστορικοί άρχισαν να εξετάζουν όλο και λιγότερο προσωπικότητες που βρίσκονταν στο επίκεντρο της επικρατούσας για την εποχή πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας (λ.χ πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες) και άρχισαν να ενδιαφέρονται περισσότερο για τις ζωές των ανθρώπων, οι οποίοι για την επικρατούσα ιστορία της εποχής ήταν αόρατες.³

Μία ακόμα τάση που επηρέασε την προφορική ιστορία ήταν η άνοδος της μεταμοντέρνας θεωρίας και η θέση ότι δεν υπάρχει μόνο μια «ορθή» ή «αντικειμενική» θεώρηση για ένα γεγονός, αλλά αντίθετα ότι μπορεί να υπάρχουν πολλαπλές, έγκυρες θεωρήσεις του ίδιου γεγονότος. Κανένα «γεγονός» δεν ήταν απλό, και η κάθε αφήγηση ενός γεγονότος μπορούσε να θεωρηθεί, ως ένα βαθμό, προκατειλημμένη. Επομένως, εάν κάποιος/α ιστορικός επιθυμούσε να εξετάσει μια συγκεκριμένη απεργία εργατών και εργατριών, μια καταγραφή των γεγονότων από μια γυναίκα της εργατικής τάξης πενήντα χρόνια αργότερα, θα μπορούσε να είναι εξίσου χρήσιμη πηγή με οποιοδήποτε επίσημο κυβερνητικό έγγραφο που είχε συνταχθεί την εποχή της απεργίας.⁴

Η ανάπτυξη της Προφορικής Ιστορίας υποβοηθήθηκε σημαντικότερα τα τελευταία χρόνια από την τεχνολογική εξέλιξη στις συσκευές καταγραφής εικόνας και ήχου. Το κόστος απόκτησής τους με την πάροδο των ετών μειώνεται συνεχώς σε αντίθεση με τις δυνατότητές τους. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε η δυνατότη-

² Λυν Άμπραμς, (μετ.) Λουκάς Ρινόπουλος, (επιμ.) Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας* (Αθήνα: Πλέθρον, 2014), σελ.11-12

³ Charlotte Fischer, Stefania Costache, και Χαρά Μακρυγιάννη, *Μια εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία. Όταν οι εμπειρίες των εν ζώη ανθρώπων γίνονται ιστορία* (Λευκωσία: Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας, 2011), σελ.8

⁴ Στο ίδιο, σελ. 8

¹ Ενδεικτικά σημειώνεται ότι οι ΗΠΑ έχουν ήδη επενδύσει σημαντικά κεφάλαια πάνω στον τομέα αυτό τόσο σε προσωπικό όσο και σε μέσα

τα, σε ευρύτερο αριθμό ατόμων (και όχι μόνο σε κατά κύριο λόγο ιστορικούς), να αναδείξουν την Προφορική Ιστορία ως μία ερευνητική πρακτική που αποσκοπεί στην συγκέντρωση πληροφοριών.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημάνουμε μερικές από τις ενστάσεις που σημειώνονται απέναντι στην Προφορική Ιστορία από πολλούς επικριτές της. Η σημαντικότερη από αυτές είναι κατά πόσο είναι αξιόπιστες οι αναμνήσεις ενός ατόμου σαν ιστορικό τεκμήριο. Επίσης, υπάρχει η αμφισβήτηση κατά πόσο το άτομο που παραχωρεί τη συνέντευξη (εφεξής ο αφηγητής) είναι προκατειλημμένος ή μεροληπτικός απέναντι σε κάποια άτομα ή σε κάποια γεγονότα. Επίσης, δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι η ανάκληση στη μνήμη γεγονότων από το παρελθόν μπορεί να πυροδοτήσει στον αφηγητή μία σειρά από επώδυνες αναμνήσεις και να ενεργοποιηθούν διαδικασίες που να εμποδίσουν την εύκολη ανάκληση ή τον αναστοχασμό γύρω από τα γεγονότα εκείνης της εποχής. Η υποσυνείδητη προκατάληψη, αλλά και γεγονότα για τα οποία τα άτομα δεν επιθυμούν να μιλήσουν ή για τα οποία πιθανόν να είναι λιγότερο ειλικρινείς, ιδιαίτερα εάν η συνέντευξη επικεντρώνεται σε κάτι επώδυνο ή δύσκολο, αυξάνουν το βαθμό δυσκολίας. Επιπρόσθετα, οι ιστορικοί της προφορικής ιστορίας έχουν να αντιμετωπίσουν και το πρόβλημα του ότι τα άτομα μπορεί, όπως κάνουμε οι πλείστοι όταν μιλάμε, να συμπληρώνουν με τις υποθέσεις τους αυτά που τους είναι γνωστά από δικές τους εμπειρίες, χωρίς να ξεκαθαρίζουν πάντα τη διαφορά ανάμεσα στην υπόθεση και την εμπειρία.⁵

Από την πλευρά τους οι υποστηρικτές της Προφορικής Ιστορίας επισημαίνουν πως τα γραπτά αφηγηματικά τεκμήρια που επικαλούνται στα γραπτά τους κείμενα οι κλασικοί ιστορικοί (βιογραφίες, αυτοβιογραφίες, εφημερίδες) ενδέχεται να είναι το ίδιο επιρρεπή σε προκαταλήψεις. Επίσης, οι υποστηρικτές της προφορικής ιστορίας έχουν υποστηρίξει πως, κατά κάποιο τρόπο, ίσως να είναι ευκολότερο να διορθωθούν οι προφορικές μαρτυρίες, αφού οι ιστορικοί έχουν τη δυνατότητα να αντεξετάσουν τα άτομα για να διασταυρώσουν την αφήγησή τους κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ως εξής: χωρίς να διακόπτεται η ροή της μαρτυρίας, οι ιστορικοί μπορούν να προκαλέσουν ευγενικά τα άτομα

να τεκμηριώσουν, καλώντας τα έτσι να επιχειρηματολογήσουν και ανταπαντήσουν.⁶

Η Προφορική Ιστορία στην Ελλάδα θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε πως ξεκίνησε από την Μέλιττα Μερλιέ την δεκαετία του 1930 με την ίδρυση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών⁷ και από την Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος στη δεκαετία του 1980 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Η καθιέρωση της προφορικής ιστορίας ως επιστημονικού πεδίου παρουσίασε στη χώρα μας σημαντική καθυστέρηση σε σχέση με τον αγγλοσαξονικό χώρο.⁸

Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερα σημασία είναι ότι και στην Ελλάδα, όπως και στο εξωτερικό, η προφορική ιστορία αναδύθηκε ως ένας ζωντανός διεπιστημονικός χώρος μελέτης της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας, όπου συναντώνται ερευνητές διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, κουβαλώντας μαζί τους διαφορετικές ερευνητικές παραδόσεις σχετικά με την έρευνα πεδίου και τα εργαλεία της.⁹

Σε αυτό το σημείο ο αναγνώστης πιθανόν να αναρωτηθεί τα εξής: Μπορεί η Προφορική Ιστορία να συνδυαστεί με την στρατιωτική ιστορία και να την επανα-διαμορφώσει μαζί με τις υπόλοιπες ιστορικές πηγές που έχουν ήδη καταγραφεί; Ποιο θα ήταν το ιδεατό επιθυμητό αποτέλεσμα; Η διεθνής εμπειρία πάνω στον τομέα της στρατιωτικής ιστορίας έχει να επιδείξει κάτι αξιόλογο; Μπορεί να χρησιμοποιηθούν οι αναμνήσεις των αφηγητών σαν βάσεις από τις οποίες θα μπορέσουμε να εκμαιεύσουμε διδάγματα σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής μελλοντικών στρατιωτικών επιχειρήσεων;

Για μία ακόμη φορά ο αγγλοσαξονικός χώρος πρωτοπορεί στον συγκεκριμένο τομέα. Οι ιστορικοί ερευνητές του στρατού των ΗΠΑ (Center of Military History - U.S Army) από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 έχουν επιδοθεί σε ένα συνεχή αγώνα για να καταγράψουν την αμερικανική στρατιωτική ιστορία μέσα από τα λόγια των ανθρώ-

⁶ Charlotte Fischer, Stefania Costache, and Χαρά Μακρυγιάννη, *Μια εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία. Όταν οι εμπειρίες των εν ζωή ανθρώπων γίνονται ιστορία* (Λευκωσία: Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας, 2011), σελ. 10

⁷ Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών διατηρεί μαρτυρίες από πρόσφυγες τις Μικράς Ασίας ως μία πρότυπη προσπάθεια διαφύλαξης της δημόσιας μνήμης.

⁸ Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, *Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονότητα και αφήγησης ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιο-ιστορίες* (Βόλος: Ένωση Προφορικής Ιστορίας, 2013), σελ.12

⁹ Στο ίδιο, σελ. 14

⁵ Στο ίδιο, σελ.10

πων που συμμετείχαν στις διάφορες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η Υπηρεσία Στρατιωτικής Ιστορίας των ΗΠΑ έχει ήδη υλοποιήσει χιλιάδες συνεντεύξεις και έχει εκδώσει τον αντίστοιχο οδηγό προφορικής ιστορίας¹⁰ προκειμένου να επιτευχθεί η αναγκαία τυποποίηση της εργασίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε πως ο (επίσημος) τρόπος καταγραφής - υλοποίησης της στρατιωτικής ιστορίας των ΗΠΑ περιγράφεται μέσα από τον στρατιωτικό κανονισμό των ΗΠΑ 870-5 (Army Regulation 870-5, Military History: Responsibilities, Policies, and Procedures - 29 Jan 1999) και το εγχειρίδιο 1-20 (Field Manual 1-20, Military History Operations - February 2003).

Μεταπολεμικά, μέσα από τα αρχικά προγράμματα προφορικής ιστορίας οι ΗΠΑ μπόρεσαν να υλοποιήσουν συνεντεύξεις από άτομα που συμμετείχαν σε μάχες στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι συνεντεύξεις που ελήφθησαν ήταν καθοριστικής σημασίας και βοήθησαν τους στρατιωτικούς ιστορικούς να γράφουν με σαφή γνώση και ακρίβεια για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις μετά την λήξη του πολέμου. Μεταγενέστερα, τα προγράμματα προφορικής ιστορίας συνεχίστηκαν στην κάλυψη των πολέμων της Κορέας και του Βιετνάμ ενώ παράλληλα η αποδοχή της Προφορικής Ιστορίας επεκτεινόταν στα διάφορα ακαδημαϊκά ινστιτούτα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως η διεύθυνση υγειονομικού του αμερικανικού στρατού εφαρμόζει προγράμματα συλλογής συνεντεύξεων από τις αρχές τις δεκαετίας του 1950. Αντίστοιχα η διεύθυνση του αμερικανικού μηχανικού (U.S Army Corps of Engineers) ξεκίνησε από το 1977 ένα αντίστοιχο πρόγραμμα συνεντεύξεων. Τέλος από το 1986 και μεταγενέστερα το Γενικό Επιτελείο Στρατού των ΗΠΑ (U.S Department of the Army) θέσπισε το πρόγραμμα συνεντεύξεων End of Tour (EOT), οι οποίες λαμβάνονταν από τους ανώτερους διοικητές σχηματισμών λίγο πριν την αποχώρηση από τα καθήκοντά τους προκειμένου οι νεοεισερχόμενοι διοικητές να είναι σε θέση να κατανοήσουν καλύτερα τα ζητήματα που αντιμετώπισαν οι προκάτοχοί τους.¹¹

Οι συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας (τις οποίες παραχωρεί στην υπηρεσία το στρατιωτικό προσωπικό) λαμβάνονται προκειμένου να διατηρηθεί ιστορικά η ατομική οπτική του κάθε ατόμου, η κρίση του, οι αντιλήψεις του καθώς οι απόψεις του για κάποιο γεγονός.¹²

Επιπρόσθετα θα πρέπει να σημειώσουμε πως οι έννοιες της συνέντευξης και της προφορικής ιστορίας **δεν** ταυτίζονται. Μία συνέντευξη αποτελείται από τις καταγεγραμμένες απαντήσεις του αφηγητή στις ερωτήσεις που του θέτει ο συνεντευκτής - ιστορικός, γεγονός το οποίο από εκείνη τη στιγμή θα πρέπει να καθιστά την συνέντευξη επίσημο αρχείο και να τυγχάνει της ανάλογης διαχείρισης - διατήρησης.

Απεναντίας, η Προφορική Ιστορία αποτελεί ένα **συλλογικό εγχείρημα** που αντανάκλα τις προσπάθειες του αφηγητή και του συνεντευκτή - ιστορικού να δημιουργήσουν μία μοναδική ιστορική πηγή μέσα από την ανασκόπηση και αναθεώρηση της αποδελτίωσης μίας συνέντευξης. Κάθε συνέντευξη μπορεί να παράγει χρήσιμες ιστορικές πληροφορίες και είναι υποχρέωση του ιστορικού να τις καταγράψει. Η ευθύνη για τον καθορισμό της σημασιολογίας της κάθε συνέντευξης καθώς και της μεταγενέστερης αξιοποίησής της ανήκει αποκλειστικά στον ιστορικό του μέλλοντος που χρησιμοποιεί τις αναφερόμενες πληροφορίες και αποφασίζει για την σημασία τους.¹³

Με βάση όλα τα προαναφερθέντα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η προφορική ιστορία μπορεί σίγουρα να εμπλουτίσει και να αναθεωρήσει εν μέρει την στρατιωτική μας ιστορία, εξετάζοντας τη συμμετοχή των στρατιωτικών δυνάμεων της χώρας μας σε εμπόλεμες περιοχές κατά το παρελθόν (επιχειρήσεις στην Κορέα και την Κύπρο) αρκεί να υπάρχει πρόθεση από τους (ακόμα εν ζωή) συμμετέχοντες να αφηγηθούν τις εμπειρίες τους. Ενδέχεται σε πολλές περιπτώσεις να γίνει απαραίτητη η κατάλληλη ενθάρρυνση από πλευράς του συνεντευκτή - ιστορικού για να ξεπεραστούν οι τυχόν ενστάσεις εκ μέρους του αφηγητών. Με αυτό τον τρόπο θα δημιουργηθούν εκ του μηδενός νέες πηγές πληροφοριών εμπλουτίζοντας τα ιστορικά στοιχεία που είναι στη διάθεση των ερευνητών.¹⁴

Παράλληλα μέσα από την διεξαγωγή συνεντεύξεων μπορούν να διαμορφωθούν οι συνθήκες για την πληρέστερη συγγραφή της ιστορίας συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού σε ειρηνευτικές αποστολές (από το 1990 μέχρι σήμερα) και ενδεχομένως να αναδειχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για τις δυσκολίες που προέκυ-

¹⁰ Stephen Lofgren, *US Army guide to oral history* (Washington: Center of Military History, U.S Army, 2006).

¹¹ Stephen Lofgren, *US Army guide to oral history* (Washington: Center of Military History, U.S Army, 2006), σελ. 4-6

¹² Στο ίδιο, σελ. 2

¹³ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁴ Σε ενδεχόμενες περιπτώσεις αμφιθυμίας (εκ μέρους των αφηγητών) υπάρχει επιπλέον η δυνατότητα να δημοσιευθεί η συνέντευξη τους σε μεταγενέστερο χρόνο, ο οποίος που θα υποδειχθεί από τους ίδιους (προ της αρχικής συνέντευξης) στην Υπηρεσία.

ψαν και το πως υπερκεράστηκαν κατά την υλοποίηση διαφόρων εγχειρημάτων, διευκολύνοντας την μελλοντική επιχειρησιακή σχεδίαση και την εκπόνηση διδαγμάτων. Στην προσπάθεια αυτή κρίσιμο ρόλο θα έχει και το αρχείο που είχε δημιουργήσει η αντίστοιχη διεύθυνση δόγματος του ΓΕΣ εντός του οποίου φυλάσσονται οι αναφορές πεπραγμένων που συνέτασσαν τα στελέχη του στρατού ύστερα από τον επαναπατρισμό τους.

Η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού σε μία προσπάθεια της για καινοτομία και προώθηση της Στρατιωτικής Ιστορίας, δημιούργησε το αντίστοιχο τμήμα Προφορικής Ιστορίας, το οποίο μέσα από την καταγραφή συνεντεύξεων σε ψηφιακή μορφή έχει δημιουργήσει μία τράπεζα συνεντεύξεων από προσωπικότητες (πρώην αξιωματικοί - κληρωτοί οπλίτες) προκειμένου να διευκολυνθεί το έργο τόσο των σύγχρονων όσο και των μελλοντικών μελετητών της στρατιωτικής μας ιστορίας.

Εκτιμάται, ότι εάν επιδειχθεί η αντίστοιχη συνέχεια - συνέπεια τότε σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα η στρατιωτική υπηρεσία μπορεί να δημιουργήσει ένα ιστορικό αρχείο συνεντεύξεων με υψηλό επίπεδο ποιότητας - πληρότητας, στοιχείο που θα υποβοηθήσει τους μελλοντικούς μελετητές της ιστορίας και καθιστά την όλη έως τώρα προσπάθεια ενδιαφέρουσα.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιμελή ανάδειξη της προσπάθειας που έχει ήδη υλοποιηθεί (καθώς έχουν ληφθεί συνεντεύξεις από προσωπικότητες που πλέον δεν είναι εν' ζωή), είναι ο καθορισμός του αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου που θα ορίζει τον τρόπο προβολής - διάθεσης του αρχειακού υλικού στους ερευνητές με τρόπο που θα ακολουθεί τα διεθνή αποδεκτά πρότυπα και θα αναδεικνύει την ιστορική αλήθεια αποφεύγοντας τα συγγραφικά λάθη του πρόσφατου παρελθόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Fischer, Charlotte, Stefania Costache, and Χαρά Μακρυγιάννη. *Μια εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία. Όταν οι εμπειρίες των εν ζωή ανθρώπων γίνονται ιστορία*. Λευκωσία: Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας, 2011.

Lofgren, Stephen. *US Army guide to oral history*. Washington, : Center of Military History, U.S Army, 2006.

Αμπραμς, Λυν, Λουκάς (μετ.) Ρινόπουλος, and Ρίκη (επιμ) Βαν Μπουσχότεν. *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Αθήνα: Πλέθρον, 2014.

Βαν Μπουσχότεν, Ρίκη, Τασούλα Βερβενιώτη, Κωνσταντίνα Μπάδα, Ειρήνη Νάκου, Παύλος Πανταζής, and Ποθητή Χαντζαρούλα. *Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιο-ιστορίες*. Βόλος: Ένωση Προφορικής Ιστορίας, 2013.

Ο Συνταγματάρχης (ΤΘ-ΕΥ) Γεώργιος Νίκας γεννήθηκε το 1974 στην Αθήνα. Εισήλθε το 1992 στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, από την οποία αποφοίτησε το 1996 με τον βαθμό του Ανθυπολοχαγού των Τεθωρακισμένων.

Ως κατώτερος αξιωματικός, υπηρέτησε σε Μονάδες Εκστρατείας με τα καθήκοντα του Ουλαμαγού και του Διοικητή Ίλης στις περιοχές του βορείου και νοτίου Έβρου καθώς και σε μονάδα της Δωδεκανήσου.

Φοίτησε σε όλα τα προβλεπόμενα σχολεία του Όπλου του.

Το 2010 φοίτησε στην Σχολή Διοίκησης και Επιτελών (ΣΔΙΕΠ). Αποφοίτησε με βαθμό πτυχίου «Λίαν Καλώς».

Ως ανώτερος αξιωματικός, υπηρέτησε σε μονάδα του νότιου Έβρου (Υποδιοικητής) ενώ από το 2011 μέχρι το 2013 τοποθετήθηκε σε μονάδα του ΓΕΕΘΑ.

Ακολούθως υπηρέτησε στο ΓΕΣ, με τα καθήκοντα του επιτελή του 2ου τμήματος ΓΕΣ/Α3 (Διεθνής Σχεδίαση).

Από τον Νοέμβριο του 2015 μέχρι τον Οκτώβριο του 2017 φοίτησε στο τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με κατεύθυνση τη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Αποφοίτησε από το πρόγραμμα Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης (ΜΔΕ) με βαθμό πτυχίου «Άριστα». Τον Οκτώβριο του 2017 τοποθετήθηκε στο ΓΕΣ/ΔΙΣ ως τμηματάρχης του νεοσύστατου τμήματος Προφορικής Ιστορίας της Υπηρεσίας Εκδόσεων.

Από τον Μάιο του 2021 είναι υποψήφιος διδάκτορας στο τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στον Σχη (ΤΘ-ΕΥ) Γεώργιο Νίκα έχουν απονεμηθεί τα προβλεπόμενα παράσημα, μετάλλια και διαμνημονεύσεις. Είναι γνώστης της αγγλικής γλώσσας.

Δορυφορικές επικοινωνίες στις ΕΔ χρησιμότητα, δυνατότητες εξελίξεις και προοπτικές.

Σμχος (ΜΑ) Χρήστος Δημητρούσης
Επιτελής ΓΕΑ/Δ2

Η δορυφορική επικοινωνία σήμερα καθιστά δυνατές όλες τις ανάγκες μας που δεν ήταν καν δυνατό να φανταστούμε στο παρελθόν. Όλο και περισσότεροι δορυφόροι περιστρέφονται γύρω από τη Γη, αναμεταδίδουν ψηφιακά και αναλογικά σήματα και μεταφέρουν όλους τους τύπους δεδομένων, όπως δεδομένα φωνής βίντεο και υπηρεσίες διαδικτύου σε όλο τον κόσμο.

Ιστορική αναδρομή

Ο δορυφόρος είναι μια μηχανή η οποία κατασκευάστηκε και τοποθετήθηκε στην τροχιά της Γης. Ένας δορυφόρος απαιτεί την ταχύτητα των 11,2 χιλιομέτρων ανά δευτερόλεπτο προκειμένου να βγει από τη δύναμη της βαρύτητας. Ο πρώτος τεχνητός δορυφόρος, ο Sputnik-1, εκτοξεύτηκε από τη Σοβιετική Ένωση στις 4 Οκτωβρίου 1957. Η πρώτη φορά που το ηχητικό σήμα έγινε αναμετάδοση μέσω δορυφόρου εκτοξεύτηκε στις 19 Δεκεμβρίου 1958, από το Cape Canaveral της Φλόριντα, από το Project SCORE της κυβέρνησης των ΗΠΑ (Signal Communication by Orbiting Relay Equipment).

Η NASA ιδρύθηκε το 1958 στις ΗΠΑ. Ο δορυφόρος Echo-1 ήταν το πρώτο έργο της NASA εκτοξεύτηκε στις 12 Αυγούστου 1960. Ο πρώτος ενεργός δορυφόρος επικοινωνιών ήταν ο "Telstar-1". Ήταν ικανός για αμφίδρομη επικοινωνία. και ήταν ο πρώτος δορυφόρος που μετέδωσε ζωντανές τηλεοπτικές εικόνες μεταξύ Βόρειας Αμερικής και Ευρώπης. Το πρώτο τηλεφώνημα μεταδόθηκε επίσης μέσω του δορυφόρου Telstar-1.

Η Σοβιετική Ένωση, προχωρώντας πολύ γρήγορα στην ανάπτυξη της δορυφορικής τεχνολογίας, εκτόξευσε μια σειρά δορυφόρων με το όνομα Molniya, Ο πρώτος δορυφόρος Molniya-1 εκτοξεύτηκε στις 23 Απριλίου 1965. Το 1967 εκτοξεύτηκαν έξι δορυφόροι Molniya και παρείχαν την κάλυψη σε όλη Σοβιετική Ένωση. Κατά τη διάρκεια της 50ης επετείου της Σοβιετικής Ένωσης, την 1η Οκτωβρίου 1967, η ετήσια παράδοση στην Κόκκινη Πλατεία μεταδόθηκε για πρώτη

φορά σε εθνικό επίπεδο μέσω του δορυφορικού δικτύου Molniya. Το 1971 ο Διεθνής Οργανισμός Διαστημικών Επικοινωνιών Intersputnik ιδρύθηκε από πολλές κομμουνιστικές χώρες υπό την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης Αμερικής.

Βασικές αρχές λειτουργίας

Υπάρχουν δυο βασικά στοιχεία της δορυφορικής επικοινωνίας: Πρώτον είναι το επίγειο τμήμα, το οποίο περιλαμβάνει σταθερή ή κινητή μετάδοση, λήψη και εκπομπή, και άλλο είναι το διαστημικό τμήμα. που είναι κυρίως ο ίδιος δορυφόρος. Μια τυπική δορυφορική σύνδεση κανονίζει να παρέχει το σήμα μετάδοσης από έναν επίγειο σταθμό σε έναν δορυφόρο. Τα σήματα που λαμβάνονται από τον δορυφόρο και ενισχύουν το σήμα και στέλνουν πίσω στη Γη, οι επίγειοι σταθμοί και τα τερματικά έλαβαν τα σήματα και ενισχύθηκαν εκ νέου

Οι δορυφόροι έχουν δύο κύρια μέρη, ένα τμήμα κεραίας και ένα τμήμα πηγής ισχύος. Για να καλυφθεί η ενεργειακή απαίτηση του δορυφόρου, χρησιμοποιούνται ηλιακά πάνελ και η κεραία κάνει την αποστολή και λήψη πληροφοριών. Οι περισσότεροι δορυφόροι διαθέτουν κάμερες και επιστημονικούς αισθητήρες. Ανάμεσα στους δορυφόρους υπάρχουν πομποί και δέκτες, οι οποίοι λαμβάνουν και στέλνουν σήματα και εντολές. Βασικά ο δορυφόρος είναι ένα αυτόνομο σύστημα επικοινωνίας. Ένας δορυφόρος ικανός να λαμβάνει σήματα από τη Γη και να τα στέλνει πίσω με τη βοήθεια ενός αναμεταδότη. Ο αναμεταδότης είναι ένα ολοκληρωμένο σύστημα για δέκτη και πομπό ραδιοφωνικών σημάτων.

Υπάρχουν τρεις διαφορετικές τροχιές στις οποίες λειτουργούν οι δορυφόροι: 1. χαμηλή γήινη τροχιά (LEO), 2. Μέση γήινη τροχιά (MEO) και 3. Γεωστατική ή γεωσύγχρονη τροχιά (GEO). Το εύρος θέσεων του δορυφόρου LEO βρίσκεται σε υψόμετρο μεταξύ 160 km και 1.600 km πάνω από τη Γη. Οι δορυφόροι MEO λειτουργούν σε απόσταση 10.000 έως 20.000 km από τη Γη. (Εδώ είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι δορυφόροι δεν λειτουργούν μεταξύ LEO και MEO επειδή η περιοχή αυτή δεν έχει κατάλληλο περιβάλλον για ηλεκτρονικά εξαρτήματα, που προκαλούνται από τις ζώνες ακτινοβολίας Van Allen.) Οι δορυφόροι GEO βρίσκονται 35.786 km πάνω από τη Γη, όπου ταξιδεύουν σε 24 ώρες, ολοκληρώνει μια τροχιά και έτσι παραμένει σταθερός σε ένα σημείο.

Χρειάζονται μόνο τρεις δορυφόροι GEO για να παρέχουν παγκόσμια κάλυψη. Η ραδιοκάλυψη υπολογίστηκε από τον Clark ότι τρεις δορυφόροι που βρίσκονται σε ίσες αποστάσεις σε γεωστατική τροχιά θα μπορούσαν να παρέχουν ραδιοκάλυψη που θα ήταν σχεδόν παγκόσμια, με μόνη εξαίρεση μερικές πολικές περιοχές ενώ χρειάζονται 20 ή περισσότεροι δορυφόροι για να καλύψουν ολόκληρη τη Γη από LEO και 10 ή περισσότερους δορυφόρους έως MEO. Επιπλέον, απαιτείται κεραία παρακολούθησης στο έδαφος για επικοινωνία με δορυφόρους σε LEO και MEO για να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη σύνδεση μεταξύ των δορυφόρων. Οι δορυφορικές επικοινωνίες χρησιμοποιούν ένα εύρος υψηλής συχνότητας 1-50 GHz (gigahertz, 1 GHz = 1.000.000.000 Hz) για τη μετάδοση και λήψη σημάτων. Το εύρος ή η ζώνη συχνοτήτων προσδιορίζεται με τα γράμματα: (κατά σειρά χαμηλής προς υψηλή συχνότητα) ζώνες L-, S-, C-, X-, Ku-, Ka- και V. Τα σήματα στο χαμηλότερο εύρος μεταδίδονται με λιγότερη ισχύ του δορυφορικού φάσματος συχνοτήτων (ζώνες L-, S- και C) και για τη λήψη αυτών των σημάτων απαιτούνται μεγαλύτερες κεραίες. Το υψηλότερο φάσμα σήματος (ζώνες X-, Ku-, Ka- και V) απαιτούσε περισσότερη ισχύ. Επομένως, μπορούν να τα δεχτούν μικρότερα πιάτα με διάμετρο έως 45 cm. Ιδανική ζώνη για τη μετάδοση απευθείας στο σπίτι (DTH) είναι η ζώνη Ku και Ka-band, κατάλληλη επίσης για ευρυζωνικές επικοινωνίες δεδομένων και εφαρμογές κινητής τηλεφωνίας και δεδομένων.

Ένας εξειδικευμένος οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών είναι η Διεθνής Ένωση Τηλεπικοινωνιών (ITU), που εδρεύει στην Γενεύη. Οι αιτήσεις για τη χρήση τροχιακών θυρίδων για δορυφόρους λαμβάνονται και εγκρίνονται από την ITU. Κάθε 2-4 χρόνια η ITU διοργανώνει την Παγκόσμια Διάσκεψη Ραδιοεπικοινωνιών, η οποία είναι υπεύθυνη για τον καθορισμό συχνοτήτων για διάφορες εφαρμογές σε διάφορες περιοχές του κόσμου. Οι ρυθμιστικοί φορείς όλων των χωρών ακολουθούν τους κανόνες από κοινού και επίσης επιβάλλουν τους κανόνες και χορηγούν άδειες σε χρήστες διαφορετικών συχνοτήτων. Ο ρυθμιστικός φορέας που διέπει την κατανομή συχνοτήτων και την αδειοδότηση τους στην Ελλάδα είναι Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (συντ. ΕΕΤΤ).

Δορυφορικές επικοινωνίες και ένοπλες δυνάμεις

Σε όλη την ιστορία, οι ένοπλες δυνάμεις επιδίωκαν την εξασφάλιση ασφαλών και αξιόπιστων και ανθεκτικών δικτύων επικοινωνίας για τη μετάδοση ζωτικών πληροφοριών σε μεγάλες αποστάσεις. Οι δορυφόροι έχουν αποτελέσει επανάσταση στις στρατιωτικές επικοινωνίες, ενισχύοντας την ταχεία μεταφορά δεδομένων, τη συλλογή πληροφοριών σε πραγματικό χρόνο και την ακριβή στοχοθεσία. Με την αξιόπιστη, ασφαλή και παγκόσμια συνδεσιμότητα τους, οι δορυφόροι δραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις στρατιωτικές επικοινωνίες για περισσότερο από μισό αιώνα. Οι εφαρμογές έχουν καλύψει τα πάντα, από την επιτήρηση έως την υποστήριξη λειτουργίας και την παρακολούθηση του προσωπικού έως τη διευκόλυνση κινητών κέντρων διοίκησης.

Οι επίσημες προσπάθειες για τη δημιουργία ενός στρατιωτικού δορυφορικού επικοινωνιών ξεκίνησαν το 1960 και από τότε, οι Ηνωμένες Πολιτείες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε τέσσερις διαφορετικούς αστερισμούς δορυφόρων για την παροχή έγκαιρων, αξιόπιστων επικοινωνιών. Το Initial Defense Communications Satellite Program (IDCSP) δημιούργησε το πρώτο σχεδόν γεωσύγχρονο σύστημα επικοινωνιών του Πενταγώνου - το Initial Defense Satellite Communication System (IDSCS). Ο πρώτος δορυφόρος αυτού του αστερισμού εκτοξεύτηκε το 1966 και μέχρι τον Ιούλιο του 1967 αποτελούνταν από 19 δορυφόρους συνολικά. Αυτοί οι δορυφόροι επέτρεψαν τη μεταφορά φωτογραφιών υψηλής ανάλυσης κατά τη διάρκεια του πολέμου του Βιετνάμ, επιτρέποντας την ανάλυση του πεδίου μάχης σχεδόν σε πραγματικό χρόνο.

Στη συνέχεια, το δίκτυο Wideband Global SATCOM (WGS) κατέχει σημαντική θέση στις αμερικάνικες στρατιωτικές δορυφορικές επικοινωνίες. Πρώτον, κάθε δορυφόρος WGS προσφέρει περισσότερη χωρητικότητα SATCOM από ολόκληρο τον αστερισμό DSCS, παρέχοντας ένα κ άλμα στην ικανότητα επικοινωνίας. Αναγνωρίζοντας τις δυνατότητες του συστήματος, το 2012 το δίκτυο WGS επεκτάθηκε διεθνώς, προσελκύνοντας χώρες εταίρους, όπως ο Καναδάς, η Δανία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία και η Νέα Ζηλανδία. Το σύστημα WGS λειτουργεί μέσω τριών κύριων τμημάτων: Space (δορυφόροι), Control (χειριστές) και Terminal (χρήστες).

Καινοτομία

Το διαστημικό τμήμα αποτελείται από 10 υψηλής απόδοσης δορυφόρους Ka- και X-band. Το επίγειο τμήμα διαθέτει χιλιάδες τακτικά τερματικά SATCOM. Σήμερα το σύστημα παρέχει σε όλο τον κόσμο επικοινωνίες υψηλής χωρητικότητας για διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες, το Υπουργείο Άμυνας (DOD), διεθνείς εταίρους και το NATO. Το δίκτυο WGS είναι ένα κρίσιμο μέρος της υποδομής επικοινωνιών του στρατού των ΗΠΑ, αλλά είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν είναι το μόνο δίκτυο που χρησιμοποιούν. Ο στρατός των ΗΠΑ χρησιμοποιεί μια ποικιλία άλλων δικτύων, συμπεριλαμβανομένου του Δικτύου Πληροφοριακών Συστημάτων Άμυνας (DISN) και του Κοινού Τακτικού Ραδιοφωνικού Συστήματος (JTRS).

Το NATO βασίζεται στο διάστημα για ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, από τη συλλογή πληροφοριών και την πλοήγηση, μέχρι τον εντοπισμό δυνάμεων σε όλο τον κόσμο και τον εντοπισμό εκτοξεύσεων πυραύλων. Το NATO έχει ένα νέο έργο δορυφορικών υπηρεσιών για να προσφέρει στη Συμμαχία βελτιωμένες δυνατότητες SATCOM, που ονομάζεται NATO SATCOM Services 6th Generation (NSS6G).

Το NSS6G συνδυάζει τα ακόλουθα συστήματα τα οποία λειτουργούν:

Τη ζώνη συχνοτήτων (SHF), η οποία καλύπτει τις συνδέσεις SATCOM υψηλής χωρητικότητας για ανεπτυγμένους και στατικούς χρήστες. Τη ζώνη συχνοτήτων (UHF), η οποία καλύπτει τις τακτικές απαιτήσεις των χρηστών με χαμηλό ρυθμό δεδομένων. και Τη ζώνη εξαιρετικά υψηλών συχνοτήτων (EHF), η οποία παρέχει υπηρεσίες SATCOM με μεγάλη δυνατότητα επιβίωσης για ειδικές απαιτήσεις χρηστών.

Αυτά τα τρία συστήματα παρέχουν στο NATO πρόσβαση στα στρατιωτικά τμήματα τεσσάρων εθνικών συστημάτων δορυφορικών επικοινωνιών: SYRACUSE από τη Γαλλία, SICRAL από την Ιταλία, Skynet από το Ηνωμένο Βασίλειο και WGS από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ένα από τα συστήματα του NATO που χρησιμοποιεί δορυφορικές επικοινωνίες από το NSS6G είναι το σύστημα Alliance Ground Surveillance (AGS). Το σύστημα AGS του NATO παρέχει μια μοναδική υπερσύγχρονη ικανότητα από αέρος επίγειας επιτήρησης για τα μέλη του NATO, με μια πλατφόρμα προσαρμοσμένη

για να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις πληροφοριών, επιτήρησης και αναγνώρισης του NATO.

Ο Οργανισμός NCI, με περισσότερους από 100 ειδικούς και στρατιωτικούς χειριστές, διαχειρίζεται δορυφορικούς επίγειους σταθμούς του NATO (SGS). Οι επίγειοι δορυφορικοί σταθμοί είναι:

δύο μεγάλοι επίγειοι δορυφορικοί σταθμοί:

SGS-S01 Kester, Βέλγιο

SGS-S02 Lughezzano, Ιταλία

δύο μικρότεροι επίγειοι δορυφορικοί σταθμοί,

SGS-S03 Αταλάντη, Ελλάδα

SGS-S04 Oglanansi, Τουρκία

vices 6th Generation (NSS6G).

Τηλεπικοινωνιακοί δορυφόροι που χρησιμοποιούνται από την ελληνική κυβέρνηση και της ΕΔ

Οι βασικοί δορυφόροι που παρέχουν κυβερνητικές και δορυφορικές επικοινωνίες στην ελληνική κυβέρνηση και τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, στις μπάντες extended KU και appendix 30 b είναι:

α. Ο Inmarsat S/Hellas Sat 3 δορυφόρος που ανήκει στην Hellas Sat. Εκτοξεύτηκε στις 28 Ιουνίου 2017, στο για να αντικαταστήσει τον δορυφόρο Hellas Sat 2. Βρίσκεται σε τροχιακή θέση στον 39ο ανατολικό μεσημβρινό. Το δορυφορικό ωφέλιμο φορτίο της ζώνης S θα χρησιμοποιηθεί από την Inmarsat ως στοιχείο του Ευρωπαϊκού Δικτύου Αερομεταφορών, ενός ολοκληρωμένου δορυφορικού και επίγειου δικτύου για την παροχή τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών για τους επιβάτες των αεροσκαφών στην επικράτεια όλων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο εξοπλισμός του Hellas-Sat, περιέχει 44 αναμεταδότες ζώνης Ku και ένα αναμεταδότη ζώνης Ka που θα παρέχει άμεσες υπηρεσίες δορυφορικής ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και επικοινωνίας για την Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και την Αφρική.

β. Ο Hellas Sat 4 ή Saudigeosat1 δορυφόρος της Hellas Sat. Κατασκευάστηκε από την Lockheed Martin και εκτοξεύτηκε στις 05/02/2019. Ο δορυφόρος θα παρέχει τις υπηρεσίες του από την τροχιακή θέση της Ελλάδας και της Κύπρου, 39 μοίρες ανατολικά. Είναι σχεδιασμένος έτσι ώστε να παρέχει τηλεπικοινωνιακές δυνατότητες, όπως τηλεόραση, διαδίκτυο, τηλεφωνία

και ασφαλείς επικοινωνίες σε πελάτες στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Ευρώπη.

Η Hellas Sat ανήκει στην Arabsat κατά 99% ενώ Η Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία (EAB), ένας από τους υφιστάμενους μετόχους μειοψηφίας της Hellas Sat, παραμένει στο μετοχικό σχήμα της εταιρείας.

Τηλεπικοινωνιακοί δορυφόροι που χρησιμοποιούνται από την τουρκική κυβέρνηση και ΕΔ

Ως Türksat, αυτή τη στιγμή λειτουργούν:

α. Οι δορυφόροι Türksat 3A, 4A και 4B και παρέχουν υπηρεσίες σε ιδρύματα και οργανισμούς της αμυντικής βιομηχανίας της Τουρκίας, όπως η Προεδρία των Αμυντικών Βιομηχανιών, οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, η Πολεμική Αεροπορία και οι Ναυτικές Δυνάμεις, μέσω των δορυφόρων Türksat 4A και 4B, ειδικά του δορυφόρου 4B..

β. Οι δορυφόροι Türksat 5A και 5B δορυφόροι επικοινωνιών που εξυπηρετεί σε μια γεωστατική τροχιά σε 42° ανατολικό γεωγραφικό μήκος και κατασκευάστηκε από την Airbus Defense and Space Με τον δορυφόρο 5A, αυξήθηκε σημαντικά η χωρητικότητα ειδικά στο Ku-Band. Ο δορυφόρος 5B είναι ένας δορυφόρος εστιασμένος στο Ka-Band, Η χωρητικότητα είναι περίπου 54 Gb/s, αποτελούμενη από 73 spot beams και αναμεταδότες Ku-band, Ka-band και X-band. Οι στρατιωτικοί αναμεταδότες της ζώνης X έχουν παγκόσμια κάλυψη και αναπτύχθηκαν από την Aselsan για χρήση από την Τουρκική Προεδρία Αμυντικών Βιομηχανιών (SSB/SSM). Όσον αφορά τις περιοχές κάλυψης της ζώνης Ka, συμπεριλάβανε τις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας, του Αιγαίου, της Τουρκίας, και πάλι της Βόρειας Αφρικής, της Ερυθράς Θάλασσας και του Περσικού Κόλπου

γ. Ο Türksat 6A είναι ένας τουρκικός δορυφόρος επικοινωνιών υπό κατασκευή, ο οποίος αναπτύσσεται και παράγεται εγχώρια για να λειτουργεί από την Türksat A.Ş. Θα είναι ο πρώτος δορυφόρος επικοινωνιών πλήρως εγχώριας παραγωγής της Τουρκίας και αναμένεται να εκτοξευθεί τον Ιούνιο του 2024. Θα τοποθετηθεί σε μια γεωσύγχρονη τροχιά τοποθετημένη στις 42° Ανατολικά με αναμενόμενη διάρκεια ζωής σε τροχιά τουλάχιστον 15 χρόνια. Θα αποτελείται από 16 αναμεταδότες Ku-band, επιπλέον 4 εφεδρικούς καθώς

και δύο ενεργούς και έναν σε εφεδρικό X-band. Οι αναμεταδότες Ku-band θα έχουν εύρος ζώνης 7,3-18,1 GHz για uplink και 11,7-12,75 GHz downlink εύρος ζώνης. οι αναμεταδότες ζώνης X θα καλύπτουν μόνο την επικράτεια της Τουρκίας, οι αναμεταδότες Ku-band του Türksat 6A θα έχουν τρεις ζώνες κάλυψης: ^[1]Τουρκία, «Δυτική ζώνη» που καλύπτει τα βρετανικά νησιά στα δυτικά, τις σκανδιναβικές χώρες στο βορρά, τη Βόρεια Αφρική στο νότο, την Κασπία Θάλασσα στα ανατολικά, «Ανατολική Ζώνη» που καλύπτει την Ανατολία στα δυτικά, τη Ρωσική Ομοσπονδία στα βόρεια, τη Σαουδική Αραβία και το Πακιστάν στο νότο, τα εθνικά σύνορα της Κίνας στα ανατολικά.

Σύγχρονες στρατιωτικές δορυφορικές επικοινωνίες

Μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι στρατιωτικοί διοικητές είναι αυτή των επικοινωνιών. Η σαφής και συνοπτική ανταλλαγή πληροφοριών ήταν πάντα ζωτικής σημασίας για κάθε επιτυχημένη στρατιωτική επιχείρηση, και όχι περισσότερο απ' ό,τι στη σύγχρονη εποχή. Η αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχος ήταν πάντα στο επίκεντρο της ηγεσίας. Ακόμη και κατά τη διάρκεια της προβιομηχανικής εποχής, όταν οι διοικητές μπορούσαν συχνά να επιθεωρήσουν ένα ολόκληρο πεδίο μάχης από ένα μόνο πλεονέκτημα, η διασφάλιση ότι οι εντολές μεταδίδονταν γρήγορα και με ακρίβεια ήταν δύσκολο. Στις αρχές του 20ου αιώνα είδε την ταχεία μηχανοποίηση όλων των πτυχών του πολέμου. Η αντικατάσταση της ίππων με οχήματα με κινητήρες εσωτερικής καύσης, μαζί με πιο αποτελεσματικά όπλα, δημιούργησαν μεγάλες αλλαγές στο πεδίο της μάχης. Οι στρατιώτες δεν θα πολεμούσαν πλέον ώμο με ώμο και οι διοικητές δεν θα μπορούσαν πλέον να βασίζονται στο να μπορούν να δουν τη δράση από πρώτο χέρι. Με αυτές τις εξελίξεις, ένα αποτελεσματικό σύστημα επικοινωνίας έγινε ακόμη πιο ζωτικό.

Στη σύγχρονη εποχή, ο στρατός εξαρτάται από μια έννοια που ονομάζεται συνδυασμένες επιχειρήσεις. Αυτό βλέπει όλα τα στοιχεία των ενόπλων δυνάμεων να εργάζονται σε στενή συνεργασία, από τους στρατιώτες στο έδαφος και τις υπηρεσίες υποστήριξής τους έως τα αεροσκάφη υποστήριξης, ακόμη και τις ναυτικές δυνάμεις. Αυτές οι δυνάμεις όχι μόνο βασίζονται σε ασφαλείς φωνητικές επικοινωνίες, αλλά πλέον εξαρτώνται

Καινοτομία

και από κοινές υπηρεσίες δεδομένων, δημιουργώντας ένα δίκτυο πληροφοριών στο οποίο όλα τα στοιχεία έχουν πρόσβαση σε ζωτικής σημασίας νοημοσύνη.

Τις τελευταία δεκαετία, έχει αναπτύξει η έννοια του «μελλοντικού στρατιώτη», στην οποία ο στρατιώτης είναι εξοπλισμένος με μια σειρά τεχνολογιών επικοινωνιών και δεδομένων. Ταυτόχρονα, το πεδίο μάχης είναι ένας διασυνδεδεμένος χώρος. Οι επικοινωνίες γίνονται ζωτικής σημασίας για τους στρατιωτικούς διοικητές, επιτρέποντας σε ευρέως διασκορπισμένες μονάδες να μοιράζονται πληροφορίες και να λαμβάνουν γρήγορες αποφάσεις με βάση πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο. Οι επιχειρήσεις συνδυασμένων όπλων, που περιλαμβάνουν την ενοποίηση πόρων από αέρα, θάλασσα και ξηρά, απαιτούν αυτή η ανταλλαγή πληροφοριών να είναι προσβάσιμη σε όλους τους συμμετέχοντες. Αυτό γίνεται ακόμη πιο σημαντικό στις πολυεθνικές αναπτύξεις.

Για την παροχή υψηλής ταχύτητας ανταλλαγής πληροφοριών σε απομακρυσμένες τοποθεσίες, ο στρατός στρέφεται στις δορυφορικές επικοινωνίες (Satcom) για να παρέχει συνδέσμους ζωτικής σημασίας για τις επιχειρήσεις. Οι τροχιές τους ψηλά πάνω από την ατμόσφαιρα παρέχουν στους δορυφόρους επικοινωνίες οπτικής επαφής χωρίς την ανάγκη χερσαίας υποδομής και χωρίς τις παρεμποδιστικές επιδράσεις του ψηλού εδάφους ή του ορίζοντα. Οι συσκευές που παρέχουν στον στρατιώτη, τον ναύτη ή τον αεροπόρο δορυφορικές επικοινωνίες πρέπει να είναι σχεδιασμένες για να αντέχουν τη χρήση σε σκληρά περιβάλλοντα, α πρέπει να αντέχουν τόσο σε υψηλές όσο και σε χαμηλές θερμοκρασίες, να παρέχουν αξιοπιστία όταν υποβάλλονται σε κραδασμούς και κραδασμούς και να διασφαλίζουν την ακεραιότητα του σήματος που είναι ζωτικής σημασίας για γρήγορες και ακριβείς επικοινωνίες.

Η δορυφορική επικοινωνία παρέχει μια σειρά από πλεονεκτήματα:

α. Μέσω της δορυφορικής μετάδοσης, η κάλυψη σε γεωγραφική περιοχή είναι αρκετά μεγάλη κυρίως για αραιοκατοικημένες περιοχές.

β. Έχει υψηλό εύρος ζώνης και δυνατότητες μετάδοσης.

γ. Οι εφαρμογές ασύρματης και κινητής επικοινωνίας μπορούν εύκολα να εγκατασταθούν με δορυφορική επικοινωνία ανεξάρτητα από την τοποθεσία.

δ. Η ασφάλεια στη δορυφορική μετάδοση παρέχεται συνήθως από τον εξοπλισμό κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης.

ε. Η επικοινωνία σε μεγάλες αποστάσεις, μπορεί να είναι φθηνότερη ενώ η τοποθέτηση και η συντήρηση είναι εύκολη και φθηνή. Σε κρίσιμη κατάσταση, κάθε επίγειος σταθμός μπορεί να αφαιρεθεί σχετικά γρήγορα από μια τοποθεσία και να επανεγκατασταθεί κάπου αλλού.

στ. Οι επίγειοι σταθμοί είναι εύκολο να εγκατασταθούν και να συντηρηθούν.

ζ. Είναι δυνατή η επικοινωνία από σημείο σε πολλαπλά σημεία.

η. Η αποστολή και η λήψη πληροφοριών είναι ανεξάρτητη από την απόσταση.

Αλλά έχει και κάποια μειονεκτήματα όπως:

α. Ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη, η επένδυση και η ασφάλιση του δορυφόρου απαιτεί υψηλό κόστος.

β. Μπορεί να υπάρξει συμφόρηση συχνοτήτων οπότε πρέπει να γίνεται αυστηρή διαχείριση συχνοτήτων καθώς μπορεί να προκύψουν ζητήματα διάδοσης και παρεμβολές.

γ. Η εκτόξευση δορυφόρων σε τροχιά είναι δαπανηρή

δ. Για να φτάσει ένα σήμα στον δορυφόρο από τη Γη, ο χρόνος μπορεί να κυμαίνεται μεταξύ 270 χιλιοστών του δευτερολέπτου και για να επιστρέψει ξανά στα 320 χιλιοστά του δευτερολέπτου. Αυτή η καθυστέρηση μετάδοσης μπορεί να προκαλέσει ηχώ στις τηλεφωνικές συνδέσεις Η καθυστέρηση διάδοσης του δορυφορικού συστήματος είναι μεγαλύτερη από αυτή του συμβατικού επίγειου συστήματος

ε. Οι δορυφόροι δεν είναι εύκολο να επισκευαστούν και να συντηρηθούν.

στ. Ορισμένες περιστάσεις, όπως ο καιρός ή οι ηλιακές κηλίδες, επηρεάζουν το σήμα του δορυφόρου και μπορεί να προκαλέσουν παρεμβολές.

ζ. Απαιτεί να παρακολουθείται και να ελέγχεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, ώστε να παραμένει σε τροχιά, μόλις εκτοξευθεί.

η. Ο πομπός και ο δέκτης που χρησιμοποιούνται στη δορυφορική επικοινωνία απαιτούν κεραιές υψηλής ισχύος και μεγάλης διαμέτρου.

Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτό το πως οι δορυφορικές επικοινωνίες δύναται να αποτελέσουν έναν πολλαπλασιαστική ισχύος τόσο για τις χερσαίες, τις θαλάσσιες αλλά και τις αεροπορικές δυνάμεις. Κυρίως σε περιβάλλοντα απομακρυσμένα από την πρόσβαση σε χερσαίες τηλεπικοινωνιακές υποδομές όπως είναι για παράδειγμα η ανατολική μεσόγειος και η ερυθρά θάλασσα. Ενδεικτικό είναι και το παράδειγμα του πολέμου της Ουκρανίας, όπου τα επίγεια κέντρα επικοινωνιών της αποτέλεσαν στόχο κατά καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις από τις πρώτες μέρες των επιχειρήσεων. Το σύστημα διοίκησης και ελέγχου κατάφερε να διατηρηθεί με την χρήση δορυφορικών επικοινωνιών, κυρίως του αστερισμού starling τόσο σε τακτικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο αυξάνοντας κατά πολύ τις δυνατότητες επικοινωνίας στοχοποίησης και την επιβίωσης των Ουκρανικών ΕΔ.

Σύγχρονες τεχνολογίες στρατιωτικών δορυφόρων

Προκειμένου όμως οι δορυφορικές επικοινωνίες να θεωρηθούν αξιόπιστες στο σύγχρονο πολύπλοκο και ηλεκτρονικά βεβαρημένο πολεμικό θέατρο θα πρέπει να διαθέτουν σύγχρονες τεχνολογίες που θα επιτρέπουν την αξιοπιστία και την επιβιωσιμότητα του κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων. Όταν επιλεγεί η θέση ενός δορυφόρου σε τροχιά, λαμβάνοντας υπόψη την χαμηλή διαθεσιμότητα των θέσεων για γεωστατικούς δορυφόρους στο διάστημα αλλά και την αδυναμία μεταγενέστερης αναβάθμισης και πρόσβασης σε αυτόν, είναι απαραίτητο να είναι εξοπλισμένος με τεχνολογία αιχμής, προκειμένου να μην ξεπεραστεί, όσο είναι δυνατόν, από τις τεχνολογικές εξελίξεις κατά την διάρκεια της ωφέλιμης ζωής του, που κυμαίνεται στα 15 με 20 χρόνια. Οι απαιτητές σύγχρονες τεχνολογίες

που πρέπει να διαθέτει ένα σύγχρονο σύστημα στρατιωτικών δορυφορικών επικοινωνιών είναι συνοπτικά:

α. Αντοχή σε κυβερνοεπιθέσεις. (cybersecurity) Λόγω των φυσικών περιορισμών του δορυφόρου όσον αφορά τη διαθέσιμη ισχύ, η ικανότητα επεξεργασίας δεδομένων είναι χαμηλή, η αποθήκευση και η ασφάλεια είναι περιορισμένες. Αποτελεί πρόκληση η προστασία του δορυφορικού δικτύου από παράνομη πρόσβαση σε πληροφορίες και η αποτελεσματική χρήση του χώρου αποθήκευσης, Η Κρυπτασφαλίση των δικτύων από άκρο σε άκρο, η δυνατότητα κρυπτασφάλισης on board στον δορυφόρο, η χρήση κβαντικών κλειδιών και τεχνολογιών blockchain είναι μερικά από τα μέτρα που μπορούν να εξασφαλίσουν την προφύλαξη δορυφορικών επικοινωνιών από κυβερνοεπιθέσεις..

β. Προστασία έναντι του Spoofing (anti spoofing). Το spoofing είναι η δυνατότητα, ένας αντίπαλος π να αναδημιουργήσει πιστά τα σήματα από πολλούς δορυφόρους και στη συνέχεια να μεταδώσει αυτό το σήμα "πλαστογράφησης" σε έναν τοπικό δέκτη. Εάν ο στοχευόμενος δέκτης δεν είναι σε θέση να διακρίνει τη διαφορά μεταξύ των πραγματικών δορυφορικών σημάτων και των πλαστογραφημένων σημάτων, η πλαστογράφηση θα ξεγελάσει τον δέκτη-στόχο. Εξελιγμένα συστήματα επεξεργασίας επί του σκάφους - τρόποι και μέσα ελέγχου των εισερχόμενων πληροφοριών και στη συνέχεια αναδιανομής τους. Οι σύγχρονοι δορυφόροι έχουν, βελτιστοποιεί το σχεδιασμό τους, έχουν πολλαπλασιάζει το ποσό των ζωνών κάλυψης, τα δεδομένα και η φωνή λαμβάνονται, αποδιαμορφώνονται, δρομολογούνται, διαμορφώνονται και μεταδίδονται στον προορισμό τους. Ο δορυφόρος δεν είναι πλέον ένας απλός επαναλήπτης στον ουρανό αλλά έχει την δυνατότητα επεξεργασίας και διαμόρφωσης του σήματος. Γενικά η επεξεργασία και διαχείριση του σήματος στο σκάφος του δορυφόρου, είναι μια τεχνολογία που είναι πλέον δυνατή λόγω της βελτίωσης των δυνατοτήτων παραγωγής ενέργειας στο διαστημικό σκάφος και αποτελεί μια απαραίτητη τεχνολογία αιχμής για ένα υπό εκτόξευση δορυφόρο.

γ. Προστασία έναντι των παρεμβολών (anti jamming). Με Φιλτράρισμα στο δέκτη. Η πρώτη γραμμή άμυνας για παρεμβολές οποιουδήποτε τύπου σε οποιοδήποτε σύστημα RF είναι να φιλτράρονται όσο το δυνατόν περισσότερες παρεμβολές μόλις φτάσουν στον δέκτη. εάν ένα σήμα πέσει απευθείας στη ζώνη,

μπορεί να εξακολουθεί να υπερισχύει του δέκτη. Αποτελεσματική είναι και η χρήση διαπήδηση συχνότητας (frequency hopping) με γρήγορους και εξελεγμένους αλγόριθμους αλλαγής συχνότητας. Το μειονέκτημα είναι ότι σε αυτή την περίπτωση απαιτείται να είναι διαθέσιμο πολλαπλάσιο φάσμα συχνοτήτων από αυτό που απαραίτητο για χρήση. Επειδή το δορυφορικό φάσμα είναι ακριβό και συνήθως οι χώρες το εκμεταλλεύονται στο έπακρο, η λύση αυτή είναι αποτελεσματική αλλά και δύσκολο να εφαρμοστεί. Τέλος με χρήση σημειακών λοβών (spot beams) οι οποίοι περιορίζουν την δυνατότητα πρόσβασης του πιθανού παρεμβολέα στον δέκτη. Η τεχνολογία αυτή παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα και αναλύεται περισσότερο παρακάτω.

δ. Χρήση στρατιωτικών συχνοτήτων, ka mil και x band. Τα πλεονεκτήματα της συχνότητας X Band έναντι άλλων ζωνών συχνοτήτων είναι:

Η εξασθένιση του σήματος λόγω της βροχής κυριαρχεί σε ραδιοσυχνότητες άνω των 10 GHz. Ως εκ τούτου, το X Band δεν έχει πολλές παρεμβολές λόγω της βροχής σε σύγκριση με άλλες ζώνες υψηλότερων συχνοτήτων.

Έχει χαμηλότερο θόρυβο και ως εκ τούτου είναι αξιόπιστη ζώνη για επικοινωνίες δεδομένων υψηλών δεδομένων και χαμηλού θορύβου.

Η ζώνη X αποδίδει καλύτερα με μικρότερες κεραιές και μπορεί να χειριστεί υψηλότερη ισχύ

Σε σύγκριση με το Ku-band, το Ka-band μπορεί να παρέχει περισσότερο εύρος ζώνης έως και 3,5 GHz ε.. Η διαθεσιμότητα ενός ευρύτερου φάσματος έχει ως αποτέλεσμα υψηλότερη απόδοση στη δορυφορική επικοινωνία της ζώνης Ka. Εκτός από την υψηλότερη απόδοση και το αυξημένο εύρος ζώνης, οι εμπορικές ζώνες που κατανέμονται στις ζώνες Ka μπορούν να συμπληρώσουν τις ζώνες Ka-military, καθώς είναι γειτονικές μεταξύ τους.

Η δορυφορική επικοινωνία στη Ka-band έχει ιδιότητες κατά των παρεμβολών. Το περιθώριο παρεμβολής είναι πολύ βελτιωμένο στη δορυφορική επικοινωνία Ka-band σε σύγκριση με το Ku-band.

Απαιτήση για Μικρότερα τμήματα εδάφους κεραιές και τερματικά. Οι συχνότητες της ζώνης Ka με μικρότερα

μήκη κύματος επιτρέπουν τη χρήση ακροδεκτών πολύ μικρότερου βάρους και μεγέθους. Το κόστος κατασκευής και μεταφοράς των κεραιών καθώς και το κόστος μειώνονται Το μειωμένο μέγεθος των κεραιών και των τερματικών ανοίγει διάφορες ευκαιρίες εφαρμογής για δορυφορική επικοινωνία Ka-band ενώ επιτρέπει και την χρήση δορυφορικών επικοινωνιών από φορητά και ταχέως κινούμενα οχήματα αλλά και από πεζά τμήματα.

Λόγω των ανωτέρω πλεονεκτημάτων που διαθέτουν οι εν λόγω συχνότητες διατίθενται για στρατιωτική χρήση σε παγκόσμιο επίπεδο και ως φυσικό επακόλουθο οι εταιρίες στρατιωτικών εφαρμογών και εξοπλισμού να έχουν αναπτύξει τα ποιο σύγχρονα και αναβαθμισμένα συστήματα τους για χρήση σε αυτές τις συχνότητες.

Στ.Η τεχνολογία σημειακής δέσμης (Spot Beam) χρησιμοποιείται στη δορυφορική επικοινωνία όπου τα ραδιοσήματα από τον δορυφόρο εστιάζονται σε ένα συγκεκριμένο σημείο στην επιφάνεια της Γης. Τα σήματα εστιάζονται σκόπιμα για την ομαλή διεξαγωγή δορυφορικών εκπομπών χωρίς να παρεμβαίνουν στις εκπομπές άλλων. Η τεχνολογία σημειακής δέσμης είναι ακριβώς το αντίθετο από την τεχνολογία ευρείας δέσμης ή ευρείας δέσμης. Πλεονεκτήματα της τεχνολογίας Spot Beam είναι ότι επιτρέπει στους τροχιακούς δορυφόρους να στοχεύουν συγκεκριμένες επίγειες μονάδες, μειώνει την παρέμβαση τρίτων για υποκλοπή δεδομένων και τις παρεμβολές που επηρεάζουν το σύστημα δορυφορικών επικοινωνιών. Παράλληλα μειώνει την ισχύ που απαιτείται για τη μετάδοση δεδομένων παρέχει ψηλότερο κέρδος σήματος καλύτερη ποιότητα σήματος ενώ υποστηρίζει υψηλότερους ρυθμούς δεδομένων

Συμπεράσματα

Όσα αναφέρονται παραπάνω αλλά και οι πλείστες αναφορές σε άρθρα που αφορούν τις σύγχρονες συρράξεις αποδεικνύουν το πόσο απαραίτητες έχουν καταστεί οι δορυφορικές επικοινωνίες στο σύγχρονο πεδίο μάχης. Η διατήρηση της ροής πληροφοριών μέσω των τεχνολογικά προηγμένων επιμέρους μονάδων που χρησιμοποιούν μεγάλες ποσότητες δεδομένων τις οποίες είναι απαραίτητο να μοιράζονται, προκειμένου να συλλειτουργήσουν αρμονικά και αποτελεσματικά. Από την άλλη η Χώρα μας παρότι όχι ιδιαίτερα μεγάλη σε έκταση, διαθέτει μεγάλη έκταση θαλάσσιων συνό-

ρων και περιοχών που πιθανών να κληθεί να επιχειρήσουν οι ΕΔ οι οποίες πιθανόν να είναι μακριά από χερσαία κέντρα επικοινωνιών και επιχειρήσεων

Τα σύγχρονα μη επανδρωμένα συστήματα απαιτούν επικοινωνία με το κέντρο επιχειρήσεων προκειμένου να λαμβάνουν και να μεταδίδουν, εντολές αποστολής, χειρισμό, εικόνα στο πεδίο, λειτουργικά δεδομένα κ.α. Οι σύγχρονες επιχειρήσεις είναι δικτυοκεντρικές και τα σύγχρονα συστήματα τα οποία προμηθεύτε η χώρα όπως τα νέα αεροσκάφη και πλοία, βελτιστοποιούν και πολλαπλασιάζουν τις επιδόσεις τους μέσω υψηλής ταχύτητας δικτυοκεντρικών συστημάτων επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών. Οι δορυφορικές επικοινωνίες αποτελούν ένα σύγχρονο και αποτελεσματικό τρόπο για την διασύνδεση όλων των απαραίτητων συστημάτων και την διατήρηση και διαχείριση ενός σύγχρονου περιβάλλοντος ανταλλαγής πληροφοριών και ενός λειτουργικού συστήματος διοίκησης και ελέγχου, τόσο στην ειρήνη όσο και σε πιθανή κρίση ή πόλεμο. Σε όλες τις σύγχρονες ένοπλες δυνάμεις ανά τον κόσμο, οι δορυφορικές επικοινωνίες αρχίζουν να αποτελούν από εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας που ήταν μέχρι σήμερα, κύριο και πρωτεύον τρόπο επικοινωνίας, εκμεταλλευόμενες τις νέες τεχνολογίες οι οποίες τους προσδίδουν μεγαλύτερες ταχύτητες, αξιοπιστία αλλά και υψηλότερη ανθεκτικότητα από ότι στο παρελθόν.

Λαμβανομένου υπόψη του υψηλού κόστους που μπορεί να έχει η απόκτηση του σχετικού εξοπλισμού τόσο στο διάστημα όσο και επίγειο, εκτιμάται ότι οι Ελληνικές ένοπλες δυνάμεις θα πρέπει να κινηθούν σε τρεις πυλώνες, προκειμένου να εξασφαλίσουν τεχνοοικονομικά τα μέγιστα οφέλη.

Πρώτος πυλώνας θα πρέπει να είναι η βελτιστοποίηση της χρήσης και της διαχείρισης του φάσματος που διαθέτουν οι ΕΔ και το Ελληνικό Δημόσιο, από την διάθεση της τροχιακής θέσης της χώρας, στους δορυφόρους HELLAS SAT 3 κι 4. Το φάσμα αυτό είναι ικανό να εξασφαλίσει με ελάχιστο κόστος επικοινωνίες στα συστήματα μας σε όλη την επικράτεια, αλλά και στο εγγύς σε αυτή περιβάλλον, αξιοποιώντας τις δυνατότητες των συστημάτων μας.

Ο δεύτερος πυλώνας θα πρέπει να είναι η αύξηση του διαθέσιμου φάσματος, μέσω ενοικίασης φάσματος από άλλους δορυφόρους, προκειμένου να αυξηθεί το διαθέσιμο φάσμα στις ΕΔ, καθότι οι εφαρμογές των

νέων οπλικών συστημάτων απαιτούν πολύ μεγαλύτερο όγκο δεδομένων που πιθανόν να μην είναι δυνατόν να καλυφθεί από το υπάρχον διαθέσιμο από τον HELLAS sat 3 και 4 φάσμα. Με αυτό τον τρόπο παράλληλα, δύναται να εξασφαλιστούν εναλλακτικοί τρόποι επικοινωνίας μέσω περισσότερων 2 έως σήμερα διαθέσιμων δορυφόρων, έτσι ώστε σε περίπτωση ηθελημένης η εκούσιας παρεμβολής τους να υπάρχουν περισσότερες διαθέσιμες λύσεις που να εξασφαλίζουν την επιβιωσιμότητα επικοινωνιών. Επιπλέον θα πρέπει να εξεταστεί η σκοπιμότητα και η δυνατότητα να αποκτηθούν δορυφορικές δυνατότητες και εξοπλισμός στις στρατιωτικές συχνότητες X και Ka military, τις οποίες χρησιμοποιεί και το NATO. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο εξοπλισμός σε αυτές τις συχνότητες είναι σαφώς ποιο εξειδικευμένος εξελιγμένος και ανθεκτικός για σύγχρονες στρατιωτικές εφαρμογές.

Ως τρίτος πυλώνας θα πρέπει να είναι ο σχεδιασμός για την απόκτηση μεσοπρόθεσμα από τις ΕΔ ιδιόκτητου δορυφόρου ή τμήματος δορυφόρου στρατιωτικών δυνατοτήτων που θα διαθέτει τις τεχνολογίες αιχμής που αναφέρθηκαν ανωτέρω. Η απόκτηση ενός τέτοιων δυνατοτήτων δορυφόρου είναι απαραίτητη αν και πιθανόν το κόστος του να αποτελέσει ανασταλτικό προάγοντα. Πρέπει όμως να ληφθεί υπόψη ότι με την πάροδο του χρόνου, το κόστος απόκτησης δορυφόρου βάνει μειούμενο, ενώ η Ελλάδα είναι στην ευτυχή θέση να διαθέτει τροχιακή θέση στο διάστημα ενώ η πολλαπλασιαστική ισχύς που θα προσφέρει στις δυνατότητες των ΕΔ είναι μεγάλη. Ο δορυφόρος αυτός δεν θα είναι δυνατόν να καλύψει το σύνολο των διαρκώς αυξανόμενων απαιτήσεων των ενόπλων δυνάμεων αλλά σίγουρα θα μπορέσει να καλύψει τα ποιο κρίσιμα οπτικά συστήματα και να υποστηρίξει το σημαντικότερο κομμάτι του συστήματος διοίκησης και ελέγχου. Η χρήση ενός τέτοιου δορυφορικού συστήματος θα αύξανε κατάκορφα τις επικοινωνιακές δυνατότητες και την αυτονομία των ΕΔ. Η αγορά φάσματος από δορυφόρους τρίτων χωρών, παρότι αποτελεί μια πολύ καλή λύση τεχνοοικονομικά δεν εξασφαλίζει την διαθεσιμότητα των απαιτητών δυνατοτήτων κατά την διάρκεια μια κρίσης ή μιας πολεμικής σύρραξης, όταν το δορυφορικό τμήμα είναι στην ιδιοκτησία και τον έλεγχο μιας σε μια τρίτης χώρας. Παράδειγμα αποτελεί πάλι η περίπτωση της Ουκρανίας που το δορυφορικός αστερισμός starling εξασφάλισε δορυφορική επικοινωνιακή υποστήριξη στους Ουκρανούς αλλά, σύμφωνα με δημοσιεύματα,

όταν αυτοί αποφάσισαν να το χρησιμοποιήσουν για χτυπήματα στην ενδοχώρα της Ρωσίας τότε οι ιδιοκτήτες του *starling* διέκοψαν την παρεχόμενη υπηρεσία. Με τα σύγχρονα συστήματα που προμηθεύονται οι Ελληνικές ΕΔ η διακοπή των δορυφορικών επικοινωνιών θα μπορούσε να αποδειχτεί κρίσιμος παράγοντας των επιχειρήσεων.

Τέλος σημαντικό θα είναι όπως εξεταστεί από τις ΕΔ παράλληλα με την απόκτησή δορυφορικών δυνατοτήτων και η σκοπιμότητα απόκτησης κατάλληλου εξοπλισμού που θα δίνει την δυνατότητα περιστολής των υπηρεσιών δορυφορικών υπηρεσιών τρίτων πάνω ή εγγύς του εθνικού μας χώρου.

Το διάστημα και οι δορυφορικές επικοινωνίες αποτελούν ένα σύγχρονο ανταγωνιστικό και συνεχώς εξελισσόμενο πεδίο, το οποίο πρέπει να εξεταστεί με την δέουσα προσοχή, καθότι μπορεί να εξασφαλίσει σημαντικά πλεονεκτήματα αλλά και να επιφέρει σοβαρά μειονεκτήματα στην άμυνα την Χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Internet of Things (IoT) and Military Internet of Things (MIoT) enabled by convergence of multiple technologies - International Defense Security & Technology. International Defense Security & Technology. <https://idstch.com/technology/ict/internet-of-things-iot-and-military-internet-of-thingsmiot-enabled-by-convergence-of-multiple-technologies/>

<https://militaryembedded.com/ai/deep-learning/iot-ai-and-the-future-battlefield>

Tech, T., & Tech, T. (2023, September 6). *5 Leading Trends in Internet of Military Things (IOMT)*. TAAL Tech. <https://www.taaltech.com/5-leading-trends-in-internet-of-military-things-iomt/>

The Internet of Military Defense Things (IOMDT): State-of-the-Art, Challenges, future Evolution, and Revolutionary Applications | IEEE Communications Society. (2024, September 30). <https://www.comsoc.org/publications/magazines/ieee-internet-things-magazine/cfp/internet-military-defense-things-iomdt>

User, S. (2022, June 23). *ΔΟΥΡΥΦΟΡΟΙ: ΑΣΦΑΛΕΙΑ-ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΤΗΤΑ. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΤΟΥΡΚΙΑΣ Αντι-στρατήγου (ε.α) Κάλφα Παναγιώτη*. Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών. <https://elisme.gr/doryforoi-asfaleia-diathe-simotita-systimata-elladas-toyrkias-antistratigoy-e/>

Casari, F., & Galletta, L. (2024). Securing SatCom user segment: a study on cybersecurity challenges in view of IRIS.

Computers & Security, 140, 103799. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2024.103799>

Corporation, A. (2023, March 3). Protecting Space Systems from Cyber Attack - Aerospace TechBlog - Medium. *Medium*. <https://medium.com/the-aerospace-corporation/protecting-space-systems-from-cyber-attack-3db773aff368> <https://www.satellitetoday.com/opinion/2023/01/06/key-considerations-for-satellite-cybersecurity-in-2023/>

Tedeschi, P., Sciancalepore, S., & Di Pietro, R. (2022). Satellite-based communications security: A survey of threats, solutions, and research challenges. *Computer Networks*, 216, 109246. <https://doi.org/10.1016/j.comnet.2022.109246>

Understanding the difference between Anti-Spoofing and Anti-Jamming. (n.d.). <https://novatel.com/tech-talk/velocity-magazine/velocity-2013/understanding-the-difference-between-anti-spoofing-and-anti-jamming>

CybersecAdmin. (2024, January 23). *Blockchain in the Stratosphere: Pioneering the future of Software-Defined Satellites*. Decent Cybersecurity. <https://decentcybersecurity.eu/blockchain-in-the-stratosphere-pioneering-the-future-of-software-defined-satellites/>

Research on satellite network security mechanism based on BlockChain technology. (2021, October 31). IEEE Conference Publication | IEEE Xplore. <https://ieeexplore.ieee.org/document/9615876>

Onboard processing. (n.d.). https://www.esa.int/Applications/Connectivity_and_Secure_Communications/Onboard_processing

Macey, J. (2024, March 20). *Multi-Orbit On-the-Move Flat-Panel antenna for military users - Defense advancement*. Defense Advancement. <https://www.defenseadvancement.com/news/multi-orbit-on-the-move-flat-panel-antenna-for-military-users/>

Military Satellite Communications | Military Satcom | MILSAT-COM. (2024, January 25). Defense Advancement. <https://www.defenseadvancement.com/suppliers/satellite-communication-systems/>

CesiumAstro. (2023, July 21). *Steering the Future with Active Phased Arrays*. Payload. <https://payloadspace.com/steering-the-future-with-active-phased-arrays/>

Erwin, S. (2023, January 23). *Northrop Grumman to develop jam-resistant payload for U.S. military communications satellites*. SpaceNews. <https://spacenews.com/northrop-grumman-to-develop-jam-resistant-payload-for-u-s-military-communications-satellites/>

GeeksforGeeks. (2023, July 6). *Advantages and disadvantages of satellite communication*. GeeksforGeeks. <https://www.geeksforgeeks.org/advantages-and-disadvantages-of-satellite-communication/>

Mitigate satellite communication interference with Ka-Band Spot Beam technology. (2023, March 13). <https://resources.pcb.cadence.com/blog/2023-mitigate-satellite-communication-interference-with-ka-band-spot-beam-technology>

<https://ytech.news/en/u-s-space-force-targets-advanced-satellite-production-for-improved-global-military-communication/>

Erwin, S. (2024, March 28). *Satellite firms cautiously optimistic as DoD boosts funding to integrate commercial satcom*. SpaceNews. <https://spacenews.com/satellite-firms-cautiously-optimistic-as-dod-boosts-funding-to-integrate-commercial-satcom/>

Nato. (n.d.). *Satellite communications*. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_183281.htm

Miriam. (2024, March 11). *Satellite IoT use cases: truly global connectivity for real-world applications*. Ground Control. <https://www.groundcontrol.com/blog/satellite-iot-use-cases-for-real-world-applications/>

Sarahhowe. (2024, March 12). *Military satellite communications: from IDSCS to space force and beyond*. Ground Control. <https://www.groundcontrol.com/blog/military-satellite-communications-idscs-space-force/>

Satellite Communications Toolbox Documentation - MathWorks Switzerland. (n.d.). https://ch.mathworks.com/help/satcom/index.html?s_tid=CRUX_topnav

Ο Χρήστος Δημητρούσης αποφοίτησε το 1993 από την Σχολή Ικάρων, ως Ανθυποσμηναγός Μηχανικός Τηλεπικοινωνιών - Ηλεκτρονικών. Η πρώτη του τοποθέτηση ήταν στην 2η ΜΚΣΕ (Μοίρα Κυρίου Σταθμού Ελέγχου Πηλίου), όπου υπηρέτησε ως προϊστάμενος του συστήματος NADGE. Το 1999 μετατέθηκε στην Υπηρεσία Έργων της ΠΑ (ΥΠΕΠΑ) στο τμήμα μελετών συμμετέχοντας μεταξύ άλλων σε επιτροπές ελέγχων και παραλαβής radar, ραδιοβοηθημάτων, συστημάτων επικοινωνιών καθώς και των συστημάτων αναβάθμισης της ΕΜΥ εν όψη των Ολυμπιακών Αγώνων 2004. Από το 2004 υπηρέτησε στη ΔΑΥ/Γ3 στο τμήμα υποστήριξης συστημάτων ραντάρ και βλημάτων. Το 2007 επιλέχθηκε ως αρχιμηχανικός της 21 Μοίρας Patriot ενώ το 2013 τοποθετήθηκε ως Liaison Officer για το σύστημα Patriot στις ΗΠΑ. Από το 2016 έως το 2018 υπηρέτησε στην ΥΠΕΘΑ/ΓΔΑΕΕ στο τμήμα κυρίων συμβάσεων. Έχει υπηρετήσει για επτά έτη στις διευθύνσεις, Β1 Γ2, Γ4, Γ5 του ΓΕΕΘΑ. Τα έτη 2020 - 21 υπηρέτησε ως τμηματάρχης του Τμήματος Κρυπτασφάλειας της Διεύθυνσης Επικοινωνιών του ΓΕΕΘΑ, ενώ τα έτη 2022-23 ως τμηματάρχης του Τμήματος Δορυφορικών Επικοινωνιών της Διεύθυνσης Διαστήματος του ΓΕΕΘΑ. Σήμερα κατέχει τον βαθμό του Σμηναρχού είναι επιτελής της Διεύθυνσης Δ2 (Αμυντική Σχεδίαση - Προγραμματισμός) του ΓΕΑ. Είναι απόφοιτος ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ.

Συμπεράσματα ημερίδας: «Ήπια Ισχύς: Πώς εκφράζεται και πώς συνεισφέρει ως εργαλείο Στρατηγικής στις Ένοπλες Δυνάμεις»

Την Τετάρτη 13 Δεκεμβρίου 2023 στη Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων Αθηνών, πραγματοποιήθηκε Ημερίδα με θέμα «Ήπια Ισχύς: Πως εκφράζεται και πως συνεισφέρει ως εργαλείο Στρατηγικής στις Ένοπλες Δυνάμεις», η οποία διοργανώθηκε από την Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ).

Κατά την Ημερίδα αναπτύχθηκαν οι επιμέρους θεματικές ενότητες «Διαστάσεις και μορφές της Ήπιας Ισχύος στη Σύγχρονη Εποχή» και «Δυνατότητες και περιορισμοί της Ήπιας Ισχύος στη Διεθνή Πολιτική», με συντονιστή τον Δόκτωρ Σπυρίδων Κατσούλα, Διδάσκων Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων στο Deree, ενώ ομιλητές της Ημερίδας ήταν:

Η Σύμβουλος Πρεσβείας Α, Δ/σης Μορφωτικών, Πολιτιστικών και Αθλητικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών κα. Αλεξάνδρα Θεοδωροπούλου.

Ο Δντής Διεθνούς Κέντρου Ολυμπιακής Εκεχειρίας κ. Κωνσταντίνος Φίλης.

Η κα. Αλίκη-Μαρία Αργύρη ως εκπρόσωπος της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Καινοτομίας του Υπουργείου Ανάπτυξης.

Ο Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Αθανάσιος Πλατιάς.

Ο Δντής Μελετών του Ελληνικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών (ΕΛΙΣΜΕ) Αντιστράτηγος (εα) κ. Ιπποκράτης Δασκαλάκης.

Ο Επίκουρος Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων στο Deree, κ. Νικόλαος Λάμπας. (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Τα συμπεράσματα της ημερίδας έχουν, ως ακολούθως:

α. Η Ήπια Ισχύς αποτελεί σήμερα ένα σημαντικό εργαλείο άσκησης επιρροής. Χώρες με μακραίωνη ιστορία και προβεβλημένη κουλτούρα και πολιτισμό όπως είναι η Ελλάδα, μπορούν και επιδιώκουν να αναδεικνύουν την ήπια ισχύ σε όλες της τις εκφάνσεις, ως εργαλείο ελκυστικότητας και κατ' επέκταση εξωτερικής πολιτικής.

β. Η προβολή των Ολυμπιακών Αγώνων και η ανάδειξη της ολυμπιακής εκχειρίδας ως εργαλείο εφαρμογής της Ήπιας Ισχύος αποτελεί μέρος της προσπάθειας της Χώρας μας να αναδείξει τις αρετές του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού, να προσελκύσει διεθνές ακροατήριο και να καταστήσει την Ελλάδα ένα ισχυρό πυλώνα ειρήνης και πολιτισμού, με επιρροή όχι μόνο πέριξ των συνόρων της αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο.

γ. Η δημόσια ψηφιακή διπλωματία αποτελεί ένα σύγχρονο και επίκαιρο εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Η αμεσότητα και η απλότητα χρήσης των νέων ψηφιακών μέσων επικοινωνίας έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον παγκοσμίως ισχυρών παραγόντων και

αποτελεί πλέον αναπόσπαστο κομμάτι εφαρμογής της ήπιας ισχύος.

δ. Η σκληρή ισχύς είναι το στοιχείο που καθόρισε τις ιστορικά κρίσιμες αναμετρήσεις όπως ο Πελοποννησιακός Πόλεμος. Η ήπια ισχύς έπαιξε ρόλο επικουρικό όπου οι συνθήκες ευνοούσαν την εφαρμογή της.

ε. Στον σύγχρονο κόσμο η εφαρμογή της ήπιας ισχύος απέκτησε δυναμική κατά τη διάρκεια της επιβολής του «μονοπολικού» διεθνούς συστήματος όπου η μία υπερδύναμη, οι ΗΠΑ, είχαν την δυνατότητα να ασκήσουν σε ευρεία κλίματα τις πολιτικές της ήπιας ισχύος. Σήμερα, στην εποχή του «πολυπολικού» διεθνούς συστήματος, τα πεδία εφαρμογής της ήπιας ισχύος υποχωρούν, δίνοντας προβάδισμα στην σκληρή ισχύ.

στ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναδειχθεί ως ο ισχυρότερος πυλώνας ήπιας ισχύος στην παγκόσμια σκηνή. Όμως, παρά την βαθιά ιστορική της παράδοση, τον πολιτισμό της, το υψηλό βιοτικό της επίπεδο και την επένδυση της σε ειρηνικά έργα, έχει αποδειχθεί ουραγός των εξελίξεων στα πεδία όπου έλαβε χώρα εφαρμογή της σκληρής ισχύος και κατέστη ανήμπορη να επηρεάσει ουσιαστικά τις εξελίξεις.

Συμπεράσματα ημερίδας «Τεχνητή Νοημοσύνη και Ανθεκτικότητα»

Την 16 Φεβ 24 πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική ημερίδα της Σχολής, στο αμφιθέατρο του Πολεμικού Μουσείου, με θέμα: «Τεχνητή Νοημοσύνη και Ανθεκτικότητα».

Η ημερίδα συντονίστηκε από τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της ΣΕΘΑ Δρ. Νικήτα Νικητάκο και εισηγητές των διαφόρων ενοτήτων ήταν:

Ο κ. Γεώργιος Κοντόπουλος, Ακαδημαϊκός και Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, με θέμα «Η Τεχνητή Νοημοσύνη κατά την Σύγχρονη Πραγματικότητα».

Ο Δρ. Σπυριδών Μπελεγράτης, Αντγος ε.α. και Πρόεδρος ΣΕΕΘΑ, με θέμα «Η Στρατηγική Μεταφοράς Τεχνολογίας Τεχνητής Νοημοσύνης».

Ο Σχης (ΠΖ) Ιωάννης Χονδρουδάκης, Επιτελής του ΓΕΕΘΑ, με θέμα «Η Ανθεκτικότητα στο Πλαίσιο της Άμυνας και Ασφάλειας».

Ο Δρ. Ευάγγελος Καρκαλέτσος, Δντής Έρευνας του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών (ΕΚΕΦΕ) «Δημόκριτος», με θέμα «Τεχνητή Νοημοσύνη στην Άμυνα. Τάσεις Ευκαιρίες και Προτάσεις για Αξιοποίηση της Τεχνολογίας».

Ο Δρ. Χρήστος Δρόσος, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΙΠ) στο Τμήμα Σχεδίασης και Βιομηχανικής Παραγωγής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ), με θέμα «Η Συμβολή της Τεχνητής Νοημοσύνης σε Θέματα Ανθεκτικότητας για το Περιβάλλον Άμυνας και Ασφάλειας».

Ο Δρ. Ευάγγελος Παπακίτσος, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΙΠ) της Βιομηχανικής Σχεδίασης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ), με θέμα «Η Ανθεκτικότητα των Τηλεπικοινωνιακών Δικτύων υπό το Πρίσμα της Τεχνητής Νοημοσύνης».

Ο Δρ. Δημήτριος Παπαχρήστος, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΙΠ) του Εθνι-

κού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου (ΕΚΠΑ), με θέμα «Αξιοποίηση Σμήνους Αυτόνομων Οχημάτων Εδάφους, για Προστασία Κρίσιμων Εγκαταστάσεων από Τρομοκρατική Απειλή».

Η ημερίδα η οποία μεταδόθηκε απευθείας (Live streaming) στο διαδίκτυο, μέσω καναλιού στο YouTube <http://www.youtube.com/@user-wh4xt8ie6m>, κατέληξε σε σειρά συμπερασμάτων τα οποία αποτελούν έναυσμα για την εν συνεχεία επεξεργασία και αξιολόγηση πιθανής εφαρμογής τους. Η διαρκής παρακολούθηση του θέματος, δύναται να προσφέρει σημαντικά στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των ευκαιριών που εμφανίζονται με αυτές. Αναλυτικά τα συμπεράσματα της ημερίδας έχουν, ως ακολούθως:

α. Σύμφωνα με τον ορισμό που υιοθετήθηκε από τον Κανονισμό της ΕΕ (AI Act - 2023) η Τεχνητή Νοημοσύνη (TN) αποτελεί υπολογιστικό σύστημα το οποίο, για συγκεκριμένο σύνολο στόχων και σύμφωνα με τα δεδομένα που δέχεται ως είσοδο, είναι ικανό να συμβάλλει ως προς τον τρόπο παραγωγής αποτελέσματος (όπως προβλέψεις, συστάσεις ή αποφάσεις) οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν το περιβάλλον του (φυσικό ή εικονικό). Η τεχνητή νοημοσύνη αποτελεί μετεξέλιξη της τεχνολογίας των υπολογιστών, σημειώνει ραγδαία πρόοδο τα τελευταία χρόνια ενώ το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της είναι ότι οι υπολογιστές συνεχώς μαθαίνουν και βελτιώνονται. Αν και σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνά σε δυνατότητες τον ανθρώπινο νου,

εντούτοις, υπάρχουν ακόμη πολλά ζητήματα, ενίοτε απλά, που η τεχνητή νοημοσύνη λανθάνει ή αδυνατεί να τα επιλύσει.

β. Η TN σε Στρατηγικό επίπεδο, καλύπτει σήμερα τομείς διαχείρισης/διοίκησης πυρηνικών όπλων, ελέγχους σε συστήματα επικοινωνιών ή πληροφοριών (C3I), διαδικασίες αποκάλυψης και παρακολούθησης στόχων, καθοδήγηση/διοίκηση πυραυλικών συστημάτων ή αεράμυνας και τέλος, κυβερνοασφάλεια. Το πλέον σημαντικό στοιχείο όμως, προσδιορίζεται στην ανάπτυξη ή επιβεβαίωση σεναρίων και την αξιολόγηση απειλών (προσομοιώσεις/παίγνια). Προς τούτο, οι εκτιμήσεις απαιτούν μεγάλες ποσότητες δεδομένων, η ύπαρξη και ανάλυση των οποίων επιταχύνει δραματικά την ταχύτητα των ενεργειών, σε βαθμό που αδυνατεί η ανθρώπινη λειτουργία να πράξει.

γ. Η υιοθέτηση της TN για Αμυντικούς Σκοπούς, δύναται να παρέξει βελτιστοποιημένες λύσεις και να επαυξήσει την αποδοτικότητα και διαλειτουργικότητα των ΕΔ. Παράλληλα μπορεί να βελτιώσει την επιβιωσιμότητα στο πεδίο της σύγκρουσης, να μειώσει το λειτουργικό κόστος διατήρησης και χρήσης των ΕΔ, μέσω επαύξησης των δυνατοτήτων τους, ή να αποκαλύψει νέες ευκαιρίες και επιλογές δράσης. Συνεπώς, καθίσταται εξαιρετικά σημαντική η προσπάθεια προετοιμασίας, επιλογής και χρήσης, του κατάλληλου εργαλείου της TN, που ακολουθεί ορισμένες βέλτιστες πρακτικές.

δ. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, έχει αυξηθεί η χρήση μη επανδρωμένων οχημάτων σε στρατιωτικές και ασφάλειας εφαρμογές, ενώ ο αριθμός των στρατιωτικών ή αστυνομικών μονάδων που τα χρησιμοποιούν αυξάνεται διαρκώς. Τα σύγχρονα UAV / USV / UGV μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διάφορα σενάρια και έχουν δώσει καλύτερες λύσεις σε πολλά προβλήματα. Επίσης χρησιμοποιούνται από τις ΕΔ ή τις υπηρεσίες ασφαλείας για τον μετριασμό των κινδύνων για το προσωπικό. Ενώ υπάρχουν οφέλη από τη χρήση τέτοιων συστημάτων, υπάρχουν επίσης ανάγκες και περιορισμοί που τα συνοδεύουν. Επίσης η χρήση μεγάλου αριθμού αυτών σε σμήνη που συνεργάζονται και αλληλοεπιδρούν, δείχνουν να αποτελούν την αιχμή του δόρατος των σημερινών και μελλοντικών μη επανδρωμένων συστημάτων και οι εφαρμογές τους στην άμυνα θα διευρύνονται κάθε μέρα και περισσότερο. Η Χώρα μας μπορεί να επενδύσει και να εξελιχθεί σε αξιόλογο παράγοντα ανάπτυξης και χρήσης αυτών των τεχνολογιών.

ε. Οι νέες τεχνολογίες, κυρίως η ΤΝ, έχουν εφοδιάσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις με μια σειρά εργαλείων για την αντιμετώπιση διαφόρων κρίσιμων καταστάσεων. Ανάμεσα σε αυτές είναι και η διαχείριση της ανθεκτικότητας (resilience), δηλαδή της δυνατότητας αντιμετώπισης εκτάκτων περιστατικών και επαναφοράς στην αρχική κανονική κατάσταση. Η δυνατότητα αυτή, είναι ιδιαίτερα σημαντική στο σημερινό περιβάλλον ασφαλείας τόσο σε επίπεδο καθενός συμμάχου όσο και εν γένει της Συμμαχίας.

στ. Η αλληλεπίδραση της ΤΝ με την ανθεκτικότητα είναι εξίσου σημαντική και στο στρατιωτικό τομέα. Ειδικότερα, το νέο θεμελιώδες περί πολέμου Δόγμα της Συμμαχίας έχει καθορίσει τη «Στρωματοποιημένη Ανθεκτικότητα» (Layered Resilience) ως έναν από τους βασικούς άξονες μετεξέλιξης της Συμμαχίας για την επόμενη 20ετία. Για την υλοποίηση του NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC) αναπτύχθηκε από την Ανώτατη Συμμαχική Διοίκηση Μετασχηματισμού (Allied Command Transformation-ACT) η “Warfare Development Agenda-WDA (2022)”. Στο πλαίσιο της WDA, προβλέπεται η ανάπτυξη του “Layered Resilience Concept (LRC)”, ως βασική γραμμή άμυνας για την επιτυχή εκτέλεση της αποστολής της Συμμαχίας. Στο αντίστοιχο εθνικό επίπεδο το ΓΕΕΘΑ έχει συγκροτήσει ομάδα εργασίας με μέλη τους εθνικούς αντιπροσώπους από τα αρμόδια υπουργεία και φορείς του

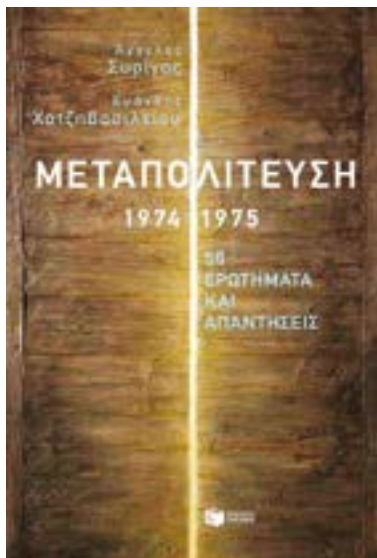
ΓΕΕΘΑ, με έργο την εκπόνηση των Εθνικών Στόχων Ανθεκτικότητας (ΕΣΑ) ακολουθώντας τις κατευθύνσεις της Επιτροπής Ανθεκτικότητας NATO όπως αυτές αποτυπώνονται στους πρόσφατα εγκεκριμένους νατοϊκούς Στόχους Ανθεκτικότητας (ΣΑ) και στα προϊόντα των Ομάδων Σχεδίασης ανά Βασική Απαίτηση Ανθεκτικότητας.

ζ. Η ανάλυση των διεξαγομένων πολεμικών συγκρούσεων σε διεθνές επίπεδο, καταδεικνύει ότι, συστήματα ΤΝ χρησιμοποιούνται ευρύτατα από Μεγάλες ή περιφερειακές Δυνάμεις στο Επιχειρησιακό πεδίο {π.χ. Σύστημα «DELTA» των Ουκρανών και Habsora (Gospel), των Ισραηλινών} και η εισαγωγή ΤΝ, μέσω της Διαδικασίας Μεταφοράς Τεχνολογίας, δύναται να ενσωματώσει καινοτόμες αλλαγές στην διαδικασία διεξαγωγής των επιχειρήσεων.

η. Ωστόσο, η ορθολογιστική ικανότητα πρόβλεψης μέσω ΤΝ, επιβάλλει την ανάγκη παρέμβασης, όχι μόνο σε επίπεδο ανθρωπίνης κρίσης, αλλά και ουσιαστική ανάλογη συμμετοχή της. Η διεθνής πρακτική, αναγνωρίζει ότι συστήματα ΤΝ αδυνατούν να αναλάβουν πλήρη διοικητικά καθήκοντα κατά τις επιχειρήσεις, και κατά συνέπεια, η ανθρωπίνη παρέμβαση παραμένει απαραίτητη (επανελέγχος).

Βιβλιοπαρουσίαση

Αγγελος Συρίγος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Μεταπολίτευση 1974-1975, 50 Ερωτήματα και Απαντήσεις, (Εκδόσεις Πατάκης, 2024), 312 σ.

Το βιβλίο των Πανεπιστημιακών Καθηγητών Ε. Χατζηβασιλείου και Α. Συρίγου, ήρθε στο φως με τη συμπλήρωση 50 ετών από την πτώση του καθεστώτος της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974), της κυπριακής τραγωδίας και της παλινόρθωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ελλάδα. Μέσα από τις σελίδες του ο αναγνώστης έρχεται σε επαφή με τα γεγονότα, τις ιδιαίτερες συνθήκες και τα διλήμματα με τα οποία βρέθηκε αντιμέτωπη η πολιτική αλλά και η στρατιωτική ηγεσία της χώρας (με ιδιαίτερη έμφαση στο χρονικό διάστημα 1974-1976) σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής, διπλωματίας και διεθνών σχέσεων. Όλα αυτά περιγράφονται λεπτομερώς, με τρόπο σαφή, άμεσο και κατανοητό, όχι μόνο για τους αναγνώστες που τα βίωσαν αλλά και για όσους δεν γνώριζαν με λεπτομέρεια την ακολουθία των ιστορικών γεγονότων και τους πρωταγωνιστές της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.

Το βιβλίο θέτει προς διερεύνηση μία σειρά ερωτημάτων, πολλά από τα οποία παραμένουν επίκαιρα μέχρι και σήμερα και απασχολούν τον δημόσιο διάλογο τόσο στο επίπεδο των στρατιωτικών δυνατοτήτων όσο και σε αυτό της πολιτικής και της διπλωματίας. Όλα τα ερωτήματα απαντώνται διεξοδικά μέσα από την χρήση επιστημονικών εργαλείων, ενώ παράλληλα παρέχονται στο αναγνώστη πρόσθετα στοιχεία από τα βασικά ιστορικά σημεία και γεγονότα-κλειδιά της συγκεκριμένης εποχής (π.χ η επιρροή του σκανδάλου Watergate

στην διεθνή πολιτική των ΗΠΑ). Επιπρόσθετα, αναλύονται οι προσωπικότητες των πρωταγωνιστών της εποχής και στο πως αυτές διαμορφώνουν-ενσωματώνονται στη διαδικασία λήψης απόφασης-επίλυσης κάθε εξεταζόμενου ζητήματος. (ενδεικτικά αναφέρονται η αντιμετώπιση της τουρκικής στρατιωτικής εισβολής στη Κύπρο, η επαναφορά του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ελλάδα, το δημοψήφισμα για το πολιτειακό ζήτημα, η εκπόνηση ενός νέου Συντάγματος, ο έλεγχος επί του συνόλου του στρατεύματος και η τιμωρία των υπαιτίων του πραξικοπήματος).

Επίσης, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στα μέτρα στα οποία ελήφθησαν για να μην επαναληφθούν τα πολιτικά λάθη τους παρελθόντος έτσι ώστε να αποφευχθούν τυχόν πράξεις αντεκδίκησης από ομάδες με αντικρουόμενα συμφέροντα και να εμπεδωθεί από την κοινωνία ο δυτικός τρόπος επίλυσης πολιτικών διαφορών, με τελικό στόχο την μακροήμερευση του νέου Δημοκρατικού πολιτεύματος και την πλήρη ένταξη της χώρας στο οικοσύστημα των δυτικών κρατών.

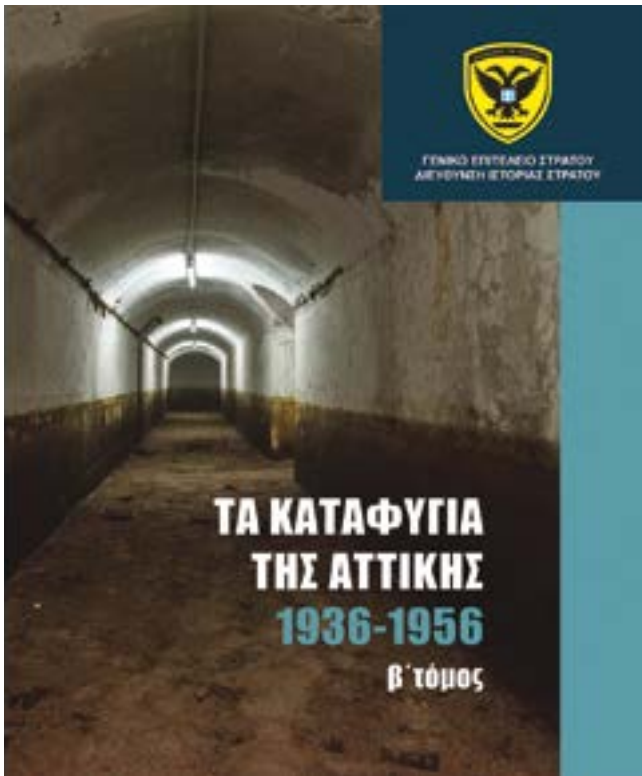
Το συγκεκριμένο επίτευγμα της χώρας μας ίσως τη σημερινή εποχή να δείχνει αυτονόητο και ενδεχομένως να μας δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι η Ελλάδα μας προοριζόταν ούτως η άλλως να γίνει αναπόσπαστο μέρος της Δύσης. Όμως τα γεγονότα, όπως παρατίθενται στο συγκεκριμένο πόνημα, αποδεικνύουν πως κατά το χρονικό διάστημα 1974-1975 τίποτα δεν ήταν δεδομένο, ούτε για την πολιτική ηγεσία της Ελλάδας, ούτε για τις πολιτικές ηγεσίες των κρατών της Δύσης. Η γραμμική πρόοδος των Ελλήνων κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης, με τη συνεχή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της, της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών σε συνδυασμό με τον σύγχρονο τρόπο δράσης της εκτελεστικής εξουσίας, στηρίζονται σε μία σειρά θαρραλέων ενεργειών τόσο από τους πολιτικούς πρωταγωνιστές (αρχική σχεδίαση) όσο και από την δημόσια διοίκηση (εκτέλεση-επίβλεψη αναγκαίων ενεργειών). Και οι δύο παράγοντες εργάστηκαν και συνεργάστηκαν αρμονικά, ως μία ομάδα, με στόχο την οριστική εξάλειψη των παθογενειών που ταλαιπωρούσαν την ελληνική πολιτική σκηνή το μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα.

Να είναι καλοτάξιδο το πόνημά τους.

Γεράσιμος Ν. Καραμπελιάς
Καθηγητής
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Βιβλιοπαρουσίαση

Κωνσταντίνος Κυρίμης, Τα Καταφύγια της Αττικής, Τόμος Β' (Εκδόσεις Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, 2024), 350 σ.

Το δίτομο έργο "Τα καταφύγια της Αττικής 1936-56" καταπιάνεται με τις οχυρωματικές δομές της Παθητικής Αεράμυνας στην Αθήνα και στον Πειραιά, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον Β' ΠΠ.

Προϊόν πολυετούς έρευνας πεδίου, μέσα από εκατοντάδες έγχρωμες φωτογραφίες αποκαλύπτει για πρώτη φορά, το πώς διασώζονται αυτοί οι χώροι στις μέρες μας.

Ο αναγνώστης, με τη βοήθεια του φωτογραφικού υλικού, σε συνδυασμό με κατόψεις και σχεδιαγράμματα, πλοηγείται νοερά μέσα στις υπόγειες στοές και στους σκοτεινούς θαλάμους των ξεχασμένων καταφυγίων, που στις μέρες μας κρύβουν καλά το ιστορικό τους αποτύπωμα και παραμένουν αθέατα κάτω από τα πόδια μας.

Το έργο αυτό, σκιαγραφεί το ιστορικό, επιχειρησιακό και κατασκευαστικό πλαίσιο των καταφυγίων, αλλά και

την ευρύτερη οργάνωση της Παθητικής Αεράμυνας στον αστικό ιστό.

Παράλληλα, αναδεικνύει και την κοινωνική επίπτωση που είχαν τα καταφύγια, στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της Αττικής.

Ειδικότερα ο Β' τόμος, περιλαμβάνει και ανασύρει από την ιστορική λήθη, δεκάδες νέα καταφύγια. Πολλά από αυτά άνοιξαν (ορισμένα μετά από πολλές δεκαετίες), καταγράφηκαν και χαρτογραφήθηκαν (ακόμα και με τη χρήση 3D-scanner) αποκλειστικά για τις ανάγκες συγγραφής του βιβλίου.

Για την καλύτερη κατανόηση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των διαφόρων τύπων καταφυγίων, παρουσιάζονται ενδεικτικά καταφύγια: ιδιωτικά και δημόσια, στρατιωτικά και πολιτικά, σε λιμάνια, σιδηροδρομικούς σταθμούς, διυλιστήρια, τράπεζες, εργοστάσια, πολυκατοικίες, κ.ο.κ.. Παράλληλα, παρουσιάζονται και καταφύγια τα οποία κατασκευάστηκαν από τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις και ενσωματώθηκαν μεταπολεμικά στο ελληνικό σύστημα Πολιτικής Προστασίας.

Από ιστορικής πλευράς, γίνεται εκτενής αναφορά σε διάφορες συνιστώσες τις Παθητικής Αεράμυνας, όπως οι μεγάλες ετήσιες ασκήσεις, το σύστημα εκπαίδευσης, τα κόστη κατασκευής των καταφυγίων, ο υλικός εξοπλισμός τους, η προετοιμασία έναντι ΠΧΟ-απειλών, η δράση των Αποσπασμάτων Παθητικής Αεράμυνας, η οργάνωση της Ανωτέρας Διοικήσεως Αντιαεροπορικής Αμύνης, κ.α.

Εν τέλει, πρόκειται για ένα πρωτότυπο έργο, που ρίχνει φως σε μια από τις πλέον άγνωστες συνιστώσες της σύγχρονης στρατιωτικής ιστορίας.

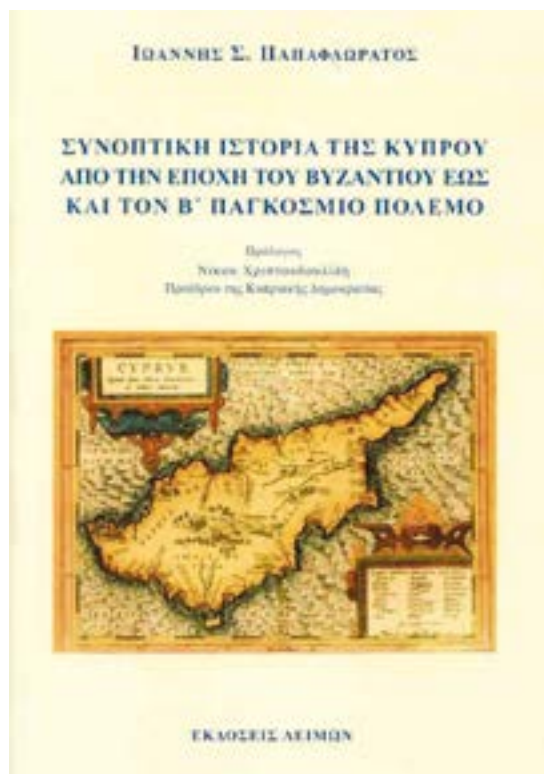
Δρ. Σπυριδών Κατσούλας

Διδάσκων Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικής στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και στο Αμερικανικό Κολέγιο Ελλάδας

Βιβλιοπαρουσίαση

Ιωάννης Παπαφλωράτος, Συνοπτική ιστορία της Κύπρου από την εποχή του Βυζαντίου έως και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, (Εκδόσεις Λείμων, 2024), 568 σ.

Το βιβλίο του συναδέλφου κ. Ιωαν. Παπαφλωράτου υπό τον τίτλον «ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ» ασχολείται εις μίαν άγνωστον εις το ευρύ αναγνωστικόν κοινόν του ελληνισμού περίοδον της ιστορίας της Μεγαλονήσου. Συμφώνως προς τον πρόεδρον της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νικ. Χριστοδουλίδην, ο οποίος έχει προλογίσει το όλον έργον, το βιβλίον «είναι αποτέλεσμα πολυετούς έρευνας του νομικού και συγγραφέα Δρος Ιωάννη Σ. Παπαφλωράτου, ο οποίος ταξιδεύει τον αναγνώστη σε μια περιήγησιν πίσω στον χρόνο, αποκαλύπτοντας τα μυστικά και τις περιπέτειες, που διαπλέκονται μεταξύ των σελίδων της ιστορίας μας. Από τις αρχές της βυζαντινής εποχής, όταν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες και οι Φράγκοι βασιλείς άφησαν το σημάδι τους στον κυπριακό εδαφικό χώρο, έως τις αναταραχές του Β' Παγκοσμίου Πολέ-

μου, που έθεσαν την Κύπρον σε νέες δοκιμασίες, αυτό το βιβλίον αναδεικνύει τις πολυπρόσωπες πτυχές μιας ελληνικής κοινότητας, η οποία πάντα πάλευε να διατηρήσει το δικό της αποτύπωμα».

Ως γνωστόν εις τον ρουν της ιστορίας, η Κύπρος υπήρξε δεσμία της γεωγραφικής της θέσεως, ευρισκομένη μεταξύ τριών ηπείρων (Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής), ενώ υπέστη συχνά εισβολάς υπό αλλοδόξων. Εν τούτοις, ουδέποτε απώλεσε τον ελληνικόν χαρακτήρα της. Εις το συγκεκριμένον βιβλίον παρουσιάζονται ευσυνόπτως και ευλήπτως όλα αι περίοδοι εχθρικής κατοχής της Μεγαλονήσου, διαδοχικώς υπό άγγλων, φράγκων, ενετών, τούρκων και πάλιν άγγλων. Εις όλας αυτάς τας περιόδους οι κύπριοι διετήρησαν την ελληνικότητά των και έδωσαν αιματηρούς αγώνας προς αποτίναξιν του ξενικού ζυγού. Ο αναγνώστης θα εύρη πλήθος μαρτυριών και στοιχείων, ενώ εις το παράρτημα παρουσιάζονται πολλά κείμενα εις την πρωτότυπον μορφήν των και εις αξιοσημείωτος αριθμός φωτογραφιών, πολλάί εκ των οποίων παρουσιάζονται το πρώτον εις το ελλαδικόν αναγνωστικόν κοινόν.

Εν κατακλείδι πρόκειται περί ενός άκρως χρηστικού, κατατοπιστικού και επιστημονικού πονήματος, καλύπτοντος ευρύ φάσμα της ιστορίας της Μεγαλονήσου υπό πάσαν έποψιν.

Κυριακός Θ. Νικολάου - Πατραγός
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Στρατηγικός Διάλογος Ελλάδας - ΗΠΑ σε θέματα άμυνας και ασφάλειας με έμφαση στην Ανατολική Μεσόγειο και Β. Αφρική

Σχης (ΠΖ) Τσαφούλης Δημήτριος
Σπουδαστής 76^{ης} ΕΣ ΦΔΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεν θα αποτελούσε συμβατική σοφία η παραδοχή, ότι, διαχρονικά, η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Β.Αφρικής δεν συνιστούσε τον πρωτεύοντα πόλο έλξης των επιστημονικών ερεθισμάτων για διεθνολόγους και στρατηγικούς αναλυτές. Αν εξαιρεθούν από τη συζήτηση οι παγκόσμιες συρράξεις ή η ψυχροπολεμική σύγκρουση του περασμένου αιώνα, αποτελεί κοινότοπη αλήθεια ότι οι περισσότερο «ελκυστικές» ερευνητικά περιοχές του πλανήτη ήταν αυτή της Μέσης Ανατολής, των Βαλκανίων ή της Ανατολικής Ευρώπης. Η τελευταία, άλλωστε, ελέω πολέμου Ρωσίας-Ουκρανίας, συγκεντρώνει ετεροβαρώς τους προβολείς της παγκόσμιας κοινότητας κατά την τελευταία διετία.

Η προηγούμενη δεκαετία, ωστόσο, έχει «προωθήσει» τη γεωπολιτική αναβάπτιση της Ανατολικής Μεσογείου, αποδεικνύοντας, ταυτόχρονα, την εμφατική αμφισβήτηση της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων στο παραχώδες όπως έχει προκύψει πολυπολικό σύστημα (Litsas, 2015). Απτές αποδείξεις αποτελούν επί παραδείγματι τα απότοκα της «Αραβικής Άνοιξης» που διατηρούν ακόμα την οδονηρή δυναμική τους στη Συρία και τη Λιβύη, εκπεφρασμένη μέσω και των proxy¹ ενόπλων συρράξεων, η απίσχναση της αμερικανικής παρουσίας στην ευρύτερη περιοχή που ενεργοποίησε τη ρωσική ή ακόμα και την κινεζική απόπειρα κάλυψης του διαμορφούμενου κενού, η επιτάχυνση της αυτονόμησης της Τουρκίας από τον δυτικό σχεδιασμό ή η ανακάλυψη πλούσιων ενεργειακών κοιτασμάτων,

¹ Πόλεμος δι' αντιπροσώπων (war by proxy) χαρακτηρίζεται ο πόλεμος στον οποίο οι αντίπαλες δυνάμεις χρησιμοποιούν τρίτα μέρη (κρατικές ή μη κρατικές οντότητες) ως υποκατάστατα για τη διεξαγωγή του. Στο Παναγιώτης Μαυρόπουλος, *Εισαγωγή στη θεωρία του πολέμου και της στρατηγικής*. Αθήνα: Αυτοέκδοση, 2012, σ.89.

δυναμικών εγγυήσεων της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης (Χειλά, 2022). Η τελευταία, εμφορείται από μία μάλλον γνώριμη αμηχανία που αναστέλλει την ανάληψη γεωστρατηγικής δράσης. Η τρέχουσα πολύνεκρη ανάφλεξη στη Γάζα, με επισφαλή κάθε πρόβλεψη για την κατάληξή της, αποτελεί μια εξίσου πειστική δήλωση ότι η Ανατολική Μεσόγειος διεκδικεί με αξιώσεις μια πιο «ενισχυμένη» θέση στο γεωπολιτικό παίγνιο του παγκόσμιου στερεώματος.

Την πρωτοκαθεδρία στο τελευταίο απολαμβάνει η ισχυρότερη ηγεμονική δύναμη του 21^{ου} αιώνα, οι ΗΠΑ, και δεν αναμένεται να την απωλέσουν στο εγγύς μέλλον, παρά την ανάδυση νέων διεθνών δρώντων με ισχυρό εξελικτικό ίχνος (Ήφαιστος, 2021). Αυτόχρονα, η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, στο πλαίσιο περιχαρακωσης της άμυνας και της ασφάλειάς της, οφείλει να τροφοδοτεί τις διμερείς σχέσεις με τον υπερσυστημικό αμερικανικό δρώντα και να καρπώνεται τα αναμφίλεκτα εξισοροπητικά οφέλη τους.² Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι το γεωπολιτικό προφίλ της χώρας επηρεάζεται εκ του σύνεγγυς από τις προκλήσεις, αλλά και τις ευκαιρίες που αναδύονται στη νευραλγική Ανατολική Μεσόγειο και Β.Αφρική, η απαίτηση έμφασης στην περιοχή θεωρείται σχεδόν αυταπόδεικτη. Απορροφά, άλλωστε, ένα ικανό τμήμα του πολιτικο-διπλωματικού κεφαλαίου που έχει επενδυθεί στον «Στρατηγικό Διάλογο» Ελλάδας-ΗΠΑ, ο οποίος, εκκινώντας το 2018 (US Embassy & Consulate in Greece, 2018), διευρύνθηκε λίαν προσφάτως με τον πέμπτο γύρο των κοινών διαβουλεύσεων που ο θεσμικός μηχανισμός του υπαγορεύει (US Embassy & Consulate in Greece, 2024a).

ΣΚΟΠΟΣ

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας συνυφαίνεται στο ερευνητικό ερέθισμα της εισαγωγής. Επιχειρεί να ανιχνεύσει τον επωφελή για την Ελλάδα θεσμό του «Στρατηγικού Διαλόγου» που έχει αναπτύξει με τις ΗΠΑ, εστιάζοντας, ωστόσο, στο περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου και Β.Αφρικής. Κρίνοντας ως επιβεβλημένη την πρωθύστερη ανάδειξη του ετερόκλητου και πολυμερούς γεωπολιτικού αποτυπώματος της υπόψη περιοχής -σημείου συγκλιόντων στοχεύσεων εξωτερικής πολιτικής των δύο δρώντων-οδηγείται ακο-

² Ελληνική Δημοκρατία, ΥΠΕΞ. *Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδας με Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής*.

λούθως σε αξιολογικά συμπεράσματα των εταιρικών τους σχέσεων και καταλήγει σε προτάσεις δυνητικής υιοθέτησης ή αποφυγής στο μέλλον.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Προκλήσεις άμυνας και ασφάλειας για Ελλάδα-ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο και Β.Αφρική. Μια γεωπολιτική κάτοψη

Η μεγάλη γεωστρατηγική αξία της περιοχής «ανάγκασε» τον σημαντικότερο Γάλλο ιστορικό της μεταπολεμικής περιόδου, Fernand Braudel, να τη χαρακτηρίσει ιστορικό και γεωγραφικό φαινόμενο (Σιούσιουρας & Κουτσουράδη, 2019). Νωρίτερα, ο κορυφαίος αναλυτής Nicholas Spykman είχε φροντίσει να αναδείξει τη γεωπολιτική της αξία, με τη θεωρία του περί «Στεφάνης»,³ επί της οποίας ο Αμερικανός διπλωμάτης George Kennan θεμελίωσε τη στρατηγική της ανάσχεσης της σοβιετικής απειλής, συμπεριλαμβάνοντας την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου στον στρατηγικό σχεδιασμό των ΗΠΑ κατά την ψυχροπολεμική περίοδο (Μάζης, 2018).

Ωστόσο, ακόμα και χωρίς τις παραπάνω «διακεκριμένες» επιστημονικές θέσεις, η υπόψη περιοχή αποτέλεσε, ιστορικά, πεδίο ανταγωνισμού μεγάλων δυνάμεων, αλλά και μεταξύ δρώντων της περιφέρειάς της, πεδίο αποτυχημένων και εύθραυστων κρατών (Χειλά, 2020) ή την τελευταία κυρίως δεκαετία, πεδίο ενεργειακών ανταγωνιστικών τάσεων (Πλατιάς, 2019). Οι διαμορφούμενες εστίες στρατηγικής αστάθειας, αναμενόμενα, έχουν διευρύνει την ακτίνα των γεωπολιτικών ανακατατάξεων. Ακλόνητο παράδειγμα αποτελεί η τρέχουσα έντονη σύγκρουση Ισραήλ-Χαμάς, για την οποία κανείς δεν μπορεί να προδικάσει τον τερματισμό ή τη δυνητική διάχυση στην ευρύτερη περιοχή.

³ Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της παράκτιας Β. Αφρικής και της Μ. Ανατολής αποτελεί τμήμα της «Στεφάνης» (Rimland), μέσω της οποίας εξουσιάζεται η περιοχή της Καρδιάς (Heartland) και μέσω αυτής ολόκληρη η υδρόγειος. Επιπλέον, η περιοχή αποτελεί τμήμα των ευρασιατικών ζωνών συγκρούσεων, μέσω των οποίων η Heartland (θεωρία του Sir Halford Mackinder) μπορεί να αποκτήσει θαλάσσια πρόσβαση απρόσκοπτα. Κατά συνέπεια, ο έλεγχος αυτών των ζωνών συντελεί στην αναχαίτιση των πιέσεων της Heartland. Επισημαίνεται, ότι η Heartland συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την εδαφική επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης. Στο Nicholas Spykman, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης* (μψ. και επιμ. Παναγιώτης Κελάνδριας). Αθήνα: Παπαζήση, 2004, σ.σ. 107, 126 και Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα (2η έκδ), 2008, σ. 206.

Αναφορικά με το σύγχρονο γεωπολιτικό της γίνεσθαι, αποτελεί εμπορικό σταυροδρόμι (εξηγώντας ίσως και το αυξημένο ενδιαφέρον της Κίνας). Αναφέρεται χαρακτηριστικά, ότι από τη διώρυγα του Σουέζ διεξάγεται το 9% της διακίνησης πετρελαίου και το 12% του θαλάσσιου εμπορίου παγκοσμίως (Παπαφλωράτος, 2024), ενώ η πρόσβαση στην προσοδοφόρα ευρωπαϊκή αγορά προϋποθέτει την ύπαρξη συγκοινωνιακών ερεισμάτων στην ευρύτερη περιφέρεια. Αποτελεί ζώνη ανάσχεσης έναντι ζητημάτων που απειλούν την περιφερειακή ασφάλεια με τάσεις διάχυσης και στην Ευρώπη, όπως το οργανωμένο έγκλημα, το μεταναστευτικό/προσφυγικό, το λαθρεμπόριο κάθε είδους, ή ο κίνδυνος διασποράς όπλων μαζικής καταστροφής (Φίλης, 2017). Επιπλέον, όπως επιβεβαιώνεται περίτρανα από τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο, συνιστά την πλέον αξιόπιστη πηγή ενεργειακής διαφοροποίησης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και κατοχύρωσης της ασφάλειας και συνέχειας της εφοδιαστικής αλυσίδας.

Η γεωπολιτική γεωμετρία της περιοχής συντίθεται από σταθερά, αλλά και διαρκώς αναδυόμενα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, απειλές και προκλήσεις. Για τη σφαιρικότερη, κατά το δυνατόν, κατανόηση των αλληλεπιδράσεων που μεμονωμένα ή συνδυαστικά επηρεάζουν Ελλάδα και ΗΠΑ και τη μεταξύ τους στρατηγική σχέση, κρίνεται σκόπιμη η γεωπολιτική σκιαγράφηση και έτερων διεθνών δρώντων, ενδεχόμενη παράλειψη των οποίων θα καθιστούσε την επιδιωκόμενη αναλυτική προσέγγιση ελλιπή.

Οι ΗΠΑ μετά τη δυναμική (ανορθολογική για πολλούς) επέμβαση στη Μ.Ανατολή στην αυγή του 21^{ου} αιώνα επέλεξαν τον περιορισμό της πολιτικής και στρατιωτικής επένδυσης στην ευρύτερη περιοχή (Marshall, 2019), υιοθετώντας μια μορφή επιλεκτικής παρεμβατικότητας που εκδηλώνεται αναλόγως με τον βαθμό υπονόμευσης των συμφερόντων τους. Συνδυαστικά, ως σημαντικότερες αιτίες του «αναχωρητισμού» τους, καταγράφονται: η επιθυμία αποστασιοποίησης από τον ρόλο αποτροπής/καταστολής των παγκόσμιων πηγών αστάθειας, κατά τις επιταγές του “*America first*” (Χειλά, 2022) και η μετατόπιση των στρατηγικών τους προτεραιοτήτων ανατολικότερα, για την αντιμετώπιση της αναδυόμενης Κίνας και την ανακατανομή της ισχύος στον Ινδικό-Ειρηνικό Ωκεανό, τροχοδρομώντας στην εξωτερική πολιτική του “*pivot to Asia*” (Lieberthal, 2011).

Εργασίες Σπουδαστών

Αυτή, άλλωστε, αποκρυσταλλώθηκε και στην αμερικανική στρατηγική εθνικής ασφαλείας,⁴ όπου η Κίνα τίθεται ως πρωταρχική πηγή προκλήσεων-ανταγωνισμού, με την εκτίμηση ότι μακροπρόθεσμα θα πετύχει τουλάχιστον την εξισορρόπηση των ΗΠΑ, εξαιτίας της πρόδηλης ενδυνάμωσης της στρατιωτικής, οικονομικής τεχνολογικής, και πληθυσμιακής της ισχύος (Αρβανιτόπουλος, 2022). Πάντως, επί του παρόντος, η ανάμιξη της Κίνας στην υπό εξέταση περιοχή, εστιάζεται κυρίως στη διάνθιση των οικονομικών εξαρτήσεων με χώρες της Μ.Ανατολής και Β.Αφρικής⁵ και την επέκταση της επιρροής της πρωτίστως με όρους ήπιας ισχύος, μέσω της μεγαλεπήβολης πρωτοβουλίας BRI.⁶

Προϊόντος του χρόνου, η Ουάσιγκτον επιχείρησε την αντιστάθμιση της αναδιπλώσής της με την επένδυση στην περιφερειακή εξομάλυνση των αραβοϊσρα-

ηλινών σχέσεων, μέσω των Συμφωνιών Αβραάμ,⁷ ενώ με το πρόταγμα της σημαντικής διάστασης της ενέργειας, παραμένει στο κέντρο των περιφερειακών δυναμικών της περιοχής. Από το 2023, το State Department αναπτύσσει συγκεκριμένο τμήμα της εξωτερικής του πολιτικής με το λεγόμενο «3+1» (Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ+ΗΠΑ) (Καιρίδης & Φίλης, 2023), στηρίζοντας ουσιαστικά τους δρώντες εκείνους που το κοινό τους αξιακό υπόβαθρο δρα ανασταλτικά στις ευρύτερες αποσταθεροποιητικές τάσεις.

Κύριο εκφραστή των τελευταίων για την περιοχή αποτελεί η Τουρκία, διανύοντας μια περίοδο «επιτήρησης της νομιμοφροσύνης» της, απόρροια της τάσης αυτονόμησης από τον δυτικό προσανατολισμό (Μπότσοιου, 2020). Αυτό καταδεικνύουν άλλωστε οι επιλογές της εξωτερικής της πολιτικής με τον γεωπολιτικό της «ακτιβισμό» (Inbar, 2014) και την απροσχημάτιστη επέμβαση στα εσωτερικά της Αιγύπτου μέσω της υποστήριξης των αντικαθεστωτικών αδελφών μουσουλμάνων, την προμήθεια των ρωσικών πυραύλων S-400 (παρά τις προειδοποιήσεις των ΗΠΑ), την αμφίσημη προσέγγιση του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, την προσέγγιση του Ιράν, την ενεργό εμπλοκή της στους εμφύλιους της Συρίας και της Λιβύης ή την τρέχουσα διάρρηξη των σχέσεών της με το Ισραήλ μέσω της εργαλειοποίησης του Παλαιστινιακού για την αυτοανακήρυξή της ως εκφραστή των δικαιωμάτων των απανταχού μουσουλμάνων, στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας διεκδίκησης του περιφερειακού θώκου.

⁴ Πρόκειται για την πλέον πρόσφατη και επικαιροποιημένη Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ (National Security Strategy) που εξέδωθε τον Οκτώβριο του 2022.

⁵ Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι η Κίνα έχει συνάψει στρατηγικές συνεργασίες με εννέα χώρες της Β. Αφρικής και Μ. Ανατολής κατά το χρονικό διάστημα 2012-2016: Αλγερία (2014), Αίγυπτος (2014), Μαρόκο (2016), Ιορδανία (2015), Κατάρ (2014), Σαουδική Αραβία (2016), Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (2012), Ιράκ (2015), Ιράν (2016). Στο Adel Abdel Ghafar & Anna Jacobs, Beijing Calling: Assessing China's growing footprint in North Africa. *Brookings Doha Center, Policy Briefing*, September 2019, (σ.2).

⁶ Το 2013, ο Κινέζος πρόεδρος Σι Τζινπίνγκ πρότεινε το "Belt and Road Initiative" (BRI), γνωστό εντός της Κίνας ως OBOR ("One Belt One Road"), ένα σχέδιο που περιλαμβάνει περιοχές της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης, 151 χώρες μέχρι τις αρχές του 2023, περίπου 75% του παγκόσμιου πληθυσμού και πάνω από 50% του παγκοσμίου ΑΕΠ. Αποσκοπεί στην ενίσχυση της πολιτικής, των υποδομών, του εμπορίου, του χρηματοοικονομικού τομέα και της διασύνδεσης μεταξύ των ανθρώπων για τη δημιουργία νέων ευκαιριών και την κοινή ανάπτυξη των χωρών. Το BRI προωθεί τη συνδεσιμότητα της ξηράς, της θάλασσας, του αέρα και του κυβερνοχώρου. Συνδέει δίκτυα αυτοκινητοδρόμων, σιδηροδρόμων και θαλάσσιων λιμένων. Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ το 2018, τα επενδυτικά σχέδια του BRI εκτιμάται ότι θα είναι πάνω από 1 τρισεκατομμύριο δολάρια για ξένες υποδομές κατά τη δεκαετία 2017-2027. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που προσχώρησε επίσημα στο BRI (τον Αύγουστο 2018) και αποτελεί τον πρώτο «ευρωπαϊκό» σταθμό του τμήματος της θαλάσσιας διαδρομής του BRI (21st Century Maritime Silk Road). Μία από τις κρίσιμες κινεζικές επενδύσεις στο εξωτερικό είναι η απόκτηση της πλειοψηφίας (67%) του λιμανιού του Πειραιά. Στο Δημήτρης Καιρίδης & Κωνσταντίνος Φίλης, *Ανατολική Μεσόγειος. Ολική επαναφορά. Ιστορία και Γεωστρατηγική μιας αναδυόμενης περιοχής. Συνομιλίες με τον Μάκη Προβατά*. Αθήνα: Πατάκη, 2023, σ. 158.

⁷ Σε αντιστάθμιση της σταδιακής απόσυρσής τους από την περιοχή, οι ΗΠΑ προώθησαν την ιδέα της εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ και των αραβικών κρατών, με τις λεγόμενες «Συμφωνίες του Αβραάμ». Η κυβέρνηση Τραμπ επέλεξε αυτόν τον τίτλο για να υπενθυμίσει την κοινή προέλευση Εβραίων και μουσουλμάνων, καθώς και ότι τόσο ο Ιουδαϊσμός όσο και το Ισλάμ είναι «αβρααμικές» θρησκείες. Οι πρώτες Συμφωνίες υπεγράφησαν στον Λευκό Οίκο στις 15 Σεπτεμβρίου 2020, από τον πρόεδρο Τραμπ και τον Ισραηλινό πρωθυπουργό Νετανιάχου με τους υπουργούς Εξωτερικών των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και του Μπαχρέιν. Είχαν στο επίκεντρο το «όραμα για μία Μέση Ανατολή με σταθερότητα και ειρήνη προς όφελος των λαών και των κρατών της περιοχής» και άνοιξαν τον δημόσιο διάλογο για ένα θέμα «ταμπού» στις αραβικές κοινωνίες (δηλαδή τη συνδιαλλαγή με το Ισραήλ δίχως την επίλυση του Παλαιστινιακού). Συναφώς, άναψαν το πράσινο φως στη Σαουδική Αραβία για την έναρξη παρασκηνιακών διαπραγματεύσεων με την επιδίωξη μιας νέας συμφωνίας με ισχυρά ανταλλάγματα από τις ΗΠΑ. Τον Δεκέμβριο του 2020 και τον Ιανουάριο του 2021, ακολούθησαν ανάλογες Συμφωνίες με το Μαρόκο και το Σουδάν, αντίστοιχα. Στο US Department of State. (χ.χ.). *The Abraham Accords. Bureau of Near Eastern Affairs*.

Η υπόψη αναθεωρητική στόχευση συναντά τον μύχιο -εκ δύο αιώνων- πόθο για την κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο (Θεοδωρόπουλος, 2018), αντανακλώντας τον αυτοκρατορικό οραματισμό της «Γαλάζιας Πατρίδας» (επίσημο Δόγμα της γείτονος)⁸ και τη «νομική» του χροιά, ήτοι το παράνομο τουρκολιβικό μνημόνιο, που προέκυψε ως «εκβιαστική» αντίδραση στην εξαίρεσή της από την ενεργειακή κοσμογονία της περιοχής κατά την τελευταία δεκαετία (Διακόπουλος & Στουρνάρας, 2022).

Απότοκο της αναθεωρητικής όσο και επαμφοτερίζουσας στάσης της συνιστά η διαφαινόμενη αποτυχία της νταβουτογλιανής πολιτικής των μηδενικών προβλημάτων (Danutoğlu, 2013), η οποία έχει μάλλον μετατραπεί σε μια «προβληματική πολιτική με μηδενικούς φίλους» (Κουσκουβέλης, 2015).

Αυτούς που επίσης αναζητεί, εν μέρει επιτυχώς, η Ρωσία στην περιοχή, «διχασμένη διαχρονικά μεταξύ μιας έμμονης ανασφάλειας κι ενός προσηλυτιστικού ζήλου, ανάμεσα στις ανάγκες της Ευρώπης και τους πειρασμούς της Ασίας» (Kissinger, 1995). Έχει επανακάμψει ως δυτική πρόκληση (IISS, 2023), επωφελομένη από τη φθίνουσα ενεργό ανάμιξη των ΗΠΑ και το «κενό ισχύος» που διαμόρφωσε (Pagoulatos & Sokou, 2021), αποκτώντας μια *de facto* παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και Β.Αφρική, όπως αποτυπώνεται στην παραμονή στρατευμάτων της στη Συρία και τη Λιβύη, ή στις ευρείες οικονομικές συνεργασίες της με την Αίγυπτο.

Συναφώς, για την αποτροπή της ρωσικής επιρροής στην περιοχή και τη σταδιακή απεξάρτηση από τη ρωσική ενέργεια, χωρίς να απειλείται η σταθερότητα των παγκόσμιων οικονομικών δεικτών, η Ουάσιγκτον έχει εισάγει το πρόγραμμα «3+1», ως τμήμα του υιο-

θετηθέντος και κρίσιμου για την Ελλάδα EastMed Act,⁹ ενώ τυγχάνει παρατηρητής και της πρωτοβουλίας EastMed Gas Forum, του οποίου η Ελλάδα αποτελεί ιδρυτικό μέλος.¹⁰

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα δείχνει γενικότερα να έχει θεσμοθετήσει την περιφερειακή ενεργειακή πολιτική της (Tziampiris, 2021). Πλέον του ενεργειακού, οι τριμερείς συμπράξεις με Κύπρο-Ισραήλ,¹¹

⁹ Ο στρατηγικός ανταγωνισμός των ΗΠΑ με τη Ρωσία και η επιθυμία να περιορίσουν τον ρόλο της στην περιοχή, αποτέλεσε μία από τις αιτίες που κατατέθηκε στη Γερουσία των ΗΠΑ, από έναν Δημοκρατικό (Senator Robert Menendez) και έναν Ρεπουμπλικάνο (Senator Marco Rubio) Γερουσιαστή το νομοσχέδιο με τίτλο “Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019” (East Med Act). Η υπογραφή του στις 17 Δεκεμβρίου 2019, επί προεδρίας Τραμπ δημιούργησε πολύ μεγάλες προσδοκίες. Αναγνωρίζει τη στρατηγική σημασία των 3 κρατών (Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ) για τις ΗΠΑ και εστιάζει στη συνεργασία μαζί τους, αφενός μεν στα ενεργειακά (σχήμα «3+1» με την προσθήκη των ΗΠΑ), αφετέρου δε στα θέματα ασφαλείας. Αναφέρεται σε ζητήματα όπως: την άρση του εμπάργκο των όπλων στην Κυπριακή Δημοκρατία (επιβληθέν από το 1987), την αύξηση των δι-ατιθέμενων πιστώσεων για την παροχή εκπαίδευσης σε Έλληνες και Κύπριους (για πρώτη φορά) στρατιωτικούς [μέσω των προγραμμάτων IMET (International Military Education Training)] σε σχολές και κέντρα εκπαιδεύσεως των ΗΠΑ, αλλά και την πρόβλεψη για οικονομική ενίσχυση της Ελλάδος στις αμυντικές δαπάνες (μέσω του Foreign Military Financing, FMF) έτσι ώστε ένα ποσοστό 20% να διατίθεται στην έρευνα και την ανάπτυξη, κατά τις προβλέψεις της στοχοθεσίας του NATO. Στο Congress.Gov. (2019). S.1102 - Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019,

¹⁰ Τον Σεπτέμβριο του 2020, η υπογραφή του καταστατικού του EastMed Gas Forum (EMGF) από τα επτά ιδρυτικά του μέλη (Αίγυπτος, Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ, Ιταλία, Ιορδανία και Παλαιστινιακή Αρχή), αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για τη δημιουργία μίας γέφυρας διασύνδεσης των παραγωγών, των καταναλωτών και των χωρών διαμετακόμισης. Ο τελικός στόχος αυτού του εγχειρήματος είναι η ανάπτυξη μίας βιώσιμης περιφερειακής αγοράς φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο, επ’ ωφελεία των λαών της περιοχής. Έδρα του EMGF είναι το Κάιρο και παραμένει ανοικτό τόσο σε χώρες που μοιράζονται κοινά συμφέροντα με το φόρουμ όσο και σε χώρες, περιφερειακούς ή διεθνείς οργανισμούς που εκφράζουν την επιθυμία να παρακολουθούν τις εργασίες του ως παρατηρητές. Χαρακτηριστικό είναι ότι έως τώρα η Γαλλία ενσωματώθηκε ως πλήρες μέλος του φόρουμ, ενώ οι ΗΠΑ, η ΕΕ και η Παγκόσμια Τράπεζα συμμετέχουν ως παρατηρητές. Στο East Mediterranean Gas Forum.. Η κύρωση του καταστατικού ίδρυσης του υπόψη Φόρουμ για την Ελλάδα εμφίλοχρη στον Ν.4769/2021 - ΦΕΚ 14/Α/29-1-2021.

¹¹ Το κοινό ανακοινωθέν της διακήρυξης της τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ, διαθέσιμο στο: Republic of Cyprus (2018). Cyprus-Greece-Israel 4th Trilateral Summit Declaration. Press and Information Office.

⁸ Από τον Οκτώβριο του 2018 που ο χάρτης της «Γαλάζιας Πατρίδας» παρουσιάστηκε για πρώτη φορά από τον Τούρκο Υπουργό Άμυνας Hulusi Akar, η «Γαλάζια Πατρίδα» έχει αναδειχθεί ουσιαστικά σε επίσημο τουρκικό δόγμα με τον Πρόεδρο Erdogan και άλλα μέλη της τουρκικής κυβέρνησης να αναφέρονται συχνά σε αυτήν.

Εργασίες Σπουδαστών

Κύπρο-Αίγυπτο¹² και Κύπρο-Ιορδανία,¹³ αντίστοιχα, εμπορούνται και από έναν σαφή προσανατολισμό ασφαλείας (Tziarras, 2018). Συνιστούν ένα είδος «κοινοτήτων ασφαλείας», που ευεργετούνται από τη συλλογική αντιμετώπιση προκλήσεων (εν προκειμένω της Τουρκίας) (Buzan & Waever, 2003). Ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι υπόψη τριμερείς συγκλίσεις (κυρίως η πρώτη) δεν θα είχαν τελεσφορήσει τόσο γρήγορα χωρίς την επίνευση και την ενεργό στήριξη των ΗΠΑ, οι οποίες διαγιγνώσκουν σε αυτές ισχυρά αναχώματα στις αντιδυτικές επιδιώξεις τρίτων (Ρωσίας και Κίνας, όπως προαναφέρθηκε, αλλά ακόμα και της υπαρξιακής απειλής του Ιράν).

Στρατηγικός Διάλογος Ελλάδας-ΗΠΑ

Σε αυτό το ευεπίφορο σε ρευστότητα γεωστρατηγικό σκηνικό, Ελλάδα και ΗΠΑ απολαμβάνουν μια μακροχρόνια εταιρική σχέση αμφίδρομης ωφέλειας, χρονολογούμενη από την ευεργετική συνδρομή του Σχεδίου Μάρσαλ, το οποίο ενέταξε τη μετεμφυλιακή Ελλάδα στην αμερικανική σφαίρα επιρροής (Woodhouse, 2022) και εν πολλοίς «ευθύνεται» για την πρόοδο και τη συνακόλουθη εγκόλπωση της χώρας στο NATO, το 1952 (Botsiou, 2009).

Η κομβική γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο, δι-αμόρφωσε την υποχρέωση μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής (Chila, 2018), της οποίας ο τέταρτος από τους έξι αλληλοτεμνόμενους κύκλους, όπως

παρουσιάστηκε σχηματικά από τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών το 2021, αφορά τις ΗΠΑ.¹⁴

Τρία χρόνια νωρίτερα, ωστόσο, είχε θωρακιστεί θεσμικά με την πρωτοβουλία του «Στρατηγικού Διαλόγου»,¹⁵ στον οποίο δικαίως θα μπορούσε να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός ενός ακόμα ιστορικού σημείου καμπής για την εξέλιξη και προδήλως, βελτίωση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων που, απολαμβάνοντας την εκατέρωθεν διακομματική υποστήριξη, πιστοποιεί την ομόφωνη βούληση για συνέχιση και εμπάθυνσή του, ανεξαρτήτως πολιτικών ή ιδεολογικών ερεισμάτων (Pagoulatos & Sokou, 2021).

Ο Στρατηγικός Διάλογος Ελλάδας-ΗΠΑ έχει θεσμοθετήσει τη συστηματική συνεργασία των δύο πλευρών επί μιας ιδιαίτερα διευρυμένης θεματολογίας που εστιάζει στην προώθηση κοινών προτεραιοτήτων στους τομείς της περιφερειακής συνεργασίας, της άμυνας και της ασφάλειας, του εμπορίου και των επενδύσεων, της ενέργειας και του περιβάλλοντος, της επιβολής του νόμου και της αντιτρομοκρατίας, των ανθρωπιστικών προκλήσεων, της ετοιμότητας για την αντιμετώπιση καταστροφών, και των δεσμών μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών (U.S. Embassy & Consulate in Greece, 2018).

¹² Το κοινό ανακοινωθέν της διακήρυξης της τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας - Κύπρου - Αιγύπτου, διαθέσιμο στο: UN General Assembly (2018). Letter dated 13 February 2018 from the Permanent Representatives of Cyprus, Egypt and Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General. Annex to (A/72/760) (Joint Declaration Following the 5th Cyprus-Egypt Greece Trilateral Summit). *United Nations General Assembly*.

¹³ Η τελευταία τριμερής συνάντηση Ελλάδας-Κύπρου-Ιορδανίας πραγματοποιήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2023, σε εκτέλεση των προγραμματισμένων επαφών του Έλληνα Υπ. Εξωτερικών Γ. Γεραπετρίτη, στο πλαίσιο της 78^{ης} Συνόδου Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη. Επιπλέον, στις 7 Νοεμβρίου 2023, στο Αμάν, υπεγράφη το Κοινό Σχέδιο Δράσης 2024 με το οποίο εμβραθύνεται περαιτέρω η ήδη στενή στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των Ενόπλων Δυνάμεων των τριών χωρών στο πλαίσιο του αμυντικού τους συντονισμού και ενισχύεται η κοινή προσπάθεια για την αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων, με σκοπό την προώθηση της ειρήνης, της ασφάλειας και της σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Στο ΓΕΕΘΑ. (2023). *Υπογραφή «Κοινού Σχεδίου Δράσης Ελλάδας - Κύπρου - Ιορδανίας» για το Έτος 2024*.

¹⁴ Στο βιβλίο *Ελληνική Υψηλή Στρατηγική - Διάλογοι με την Ηγεσία της Χώρας* των Αθ. Πλατιά & Χρ. Χατζηγεωργανίου, εμφοχωρούν οι απόψεις επτά κορυφαίων ηγετών της ελληνικής πολιτικής, στρατιωτικής, και οικονομικής ζωής σε σχέση με τη θέση της χώρας στο διεθνές σύστημα και την πορεία που καλείται να ακολουθήσει, προκειμένου να κατοχυρώσει την ασφάλεια και την ευημερία της και να ανταποκριθεί με επιτυχία στις μεγάλες προκλήσεις του μέλλοντος. Η συζήτηση που διοργανώθηκε από το Συμβούλιο Διεθνών Σχέσεων περιλαμβάνει τις απόψεις, μεταξύ άλλων, και του υπουργού Εξωτερικών της περιόδου, Νικ. Δένδια, ο οποίος, αναφερόμενος στη διάσταση της εξωτερικής πολιτικής, παρομοίασε την πολιτική της χώρας με το παλαιό σήμα της Ολυμπιακής Αεροπορίας με τους έξι αλληλοτεμνόμενους κύκλους, οριοθετώντας τους σε αντίστοιχες περιοχές του περιφερειακού και διεθνούς περιβάλλοντος. Ειδικότερα, ο 1^{ος} αφορά τα Βαλκάνια, με έμφαση στα Δυτικά Βαλκάνια, ο 2^{ος} την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, Β.Αφρικής και Μ. Ανατολής, ο 3^{ος} τις σχέσεις με την ΕΕ, ο 4^{ος} τη σχέση με τις ΗΠΑ, ο 5^{ος} το δίπολο Ρωσία-Κίνα και ο 6^{ος} την Ινδία. Κατά την περίοδο της λήψης της συνέντευξης (Ιούνιος 2021), είχε αναφερθεί και το σταδιακό άνοιγμα ενός 7^{ου} κύκλου, αυτού της Αφρικανικής Ηπείρου, εκκινώντας από τη γαλλόφωνη Δυτική Αφρική. Στο Νικόλαος Δένδιας, Η Διάσταση της Εξωτερικής Πολιτικής, στο Α. Πλατιάς & Χ. Χατζηγεωργανίου (επιμ.), *Ελληνική Υψηλή Στρατηγική. Διάλογοι με την Ηγεσία της Χώρας*, (σ.134-167). Αθήνα: Ευρασία, 2022, σ.σ. 137-139.

¹⁵ Το Παράρτημα «Β» της παρούσας εργασίας περιλαμβάνει αναλυτικό χρονολόγιο με τα σημαντικότερα σημεία των πέντε γύρων «Στρατηγικού Διαλόγου» που έχουν λάβει χώρα από το 2018 (έτος θέσπισης), μέχρι σήμερα. Έμφαση έχει δοθεί, κατ' αντιστοιχία με το θέμα της εργασίας, σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας.

Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι μεταξύ άλλων, στον πρόσφατο πέμπτο γύρο του, η Ελλάδα, μέσω της υπογραφής των Συμφωνιών «Άρτεμις», εντάχθηκε σε μια ομάδα διαστημικά αναπτυσσόμενων χωρών για την προώθηση της επιστημονικής ανακάλυψης και της τεχνολογικής καινοτομίας (US Embassy & Consulate in Greece, 2024b).

Εστιάζοντας σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας, οι ΗΠΑ αναγνωρίζουν τη σημασία της χώρας¹⁶ για την προώθηση της ειρήνης στην περιοχή, στην οποία στοχεύουν οι κοινές αποφάσεις αναφορικά με τη διατλαντική συνεργασία, τη συνέργεια στον αμυντικοτεχνικό τομέα, την επαύξηση της διαλειτουργικότητας μέσω κοινών εκπαιδύσεων-ασκήσεων, καθώς και την αναβάθμιση του εκσυγχρονισμού του ελληνικού οπλοστασίου, με προμετωπίδα τη μελλοντική προμήθεια των μαχητικών αεροσκαφών F-35 που, διευρύνοντας τον ήδη υφιστάμενο στόλο των Rafale και των F-16 Viper θα διαμορφώσουν προϋποθέσεις σαφούς υπεροπλίας στο Αιγαίο (US Department of State, 2022).

Η τελευταία εξέλιξη προκαλεί την έντονη δυσθυμία της γείτονος, παρά τα προσφάτως ελπιδοφόρα (για αυτή) μηνύματα της Ουάσιγκτον, σχετικά με την πώληση (έστω και υπό εποπτεία) των εκσυγχρονισμένων F-16, κατόπιν της επιτυχούς, όπως αποδείχτηκε, εργαλειοποίησης της ένταξης της Σουηδίας στο NATO (Αργύρη, 2024). Η Τουρκία αντιλαμβάνεται με σαφήνεια ότι ο θεσμός του «Στρατηγικού Διαλόγου» συμβάλλει καταλυτικά στην αναζωογόνηση των ελληνοαμερικανικών δεσμών, προσδίδοντας εκατέρωθεν ευοίωνες προοπτικές στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής ασφαλείας στην περιοχή. Ο τρίτος «διαλεκτικός» γύρος παραχώρησε την εκ νέου αναθεωρημένη Συμφωνία Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας (Mutual

Defence Cooperation Agreement - MDCA),¹⁷ η οποία τεθείσα αρχικά σε ισχύ το 1990,¹⁸ θεωρείται το θεμέλιο της διμερούς αμυντικής συνεργασίας, στον τομέα άμυνας και ασφάλειας.

Η MDCA εδράζεται στους πυλώνες της εκπαίδευσης, των εξοπλισμών, της λειτουργίας των αμερικανικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα, καθώς και των διευκολύνσεων για την εκτέλεση επιχειρήσεων στο ευρύτερο θέατρο της Ανατολικής Μεσογείου (Pyatt, 2019). Πράγματι, ειδικά στη ναυτική βάση της Σούδας και τον λιμένα της Αλεξανδρούπολης, εντοπίζεται η στρατηγική συμβολή της Ελλάδας στην προβολή ισχύος των ΗΠΑ από τη Μαύρη Θάλασσα, ως τη Β.Αφρική, την Ανατολική Μεσόγειο και τη Μ.Ανατολή (Stein, 2022). Συνδυαστικά με τις υπόλοιπες βάσεις εντός της ελληνικής επικράτειας, παρέχεται στις ΗΠΑ η δυνατότητα ευρείας χρήσης του βραχίονα της στρατιωτικής, σκληρής ισχύος τους, ενισχύοντας τη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO και περιορίζοντας τον ρωσικό, αλλά και τον τουρκικό παρεμβατισμό στο γεωπολιτικό υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου.

Από την άλλη, ενδεικτική του αμοιβαίου οφέλους, είναι η πρόβλεψη ότι έργα που υλοποιούνται στις αναφερόμενες διευκολύνσεις χρηματοδοτούνται αποκλειστικά από την αμερικανική πλευρά, αποτελώντας τμήμα των ελληνικών στρατιωτικών τοποθεσιών υπό ελληνική διοίκηση. Συνακόλουθα, η αμυντική συμφωνία ενδυναμώνει την Ελλάδα τόσο εντός NATO, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, με δεδομένο ότι η χώρα συμμετέχει σε μια δέσμη κρατών, συνιστάμενη από την Ιταλία, την Κύπρο, το Ισραήλ, την Αίγυπτο και την Ιορδανία, κοινή επιδίωξη των οποίων είναι η γεωπολιτική σταθερότητα και συνεργασία.

¹⁶ Η ομιλία του Έλληνα Πρωθυπουργού την 17^η Μαΐου 2022 στο Κογκρέσο των ΗΠΑ, στην κοινή σύνοδο της Γερουσίας και της Βουλής των Αντιπροσώπων αποτέλεσε ένα ιστορικό γεγονός. Εκτιμάται ότι η παροχή του υπόψη βήματος συνιστά ένα ιδιαίτερο προνόμιο, το οποίο οι ΗΠΑ επιφυλάσσουν σε όσους απολαμβάνουν εξίσου ιδιαίτερη θέση στον στρατηγικό τους σχεδιασμό.

Στρατηγικός Διάλογος Ελλάδας-ΗΠΑ. Μια διαφορετική ανάγνωση

Κατά συνέπεια, αποτελεί κοινό τόπο ο επωφελής χαρακτήρας της στρατηγικής αυτής εταιρικής σχέσης για την Ελλάδα, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή της στην καθοδηγούμενη από τις ΗΠΑ Βορειοατλαντική Συμμαχία. Η αξιολογική σημασία της τελευταίας ως θεσμού, άλλωστε, έχει υποδειχθεί «παλαιόθεν», όταν οι Κερκυραίοι απεσταλμένοι ζητούσαν τη συμμαχία από την ηγεμονεύουσα Αθήνα.¹⁹

Εντούτοις, στο εμβληματικό του έργο *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*,²⁰ ο Waltz μας υπενθυμίζει ότι η «η αυτοβοήθεια είναι κατ' ανάγκην η αρχή της δράσης σε μια άναρχη τάξη» για να συμπληρώσει ότι η εσωτερική εξισορρόπηση υπερέχει σε αξιοπιστία και ακρίβεια της εξωτερικής (Waltz, 2011b).

Σε παρεμφερές μήκος κύματος, οι Πλατιάς & Κολιόπουλος προβάλλουν ως κανόνα στρατηγικής ότι «οι συμμαχίες μπορεί να σε σώσουν-μπορεί και να σε παγιδεύσουν», παρουσιάζοντας μάλιστα ως υποστηρικτικό ιστορικό παράδειγμα την εγκληματική «αμέλεια» του NATO κατά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974, όταν η Ελλάδα βρέθηκε ταυτόχρονα εξαρτημένη και ακάλυπτη (Πλατιάς & Κολιόπουλος, 2021).

Η ιστορία τους δικαιώνει ξανά, με τις *de jure* εκπτώσεις των ΗΠΑ στην αρχή του απαραβίαστου των συνόρων στο Κόσσοβο το 1999, αποδεικνύοντας εναργώς ότι το πρώτιστο αμερικανικό συμφέρον είναι η συνοχή του NATO, το οποίο επιτάσσει την εξίσου διαχρονική ιστορικά τήρηση της πολιτικής των «ίσων αποστάσεων» μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (Πλατιάς & Κολιόπουλος, 2023).

Η αμερικανική αυτή πολιτική εμμέσως ενθαρρύνει τις τουρκικές διεκδικήσεις, εδραζόμενη αφενός στη δυσκολία της Ουάσιγκτον να «αγνοήσει» την κρισιμότητα του τουρκικού γεωπολιτικού δυναμικού για τη Δύση και εξηγώντας αφετέρου την «κατευναστική» πολιτική που ασκεί στην Άγκυρα, παρά την αποκαλυπτική στροφή της τελευταίας προς τη Ρωσία και το Ιράν ή την απροκάλυπτη υποστήριξη ισλαμικών τρομοκρατικών οργανώσεων (Πλατιάς, 2024). Ταυτόχρονα, ωστόσο, υπενθυμίζει αφοπλιστικά στην Αθήνα την πιθανότητα η αναπτυσχθείσα ελληνοαμερικανική «διαλεκτική» να

αποδειχθεί δυνητικά έωλη στο φάσμα μιας θερμής ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θεσμός του «Στρατηγικού Διαλόγου» αποτελεί αναμφισβήτητα έναν αξιόπιστο και δυναμικό «πλωτήρα» εξισορρόπησης για την Ελλάδα. Συνιστά ένα πρόιον διπλωματικού σχεδιασμού που μεταξύ άλλων σημαντικών προτεραιοτήτων προωθεί τις εθνικές θέσεις και στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας. Οι ΗΠΑ, μέσω ευρείας συνεργασίας σε στρατιωτικά θέματα, συνεκπαιδεύσεις, δωρεάν παροχή πλεονάζοντος υλικού, ευχέρειας αποδέσμευσης οπλικών συστημάτων, διασφαλίζουν μια τεχνολογική υπεροχή στη χώρα, κυρίως στον αέρα, που ενισχύει την αξιοπιστία του αποτρεπτικού της προσφίλ.

Ωστόσο, ακόμα και ετυμολογικά, ο όρος του «διαλόγου» παραπέμπει σε μια αμφίδρομη σχέση, έναν δεσμό αμοιβαίου οφέλους. Άλλωστε, θα ήταν τουλάχιστον αφελές (από ελληνικής πλευράς), να θεωρηθεί ότι η ηγεμονική δύναμη της υφηλίου έχει ενσκήψει σε μια μικρομεσαίας ισχύος χώρα, εμφορούμενη από έναν απροσδιόριστο φιλελληνισμό.

Ο τελευταίος έλκει τις ρίζες του στην «ανεκτίμητη» θέση της Ελλάδας εντός του γεωπολιτικού συμπλόκου της Ανατολικής Μεσογείου και Β.Αφρικής. Πάνω στον οικείο γεωγραφικό καμβά της περιοχής, παραμένει αναλλοίωτη η ώσμωση των υποδόριων δυναμικών αστάθειας με την παγίωση απροσδόκητων συμπράξεων που διαμορφώνουν μια αναδυόμενη περιφερειακή αρχιτεκτονική.

Σε αυτή που οι ΗΠΑ επιδιώκουν να διατηρήσουν ένα καθεστώς γεωπολιτικής σταθερότητας, προσβλέποντας στον κλονισμό ή ακόμα και την αποδόμηση των αντιδυτικών αναχωμάτων που ενθάρρυνε η στρατηγική του αμερικανικού αναχωρητισμού, αλλά που, ενδεχόμενη πρόθεση συνέργειάς τους μπορεί να δημιουργήσει μια γεωπολιτική και γεωοικονομική οντότητα αρκετή για να τις εκτοπίσουν από την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία.

Φορέα της παραπάνω αμερικανικής αξονικής στόχευσης αποτελεί η στρατηγική εταιρική σχέση με την Ελλάδα, αλλά και η στήριξη συνεργατικών ενεργειακών

και μη σχημάτων. Η ενεργός συμμετοχή της χώρας σε αυτά δικαιώνει τον αμερικανικό χαρακτηρισμό της ως «άγκυρας σταθερότητας»²¹ που αποκρυσταλλώνεται στον σεβασμό των διεθνών θεσμών, του διεθνούς δικαίου και των δημοκρατικών αξιών, την αξιοπιστία και τη συνέπεια στις δυτικές της δεσμεύσεις.²²

Από αυτές που σταδιακά απομακρύνεται η Τουρκία, παλινδρομώντας μέσα σε ένα επαμφοτερίζον φάσμα διαρκούς αποθράσυνσης, αναθεωρητικού νεοοθωμανικού μεγαλοϊδεατισμού, αποψίλωσης του κεμαλικού κατεστημένου και εργαλειοποίησης του Ισλάμ, αλλά και επιλεκτικής επίκλησης του δυτικού προσανατολισμού της, λόγω της ανησυχίας για εξοπλιστική υστέρηση ή πιθανό αποκλεισμό από τις δυτικόστροφες ενεργειακές και μη συσπειρώσεις στην περιοχή.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η διαχείριση των προκλήσεων που διαρκώς επωάζονται στον εγγενώς ασταθή περιφερειακό περίγυρο της χώρας, αλλά και διεθνώς, επιτάσσει επαγρύπνηση εξωτερικής πολιτικής, της οποίας, ο πολυκεντρικός χαρακτήρας με την επιδίωξη σύμπληξης συμφωνιών, συμπράξεων και διαμόρφωσης «λειτουργικών καθεστώτων», όπως υποδεικνύει η Χειλά, αποτελεί μονόδρομο (Χειλά, 2021).

Απαιτείται η λήψη ορθολογικών αποφάσεων από τους ιθύνοντες χάραξης της εξωτερικής πολιτικής, με την εύστοχη επισήμανση των Mearsheimer και Rosato, ότι ο ορθολογισμός μιας πολιτικής δεν υπαγορεύεται από το αποτέλεσμα σε έναν αβέβαιο κόσμο, αλλά από τη διαδικασία που υιοθετείται (Mearsheimer & Rosato, 2023).

Υπό αυτό το πρίσμα, το «λειτουργικό καθεστώς» του Στρατηγικού Διαλόγου Ελλάδας-ΗΠΑ, ιδιαίτερα σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας, αποτελεί μια σαφώς

ορθολογική πολιτική επιλογή για τη χώρα που οφείλει να την εμβαθύνει, με διαρκή επανεκτίμηση της απορρέουσας σχέσης κόστους-οφέλους. Επί του παρόντος, αλλά και στο προβλεπτό μέλλον, μόνο ευνοϊκή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η συγκυρία, ότι καμία άλλη χώρα της υψηλίου δεν διαθέτει τον συνδυασμό ισχύος, συμφερόντων και περιφερειακού θεσμικού ρόλου που διαθέτουν οι ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο και Β.Αφρική.

Επιπλέον, η χώρα, λειτουργώντας εξισοροπητικά έναντι του τουρκικού αναθεωρητισμού, οφείλει να συνεχίσει την προώθηση των ενεργειακών και γεωπολιτικών συμφερόντων της μέσω πολυμερών συγκλίσεων στην περιοχή, επιτυγχάνοντας παράλληλα και την αναβάθμιση της ήπιας ισχύος της που κατά τον Nye είναι προϊόν καθημερινής δημοκρατικής πολιτικής (Nye, 2009).

Πρώτιστο μέλημα, της Ελλάδας, ωστόσο, είναι να θέτει ως προμετωπίδα κάθε στρατηγικής σύλληψης την αδιαπραγμάτευτη υπηρετήση του δόγματος της «αυτοβοήθειας», μέσω της υλικής-ποιοτικής τροφοδότησης της εσωτερικής της εξισορρόπησης. Εκτιμάται ότι μπορεί να τα καταφέρει· η πολιτική, άλλωστε, αποδίδεται και ως η «τέχνη του εφικτού».

²¹ Από επίσημο έγγραφο της Γερουσίας των ΗΠΑ σχετικό με την αμερικανική πολιτική στην Ευρώπη. Στο Committee on Foreign Relations. United States Senate (2020) U.S. Policy in Europe, (σ. 7). Washington: U.S. Government Publishing Office.

²² Η πρόσφατη συμμετοχή της φρεγάτας «ΥΔΡΑ» στην επιχείρηση «ΑΣΠΙΔΕΣ» της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ερυθρά θάλασσα, έτυχε ιδιαίτερα εγκωμιαστικών σχολίων από Αμερικανούς αξιωματούχους και πιστοποίησε την αυξημένη ευαισθησία της Ελλάδας στην αντιμετώπιση προκλήσεων ασφαλείας και αποσταθεροποιητικών τάσεων με περιφερειακό, αλλά και παγκόσμιο αποτύπωμα.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ Νόμοι

Ελληνική Δημοκρατία. Ν.1893/1990 (ΦΕΚ Α΄106 - 08.07.1990). *Κύρωση Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και των ΗΠΑ*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Ελληνική Δημοκρατία. Ν.4660/2020 (ΦΕΚ Α΄23 - 04.02.2020). *Κύρωση του Πρωτοκόλλου Τροποποίησης της Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Ελληνική Δημοκρατία. Ν.4769/2021 (ΦΕΚ Α΄23 - 29.01.2021). α) *Κύρωση της Διακυβερνητικής Συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας σχετικά με τον αγωγό διασύνδεσης Ελλάδας-Βουλγαρίας (IGB Project) και β) Κύρωση του Καταστατικού (Ίδρυσης) του Φόρουμ Φυσικού Αερίου Ανατολικής Μεσογείου (EMGF)*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Ελληνική Δημοκρατία. Ν.4932/2022 (ΦΕΚ Α΄95 - 13.05.2022). *Κύρωση του Δευτέρου Πρωτοκόλλου Τροποποίησης της Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Β΄ Ιστοσελίδες

ΓΕΕΘΑ. (2023). Υπογραφή «Κοινού Σχεδίου Δράσης Ελλάδας - Κύπρου - Ιορδανίας» για το Έτος 2024.

Ελληνική Δημοκρατία, ΥΠΕΞ. *Διμερείς Σχέσεις της Ελλάδας με Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής*.

Ελληνική Δημοκρατία - ΥΠΕΞ (2022). *Ομιλία Υπουργού Εξωτερικών, Νίκου Δένδια, με θέμα: «Η Ελλάδα στη δίνη των διεθνών εξελίξεων»*.

Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδας (2019). *Χάρτης 8 - 2019: Η «Γαλάζια Πατρίδα» ως επίσημο δόγμα της Τουρκίας*.

Committee on Foreign Relations. United States Senate (2020). *U.S. Policy in Europe*, (σ. 7). Washington: U.S. Government Publishing Office.

Congress.Gov. (2019). *S.1102 - Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019*

East Mediterranean Gas Forum.

Republic of Cyprus (2018). *Cyprus-Greece-Israel 4th Trilateral Summit Declaration*. Press and Information Office.

UN General Assembly (2018). Letter dated 13 February 2018 from the Permanent Representatives of Cyprus, Egypt and Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General. Annex to (A/72/760) (Joint Declaration Following the 5th Cyprus-Egypt Greece Trilateral Summit). *United Nations General Assembly*.

US Department of State. (χ.χ.). *The Abraham Accords. Bureau of Near Eastern Affairs*.

US Department of State (2022). *U.S. Security Cooperation with Greece FACT SHEET. Bureau of Political - Military Affairs*.

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2018). *Joint Statement Regarding the Inaugural United States-Greece Strategic Dialogue*.

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2019). *Joint Statement Regarding the Second United States-Greece Strategic Dialogue 2019*.

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2021). *Joint Statement on Third United States - Greece Strategic Dialogue*

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2023). *Joint Statement on United States - Greece 4th Strategic Dialogue*.

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2024a). *Joint Statement on United States - Greece 5th Strategic Dialogue*.

U.S. Embassy & Consulate in Greece (2024b). *Secretary Antony J. Blinken at the Artemis Accords Signing Ceremony with Greek Foreign Minister Georgios Gerapetritis*.

White House, (2022). *National Security Strategy (NSS)*. Washington: Briefing Room, (σ.23).

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αρβανιτόπουλος, Κ. (2022). Αμερική. Στο Κ. Φίλης (επιμ.), *Το Μέλλον της Ιστορίας: Πώς ο Πόλεμος της Ουκρανίας Αλλάζει το Παγκόσμιο Τοπίο*, (σ.20-29). Αθήνα: Παπαδόπουλος, (σ. 25).

Αργύρη, Λ. (2024, Φεβρουάριος 18). Οι ρήτρες στην Άγκυρα για τα F-16. *Η Καθημερινή*.

Δένδιας, Ν. (2022). Η Διάσταση της Εξωτερικής Πολιτικής. Στο Α. Πλατιάς & Χ. Χατζηγεμμανούηλ (επιμ.), *Ελληνική Υψηλή Στρατηγική. Διάλογοι με την Ηγεσία της Χώρας*, (σ.134-167). Αθήνα: Ευρασία, (σ. 137-139).

- Διακόπουλος, Α. & Στουρνάρας, Ν. (2022). *Η Τουρκία σε αναζήτηση Στρατηγικής Αυτονομίας*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ Policy Paper No102. (σ.3). Ήφαιστος, Π. (2021). Στρατηγικοί Προσανατολισμοί των ΗΠΑ και οι Πλανητικές και Περιφερειακές Προεκτάσεις. *Εθνικές Επάλξεις*, (Τεύχος 138), (σ. 37-40).
- Θεοδωρόπουλος, Β. (2018). *Οι Τούρκοι και εμείς (Β΄ Τόμος)*. Αθήνα: Καθημερινές Εκδόσεις Α.Ε. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1988), (σ.127).
- Θουκυδίδης. (2008). *Θουκυδίδου Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου* (μτφρ. Άγγελος Σ. Βλάχος). Αθήνα: Εστία, (σ. Α΄ 32).
- Καιριδής, Δ. & Φίλης, Κ. (2023). *Ανατολική Μεσόγειος. Ολική επαναφορά. Ιστορία και Γεωστρατηγική μιας αναδυόμενης περιοχής. Συνομιλίες με τον Μάκη Προβατά*. Αθήνα: Πατάκη, (σ. 158, 230).
- Κολιόπουλος, Κ. (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα (2^η έκδ), (σ. 206).
- Κουσκουβέλης, Η. (2015). Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική; Στο Η. Κουσκουβέλης & Σ. Λίτσας (επιμ.), *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*. Αθήνα: Ποιότητα, (σ.15).
- Μάζης, Ι. (2018). *Γεωπολιτικά Ζητήματα στην Ευρύτερα Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο, Τόμος ΙΙ*. Αθήνα: Λειμών, (σ.134).
- Μαυρόπουλος, Π. (2012). *Εισαγωγή στη θεωρία του πολέμου και της στρατηγικής*. Αθήνα: Αυτοέκδοση, (σ.89).
- Μπότσιου, Κ. (2020). Η ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο: ένας νέος γεωπολιτικός παράγοντας. *Εθνικές Επάλξεις* (Τεύχος 131), (σ.60).
- Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα (8^η έκδ.).
- Παπαφλωράτος, Ι. (2024, Ιανουάριος 1). Η κρίση στη Μέση Ανατολή. *Liberal.gr*.
- Πλατιάς, Α. (2019). Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο Σ. Μπαμπανάσης, Α. Πλατιάς, & Ι. Σεϊμένης (επιμ.), *Οι Γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (σ.69-83). Αθήνα: Παπαζήση, (σ. 70-75).
- Πλατιάς, Α. & Κολιόπουλος, Κ. (2021). *Η Τέχνη της Στρατηγικής. 50 κανόνες για τον πόλεμο, την πολιτική, τις επιχειρήσεις και την καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Διάυλος, (σ. 175).
- Πλατιάς, Α. & Κολιόπουλος, Κ. (2023). *50 κανόνες Στρατηγικής στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις και απαντήσεις σε 20 κρίσιμες ερωτήσεις*. Αθήνα: Διάυλος, (σ.82, 129).
- Πλατιάς, Α. (2024). Το ασταθές τρίγωνο: ΗΠΑ, Τουρκία, Ελλάδα. *The Council. Greece in Global Affairs*.
- Σιούσουρας, Π, & Κουτσουράδη, Μ. (2019). Γεωπολιτικές επιδιώξεις των κρατών στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο και θαλάσσιες ζώνες. Στο Σ. Μπαμπανάσης, Α. Πλατιάς, & Ι. Σεϊμένης (επιμ.), *Οι Γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (σ.91-102). Αθήνα: Παπαζήση, (σ.101).
- Φίλης, Κ. (2017, Μάρτιος 13). Η Στρατηγική Αξία της Ανατολικής Μεσογείου. *Η Καθημερινή*.
- Χειλά, Ε. (2020). *Διεθνής Κοινότητα και Εύθραυστα Κράτη. Διλήμματα της Διεθνούς Οργάνωσης*. Αθήνα: Ποιότητα, (σ.21).
- Χειλά, Ε. (2021). Για έναν διαρκή επανακαθορισμό της εξωτερικής πολιτικής. *The Economist. Ο Κόσμος το 2021*.
- Χειλά, Ε. (2022). Ανατολική Μεσόγειος, γεωπολιτικές δυναμικές και Ελλάδα. *The Economist. Ο Κόσμος το 2022*. (σ.192-193).
- Kissinger, H. (1995). *Διπλωματία* (μτφρ. Γιούρι Κοβαλένκο, επιμ. Αριάδνη Αλαβάνου). Αθήνα: Λιβάνη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1994), (σ.29).
- Marshall, T. (2019). *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*. Αθήνα: Διόπτρα, (σ.229).
- Nye, J., Jr. (2005). *Ήπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*. (μτφρ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος). Αθήνα: Παπαζήση. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Nye, J., Jr. (2009). *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*. (μτφρ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος). Αθήνα: Παπαζήση. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2008), (σ.75).
- Pyatt, G. (2019, Ιούλιος 19). Συνέντευξη του Πρέσβη Geoffrey Pyatt στην «Καθημερινή» (στον Β. Νέδο). *Αμερικανική Πρεσβεία και Προξενείο στην Ελλάδα*.
- Spykman, N.J. (2004). *Η Γεωγραφία της Ειρήνης* (μτφ. και επιμ. Παναγιώτης Κελάνδριας). Αθήνα: Παπαζήση, (σ. 107, 126).
- Waltz, K. (2011a). *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος* (μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος). Αθήνα: Ποιότητα, (σ. 10).
- Waltz, K. (2011b). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής* (μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος). Αθήνα: Ποιότητα, (σ. 9, 238, 350).
- Woodhouse, C. (2022). *Το Μήλον της Έριδος, Τόμος Β΄*. Αθήνα: Καθημερινές Εκδόσεις Α.Ε. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1948), (σ. 158-159).

Ξενογλωσση

- Botsiou K. (2009). New Policies, Old Politics: American Concepts of Reform in Marshall Plan Greece. *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 27, Number 2, October 2009, (pp. 209-240), (σ. 222-223). Published by Johns Hopkins University Press.
- Buzan, B, & Waeaver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, (σ. 57).
- Buzan, B. (2007). *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War, 2nd ed*. Colchester: ECPR. (σ. 38).

Εργασίες Σπουδαστών

Chila, E. (2018). The economic crisis of 2010 and Greek foreign policy dilemmas. *Institute for European, Russian and Eurasian Studies. The George Washington University, Policy Paper*, (σ. 26, 27).

Davutoğlu, A. (2013). Zero Problems in a New Era. *Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs*.

Ghafar, A., A. & Jacobs, A. (2019). Beijing Calling: Assessing China's growing footprint in North Africa. *Brookings Doha Center, Policy Briefing*, September 2019, (σ.2).

Inbar, E. (2014). The New Strategic Equation in Eastern Mediterranean. *Mideast Security and Policy Studies* No 109, *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, September 2014, (σ.10)

IISS. (2023). Strategic Dossier Preview: Turbulence in the Eastern Mediterranean: Geopolitical, Security and Energy Dynamics. *London: The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, (σ.5).

Lieberthal, K. (2011). The American Pivot to Asia. *Brookings Institution*.

Litsas, S. (2015). War, Peace, and Stability in the Era of Multipolarity: What Lies at the End of the Systemic Rainbow. Στο *The Eastern Mediterranean in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, ed. Spyridon N. Litsas and Aristotle Tziampiris. Surrey and Burlington: Ashgate, (σ.15).

Mearsheimer, J. & Rosato, S. (2014). *How states think. The rationality of foreign policy*. New Haven & London: Yale University Press, (σ. 67).

Pagoulatos, G. & Sokou, K. (2021). US-Greece relations in the Biden era: Why the road to rebuilding the transatlantic alliance runs through Athens. Policy Paper No 51/2021, Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP), (σ.2,3).

Stein, A. (2022, Ιούλιος 29). At the seam of three regions: The case for more basing and access in Greece and Cyprus. *War on the Rocks, Texas National Security Review*.

Tziampiris, A. (2021). The Greater Eastern Mediterranean and Greece. *USC Center of Public Diplomacy (CPD)*.

Tziarras, Z. (2018). *The Eastern Mediterranean: Between Power Struggles and Regionalist Aspirations*. Report 2/2018, Peace Research Institute Oslo: (PRIO), (σ.4).

Ο Συνταγματάρχης (ΠΖ) Δημήτριος Τσαφούλης γεννήθηκε στην Άρτα τον Μάρτιο του 1976. Το 1993 εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (ΣΣΕ), από την οποία αποφοίτησε το 1997, ονομασθείς Ανθυπολοχαγός Πεζικού.

Έκτοτε, υπηρέτησε σε θέσεις διοικήσεως του όπλου του, ως εκπαιδευτής στη ΣΣΕ και σε επιτελικές θέσεις του ΓΕΣ, Σχηματισμών του ΣΞ και του ΝΑΤΟ, στην ΚFOR και στο ACT/SEE στην έδρα του SHAPE. Μετά την αποφοίτησή του από τη ΣΕΘΑ ανέλαβε τη διοίκηση της Τακτικής Διοικήσεως 21ου Μ/Κ ΣΠ στην Πλάτη Έβρου.

Του έχει απονεμηθεί το σύνολο των προβλεπομένων μεταλλίων και διαμνημονεύσεων για τον βαθμό του, καθώς επίσης και για την υπηρέτησή του στο Διακλαδικό Κέντρο Επιχειρήσεων της ΚFOR.

Έχει αποφοιτήσει επιτυχώς και με αντίστοιχες ηθικές αμοιβές από όλα τα προβλεπόμενα σχολεία του ΣΞ, αλλά και τις διακλαδικές Σχολές ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ.

Είναι κάτοχος διπλωμάτων της Αγγλικής, Τουρκικής και Ισπανικής γλώσσας, καθώς επίσης και του Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών Ειδικότητας «Southeast European Studies», του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοικήσεως του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών «Διεθνείς Σχέσεις & Ασφάλεια», του Τμήματος Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Το 2018, συμμετείχε σε σεμιναριακή εκπαίδευση στη Σχολή Fletcher του Πανεπιστημίου Tufts της Βοστώνης επί του αντικειμένου «Ηγεσία, Διπλωματία & Άμυνα», ενώ κατά τη διάρκεια της φοίτησης δια παρουσίασε στη ΣΕΘΑ παρακολούθησε το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας», με χρονικό ορίζοντα ολοκλήρωσης τον Ιανουάριο 2025.

Είναι νυμφευμένος με τη Μαρία Μιχελινάκη και έχει δύο κόρες, την Αθηνά και την Άννα.

Κλιματική αλλαγή και διεθνείς οργανισμοί. Οι πρωτοβουλίες της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ

Σχης (ΤΘ) Ιωάννης Δράκος
Σπουδαστής 76ης ΕΣ ΦΔΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την έναρξη του 21ου αιώνα, τα περιβαλλοντικά ζητήματα γίνονται σταδιακά το επίκεντρο της προσοχής της διεθνούς πολιτικής και προτεραιότητα στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς κάθε κράτους. Το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής ξεπερνά τα εθνικά σύνορα και διεθνοποιείται, με τα κράτη να προσπαθούν να το λύσουν τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Οι έννοιες της κλιματικής αλλαγής, της ρύπανσης, της υπερθέρμανσης του πλανήτη και της απώλειας της βιοποικιλότητας έχουν ενσωματωθεί στο καθημερινό λεξιλόγιο των πολιτών παγκοσμίως.

Η κλιματική αλλαγή αναγνωρίζεται επίσης ως μία από τις πιο κρίσιμες προκλήσεις της μακροοικονομικής πολιτικής στα επόμενα χρόνια. Η αύξηση της συχνότητας και έντασης των φυσικών καταστροφών έχει ήδη προκαλέσει σοβαρές προκλήσεις. Αναμένεται να επηρεάσει τη μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα μέσω ποικίλων μηχανισμών μετάδοσης, όπως η επίδραση στην παραγωγικότητα και το ΑΕΠ, η επίδραση στα δημοσιονομικά και το δημόσιο χρέος, καθώς και την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου παγκοσμίως. Αυτό θα έχει συνέπειες στις εμπορικές ροές, τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και την παγκόσμια οικονομική σταθερότητα.

Συνεπώς, η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής απαιτεί ένα πρωτοφανές επίπεδο παγκόσμιου συντονισμού της πολιτικής μεταξύ χωρών με διαφορετικές οικονομικές δομές, διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης και διαφορετικές ευπάθειες στην κλιματική αλλαγή. Η ανθρωπιστική, υγειονομική και η οικονομική κρίση, καθώς και η διαφαινόμενη ενεργειακή, επιβάλουν την ανάγκη για σημαντικές παρεμβάσεις σχετικά με τον τρόπο που επηρεάζουμε τον πλανήτη. Διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΗΕ, η Παγκόσμια Τράπεζα¹, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)², έχουν αναλάβει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, μέσω πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και σε μια ομαλή αλλά δίκαιη πράσινη μετάβαση.

ΣΚΟΠΟΣ

Στην παρούσα εργασία θα γίνει μια προσπάθεια να παρουσιαστούν οι πρωτοβουλίες που έχουν αναλάβει η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και την άμβλυση των επιπτώσεών της, στον τομέα της προσαρμογής, της χρηματοδότησης και της προώθησης βιώσιμων πολιτικών.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Ορισμός Κλιματικής Αλλαγής

Η κλιματική αλλαγή αναφέρεται στη μακροπρόθεσμη μεταβολή του κλίματος και των καιρικών συνθηκών της Γης που προκαλείται είτε από φυσικά είτε από ανθρώπινα αίτια. Συγκεκριμένα, η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) την ορίζει ως «τη μεταβολή της κατάστασης του κλίματος που μπορεί να εκτιμηθεί από τις αλλαγές στο μέσο όρο ή/και την ποικιλία των χαρακτηριστικών του και που διατηρείται για εκτεταμένο χρονικό διάστημα, συνήθως δεκαετίες ή περισσότερα»³. Στην ουσία, αποτελεί τη συστηματική

¹ Η Παγκόσμια Τράπεζα προωθεί τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας, παρέχοντας τεχνική και οικονομική υποστήριξη για να βοηθήσει τις χώρες να υλοποιήσουν μεταρρυθμίσεις ή έργα, όπως η κατασκευή σχολείων, η παροχή νερού και ηλεκτρισμού, ο αγώνας κατά των ασθενειών και η προστασία του περιβάλλοντος. Η υποστήριξη της Παγκόσμιας Τράπεζας είναι συνήθως μακροπρόθεσμη και χρηματοδοτείται από τις εισφορές των χωρών μελών και από την έκδοση ομολόγων.

² Το ΔΝΤ προωθεί την παγκόσμια μακροοικονομική και χρηματοοικονομική σταθερότητα και παρέχει συμβουλές πολιτικής και υποστήριξη για την ανάπτυξη ικανοτήτων, προκειμένου να βοηθήσει τις χώρες να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν ισχυρές οικονομίες. Παρέχει δάνεια μεσοπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης διάρκειας για να βοηθήσει τις χώρες που αντιμετωπίζουν προβλήματα στον ισοζύγιο πληρωμών και δυσκολίες στην εκπλήρωση διεθνών τους υποχρεώσεων. Οι δανειακές ενισχύσεις του ΔΝΤ χρηματοδοτούνται κυρίως από τις εισφορές των μελών του.

³ IPCC Fourth Assessment Report, Working Group I, Glossary of Terms:

μεταβολή των κλιματικών συνθηκών που διατηρείται για μεγάλο χρονικό διάστημα⁴.

Η κύρια αιτία της κλιματικής αλλαγής, είναι η υπερθέρμανση του πλανήτη που είναι συνυφασμένη με την αυξανόμενη συγκέντρωση στην ατμόσφαιρα αέριων ρύπων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Τα συγκεκριμένα αέρια προέρχονται από ανθρώπινες δραστηριότητες και συνδέονται με την καύση ορυκτών καυσίμων σε τομείς όπως η βιομηχανία, οι μεταφορές, η γεωργία.

Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής είναι δύσκολο να προβλεφθούν με ακρίβεια. Διεθνείς οργανισμοί και ερευνητικά κέντρα αναλύουν ενεργά το θέμα και έχουν αναδείξει στοιχεία για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Αυτές περιλαμβάνουν αύξηση των ξηρασιών, ακραίους καύσωνες, ερημοποίηση, αυξημένη ένταση πλημμυρών, αύξηση της στάθμης της θάλασσας και ακραία κύματα ψύχους. Αυτές οι επιπτώσεις επηρεάζουν τα οικοσυστήματα, την υγεία του πληθυσμού και κοινωνικοοικονομικούς τομείς όπως η γεωργία και η βιομηχανία. Η σοβαρότητα των επιπτώσεων διαφέρει ανά περιοχή, αλλά η σύνδεση του παγκόσμιου συστήματος σημαίνει ότι αλλαγές σε μία περιοχή μπορούν να επηρεάσουν όλες τις υπόλοιπες.

Οικονομικός αντίκτυπος της κλιματικής αλλαγής

Οι οικονομικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής συνδέονται άμεσα με την αυξανόμενη συχνότητα και το μέγεθος των ακραίων καιρικών φαινομένων. Οι φυσικές καταστροφές προκαλούν τεράστιο οικονομικό κόστος τόσο βραχυπρόθεσμα για την αντιμετώπιση των κρίσεων, όσο και μακροπρόθεσμα επηρεάζοντας οικονομικούς παράγοντες όπως η παραγωγικότητα στη γεωργία και η αλιεία, οι αυξημένες ροές αναγκαστικής μετανάστευσης που σχετίζονται με το κλίμα.

Οι χώρες με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα τείνουν να πλήττονται δυσανάλογα από την κλιματική αλλαγή. Η ευπάθειά τους επιδεινώνεται από το γεγονός ότι πολλές από αυτές βρίσκονται ήδη σε σχετικά θερμότερες περιοχές και συχνά διαθέτουν λιγότερους πόρους για να επενδύσουν σε μέτρα προσαρμογής

⁴ Ο καιρός είναι το σύνολο των μετεωρολογικών συνθηκών - άνεμος, βροχή, χιόνι, ηλιοφάνεια, θερμοκρασία κ.λπ., σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο. Αντίθετα, ο όρος «κλίμα» περιγράφει το συνολικό μακροπρόθεσμα χαρακτηριστικά του καιρού σε ένα μέρος.

και οικοδόμησης ανθεκτικότητας. Επιπλέον, τείνουν να εξαρτώνται οικονομικά από τομείς ευάλωτους στην κλιματική αλλαγή, όπως η γεωργία, και υποφέρουν από διαρθρωτικές αδυναμίες, όπως ανεπαρκείς υποδομές, έλλειψη δημόσιων υπηρεσιών, αδύναμα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας και πολιτική αστάθεια, που συχνά επιδεινώνεται από τους αδύναμους θεσμούς. Με δεδομένη την ισχυρή διασύνδεση της παγκόσμιας οικονομίας, ο παγκόσμιος οικονομικός αντίκτυπος από τις χώρες αυτές είναι δεδομένος⁵.

Στον κατεχοχόν οικονομικό τομέα, θα επηρεάσει τη διαχείριση της μακροοικονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής, όπως η δημοσιονομική διαχείριση και βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους, ιδίως σε χώρες που ήδη αγωνίζονται με περιορισμένο δημοσιονομικό χώρο. Επίσης η χρηματοπιστωτική σταθερότητα και η νομισματική πολιτική μπορεί να αντιμετωπίσουν προκλήσεις από τη μείωση της παραγωγής και την αύξηση των τιμών. Η κλιματική αλλαγή είναι βέβαιο ότι θα επηρεάσει τις εμπορικές ροές, με επιπτώσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, ιδίως όταν συνδυάζεται με υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους⁶.

Διεθνείς δράσεις για την άμβλυση της κλιματικής κρίσης

Ο ρόλος των Διεθνών Οργανισμών είναι καταλυτικός για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, καθώς διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην ανταλλαγή γνώσεων, την παρακολούθηση της προόδου και τη διευκόλυνση της διεθνούς συνεργασίας. Η επιστημονική τους εμπειρία και ο απολιτικός τους χαρακτήρας ενισχύουν την αξιοπιστία τους ως πηγή συστάσεων για την κλιματική πολιτική. Μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα και πλατφόρμα για την «κλιματική διπλωματία», προωθώντας μια πιο αποτελεσματική παγκόσμια προσπάθεια και συνεργασία για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και την επίτευξη των παγκόσμιων κλιματικών στόχων. Κύρια καθήκοντά τους είναι η παροχή κατευθυντήριων οδηγιών για την επίτευξη των στόχων

⁵ Η Υποσαχάρια Αφρική είναι μια από τις περιπτώσεις τέτοιων χωρών που πλήττονται δυσανάλογα από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, δημιουργώντας μια πολυκρίση. Sub-Saharan Africa (2024). FocusEconomics. <https://www.focus-economics.com/regions/sub-saharan-africa/>

⁶ IMF strategy to help members address climate change related policy challenges: priorities, modes of delivery, and budget implications.

και η παρακολούθηση της προόδου μέσω περιοδικών συναντήσεων και συστημάτων συλλογής δεδομένων⁷.

Ιδιαίτερα ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών θέτοντας την προστασία του πλανήτη ως έναν από τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) της παγκόσμιας ατζέντας 2030, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη συλλογική συνεργασία για τον κοινό σκοπό, παρά τις όποιες δυσκολίες λόγω των διαφορετικών συμφερόντων των διεθνών δρώντων⁸. Με μια σειρά συμφωνιών, πρωτοκόλλων, αποφάσεων και χρηματοδοτικών μηχανισμών όπως το Πράσινο Ταμείο για το Κλίμα⁹ (GCF), ο ρόλος του είναι κρίσιμος στην παγκόσμια προσπάθεια κατά της κλιματικής αλλαγής.

Ο ρόλος και οι στόχοι του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας

Το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα ιδρύθηκαν υπό το καθεστώς του Bretton Woods¹⁰, με στόχο τη δημιουργία μιας πιο σταθερής και ευημερούσας παγκόσμιας οικονομίας και έχοντας ως κοινό στόχο να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο στις χώρες μέλη τους. Οι προσεγγίσεις τους για την επίτευξη αυτού του κοινού στόχου είναι συμπληρωματικές: το ΔΝΤ εστιάζει στη μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα, ενώ η Παγκόσμια Τράπεζα επικεντρώνεται στη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας. Παρ' ότι ο στόχος αυτός παραμένει κεντρικός και για τα δύο θεσμικά όργανα, το έργο τους εξελίσσεται συνεχώς ως απάντηση στις οικονομικές εξελίξεις και προκλήσεις,

όπως είναι ο μετριασμός και η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, που αποτελεί μια μοναδική και πρωτοφανή παγκόσμια πολιτική πρόκληση¹¹.

Σε αυτήν τη νέα κατάσταση, το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα έχουν αναλάβει έναν κρίσιμο ρόλο στην υποστήριξη των κρατών για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής. Οι δημοσιονομικές και μακροοικονομικές πολιτικές αποτελούν σημαντικό στοιχείο της κατάλληλης πολιτικής αντιμετώπισης αυτών των προκλήσεων. Εκτός από τη χρηματοδότηση, για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή αποτελεσματικών, αποδοτικών και δίκαιων πολιτικών, οι κυβερνήσεις χρειάζονται εργαλεία για την αξιολόγηση των οικονομικών, περιβαλλοντικών, δημοσιονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων. Για την υποστήριξη αυτής της προσπάθειας, οι δύο θεσμοί θέτουν στη διάθεση των κυβερνήσεων ένα κοινό εργαλείο αξιολόγησης της πολιτικής για το κλίμα (CPAT)¹². Για τον ίδιο λόγο δημιούργησαν μια Συμβουλευτική Ομάδα Υψηλού Επιπέδου¹³ για τη Βιώσιμη, Ανθεκτική και χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη, που θα προτείνει ιδέες και στρατηγικές σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η δημιουργία μιας νέας Συμβουλευτικής Ομάδας για το κλίμα¹⁴ και η συνδιοργάνωση της Γραμματείας του Συνασπισμού Υπουργών Οικονομικών για τη Δρά-

⁷ Einat Elazari (2022). The Role of International Organizations in Climate Governance. Global Risk Insights

⁸ Βλέπε στο Παράρτημα Β τους κύριους σταθμούς των συμφωνιών για το κλίμα και τα πρωτόκολλα και τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί.

⁹ Το Green Climate Fund (GCF) είναι ο κύριος χρηματοδοτικός μηχανισμός της Σύμβασης-Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) με στόχο τη χρηματοδότηση έργων και προγραμμάτων που στοχεύουν στη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας στις αλλαγές του κλίματος στις αναπτυσσόμενες χώρες.

¹⁰ Η έννοια των «διεθνών καθεστώτων» («international regimes»), συχνά αναφέρονται στη βιβλιογραφία και ως «διεθνείς θεσμοί» («international institutions»). Στην προσπάθειά τους τα κράτη να επηρεάσουν ή να ελέγξουν τις σχέσεις αλληλεξάρτησης δημιουργούν τα διεθνή καθεστώτα τα οποία είναι σύνολα κανόνων και συμβάσεων που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, σε μια προσπάθεια συνεννόησης και με σκοπό να μειώσουν τις πιθανότητες διεθνών ανταγωνισμών και συγκρούσεων. Κουσκουβέλης Η. (2004). Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις. Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 453 - 456. The Bretton Woods Agreement to Σύστημα Σταθερών Ισοτιμιών (Fixed Exchange Rate System).

¹¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε στο Παράρτημα Γ.

¹² Το CPAT είναι ένα διαφανές, ευέλικτο και φιλικό προς τον χρήστη μοντέλο που καλύπτει πάνω από 200 χώρες. Επιτρέπει την ταχεία ποσοτικοποίηση των επιπτώσεων των πολιτικών μετριασμού του κλίματος, όπως μεταξύ άλλων το κόστος της ενέργειας, την τιμολόγηση εκπομπών ρύπων, τα έσοδα, την ευημερία, το ΑΕΠ, τα νοικοκυριά και τις βιομηχανίες, την τοπική ατμοσφαιρική ρύπανση και την υγεία, καθώς και πολλές άλλες μετρήσεις. World Bank-IMF Climate Policy Assessment Tool

¹³ World Bank, IMF - High-Level Advisory Group on Sustainable and Inclusive Recovery and Growth

¹⁴ Περιλαμβάνει την επίσημοποίηση τακτικών συνεδριάσεων της νέας Συμβουλευτικής Ομάδας (Bank-Fund Climate Advisory Group) για το κλίμα κάθε δύο μήνες, για να εξετάζονται οι σχετικές με το κλίμα εξελίξεις σε βασικά έργα, η δανειοδότηση μέσω του νέου καταπιστεύματος ανθεκτικότητας και βιωσιμότητας του ΔΝΤ, η οποία παρέχει στις χώρες μεσαίου εισοδήματος χρηματοδότηση για έργα ανθεκτικότητας στο κλίμα και πράσινης μετάβασης. Joint Statement of the IMF Managing Director and of the World Bank President

ση για το Κλίμα¹⁵, ενισχύουν περαιτέρω τον συντονισμό των δράσεών τους και δείχνει την κοινή δέσμευσή τους σε μια «*πιο δομημένη και θεσμοθετημένη βάση*», για τον αποτελεσματικό συντονισμό και διασφάλιση της εφαρμογής των πολιτικών για το κλίμα¹⁶.

Το ΔΝΤ στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

Σε αντίθεση με τις αναπτυξιακές τράπεζες, το ΔΝΤ δεν χορηγεί δάνεια για συγκεκριμένα έργα, αλλά παρέχει χρηματοδοτική στήριξη σε χώρες που πλήττονται από κρίσεις με σκοπό να δημιουργήσει δημοσιονομικό χώρο καθώς αυτές εφαρμόζουν πολιτικές που αποκαθιστούν την οικονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη. Παρέχει επίσης προληπτική χρηματοδότηση για να βοηθήσει στην πρόληψη των κρίσεων. Ο ρόλος του για την κλιματική αλλαγή περιλαμβάνει προτάσεις πολιτικής σε τρεις θεματικές¹⁷:

- Μετριασμό της κλιματικής αλλαγής, μέσω πολιτικών που προωθούν τον περιορισμό και τη μείωση των εκπομπών, όπως η αύξηση των φόρων στον άνθρακα και η αναθεώρηση της νομοθεσίας.
- Προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και οικοδόμηση οικονομικής και θεσμικής ανθεκτικότητας, μέσω επενδύσεων σε υποδομές για την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών και ακραίων καιρικών φαινομένων.
- Μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, μέσω επικαιροποιήσεων των χρηματοπιστωτικών κανονισμών, μέτρων για τη μείωση εκθέσεως σε κλιματικούς κινδύνους, με γνώμονα την μείωση των κοινωνικών επιπτώσεων στις ευάλωτες κοινότητες.

Επιπλέον, παρέχει τεχνική βοήθεια και κατάρτιση για την ενίσχυση της ικανότητας των χωρών σε οικο-

νομικά, νομισματικά και διοικητικά θέματα σύμφωνα με το άρθρο IV του καταστατικού του και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για τη στήριξη των χωρών μελών για την επίτευξη των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ¹⁸. Παρέχει έκτακτη χρηματοδότηση σε χώρες που πλήττονται από σοβαρές κλιματικές κρίσεις. Πέραν αυτών, παρέχει αναλύσεις και συμβουλές σχετικά με την κλιματική αλλαγή, προτείνοντας την αύξηση των τιμών της ενέργειας ώστε να αντικατοπτρίζουν ορθότερα το κόστος στην υγεία και το περιβάλλον. Επιπλέον, υποστηρίζει τη μετάβαση σε ενεργειακά συστήματα μηδενικών εκπομπών CO₂ και παρέχει συμβουλές για δημοσιονομικές πολιτικές υποστήριξης της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή¹⁹.

Όσον αφορά την ανθεκτικότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα, το ΔΝΤ εστιάζει σε μακροοικονομικά κρίσιμες πτυχές όπως είναι:

- Η κατανόηση των σχέσεων μεταξύ των κλιματικών κινδύνων και της μακροοικονομικής σταθερότητας.
- Ο υπολογισμός έκθεσης στον κλιματικό κίνδυνο.
- Η ανάπτυξη βέλτιστων πρακτικών για την αντιμετώπιση των κλιματικών κινδύνων.
- Η υποστήριξη του ασφαλιστικού τομέα στην αντιμετώπιση των ζημιών που προκαλούνται από το κλίμα.
- Η δημιουργία ικανοτήτων για την προώθηση της ανάπτυξης αγορών και μέσων για τη διαχείριση των κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα, ώστε να οικοδομήσουν ανθεκτικούς θεσμούς διαχείρισης των κλιματικών κινδύνων.

Μια κοινοπραξία εμπειρογνομόνων, γνωστή ως «Ειδική Ομάδα για το Κλίμα, την Ανάπτυξη και το ΔΝΤ», προσφέρει προτάσεις αντιμετώπισης των ζημιών που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή²⁰.

¹⁵ Ο Συνασπισμός Υπουργών Οικονομικών για τη Δράση για το Κλίμα (Secretariat of the Coalition of Finance Ministers for Climate Action) αντιπροσωπεύει μια σημαντική πρωτοβουλία που συγκεντρώνει τους φορείς χάραξης δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής από περισσότερες από 90 χώρες. Η αποστολή του είναι να ηγηθεί της παγκόσμιας προσπάθειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης και να διασφαλίσει μια δίκαιη μετάβαση προς την ανθεκτική ανάπτυξη με χαμηλές εκπομπές άνθρακα, συνυπογράφοντας τις «αρχές του Ελσίνκι», προσφέροντας ένα πλαίσιο για την ανάληψη δράσης σε παγκόσμιο επίπεδο, συμβάλλοντας ενεργά στην κλιματική δράση και ενθαρρύνουν την ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αειφόρο ανάπτυξη.

¹⁶ Context: Coalition Of Finance Ministers for Climate Action

¹⁷ Το ΔΝΤ και η κλιματική αλλαγή

¹⁸ Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) της παγκόσμιας αναπτυξιακής ατζέντας 2030 του ΟΗΕ

¹⁹ Adapting to Climate Change: Pricing Right, Taxing Smart, and Acting Now

²⁰ Η Ειδική Ομάδα δράσης για το Κλίμα, την Ανάπτυξη και το ΔΝΤ (Task Force on Climate, Development and the International Monetary Fund), με εκπροσώπους από τις φτωχότερες και πιο ευάλωτες στο κλίμα χώρες, προσδιορίζει τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το ΔΝΤ στη συλλογική αντιμετώπιση των απωλειών και ζημιών, προτείνοντας μια "δέσμη μέτρων για τις απώλειες και τις ζημιές" στο ΔΝΤ που καλύπτει την εποπτεία, την εργαλειοθήκη δανεισμού και τον παγκόσμιο συντονισμό πολιτικής. The Task Force on Climate, Development and the International Monetary Fund

Το Καταπίστευμα Ανθεκτικότητας και Βιωσιμότητας²¹, συμπληρώνει την υφιστάμενη εργαλειοθήκη δανεισμού του ΔΝΤ και βοηθά τις χώρες με χαμηλό και μεσαίο εισόδημα να ενισχύσουν την ανθεκτικότητά τους έναντι εξωτερικών κλυδωνισμών, παρέχοντας μια πιο προσιτή χρηματοδότηση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Ο Όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

Ο Όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας²² αναγνωρίζει τη σοβαρότητα της κλιματικής αλλαγής και έχει αναλάβει πρωτοβουλίες για την αντιμετώπισή της. Αυτές περιλαμβάνουν χρηματοδότηση πράσινων έργων για τη μείωση των εκπομπών άνθρακα και την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και τεχνική υποστήριξη για πολιτικές αντιμετώπισης της κλιματικής κρίσης. Μέσω αυτών των προσπάθειών, στοχεύει στην ενίσχυση της

²¹ The IMF's Resilience and Sustainability Trust (RST)

²² Ο Όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας αποτελείται από πέντε ιδρύματα:

α. Διεθνής Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη (The International Bank for Reconstruction and Development - IBRD): Ιδρύθηκε το 1944 και παρέχει οικονομική και τεχνική βοήθεια σε χώρες μεσαίου χαμηλού εισοδήματος για τη μείωση της φτώχειας και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

β. Διεθνής Ένωση Ανάπτυξης (The International Development Association - IDA): Δημιουργήθηκε το 1960, και παρέχει χαμηλότοκα δάνεια και επιχορηγήσεις στις φτωχότερες χώρες του κόσμου. Επιτενώνεται στην υποστήριξη έργων που βελτιώνουν την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, τις υποδομές και άλλες βασικές υπηρεσίες.

γ. Διεθνής Χρηματοοικονομική Εταιρεία (The International Finance Corporation - IFC): Ιδρύθηκε το 1956 και είναι ο μεγαλύτερος παγκόσμιος αναπτυξιακός οργανισμός που εστιάζει αποκλειστικά στον ιδιωτικό τομέα. Παρέχει επενδύσεις, συμβουλευτικές υπηρεσίες και διαχείριση περιουσιακών στοιχείων για την ενθάρρυνση της ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα στις αναπτυσσόμενες χώρες, με στόχο τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης και τη μείωση της φτώχειας.

δ. Πολυμερής Οργανισμός Εγγύησης Επενδύσεων (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA): Ιδρύθηκε το 1988 και προωθεί τις άμεσες ξένες επενδύσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες παρέχοντας ασφάλιση αστικού κινδύνου και άλλες εγγυήσεις σε επενδυτές και δανειστές. Βοηθά στον μετριασμό των κινδύνων που συνδέονται με τις επενδύσεις σε αναδυόμενες αγορές, ενισχύοντας έτσι την οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα.

ε. Διεθνές Κέντρο Επίλυσης Επενδυτικών Διαφορών (International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID): Ιδρύθηκε το 1966 και παρέχει υπηρεσίες διαιτησίας και συμβιβασμού για την επίλυση διαφορών μεταξύ ξένων επενδυτών και χωρών υποδοχής. Στοχεύει στην προώθηση των διεθνών επενδύσεων και της οικονομικής ανάπτυξης προσφέροντας ένα ουδέτερο φόρουμ για την επίλυση διαφορών που σχετίζονται με επενδύσεις.

βιώσιμης ανάπτυξης και της ανθεκτικότητας στις κλιματικές επιπτώσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες, διασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομική ανάπτυξη.

Μέσω του Σχεδίου Δράσης για την Κλιματική Αλλαγή (CCAP 2021-2025)²³, η Παγκόσμια Τράπεζα αναδεικνύεται ως ο μεγαλύτερος πολυμερής χρηματοδότης επενδύσεων για το κλίμα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Μέσω αυτού, αναλαμβάνει δράσεις προκειμένου να ενισχύσει τις προσπάθειες αυτών των χωρών να μειώσουν τη φτώχεια και να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής. Η εστίαση περιλαμβάνει τρεις κύριους τομείς: την προσαρμογή και την ανθεκτικότητα, τη χρηματοδότηση των στόχων και τη χρηματοδότηση καινοτόμων σχεδίων για το κλίμα²⁴. Αυτό συμπεριλαμβάνει επενδύσεις σε πέντε βασικά συστήματα: ενέργεια, γεωργία και τροφική αλυσίδα, υδάτινοι πόροι, μεταφορές και μεταποίηση²⁵.

Όσον αφορά την προσαρμοστικότητα και την ανθεκτικότητα, μέσω ενός συγκεκριμένου Σχεδίου Δράσης, η Τράπεζα δεσμεύεται να διπλασιάσει τη χρηματοδότηση προγραμμάτων ανθεκτικότητας. Πέραν της αύξησης της άμεσης χρηματοδότησης, το σχέδιο θα υποστηρίξει επίσης τις προσπάθειες των χωρών να διαχειριστούν συστηματικά τους κλιματικούς κινδύνους σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού πολιτικής, του σχεδιασμού επενδύσεων, της υλοποίησης και της αξιολόγησης των αποτελε-

²³ World Bank Group. (2021). World Bank Group Climate Change Action Plan 2021-2025: Supporting Green, Resilient, and Inclusive Development. © World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/35799>

²⁴ Οι δράσεις στην Αφρική για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και την ανθεκτικότητα είναι εξαιρετικά χαρακτηριστικές, καθώς οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής απειλούν με αυξανόμενη φτώχεια και μπορούν να ακυρώσουν τα ήδη επιτευγμένα αναπτυξιακά κέρδη. Από το 1970, η Αφρική έχει βιώσει περισσότερες από 2.000 φυσικές καταστροφές, με τις μισές να συμβαίνουν μόνο την τελευταία δεκαετία. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι φυσικές καταστροφές επηρέασαν πάνω από 460 εκατομμύρια ανθρώπους και προκάλεσαν περισσότερα από 880.000 θύματα. Για παράδειγμα, ένας από τους ισχυρότερους κυκλώνες που έπληξαν τις ακτές της Αφρικής κατέστρεψε την πόλη Μπέιρα της Μοζαμβίκης τον Μάρτιο του 2019, με αποτέλεσμα τον θάνατο εκατοντάδων ανθρώπων. Η καταστροφή αυτή θα ήταν ακόμη πιο σοβαρή αν δεν είχαν προηγηθεί βελτιώσεις στο σύστημα αποχέτευσης όμβριων υδάτων, ως μέρος ενός έργου για την οικοδόμηση ανθεκτικότητας στην κλιματική αλλαγή. Building Resilience and Adapting to Climate Change in Africa

²⁵ Αυτές οι θεματικές αντιπροσωπεύουν πάνω από το 90% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και αντιμετωπίζουν σημαντικές προκλήσεις προσαρμογής. Επιπλέον, θεωρούνται κρίσιμες για την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων.

Εργασίες Σπουδαστών

σμάτων. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω μιας ολοκληρωμένης δέσμης μέτρων που θα στοχεύει²⁶:

- Σε ό,τι αφορά τη διαχείριση του κινδύνου καταστροφών, στην ανάπτυξη συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης και την παροχή υπηρεσιών κλιματικών πληροφοριών, με στόχο την καλύτερη προετοιμασία 250 εκατομμυρίων ανθρώπων σε τουλάχιστον 30 χώρες.
- Στη διαχείριση των υδάτων, στη βελτίωση των υποδομών για 100 λεκάνες απορροής ποταμών και την ενίσχυση των υποδομών για τη διαχείριση κινδύνων πλημμύρας και ξηρασίας, προς όφελος τουλάχιστον 15 εκατομμυρίων ανθρώπων.
- Στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, στην υποστήριξη τουλάχιστον 20 χωρών στην υιοθέτηση συστημάτων που είναι πιο προσαρμοσμένα στις κλιματικές συνθήκες.
- Στον τομέα της οικονομικής προστασίας, στη βελτίωση της ικανότητας τουλάχιστον 20 χωρών να ανταποκρίνονται έγκαιρα και να ανακάμπτουν ταχύτερα από τις φυσικές καταστροφές.
- Στον τομέα της προστασίας των δασών, στην αποφυγή της αποψίλωσης, την προώθηση της αναδάσωσης και της βιώσιμης διαχείρισης των δασών για 120 εκατομμύρια εκτάρια δασών σε 50 χώρες.

Επιπλέον, η Παγκόσμια Τράπεζα αντιμετωπίζει την κρίση υγείας που προκαλείται από το κλίμα μέσω του «Προγράμματός της για το Κλίμα και την Υγεία». Μέσω αυτού του προγράμματος, υποστηρίζει τα εθνικά συστήματα υγείας στην πρόβλεψη, τον εντοπισμό, την προετοιμασία και την απόκριση σε κλιματικούς κινδύνους και καταστροφές. Επιπλέον, προωθεί επενδύσεις που θα προλαμβάνουν τις επιπτώσεις στην υγεία μέσω αναπτυξιακών έργων σε τομείς όπως η υδροδότηση, η αποχέτευση και η υγιεινή.

Εκτός από την άμεση χρηματοδότηση, η στρατηγική της Παγκόσμιας Τράπεζας επίσης ανταποκρίνεται στην ανάγκη για καινοτόμες λύσεις και επενδύσεις στην αειφόρο ανάπτυξη. Προωθεί τη μετάβαση προς μια πιο βιώσιμη πράσινη οικονομία, χρηματοδοτώντας δράσεις που επιτυγχάνουν τους κλιματικούς στόχους με τη μείωση ή την αποφυγή των εκπομπών αερίων

²⁶ World Bank (2019). The World Bank Group Action Plan on Climate Change Adaptation and Resilience, Washington, DC: World Bank.

του θερμοκηπίου, μέσω επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα. Προγράμματα όπως οι επενδύσεις στην τεχνολογία συσσωρευτών ηλεκτρικής ενέργειας και ηλιακής ενέργειας (ηλιακά πάρκα), η δημιουργία Ταμείων Επενδύσεων για το κλίμα (Climate Investment Funds)²⁷, καθώς και Πράσινων Ομολόγων, έχουν επιτρέψει τη χρηματοδότηση για το κλίμα μέσω συμπράξεων με την Παγκόσμια Τράπεζα για επενδύσεις στην καθαρή τεχνολογία²⁸.

Τέλος, ο Όμιλος της Τράπεζας υποστηρίζει τις χώρες να αντιμετωπίσουν ταυτόχρονα τις κλιματικές αλλαγές και τις αναπτυξιακές τους προκλήσεις, επιδιώκοντας την επίτευξη των δεσμεύσεων και των φιλόδοξων στόχων κλιματικής ουδετερότητας που έχουν τεθεί στη Συμφωνία του Παρισιού²⁹.

Αποτίμηση των πρωτοβουλιών για την κλιματική αλλαγή

Τόσο το ΔΝΤ όσο και η Παγκόσμια Τράπεζα έχουν δεχθεί επικρίσεις για την ανεπάρκειά τους στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Αυτό έχει οδηγήσει στην ανάγκη για θεμελιώδεις αλλαγές στην προσέγγισή τους, με βασικό επιχείρημα τη έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης³⁰ προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μια συνεχώς αυξανόμενη δυτική αντίληψη προτείνει στους δύο θεσμούς να εγκαταλείψουν την παραδοσιακή τους αποστολή για την εξάλειψη της φτώχειας, την οικονομική ανάπτυξη και τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα,

²⁷ Σχετικά με τα Ταμεία Επενδύσεων για το κλίμα (The Climate Investment Funds)

²⁸ Ένα παράδειγμα τέτοιας επένδυσης είναι το δίκτυο μετρό του Δελχί, το οποίο καλύπτει σχεδόν το 60% της ημερήσιας ζήτησής του με ηλιακή ενέργεια. Αυτή η ηλιακή ενέργεια παράγεται από το Ultra Mega Solar Park στο Rewa, Madhya Pradesh. Το συγκεκριμένο πάρκο αναπτύχθηκε με την υποστήριξη του Ομίλου της Παγκόσμιας Τράπεζας και των Ταμείων Επενδύσεων για το Κλίμα. World Bank.

²⁹ Το Noor Concentrated Solar Power Complex στην έρημο του Μαρόκου αποτελεί τη μεγαλύτερη ανάπτυξη στον κόσμο στο είδος του. Χρηματοδοτούμενο από τα Climate Investment Funds, τον Όμιλο της Παγκόσμιας Τράπεζας και άλλους εταίρους, το ηλιακό συγκρότημα παρέχει καθαρή ενέργεια σε 2 εκατομμύρια ανθρώπους. Αποτελεί τον κύριο στόχο του φιλόδοξου σχεδίου του Μαρόκου να καλύψει το 42% των ενεργειακών αναγκών της χώρας με ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

³⁰ IMF, World Bank under pressure to boost climate change financing

και να επικεντρωθούν κυρίως στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής³¹.

Ορισμένες μελέτες έχουν τονίσει πολλαπλούς τομείς όπου η προσέγγιση του ΔΝΤ στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ενδέχεται να μην είναι αποτελεσματική³². Κυρίως, έχει επικριθεί για την έμμεση υποστήριξή του σε επιδοτήσεις ορυκτών καυσίμων μέσω δανειακών προγραμμάτων που αντιτίθενται στις προσπάθειες μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και τη μετάβαση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Επιπλέον, ότι οι δράσεις του δίνουν προτεραιότητα στη βραχυπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα έναντι της μακροπρόθεσμης περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, εμποδίζοντας τις προσπάθειες οικοδόμησης ανθεκτικότητας. Επιπλέον, παρατηρείται ότι η οικονομική βοήθεια του ΔΝΤ δεν είναι επαρκής για την προτεραιοποίηση έργων που σχετίζονται με το κλίμα ή την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών, με αποτέλεσμα να επιδεινώνονται οι κλιματικοί κίνδυνοι και οι επιπτώσεις. Για την αντιμετώπιση αυτών των ελλείψεων, απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες για την ευθυγράμμιση των πολιτικών και των πρακτικών του ΔΝΤ με τους παγκόσμιους κλιματικούς στόχους και την προώθηση της βιώσιμης και ανθεκτικής ανάπτυξης³³.

Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει επίσης υποστεί επικρίσεις για την ανεπάρκεια της χρηματοδότησής της για το κλίμα³⁴. Συγκεκριμένα, υποδεικνύεται ότι οι πόροι που διατίθενται για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή σε αναπτυσσόμενες χώρες ενδέχεται να μην έχουν την αναμενόμενη αποτελεσματικότητα. Αυτό οφείλεται σε παράγοντες όπως η ανεπαρκής συμμετοχή της κοινότητας, η έλλειψη προσαρμογής στην τοπική κατάσταση και ο περιορισμένος μακροπρόθεσμος σχεδιασμός για την οικοδόμηση ανθεκτικότητας στις κλιματικές

επιπτώσεις. Επιπλέον, οι μελέτες υποδεικνύουν ότι οι συμβουλές πολιτικής και οι όροι της Τράπεζας δεν ευθυγραμμίζονται πάντα με τους κλιματικούς στόχους ή δεν προωθούν επαρκώς αναπτυξιακές οδούς χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν ότι, παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί στην ενσωμάτωση της κλιματικής αλλαγής σε όλους τους τομείς, υπάρχουν ακόμα κενά στην εφαρμογή και τον συντονισμό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χάνονται ευκαιρίες για συνέργειες μεταξύ των κλιματικών στόχων και της ανάπτυξης³⁵.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, τόσο το ΔΝΤ όσο και η Παγκόσμια Τράπεζα έχουν προσφέρει σημαντική συμβολή στην παγκόσμια αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, παρά τις επικρίσεις που έχουν δεχθεί. Παρά τις ελλείψεις που παρατηρούνται στην κατανομή των κονδυλίων και την υποστήριξη της προσαρμογής, καθώς και στην επίδρασή τους στην πολιτική, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, οι πρωτοβουλίες τους αποτελούν σημαντικό βήμα προς την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Με την ενίσχυση του συντονισμού και την εστίαση στα αποτελέσματα, μέσω συμβουλών πολιτικής, χρηματοδότησης και τεχνικής υποστήριξης, θα συνεχίσουν να συμβάλλουν στη συλλογική δράση των χωρών μελών για τη μείωση των βλαβερών αερίων ρύπων, την προσαρμογή στις αλλαγές του κλίματος και τη μετάβαση σε βιώσιμες οικονομίες.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ θα πρέπει να προωθήσουν τη συμπληρωματικότητα και τις συνέργειές τους στις πρωτοβουλίες που σχετίζονται με το κλίμα. Πρέπει να ενισχύσουν περαιτέρω τον συντονισμό μεταξύ τους και να επικεντρωθούν περισσότερο στα αποτελέσματα των πολιτικών καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής.

Η πολιτική τιμολόγησης των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα δεν είναι επαρκής για να χρηματοδοτήσει τις αυξανόμενες ανάγκες. Θα πρέπει να διερευνήσουν καινοτόμους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς όπως οι συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την αντι-

³¹ Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η κυβέρνηση Μπάιντεν έχει επανειλημμένα τονίσει την υποστήριξή της για μια λεγόμενη εξέλιξη, συμπεριλαμβανομένης της επέκτασης της δανειοδοτικής ικανότητας και του ανασχηματισμού των προτεραιοτήτων, ειδικά για να δοθεί έμφαση στην κλιματική αλλαγή. Center for Strategic and International Studies (CSIS), (2024). The World Bank and the International Monetary Fund Should Do Less to Achieve More

³² The World Bank and IMF Are Getting It Wrong on Climate Change Where IMF, World Bank economists get it wrong on the impact of climate

³³ <https://odi.org/en/insights/the-role-of-imf-financing-in-a-climate-changed-world/>

³⁴ Για την αποτελεσματικότητα της διεθνούς χρηματοδότησης για το κλίμα (και από την ίδια την Τράπεζα)

³⁵ The World Bank and IMF Want to Rethink Climate Finance

μετώπιση του χρηματοδοτικού ελλείματος, ώστε να αυξηθούν το μέγεθος και το πεδίο εφαρμογής των δανειοδοτικών τους εργαλείων, με παράλληλη ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας στην κατανομή και τη χρήση της χρηματοδότησης.

Οι προτάσεις πολιτικής που προτείνουν πρέπει να είναι ευέλικτες και να λαμβάνουν υπόψη τις διαφορετικές τοπικές, περιφερειακές και εθνικές διαστάσεις, να προσαρμόζουν τα μακροοικονομικά τους μοντέλα ανάλογα με τη χώρα, ιδιαίτερα σε αυτές που έχουν υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους. Οι δογματικές συνταγές με περικοπές δαπανών για περιορισμό του χρέους καταλήγουν να πλήττουν τους φτωχότερους και πιο ευάλωτους.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

α. Ελληνόγλωσση:

Κουσκουβέλης Η. (2004). Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις. Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 453- 456.

Gilpin R. (2004). Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 388.

Peet R. (2010). Ανόσια Τριάδα: Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΠΟΕ, μετάφραση Χρήστος Καψάλης, Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνης

β. Ξενόγλωσση

Williamson, J. (2000). What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? The World Bank Research Observer, 15(2), 251-264.

Άλλες Πηγές

Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) της παγκόσμιας αναπτυξιακής ατζέντας 2030 του ΟΗΕ

World Bank <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report/our-work>

IMF <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2022/IMF-World-Bank-New>

Bank-Fund Climate Advisory Group, Joint Statement of the IMF Managing Director and of the World Bank President

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/09/06/pr23305-joint-statement-imf-managing-director-world-bank-president>

Building Resilience and Adapting to Climate Change in Africa <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/03/07/this-is-what-its-all-about-building-resilience-and-adapting-to-climate-change-in-africa>

Einat Elazari (2022). The Role of International Organizations in Climate Governance. Global Risk Insights <https://globalriskinsights.com/2022/04/the-role-of-international-organizations-in-climate-governance/>

Center for Strategic and International Studies (CSIS), (2024). The World Bank and the International Monetary Fund Should Do Less to Achieve More

Health and Climate Change <https://www.worldbank.org/en/topic/health/brief/health-and-climate-change>

Green Climate Fund (GCF) <https://www.greenclimate.fund/about>

IMF, World Bank under pressure to boost climate change financing <https://www.france24.com/en/live-news/20230622-imf-world-bank-under-pressure-to-boost-climate-change-financing>

IPCC Fourth Assessment Report, Working Group I, Glossary of Terms: http://ipccwg1.ucar.edu/wg1/Report/AR4WG1_Print_Annexes.pdf

Secretariat of the Coalition of Finance Ministers for Climate Action <https://www.financeministersforclimate.org/about-us>

Sub-Saharan Africa (2024). Focus Economics. <https://www.focus-economics.com/regions/sub-saharan-africa>

The Climate Investment Funds <https://www.cif.org/cif-programs>

The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) <https://www.ipcc.ch/about/history/>

The Task Force on Climate, Development and the International Monetary Fund <https://www.bu.edu/gdp/files/2023/10/TF-PB-007-FIN.pdf>

The Kyoto Protocol 1997 https://unfccc.int/kyoto_protocol

The Paris Agreement 2015. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

The IMF's Resilience and Sustainability Trust (RST) <https://www.imf.org/en/Topics/Resilience-and-Sustainability-Trust>

The Bretton Woods Agreement to Σύστημα Σταθερών Ισοτιμιών (Fixed Exchange Rate System) <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/bretton-woods-agreement/>

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) <https://unfccc.int/>

UN Climate Change Conferences <https://www.un.org/en/climatechange/un-climate-conferences>

World Bank-IMF Climate Policy Assessment Tool <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/climate-policy-assessment-tool> <https://www.imf.org/en/Topics/climate-change/CPAT>

World Bank, IMF - High-Level Advisory Group on Sustainable and Inclusive Recovery and Growth <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/06/14/pr21175-world-bank-imf-launch-hlag-sustainable-inclusive-recovery-growth>

World Bank. <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/3-things-you-need-to-know-about-climate-finance>

World Bank Group. (2021). World Bank Group Climate Change Action Plan 2021-2025: Supporting Green, Resilient, and Inclusive Development. © World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/35799>

World Bank (2019). The World Bank Group Action Plan on Climate Change Adaptation and Resilience, Washington, DC: World Bank.

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/01/15/world-bank-group-announces-50-billion-over-five-years-for-climate-adaptation-and-resilience>

<https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/3-things-you-need-to-know-about-ambitious-climate-action-in-developing-countries>

<https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>

<https://ieg.worldbankgroup.org/evaluations/creating-enabling-environment-private-sector-climate-action/overview>

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754616/EPRS_BRI\(2023\)754616_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754616/EPRS_BRI(2023)754616_EN.pdf)

<https://greencentralbanking.com/2023/10/31/world-bank-should-not-host-loss-and-damage-fund-say-critics/>,

<https://www.cgdev.org/sites/default/files/climate-finance-effectiveness-six-challenging-trends.pdf>

<https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-trump-paris-climate-agreement/>

<https://www.wgbh.org/news/politics/2017-06-01/trump-announces-u-s-withdrawal-from-paris-climate-agreement>

<https://odi.org/en/insights/the-role-of-imf-financing-in-a-climate-changed-world/>

<https://www.businessdailyafrica.com/bd/opinion-analysis/columnists/where-imf-world-bank-economists-get-it-wrong--4433620>

<https://foreignpolicy.com/2022/04/11/the-world-bank-and-imf-are-getting-it-wrong-on-climate-change/>

<https://www.businessdailyafrica.com/bd/opinion-analysis/columnists/where-imf-world-bank-economists-get-it-wrong--4433620>

<https://time.com/6271719/world-bank-imf-climate-change-finance/>.

Ο Σχης (ΤΘ) Ιωάννης Δράκος γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1974. Εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων τον Σεπτέμβριο του 1993, από όπου αποφοίτησε τον Ιούνιο του 1997 ως Ανθλόγος (ΤΘ). Έχει υπηρετήσει σε όλες τις προβλεπόμενες θέσεις του βαθμού του μέχρι σήμερα, Ουλαμαγός, Δκτής Ήλης, Αξκός 2ου-3ου Γρ., Εκπτης στη Σχολή ΤΘ, Υδκτής ΕΜΑ, Δκτής ΕΜΑ, Επιτελής Σχηματισμού και ΓΕΣ.

Αποφοίτησε από όλα τα προβλεπόμενα σχολεία του όπλου του και τη ΣΔΙΕΠ, ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ. Τέλος, είναι απόφοιτος του Βασικού Σχολείου Ουλαμαγών (ΗΠΑ) και του Προκεχωρημένου Σχολείου Δυνάμεων Ελιγμού (ΗΠΑ). Ενώ κατέχει Master of Arts στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και ολοκληρώνει το μεταπτυχιακό στις Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Από το 2020 έως το 2023 υπηρέτησε στο Κέντρο Διδασμάτων του NATO (Joint Analysis & Lessons Learned Centre) στη Λισαβόνα, όπου του απονεμήθηκε ειδικό Recognition Award από τον SACT. Ομιλεί την Αγγλική, Γερμανική, Τουρκική και Πορτογαλική γλώσσα, είναι παντρεμένος και έχει δύο κόρες.

Δραστηριότητες

Τελετή Παράδοσης - Παραλαβής Καθηκόντων Διοικητή Σχολής Εθνικής Άμυνας

30 Ιανουαρίου 2024

Την Τρίτη 30 Ιανουαρίου 2024, παρουσία του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ Στρατηγού Δημήτριου Χούπη, πραγματοποιήθηκε η τελετή παράδοσης - παραλαβής καθηκόντων Διοικητή της Σχολής Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ), από τον Αντιστράτηγο Σπυρίδωνα Αλφαντάκη, στον Αντιστράτηγο Αθανάσιο Σαρδέλλη.

Στην τελετή η οποία έλαβε χώρα στο Αβερώνφειο Μέγαρο στο «Πεδίον του Άρεως», παραβρέθηκαν επίσης ο Αρχηγός ΓΕΣ Αντιστράτηγος Γεώργιος Κωστίδης, ο Αρχηγός ΓΕΝ Αντιναύαρχος Δημήτριος - Ελευθέριος Κατάρας ΠΝ, ο Αρχηγός ΓΕΑ Αντιπύραρχος (Ι) Δημοσθένης Γρηγοριάδης, ο Διοικητής της Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης Εσωτερικού και Νήσων (ΑΣΔΕΝ) Αντιστράτηγος Εμμανουήλ Θεοδώρου καθώς και Καθηγητές της ΣΕΘΑ, εν ενεργεία και εν αποστρατεία Αξιωματικοί.

Τελετή εγκαινίων του νέου τμήματος της Βιβλιοθήκης που δημιουργήθηκε από τη Δωρεά Βιβλίων της Συλλογής του Καθηγητή Χριστόδουλου Κ. Γιαλλουρίδη στη ΣΕΘΑ

Τελετή εγκαινίων του νέου τμήματος της Βιβλιοθήκης που δημιουργήθηκε από τη Δωρεά Βιβλίων της Συλλογής του Καθηγητή Χριστόδουλου Κ. Γιαλλουρίδη στη ΣΕΘΑ

Την Τετάρτη 07 Φεβρουαρίου 2024 πραγματοποιήθηκε στην Σχολή Εθνικής Άμυνας τελετή εγκαινίων του νέου τμήματος της Βιβλιοθήκης που συμπεριλαμβάνει τα βιβλία της Συλλογής του Καθηγητή Χριστόδουλου Κ. Γιαλλουρίδη που δωρήθηκε στη ΣΕΘΑ από τον υιό του κ. Κων/νο Γιαλλουρίδη. Στην Τελετή παρίσταται ο δωρητής, η κ. Γιαλλουρίδη και λοιπά μέλη της οικογένειας, καθηγητές συνάδελφοι του αιμινίστου καθηγητή καθώς και αντιπροσωπεία στελεχών από το ΓΕΕΘΑ.

Δραστηριότητες

Τελετή Αποφοίτησης της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Δια Παρουσίας της Σχολής Εθνικής Άμυνας

Ο Υφυπουργός Εθνικής Άμυνας κ. Γιάννης Κεφαλογιάννης, παρέστη και απένειμε, σήμερα, Παρασκευή 19 Απριλίου 2024, ως Εκπρόσωπος του Προέδρου της Ελληνικής Κυβέρνησης, τα πτυχία στην Τελετή Αποφοίτησης Σπουδαστών της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς φοίτησης, δια φυσικής παρουσίας, της Σχολής Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ).

Στην τελετή, που πραγματοποιήθηκε στη Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων, παρευρέθηκαν επίσης, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Δημήτριος Χούπης, ο Αρχηγός ΓΕΝ Αντιναύαρχος Δημήτριος - Ελευθέριος Κατάρας ΠΝ, ο Αρχηγός ΓΕΑ Αντιπύραρχος (Ι) Δημοσθένης Γρηγοριάδης, Εκπρόσωπος του Αρχηγού ΓΕΣ Αντιστράτηγος Σπυρίδων Αλφαντάκης, ο Διοικητής της ΣΕΘΑ Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σαρδέλλης, καθώς και εκπρόσωποι της Βουλής των Ελλήνων, των κομμάτων, του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, Σωμάτων Ασφαλείας και πρεσβειών.

Συνολικά, αποφοίτησαν 55 σπουδαστές εκ των οποίων 26 του Στρατού Ξηράς, 8 του Πολεμικού Ναυτικού, 9 της Πολεμικής Αεροπορίας, 1 της Ελληνικής Αστυνομίας, 1 του Πυροσβεστικού Σώματος, 1 του Λιμενικού Σώματος- Ελληνικής Ακτοφυλακής, 3 Αξιωματικοί της Κυπριακής Δημοκρατίας, 2 Μόνιμοι Πολιτικοί Υπάλληλοι των Υπουργείων Εθνικής Άμυνας και Πολιτισμού, καθώς και 4 από συμμαχικές χώρες, ήτοι 2 από την Αραβική Δημοκρατία της Αιγύπτου, 1 από τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας και 1 από την Βοσνία και Ερζεγοβίνη.

Κατά τον χαιρετισμό του ο κ. Κεφαλογιάννης υπογράμμισε ότι, ο ρόλος της Σχολής Εθνικής Άμυνας είναι σήμερα περισσότερος κρίσιμος από ποτέ, διότι το ραγδαία μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον καθιστά επιτακτική την ανάγκη για ευέλικτες και αποτελεσματικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες θα είναι σε θέση, όχι μόνο να αντιμετωπίσουν κάθε απειλή, αλλά να έχουν και μια ισχυρή αποτρεπτική παρουσία. Τόνισε ότι προαπαιτούμενο για να συμβεί αυτό δεν είναι άλλο από τη στελέχωση κρίσιμων και ηγετικών θέσεων από προσωπικό υψηλού επιπέδου.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Επίσκεψη στη ΣΕΘΑ του Προέδρου του Ελληνοαμερικανικού Ινστιτούτου κ. Λαρυγγάκη Νικολάου (President & Chief Executive Officer of American Hellenic Institute)

Την Παρασκευή 01 Δεκ 23, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Πρόεδρος του Ελληνοαμερικανικού Ινστιτούτου κ. Λαρυγγάκης Νικόλαος (President & Chief Executive Officer of American Hellenic Institute), ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76^{ης} Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «Advocating for the US-Greece Relationship: The role of Greek American organizations».

Επίσκεψη στη ΣΕΘΑ του Δρ. Γεώργιου Νούνεση, Διευθυντή και Προέδρου του ΔΣ του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος»

Την Παρασκευή 08 Δεκ 23, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Δρ. Γεώργιος Νούνεσης, Διευθυντής και Πρόεδρος του ΔΣ του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76^{ης} Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «Έρευνα και Καινοτομία σε αναδυόμενες τεχνολογίες αιχμής - Αμυντική Καινοτομία».

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

**Επίσκεψη κ. ΥΦΕΘΑ στη Σχολή
Εθνικής Άμυνας**

Την Δευτέρα 11 Δεκ 23, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Υφυπουργός Εθνικής Αμύνης κ. Ιωάννης Α. Κεφαλογιάννης, όπου τον υποδέχθηκε ο Διοικητής της Σχολής Αντιστράτηγος Σπυρίδων Αλφαντάκης.

Ο κ. Υφυπουργός ενημερώθηκε για την οργάνωση, την αποστολή, το εκπαιδευτικό έργο, τα προγράμματα σπουδών και επιμόρφωσης των Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας και πολιτικού προσωπικού του Ελληνικού Δημοσίου, καθώς και για τους εκπαιδευτικούς στόχους της Σχολής.

Στο πλαίσιο της επίσκεψης, ο κ. Κεφαλογιάννης απηύθυνε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης δια Παρουσίας.

**Επίσκεψη στη ΣΕΘΑ του Αεροπορικού
Ακόλουθου των ΗΠΑ στην Ελλάδα
Σμήναρχου James W. Price**

Την Παρασκευή 22 Δεκ 23, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αεροπορικός Ακόλουθος των ΗΠΑ στην Ελλάδα Σμήναρχος James W. Price, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «US military transition from the global war on terrorism to new peer competition».

**Επίσκεψη στη ΣΕΘΑ του Καθηγητή
κ. Ευάγγελου Λιβιεράτου**

Την Τετάρτη 20 Δεκ 23, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Καθηγητής κ. Ευάγγελος Λιβιεράτος, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «Γεωχωρική Απεικονιστική. Η σημασία της στην κατανόηση του κόσμου.»

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Καθηγητή κ. Νικολάου Παπαδάκη-Παπαδή, Γενικού Διευθυντή του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

Την Τετάρτη 17 Ιαν 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Καθηγητής κ. Νικόλαος Παπαδάκης-Παπαδής, Γενικός Διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Διά Παρουσίας με θέμα «Ο ρεαλισμός και το πολιτικό κόστος στην Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Assistant Defense Policy Director του Γαλλικού Υπουργείου Άμυνας, Mr. Alexandre Escorcia

Την Παρασκευή 19 Ιαν 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Assistant Defense Policy Director του Γαλλικού Υπουργείου Άμυνας Mr. Alexandre Escorcia, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Διά Παρουσίας με θέμα «The French priorities in terms of Defence».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Πρύτανη Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Μιχαήλ Σφακιανάκη

Την Τετάρτη 24 Ιαν 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Πρύτανης Πανεπιστημίου Πειραιά κ. Μιχαήλ Σφακιανάκης, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Διά Παρουσίας με θέμα «Ο Ηγέτης γεννιέται ή γίνεται».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Επίτιμου Αρχηγού ΓΕΣ Αντιστράτηγου ε.α κ. Χαράλαμπου Λαλούση

Την Παρασκευή 26 Ιαν 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Επίτιμος Αρχηγός ΓΕΣ Αντιστράτηγος ε.α κ. Χαράλαμπος Λαλούσης, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Διά Παρουσίας με θέμα «Γεωστρατηγικό περιβάλλον και ασφάλεια της Ελλάδας».

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Αντγού ε.α Αθανάσιου Νικολοδήμου

Την Τρίτη 6 Φεβ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Επίτιμος ΑΓΓΕΦ Αντγός ε.α Αθανάσιος Νικολοδήμος, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς Φοίτησης Διά Παρουσίας με θέμα « Το χρονικό της κρίσης των Ιμίων».

Επίσκεψη της Σχολής Εθνικής Άμυνας των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων (UAE National Defence College) στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Τη Δευτέρα 26 Φεβρουαρίου 2024, η Σχολή Εθνικής Άμυνας των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων (UAE National Defence College) πραγματοποίησε επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας. Οι σπουδαστές της είχαν τη δυνατότητα να ενημερωθούν για την αποστολή, τις δραστηριότητες και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής Εθνικής Άμυνας, καθώς επίσης και να περιηγηθούν στους χώρους της.

Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο επισκέψεων της Σχολής Εθνικής Άμυνας των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων (UAE National Defence College), σε χώρες του εξωτερικού για την τρέχουσα εκπαιδευτική περίοδο και ενίσχυσης των διμερών σχέσεων. (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ. Νικολάου

Την Τρίτη 27 Φεβ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ.κ Νικόλαος, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα «Θρησκεία και Γεωπολιτική».

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Αντιστρατήγου Μιχαήλ Κλούβα

Την Πέμπτη 29 Φεβ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας, ο Επιθεωρητής Αναδιοργάνωσης του ΣΞ στο ΓΕΕΘΑ & Συντονιστής Σύστασης Διοίκησης Κατασκευών και Αντιμετώπισης Φυσικών Καταστροφών, Αντγόσ Μιχαήλ Κλούβας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα «Συμβολή ΕΔ στην Αντιμετώπιση Φυσικών Καταστροφών-Θεσμικό Πλαίσιο Αντιμετώπισης Καταστροφών-Συγκρότηση και Λειτουργία Δκσεως Κατασκευών & Αντιμετώπισης Φυσικών Καταστροφών».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Πρέσβη του Ισραήλ κ. Νόαμ Κάτς

Την Τρίτη 05 Μαρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Πρέσβης του Ισραήλ κ. Νόαμ Κάτς, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα « Ο πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας-Περιφερειακές πτυχές: Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειος »

Επίσκεψη στο Εθνικό Συντονιστικό Κέντρο Επιχειρήσεων & Διαχείρισης Κρίσεων « ΕΣΚΕΔΙΚ»

Την Τετάρτη 06 Μαρτίου 2024 έλαβε χώρα επίσκεψη της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς της Σχολής στις εγκαταστάσεις του Εθνικού Συντονιστικού Κέντρου Επιχειρήσεων & Διαχείρισης Κρίσεων «ΕΣΚΕΔΙΚ» του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης & Πολιτικής Προστασίας. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης οι σπουδαστές είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν για το έργο και την αποστολή του Κέντρου, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκε και περιήγηση στους χώρους των εγκαταστάσεων αυτού.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Αναπληρωτή Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου και Βουλευτή Α΄ Αθηνών κ. Άγγελου Συρίγου

Την Παρασκευή 08 Μαρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου και Βουλευτή Α΄ Αθηνών κ. Άγγελος Συρίγος, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα «Ελλάδα-Τουρκία-Κύπρος σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο».

Επίσκεψη και ομιλία στη ΣΕΘΑ του Ανώτατου Συμμαχικού Διοικητή Μετασχηματισμού (SACT) του NATO, General Philippe Lavigne

Την Τρίτη 12 Μαρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Ανώτατος Συμμαχικός Διοικητής Μετασχηματισμού (SACT) του NATO, General Philippe Lavigne, όπου τον υποδέχθηκε ο Διοικητής της Σχολής Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σαρδέλλης και ενημερώθηκε για την οργάνωση, την αποστολή και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής. Στη συνέχεια ο General Phillipre Lavigne πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς της Σχολής σχετικά με το μετασχηματισμό του NATO και τις μελλοντικές προκλήσεις της Συμμαχίας..

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Πρέσβη του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας κ. Matthew Lodge

Την Τετάρτη 27 Μαρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας κ. Matthew Lodge, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «Το κρίσιμο θέμα για την συλλογική μας ασφάλεια, η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και ο συνεχιζόμενος πόλεμος».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Πρέσβη των ΗΠΑ κ. Γιώργου Τζέιμς Τσουνής

Την Παρασκευή 29 Μαρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Πρέσβης των ΗΠΑ κ. Γιώργος Τζέιμς Τσουνής, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ με θέμα «Περιφερειακές Συνεργασίες και Ενεργειακή Ασφάλεια» και ακολούθησε συζήτηση.

Ομιλία κ. Αρχηγού ΓΕΕΘΑ στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Την Πέμπτη 04 Απριλίου 2024 ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Δημήτριος Χούπτης επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ), όπου και πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της για ζητήματα που αφορούν στις σύγχρονες προκλήσεις ασφάλειας, στις τρέχουσες διεθνείς και περιφερειακές γεωστρατηγικές εξελίξεις, καθώς και στην αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων.

Κατά την ομιλία του ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ αναφέρθηκε στην πολυπλοκότητα και στη ρευστότητα του γεωστρατηγικού περιβάλλοντος, καθώς και στη διεθνώς αναγνωρισμένη γεωπολιτική αξία της χώρας μας, η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, επισημαίνοντας παράλληλα και τη διαρκή συμβολή των Ενόπλων Δυνάμεων προς αυτήν την κατεύθυνση.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Κάλεσε τέλος τους Σπουδαστές, με την επικείμενη αποφοίτησή τους από τη ΣΕΘΑ, να επιδεικνύουν ζήλο και να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες στη βάση της αποστολής τους, προτρέποντας τους να αναλάβουν ο καθένας ξεχωριστά την ευθύνη, που τους αναλογεί με γνώμονα την αναβάθμιση των Ενόπλων Δυνάμεων.

Επίσκεψη και ομιλία στη ΣΕΘΑ του κ. Αρχηγού ΓΕΣ

Την Παρασκευή 05 Απριλίου 2024, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού Αντιστράτηγος Γεώργιος Κωστίδης.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του ο κ. Αρχηγός πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ και ακολούθησε συζήτηση.

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος κ. Γιάννη Στουρνάρα

Την Παρασκευή 5 Απρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος κ. Γιάννης Στουρνάρας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της με θέμα «Η ελληνική οικονομία: Παρελθόν, παρόν και μέλλον».

Ομιλία στη ΣΕΘΑ του Αρχηγού Πυροσβεστικού Σώματος Αντγού κ. Θεόδωρου Βάγια

Την Δευτέρα 8 Απρ 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός Πυροσβεστικού Σώματος Αντγος κ. Θεόδωρος Βάγιας, ο οποίος πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της με θέμα «Πυροσβεστικό Σώμα και αντιπυρική περίοδος».

Επίσκεψη και ομιλία στη ΣΕΘΑ του κ. Αρχηγού ΓΕΝ

Την Πέμπτη 11 Απριλίου 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού Αντιναύαρχος Δημήτριος-Ελευθέριος Κατάρης ΠΝ.

Κατά την διάρκεια της επίσκεψης του ο κ. Αρχηγός πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ και ακολούθησε συζήτηση.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Επίσκεψη της 76ης ΕΣ ΦΔΠ στη Βουλή των Ελλήνων

Την Παρασκευή, 12 Απρ 2024 πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική επίσκεψη της 76ης ΕΣ ΦΔΠ στην Βουλή των Ελλήνων.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης οι σπουδαστές είχαν την ευκαιρία να ξεναγηθούν στην έκθεση: «Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη ΒτΕ, δύο αιώνες μετά» και να ενημερωθούν για τη λειτουργία του Κοινοβουλίου από επιστημονικό συνεργάτη της Βουλής.

Εν συνεχεία ενημερώθηκαν από την Πρόεδρο της Επιτροπής Εθνικής Άμυνας & Εξωτερικών υποθέσεων κ. Ντόρα Μπακογιάννη και Διακομματική αντιπροσωπεία μελών της σε θέματα ενδιαφέροντος τους της επιτροπής.

Επίσκεψη και ομιλία Υπουργού Εθνικής Άμυνας κ. Νίκου Δένδια στη Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ)

17 Απριλίου, 2024

Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, κ. Νίκος Δένδιας, επισκέφθηκε χθες, Τρίτη 16 Απριλίου 2024, τη Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ), όπου και απηύθυνε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Εκπαιδευτικής Σειράς.

Τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας υποδέχθηκε ο Διοικητής της ΣΕΘΑ Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σαρδέλλης.

Κατά την ομιλία του, ο Υπουργός αναφέρθηκε στην πληθώρα ασύμμετρων προκλήσεων και απειλών στο σημερινό σύνθετο περιβάλλον ασφάλειας, όπως και στον σχεδιασμό και υλοποίηση της μεταρρύθμισης των Ενόπλων Δυνάμεων, ως απάντηση, με την «Ατζέντα 2030». Μία μεταρρύθμιση, που όπως πρόσθεσε, θέτει τα θεμέλια για τη δημιουργία σύγχρονων και καινοτόμων Ενόπλων Δυνάμεων.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Ο κ. Δένδιας επισήμανε ότι η μεταρρύθμιση εξελίσσεται σε τρεις βασικούς άξονες:

α. Εκσυγχρονισμός δομής και εξορθολογισμός λειτουργίας, αξιολόγηση υφιστάμενων οπλικών συστημάτων και επικαιροποίηση - προτεραιοποίηση εξοπλιστικών προγραμμάτων.

β. Οικοσύστημα Καινοτομίας.

γ. Προσωπικό (στελέχωση, μέριμνα, επέκταση μεταπτυχιακών προγραμμάτων ΑΣΕΙ, Οικιστικό Πρόγραμμα στελεχών Ενόπλων Δυνάμεων, αναβάθμιση της εκπαίδευσης οπλιτών θητείας, εθελοντική στρατεύση γυναικών, απόκτηση πιστοποίησης δεξιοτήτων κατά της διάρκειας της θητείας κ. ά). (Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

Επίσκεψη και ομιλία στη ΣΕΘΑ του κ. Αρχηγού ΓΕΑ

Την Τετάρτη 17 Απριλίου 24, επισκέφθηκε τη Σχολή Εθνικής Άμυνας ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας Αντιπύραρχος (Ι) Δημοσθένης Γρηγοριάδης.

Κατά την διάρκεια της επίσκεψης του ο κ. Αρχηγός πραγματοποίησε ομιλία στους σπουδαστές της 76ης Ε.Σ. ΦΔΠ και ακολούθησε συζήτηση.

Επίσκεψη της Σχολής Πολέμου Στρατού Ξηράς (US Army War College) των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Την Πέμπτη 18 Απριλίου 2024, η Σχολή Πολέμου Στρατού Ξηράς (US Army War College) των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής πραγματοποίησε εκπαιδευτική επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας. Οι σπουδαστές του είχαν τη δυνατότητα να ενημερωθούν για την αποστολή και τις δραστηριότητες της Σχολής, καθώς επίσης και να περιηγηθούν στους χώρους της.

Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο επισκέψεων της τρέχουσας εκπαιδευτικής σειράς της εν λόγω Σχολής θέματος, σε χώρες του εξωτερικού.

Επίσκεψη του Royal Jordanian National Defence College (RJNDC) στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Τη Δευτέρα 22 Απριλίου 2024, το Royal Jordanian National Defence College (RJNDC) των Ε.Δ. της Ιορδανίας πραγματοποίησε εκπαιδευτική επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας. Οι σπουδαστές του είχαν τη

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

δυνατότητα να ενημερωθούν για την αποστολή και τις δραστηριότητες της Σχολής, καθώς επίσης και να περιηγηθούν στους χώρους της.

Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο επισκέψεων της τρέχουσας εκπαιδευτικής σειράς της εν λόγω Σχολής θέματος, σε χώρες του εξωτερικού και έχουν σκοπό την περαιτέρω ενίσχυση των διμερών σχέσεων

Επίσκεψη του Royal College of Defence Studies (RCDS) του Ηνωμένου Βασιλείου στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Τη Δευτέρα 20 Μαΐου 2024, το Royal College of Defence Studies (RCDS) του Ηνωμένου Βασιλείου πραγματοποίησε εκπαιδευτική επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας. Οι σπουδαστές του είχαν τη δυνατότητα να ενημερωθούν για την αποστολή και τις δραστηριότητες της Σχολής, καθώς επίσης και να περιηγηθούν στους χώρους της.

Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο επισκέψεων της τρέχουσας εκπαιδευτικής σειράς της εν λόγω Σχολής θέματος, σε χώρες του εξωτερικού.

Συμμετοχή Διοικητή Σχολής Εθνικής Άμυνας στην 53η Συνδιάσκεψη Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO (53rd NATO Conference of Commandants)

Ο Διοικητής της Σχολής Εθνικής Άμυνας, Αντιστράτηγος Σαρδέλλης Αθανάσιος, από 07 έως 10 Μαΐ 24, συμμετείχε στην 53η Συνδιάσκεψη Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO (53rd NATO Conference of Commandants), η οποία συνδιοργανώθηκε από το NATO Defense College (NDC) και το National Defense University (NDU) των Ηνωμένων Πολιτειών, στην Ουάσινγκτον.

Στη Συνδιάσκεψη συμμετείχαν αντιπροσωπείες κρατών μελών του NATO και λοιπών συνεργαζόμενων με τη Συμμαχία χωρών, ενώ η θεματική της αφορούσε στην «Ανάπτυξη της Ηγεσίας της Συμμαχίας για τα επόμενα 75 χρόνια», συνδυαζόμενα με την 75η επέτειο υπογραφής του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Ως διαλέκτες χρησιμοποιήθηκαν επιφανείς καθηγητές Αμερικανικών Πανεπιστημίων, ανώτερα στελέχη μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων και Ανώτατοι ε.ε και ε.α Στρατιωτικοί, κρατών μελών του NATO. Την έναρξη της συνδιάσκεψης χαιρέτησε, μέσω μαγνητοσκοπημένου μηνύματος, ο Διοικητής SACT, Πτέραρχος Philippe Lavigne, ενώ κατά την λήξη πραγματοποίησε ομιλία ο Α/ΓΕΕΘΑ των ΗΠΑ, Πτέραρχος Charles Brown.

Ο Διοικητής της Σχολής, στο περιθώριο της Συνδιάσκεψης, είχε κατ' ιδίαν συναντήσεις με τους Διοικητές του NDC, του NDU, λοιπών συμμαχικών Σχολών και Σχολών φίλων χωρών, καθώς και με ακαδημαϊκούς, με σκοπό την ανάπτυξη συνεργασιών με Συμμαχικές Σχολές και την αναβάθμιση της εκπαίδευσης της ΣΕΘΑ.

Στο κλείσιμο των εργασιών της Συνδιάσκεψης, ο Διοικητής του NDC ανακοίνωσε την συνδιοργάνωση με τη ΣΕΘΑ το 2025, της 54ης Συνδιάσκεψης Διοικητών Σχολών Εθνικής Άμυνας NATO, στην Αθήνα.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ-ΟΜΙΛΙΕΣ

Επίσκεψη του Πανεπιστημίου Εθνικής Άμυνας της Τουρκίας στη Σχολή Εθνικής Άμυνας

Την Παρασκευή 7 Ιουνίου 2024, αντιπροσωπεία του Πανεπιστημίου Εθνικής Άμυνας της Τουρκίας πραγματοποίησε επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, όπου ενημερώθηκε για την οργάνωση, αποστολή και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής.

Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (ΜΟΕ) Ελλάδας-Τουρκίας 2024.

Επίσκεψη του XXV Σχολείου Επιτελών (General Staff Course) των Ενόπλων Δυνάμεων της Ισπανίας

Τη Δευτέρα 10 Ιουνίου 2024, αντιπροσωπεία του XXV Σχολείου Επιτελών (General Staff Course) των Ενόπλων Δυνάμεων της Ισπανίας πραγματοποίησε επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας, όπου ενημερώθηκε για την οργάνωση, αποστολή και το εκπαιδευτικό έργο της Σχολής. Η επίσκεψη εντάσσεται στο πλαίσιο επισκέψεων της τρέχουσας εκπαιδευτικής σειράς της εν λόγω Σχολής θέματος, σε χώρες του εξωτερικού..

Τελετή Αποφοίτησης Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) που διοργανώνει το Πάντειο Πανεπιστήμιο σε συνεργασία με τη ΣΕΘΑ

Την Τρίτη 11 Ιουνίου 2024, πραγματοποιήθηκε, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, η τελετή αποφοίτησης 24 Αξιωματικών αποφοίτων της Σχολής Εθνικής Άμυνας, οι οποίοι παρακολούθησαν το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας» (Master of Arts in Strategy Security Studies) το οποίο διοργανώθηκε σε συνεργασία του Παντείου Πανεπιστημίου και της ΣΕΘΑ.

Στην αποφοίτηση η οποία έλαβε χώρα στην αίθουσα τελετών «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ», παρουσία του Διοικητή της ΣΕΘΑ, Αντγου Αθανάσιου Σαρδέλλη, παρευρέθηκαν από το Πάντειο Πανεπιστήμιο οι:

- Αντιπρύτανης Οικονομικού Προγραμματισμού και Ανάπτυξης, Καθηγητής Χρήστος Παπαθεοδώρου.
- Κοσμήτορας Σχολής Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού, Καθηγητής Ιωάννης Σκαρπέλος.
- Πρόεδρος Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Καθηγητής Κων/νος Υφαντής.
- Υπεύθυνος Μεταπτυχιακού Προγράμματος, Καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου.

(Φωτογραφίες Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων ΣΕΘΑ)

ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ:

Επιδίωξη της ΣΕΘΑ από την εξαμηνιαία έκδοση του «ΑΘΗΝΑ» αποτελεί η ενίσχυση του διαλόγου μέσα από τις σελίδες της επιθεώρησης για θέματα που αφορούν στην εθνική άμυνα και ασφάλεια.

Εκτός από άρθρα, εργασίες και δοκίμια είναι ευπρόσδεκτες οι κριτικές επί του περιεχομένου της και φυσικά η κατάθεση νέων ιδεών για τη βελτίωση της. Προσδοκούμε η έκδοση να αναδείξει τον χαρακτήρα «φόρουμ» που όλοι μπορούν πρόθυμα να συνεισφέρουν με απόψεις και ιδέες.

ΣΤΗΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΕΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ:

- Επιστημονικές εργασίες.
- Άρθρα και δοκίμια σπουδαστών που αφορούν την εθνική άμυνα, την εθνική στρατηγική, τις διεθνείς σχέσεις και τα σχετικά πεδία ενδιαφέροντος.
- Πρακτικά Ημερίδων που διοργανώνει η Σχολή.
- Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.
- Τα δημοσιευμένα έργα και άρθρα εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα και δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα τις απόψεις του Κολλεγίου.
- Οι εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες ή εκφράσεις που δεν συνάδουν με το ήθος και το πνεύμα της Σχολής δεν δημοσιεύονται.

ΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ:

- Τα κείμενα και τα άρθρα πρέπει να είναι μεταξύ 2000-4000 λέξεων και να περιλαμβάνουν επιστημονική τεκμηρίωση-βιβλιογραφία, ενώ θα πρέπει να υποβάλλονται ηλεκτρονικά σε μορφή .docx, dot, txt ή pdf.
- Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να είναι σύμφωνα με το συγλ APA (American Psychological Association).
- Τα κείμενα, όταν απαιτείται, πρέπει να συνοδεύονται από τους σχετικούς χάρτες και σχέδια, μαζί με υπότιτλους. Οι φωτογραφίες δημοσιεύονται μόνο εφόσον το περιεχόμενό τους κριθεί απαραίτητο για την πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη.
- Οποιαδήποτε συνεργασία θα πρέπει να παραδίδεται σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση: res1@hndc.mil.gr.
- Η υποβολή για δημοσίευση μπορεί να γίνει ανά πάσα στιγμή. Το περιοδικό εκδίδεται δύο φορές το χρόνο.
- Σχόλια, προτάσεις και κριτικές άρθρων θα πρέπει να υποβάλλονται στο e-mail: res1@hndc.mil.gr. Η συντακτική επιτροπή επιλέγει τις εργασίες, τις εργασίες των σπουδαστών και τα άρθρα που θα δημοσιευτούν.

HELLENIC NATIONAL DEFENCE COLLEGE

ATHENA

ISSUE 56 JANUARY - JUNE 2024

OFFICES

HELLENIC NATIONAL DEFENCE COLLEGE PREMISES

6 Evelpidon Str. &
Moustoxydi

Tel.: 2108896514
e-mail: res1@hndc.mil.gr

Publishing Office HNDC/ RESEARCH AND STUDIES DEPARTMENT Editorial Board

Brigadier (AF) Dimitrios Bitsis
Col (AF) Ioannis Fytas
Col (ART) Georgios Chatzigeorgiou
Mrs Eleftheria Katsarou PhD cand..
Mrs Panorea Gaitanou PhD

TYPESETTING PRINTING BOOKBINDING

Hellenic Army Printing Office
(TYES)

To be distributed to:

Ministries, General Staffs,
Major Commands,
Military Academies,
NHDC, Institutes and
Research Foundations,
Veteran Unions

ISSN: 2944-991X (printed publication)
2944-9928 (web publication)

INDEX

Commandants Message

Editorial

Articles

Maria Daniella Marouda Assistant Proffessor Panteion University	3
Maria Makri Commander HCG MA University of Plymouth	8
Panagiotis Triantopoulos Captain HN MA University of Plymouth.	19
Presentation of the International Senior Course conducted at HNDC.	29

Events & Activities

Commandant's message

Dear Readers

Throughout the years the Hellenic National Defence College provides, through a comprehensive academic program, highest level knowledge on National Security and Strategic Studies, to officers of the Hellenic Armed Forces, officials of the Public Domain (close and broader), as well as officers from allied and friendly countries.

Within the above framework, HNDC's review "ATHENA" analyzes the drastically changing security environment and the formulation of National Strategy, using historical facts and lessons arising from them, as analytical tools.

In addition, the multitude of the activities conducted by the College as well as the high level of its academical training program are presented, introducing everyone to the high educational level of its graduates and the indisputable organizational capabilities of its staff.

In this semester's issue, focus has been given on the development of innovative technological applications and the way that these are used on operational planning and conduct, while examining at the same time the impact, through the ages, of the "leadership" factor on successful Strategy development. Possible security challenges, caused by the unprecedented global security competition are also presented, along with international initiatives on countering climate change as well as effects of modern battlefield characteristics to fighter's morale.

As the Commandant of the Hellenic National Defence College, I would like to thank the editorial team of "ATHENA" review, for grasping the need of outreaching the College's work, and for contributing, along with the rest of the College's Staff, to the intensive effort of upgrading College's academic work, as well as its projection.

I am wishing you all, to enjoy reading "ATHENA"!!

Athanasios SARDELLIS
Lieutenant General (HA)

Editorial

Eight months after the events in Gaza and twenty-nine after the initial Russian invasion of Ukraine, despite thousands of dead and wounded, human rights abuses and massive economic bleeding for those involved, no visible settlement is on the horizon. At the same time, new sources of tension are constantly emerging, changing the balance in the international environment. Knowing the strategy is perhaps the safest "algorithm" for reading and interpreting these events and perhaps risking some short-term predictions.

In the Greek section of the issue, articles with a significant range of topics are listed. The review includes the article by Panteion University Professor Mr. Gerasimos Karabelias on leadership in Thucydides and Xenophon. Then, the article by the Emeritus Professor of AUTH, Mr. Evangelos Livieratos, concerns the importance of geospatial imaging. Next we find the article by Mr. Ioannis Stamoulos, PhD of AUTH, about combat stress in the Israeli DFs. Finally, the section concludes with the article by Colonel Georgios Nikas, PhD candidate of NKUA, on the value of oral history.

Then, in the "Innovation" column, an article by Colonel (AFEng) Christos Dimitrousis on satellite communications in the armed forces. In the Book presentation column, three new publications are presented. Following are the essays of two students, Colonel (INF) Dimitrios Tsafoulis, a student of the 76th ES, on the topic of the strategic dialogue between Greece and the US in defense matters and Colonel (ARM) Ioannis Drakos, also a student of the 76th ES, on the topic of the initiatives of the World Bank and the IMF on Climate Change. Finally, photographic material from the School's activities follows.

The two new elements in this issue, are the English section of the review, which is being launched with the aim of expanding it gradually, so that it will soon cover half the pages of the review, as well as the intensive use of new technology. Specifically, the section starts with an article by Assistant Professor of Panteion University, Mrs. Maria Daniella-Marouda, on the granting by states of access to international organizations in areas with humanitarian crises.. The following is the essay by the Commander HCG, Mrs. Maria Makri, on the strategic implications of COSCO's investment in the port of Piraeus . Last but not least, the essay of Captain HN, Mr. Panagiotis Triandopoulos on the importance of Clausewitz today. In addition and regarding the use of technology, note the use of an artificial intelligence program for the design of the cover in this issue.

Brigadier (HAF) Dimitrios Bitsis

Director of Studies

Is state consent (to gain access) still valid when human dignity is at stake? Taking stock of relevant state and international organization practice as well as peace agreements and ceasefires: lessons learnt from Syria to Gaza and beyond.

*Maria Daniella Marouda,
Prof. in International law/Humanitarian Law/
School of National Defence and Panteion
University*

Jean Monnet Chair, UNESCO Chair

Introductory Remarks

The basic question in this paper lies in the heart of access for humanitarian aid and protection in times of crises, when human dignity is at stake and territories are disputed, or outside the effective control of the monitored state, whether in situations of violence, occupation, or armed conflict. Any possible answer requires a flexible, yet principled approach to access by all involved actors.

Humanitarian access: nature - conditions - actors

Humanitarian access is the ability of relief and protection offered by international organizations and humanitarian agencies to reach populations in need¹, as is affirmed by United Nations GA and the SC (i.e. UNSCR 2417/2018)².

¹ See Marouda M.D., Humanitarian Space, I. Sideris, 2012, as well as the Center for Strategic and International Studies Initiative on Access Challenges, Denial, Delay and Diversion: Access Challenges in an Evolving Humanitarian Landscape, September 18, 2019, accessed at <https://www.csis.org/analysis/denial-delay-diversion-tackling-access-challenges-evolving-humanitarian-landscape>

² UNSC, Resolution 2417 (2018), in which the SC Strongly Condemns Starving of Civilians, Unlawfully Denying Humanitarian Access as Warfare Tactics," UN, May 2018, <https://www.un.org/press/en/2018/sc13354.doc.htm>.

The ability to reach those in need of humanitarian protection and assistance, is however, depending on the consent of all relevant actors and especially of States effectively controlling territories. The requirement of consent, however, has resulted in recent years in an escalation of deliberate, willful obstruction of access, such as the one we see today in territories in Ukraine (controlled by Russia), or in occupied territories such as in the situation in Gaza³.

Access restrictions remain today one of the main obstacles of protection and assistance in areas of armed conflict, leaving nearly 380 million people in need of emergency assistance and more than 281 million people forcibly displaced (figures February 2024)⁴. Indeed, millions of people in Afghanistan, in Yemen, in Nigeria, Syria, South Sudan and Myanmar and in Gaza are left without protection, because of impediments to entry by governments and /or non-state actors, or restrictions of movement due to the ever-increasing security risks involved and the violence against personnel, and finally due to the interference with activities⁵. Siege, starvation, and obstruction as military tactics, impede agencies from operating. The complexity of the situations, active hostilities, as well as the proliferation of actors in areas of conflict, coupled with populism in donor states and skepticism about humanitarianism and solidarity itself, undermine humanitarian dialogue and diplomacy and hinder negotiations between humanitarian organizations and relevant stakeholders.

Legal regulation of access: state consent and a bona fides offer of assistance

Governments bearing the primary obligation to provide for the needs of people under their jurisdiction, must consent to impartial, neutral and independent humanitarian activities. This is provided for in international humanitarian law provisions (four Geneva Conventions

³ See current developments in the International Court of Justice and the International Criminal Court. (www.icj.org, www.icc.org)

⁴ See Global Migration Index IOM, 2024

⁵ See the mapping of Humanitarian Access obstacles and a world overview, December 2023) <https://www.acaps.org/en/thematics/all-topics/humanitarian-access>

of 1949⁶) and in customary law (see ICRC customary law study⁷). When discussing issues of access to territories that are disputed, or outside the effective control of the sovereign power, such challenges become almost impossible, with denial of access or attacks to humanitarian personnel as well as to those seeking relief and protections, as we have seen in Syria, Yemen, Libya and in Crimea and Eastern Provinces of Ukraine⁸.

Law of armed conflict /IHL provides the legal framework for the provision of assistance and the requirement of its facilitation. For instance, article 27 of the Fourth Geneva Convention establishes the duty for protected persons to be treated humanely; article 30 establishes the norm by which humanitarian organizations can assume the duties of the protecting power, and states that humanitarian organizations are to be granted “all facilities” for the purpose of providing humanitarian assistance; Article 23 broadens the scope to the whole of populations of countries in international armed conflicts and expressly calls for “free passage of all consignments of medical and hospital stores... and foodstuffs.” These provisions are bolstered by Articles 69 and 70 of Additional Protocol I of 1977, which add that humanitarian and impartial assistance should not be considered interference in an armed conflict and should be afforded rapid and unimpeded passage. In the distribution of relief consignments, priority shall be given to those persons, such as children, expectant mothers, maternity cases and nursing mothers, who, under the Fourth Convention or under this Protocol, are to be accorded privileged treatment or special protection. The Parties to the conflict and each High Contracting Party shall allow and facilitate rapid and unimpeded passage of all relief consignments, equipment and per-

⁶ In particular, ICRC, Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention) (Geneva: August 1949 and the updated commentaries of the first and second Geneva Conventions in

⁷ Henckaerts J-M and Doswald-Beck L, Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules (Cambridge: Cambridge University Press and ICRC, 2005), <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>.

⁸ For an analysis of the access and consent see Marouda M.D., Jean Pictet’s Red Cross principles as tools to secure access and the continued validity of state consent requirement, in Julia Grignon, dir, *Hommage à Jean Pictet par le Concours de droit international humanitaire Jean-Pictet*, Zürich et Cowansville (Qc), Schulthess et Yvon Blais, 2016, 89-1032

sonnel provided in accordance with this Section, even if such assistance is destined for the civilian population of the adverse Party.”⁹

Limits or alternatives to the requirement of state consent

The notion of state consent in disputed areas, or areas outside the control of the legitimate government, or the sovereign state is under constant debate in recent years. This has been asserted as we have seen, for Syria when the Security Council for the first time ever, permitted humanitarian assistance without the consent of the legitimate government¹⁰, as a result of Syria’s refusal to allow humanitarian actors to provide assistance - with the exception of actors that would receive a license by the Syrian Red Crescent. The situation has fueled once again the debate over the validity or the limits of State consent with regard to humanitarian action especially in cases of unlawful denial of access¹¹. And even if IHL doesn’t specify what is an unlawful denial of access, one of the important limits to state consent refer to an interpretation by the ILC according to which, “while consent of the affected state is required, it cannot be arbitrarily

⁹ ICRC, Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Geneva: June 1977), https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf.

¹⁰ Civilian Protection and Quality Access for Humanitarian Action in Syria,” CSIS, CSIS Brief, March 25, 2019, p. 3, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/190325_HumanitarianAccess_Policy_WEB2.pdf. SCRES United Nations Security Council, Resolution 2165 (2014), S/RES/2165 (July 2014) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2165>; Ben Parker and Annie Slemrod, “Outcry at UN plans to consolidate Syria aid operations in Damascus,” *The New Humanitarian*, April 23, 2019, <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2019/04/23/outcry-un-plans-consolidate-syria-aid-operations-damascus>; “Violence in Northwest Syria Raises Grave Protection Concerns for Children,” UN Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, May 19, 2019, <https://childrenandarmedconflict.un.org/violence-in-northwest-syria-raises-grave-protection-concerns-for-children/>; Hardin Lang, *An Uncertain Future: Fragility and Humanitarian Priorities in Northeast Syria* (Washington, DC: Refugees International, July 2019), <https://www.refugeesinternational.org/reports/2019/7/22/an-uncertain-future-fragility-and-humanitarian-priorities-in-northeast-syri>

¹¹ A. T. Guzman, *Against consent*, 52 Virginia JIL 2012 747-790)

withheld”¹². In other words, that States cannot systematically block or severely impede humanitarian access to certain areas for a prolonged period if they are not themselves meeting the needs of the civilian population in that location¹³. Once an agreement has been reached, all necessary measures to facilitate such assistance should be provided¹⁴.

Moreover, whether states (legitimate governments) maintain the ultimate right to grant or not consent, depends, on the nature, or the modalities of humanitarian assistance, or on who are the actors providing humanitarian protection. If action or assistance is partial or biased, not adequately and professionally controlled by the relevant humanitarian actors, then the government can legitimately deny access. States can also draft conditions or technical arrangements on how humanitarian action is provided for, based on the states’ general duty to care for and protect populations under their jurisdiction and responsibility. Therefore, if a State denies assistance and protection by humanitarian agencies and at the same does not provide for the basic needs or violates the rights of the people under their jurisdiction, then this abrogates their right to withhold consent¹⁵.

What if a State denies assistance. Can other States of International Organizations or even NGOs send assistance impose relief? By air supplies? In other words, can a permissive customary norm evidenced by State practice and opinio juris, allow relief without state consent, at least under exceptional circumstances? The answer has to be negative because State practice and opinio juris found in the ICRC Customary Law Study is

¹² See ILC, Draft articles on the protection of persons in the event of natural disasters, as well as OCHA, Oxford Guidance on the Law Relating to Humanitarian Relief Operations in Situations of Armed Conflict (New York: October 2016), <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Oxford%20Guidance%20pdf.pdf>.

¹³ “ICRC Q&A and lexicon on humanitarian access,” ICRC, June 2014, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2014/icrc-q-and-a-lexicon-on-humanitarian-access-06-2014.pdf>

¹⁴ Akande D and Gillard E-Ch., “Arbitrary With- holding of Consent to Humanitarian Relief Operations in Armed Conflict,” OCHA, August 2014, <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/dms/Documents/Arbitrary%20With- holding%20of%20Consent.pdf>.

¹⁵ Marouda M.D., Jean Pictet’s Red Cross principles as tools to secure access and the continued validity of state consent requirement, in Julia Grignon, dir, Hommage à Jean Pictet par le Concours de droit international humanitaire Jean-Pictet, Zürich et Cowansville (Qc), Schulthess et Yvon Blais, 2016, 89-103

not leading to such a conclusion¹⁶. Even if a well-established principle of international law allows humanitarian access by impartial actors since they are not deemed unfriendly acts or interference in a State’s internal affairs (Nicaragua), clearly differentiates interventions and actions within the mandate of IO, if performed under the fundamental principles of the Red Cross (impartiality, neutrality, independence)... and gives a certain margin of appreciation to actors during conflicts.

A second question, is when a State refuses consent or obstructs access, whether we could apply, by analogy, the ‘circumstances precluding wrongfulness’ to justify clandestine missions. The answer is also negative, since the ILC was careful to point out early on, that intervention for humanitarian purposes is not covered by the principle of necessity¹⁷. A cautious approach is needed, even if relevant state practice has referred to permissive SC Resolutions under Chapter VII UN Charter, who impose access ‘with all necessary means’. For instance with SC Resolution 688/1991 in Northern Iraq in 1991, a safe haven was established for the assistance of the Kurds through cross border operations from Turkey and Iran. Since then, we have also seen SC groundbreaking Resolutions on Somalia, as well as on Bosnia Herzegovina, when humanitarian access was imposed, and States consent remained largely a formality, whereas humanitarian concerns were prioritized. The same holds true for the situation in Libya (Resolutions 1970 and 1973/2011), and in almost all cases where multilateral peace operations, were given the mandate by the UNSC to use ‘all necessary means’ to, among other things, ‘ensure the security and freedom of movement of [...] humanitarian workers’, as was the case in Sudan, or ‘contribute to the creation of a secure environment for the safe, civilian-led delivery of humanitarian assistance’ as in Mali and the well formulated Resolution 2127 (2013) in CAR¹⁸.

¹⁶ See ICRC Customary Law Study,

¹⁷ Commentary (21) to Article 25 of the ILC Articles on State Responsibility, (A/56/10). ILC Yearbook, 2001, Vol. II, Part Two, p. 84.]

¹⁸ Marouda M.D., Jean Pictet’s Red Cross principles as tools to secure access and the continued validity of state consent requirement, in Julia Grignon, dir, Hommage à Jean Pictet par le Concours de droit international humanitaire Jean-Pictet, Zürich et Cowansville (Qc), Schulthess et Yvon Blais, 2016, 89-103

The debate reopened in Syria, following the unanimously adopted Resolution 2165/2014 authorizing UN agencies and their humanitarian partners to use cross-border operations 'to ensure that humanitarian assistance, including medical and surgical supplies reaches people in need throughout Syria using the more direct routes' without requiring the permission from the Syrian government. Yet in 2023, following earthquakes in Syria (in territories not controlled by Assad) access was hindered and cross border operations, were delayed resulting in hundreds of thousands of victims.

Concluding remarks

Humanitarian access should extend to the whole of the territory where beneficiaries in need of protection and assistance are present. To do so, humanitarian actors should also request permission to access territories beyond the effective control of the sovereign State. They have to negotiate with non-state actors (rebels, insurgents, tribes et al). Humanitarian action also involves protection against violations of international law /humanitarian law or human rights. Findings are shared with all concerned parties and not only with the legitimate authorities of the sovereign state.

International law and more specifically, rules and principles of international humanitarian law regulate humanitarian access in three main ways: Firstly, by making sure that consent is always requested. Secondly, that any request respects humanitarian principles (*bona fides action*), and thirdly that negotiations, or special agreements signed with all parties to an armed conflict do not confer legitimacy to non-state actors, the sovereign title over disputed territories, the recognition of puppet states, or the normalization of non-recognized governments etc. At the same time, international humanitarian law confers to *de facto* authorities, insurgents, or armed opposition groups the temporary international personality they need to pursue their international obligations. Such a personality is temporary in the sense that, it is valid for as long as they take part in hostilities, or occupation and until the dispute is settled peacefully, with the signing of a peace agreement.

The reason international law recognizes this special status, is because parties to a conflict, or occupying powers of territories, are bound by obligations under international law, human rights and humanitarian law, for as long as they are taking part in hostilities, or have the effective control of a territory,, they are for instance obliged to allow in the territories under their control humanitarian assistance and protection and address humanitarian imperatives.

Proposals offering a possible way out. Special agreements among parties to a conflict and achieving ceasefires as a possible way out

One way to address issues of access is through the special agreements or ceasefires, with specific clauses on modalities of access, until a final peace treaty or political solution is concluded. Such special agreements are signed between parties to the conflict and constitute clear commitments, providing an "important basis for follow up interventions to address violations of the law". They provide for humanitarian actors, to have access to territories of a state, notwithstanding under whose control it is. In that respect the case in El Salvador and the special agreement that was signed between Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (FMLN) and the government of El Salvador in 1990 is an interesting case¹⁹. The agreement was very significant in that the United Nations both endorsed it and agreed to monitor its implementation. Another relevant agreement was the Comprehensive Agreement on Respect for Human Rights and International Humanitarian Law signed in 1998 between the National Democratic Front of the Philippines and the Government of the Philippines²⁰.

¹⁹ Acuerdo de San José sobre Derechos Humanos 1990. A/44/971-S/21541, S/21541. A translated version is available on the website of the United States Institute of Peace, Peace Agreements Digital Collection. <http://www.usip.org/category/publications/peace-agreements>. Accessed 21 Jan 2016.

²⁰ Comprehensive Agreement on Respect for Human Rights and International Humanitarian Law between the Government of the Republic of the Philippines and the National Democratic Front of the Philippines 1998. <http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/phil8.pdf>. Accessed 5 December 2014. See also Comprehensive Peace Accord between the Government of Nepal and the Communist Party of Nepal (Maoist) 2006 (translation). United States Institute of Peace. <http://www.usip.org/publications/peace-agreements-nepal>. Accessed 20 Jan 2016.

Another possible 'alternative' proposal is to include relevant provisions in peace agreements (as for example in the Colombian peace process, as well as discussions for Yemen, or Afghanistan, CAR and Palestine) or even in ceasefire agreements²¹ (ie. OSCE, Minsk process in Ukraine or Nagorno Karabakh²²). Indeed, ceasefire agreements consist of three core elements, including cessation of hostilities, the separation of forces, and the verification, supervision, and monitoring of the agreement” and are therefore an important tool for monitoring human rights and action²³. They indicate the rights and obligations of the parties and most importantly that “effective implementation often relies on a monitoring mechanism, agreed to between all parties”²⁴.

Conclusion

So, to conclude, can and /or should international actors or agencies enter a territory without the consent of all duty bearers or is such a mission violating the nature and the mandate and modalities of independent and neutral humanitarian action? The only possible answer in order to allow access in such disputed areas, is that Host States have to be convinced that IOs, or their monitoring bodies and fact-finding commissions or agencies act independently from other political imperatives. Is this possible in a period where the human-

itarian space dialogue and diplomacy is shrinking or even vanishing? It remains to be seen.

Maria Daniella Marouda, Assistant Prof. in International law/ Humanitarian Law/ School of National Defence and Panteion University

Jean Monnet Chair, UNESCO Chair.

²¹ See Lane L., Mitigating humanitarian crises during non-international armed conflicts-the role of human rights and ceasefire agreements, 2016 *Journal of International Humanitarian Action* 2016 2

²² See Minsk Protocol of 5 September [2014r]: <http://www.osce.org/home/123257> Minsk Memorandum of 19 September [2014]: <http://www.osce.org/home/123806> and Hau H., The Minsk Agreements and the OSCE Special Monitoring Missions, Providing Effective Monitoring for the Ceasfire Regime, 27 *Security and Human Rights*, 2016, 342-357

²³ See, Forster R.A., Ceasefires, In: Romaniuk S., Thapa M., Marton P. (eds) *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*. Palgrave Macmillan, Cham, 2019, presenting a survey of the 267 ceasefire agreements located on the Peace Agreement Access Tool (PA- X), 2018, which identifies 11 items including ceasefire provisions that are included in 33% of the ceasefires listed. These 11 categories address three main areas, namely, humanitarian needs, security, and mechanisms mitigating conflict escalation. See also Public International Law and Policy Group. (2013). *The ceasefire drafter's handbook: An introduction and template for negotiators, mediators, and stakeholders*. New York: PILPG, p.1

²⁴ Haysom, N., & Hottinger, J. (2010). Do's and don'ts of sustainable ceasefire agreements at http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/DosAndDontofCeasfireAgreements_HaysomHottinger2010.pdf

Strategic Security Implications of COSCO's Investment in Piraeus Port for Greece and Its Western Allies

*Commander Maria Makri
Hellenic Coast Guard
MA Applied Strategy and International Security
University of Plymouth*

For many centuries China used to be insular and isolated, which justifies its name as the Middle Kingdom. As a result, it posed neither a threat to Western security nor a security challenge. Nevertheless, Deng's opening up policy, in the 1970s, and Xi Jinping's Belt and Road Initiative (BRI), as from 2013, has transformed China into a global player, mainly economically and politically. A notable example of this transformation is the Chinese privatisation of Piraeus port which is incorporated into this initiative. While the geopolitical factors and the economic benefits of the BRI have been widely discussed in the related literature, there is limited examination of the security implications of China's state-led foreign port investments, particularly regarding Piraeus port.

The paper aims to critically examine the security effects of COSCO's recent investment in Piraeus port. It explores the concerns of Greece's western allies, namely the EU and NATO/the US, and the concomitant security implications for Greece and its allies. The aim of the paper is to shed light on strategic thinking and planning in the wider domain of security related to critical infrastructure (CI) assets.

The study is organised as follows: Section 1 presents an overview of the key concepts and provides a brief historical background of the Sino-Greek relations. Section 2 addresses the geopolitical factors that account for the significance of Piraeus port for Greece, its allies and China's planning. Section 3 offers a critical analysis of the concomitant security implications. The conclusions sum up the most important insights of the research.

Key definitions

(Sea)ports refer to a water area and the land/buildings/facilities around it, where vessels take on and off goods and passengers (Progoulakis et al. 2022). Since two thirds of the earth's surface is covered by waters and the majority of world's trade is ship-carried (Patlias 2022), ports not only influence a country's competitiveness (Cullinane & Song 2002) but are also crucial to its military strategy (Watts 2005). The significance of ports has acquired even more popularity since public bodies, as the primordial owners of them, are gradually experiencing budget deficits (Anand & Grainger 2017). After World War II, there was an acceleration in public financing of national scale infrastructure development, including ports (Steele et al. 2017). Lately, several countries have implemented policies, such as privatisation, aimed at reforming their port industry (Cullinane & Song 2002), in the belief of enhancing the efficiency of port services and relieving governments' burden (Tongzon & Heng 2005).

The three main approaches in port privatisations seem to lie along a continuum (Pagano et al. 2013). These range from the pure public, where the public sector owns-operates the port, to mixed, where the public sector owns the port but leases the land to the private sector, which usually owns the equipment, and purely private, where the private sector owns and operates all functions of the port. Apart from benefits, shortcomings of port privatisation have been also well recorded in the port literature, rendering it only a partial cure (Baird 2000; Baird 2002; Tongzon & Heng 2005).

Most seaports in Europe and the US are publicly owned (Alden et al. 2022). Full privatisation of port infrastructure is still a rare choice, mostly applied in developing countries, with few examples in developed ones (Koenig et al. 2023). In such cases, however, a paradox emerges whereby countries are responsible for safeguarding their maritime infrastructure, most of which is owned, administered or operated by private, and frequently foreign or multinational companies (Pursianinen and Kytömaa 2023), leading to security implications.

A working definition of security entails the alleviation of threats to cherished values (Williams & McDonald 2018). The three oft-confused fundamental

concepts of security are vulnerabilities, threats and risks (Iliopoulos 2014). The more vulnerabilities there are, the greater potential for threats and the higher one's risk (Kidd 2022). Security is no longer only related to military threats to state survival, because since the end of the Cold War it has gradually broadened to include non-military threats (Nyman 2018). So, security implications denote the effects that actions or decisions will have on security issues.

The common denominator of the three concepts is their relevance to critical pieces of national infrastructure. CI describes systems and assets, physical or virtual, that provide needed goods and services to the general public, such as transport services (Progoulakis et al. 2022). Any disruption of such services could have a debilitating impact on national security, and domino effects on other CI sectors or EU Member States (MSs) (Yusta et al. 2011).

Lately, the European Commission (EC), the US Department of Homeland Security, and others, have been concerned about their national infrastructure security due to new threats (ibid.). In the aftermath of the 09/11 terrorist attacks, measures were taken globally for the protection of maritime infrastructure, in particular, as corroborated by the adoption of the International Ship and Port Facility Security code from the International Maritime Organisation (Progoulakis et al. 2022). Besides, the EU Directive 114/2008, as replaced by the Directive (EU) 2022/2557 (Pursianinen & Kytömaa 2023), sets a procedure for the identification and designation of European CIs. The Greek presidential decree 39/2011 constitutes legislation adjustment to the former.

Historical background

Both Greece and China are among the world's most important cradles of human civilisations. More than two millenniums ago they seem to have had some indirect exchanges despite their huge distance (Brattberg et al. 2021). The Chinese, out of respect, call Greece "Si-La", which means "the other great culture". In the early Cold War period, though, the two countries were enemies during the Korean War (1950-53). At the founding of the People's Republic of China (PRC), Greek shipowners were the first to break the trade embargo imposed on China by most western countries

(Embassy of the PRC in the Hellenic Republic 2020). In terms of government system, China is nowadays a socialist republic led by the Chinese Communist Party (CCP), whereas Greece is a parliamentary republic. As for economy, while China has a peculiar state capitalist system, Greece operates a free-market economy.

Modern full diplomatic relations between China and Greece were established in 1972 (HMFA 2023), after President Nixon's visit to Beijing and the PRC admission to the UN. Greece adheres to the "one China" policy, by opposing Taiwan's independence (ibid.). China, in return, has held a supportive position on the Cyprus issue (Skordeli 2015). Until the early 2000s political contacts and economic linkages were rather limited (Rogelja & Tsimonis 2020). Bilateral relations began strengthening in the 1980s, when Greek PM A.Papandreou sought allies over the Cyprus-Aegean disputes (Brattberg et al. 2021). Similarly, the Karamanlis government, elected in Greece in 2004, adopted a more multidimensional foreign policy approach (Stroikos 2023).

The role of the Greek shipowners acted as a catalyst for opening up new opportunities (Catalayud 2023). Huliaras & Petropoulos (2014) highlight the ways in which specific business interests linked with the Greek shipping industry have had an impact on the Greek government's decision to promote closer relations with China. This is not surprising when considering that Greece is the largest ship owning nation worldwide (Patlias 2022). As shipping is a strategic national asset for Greece, Greek shipowners have always exerted a powerful influence over the Greek political system (Stroikos 2023).

The two countries established the Joint Committee on Olympic Games Cooperation in 2005 and the Comprehensive Strategic Partnership in 2006. Since then, trade, investment, and tourism between the two have increased significantly (Skordeli 2015). Cooperation has also expanded in the science, technology, education, social, and cultural sectors (ibid.). The "flagship", however, of the Greek-Chinese relationship has been maritime collaboration. The investment by China Ocean Shipping Company (COSCO), China's largest state-owned shipping company, in Piraeus port from 2008 onwards, has been the "capstone" of this successful bilateral partnership (ibid.).

The significance of Piraeus port

Greece is strategically situated in the Eastern Mediterranean, at the juncture of three continents. According to the American Professor Spykman (1944), the key to world dominion is strategic control of the geopolitical unit of Rimland, which includes coastal Eurasia surrounding the continental core of Heartland (East Europe and Russia), rather than actual control of Heartland, as propounded by the geopolitical theorist Sir Mackinder (Gray 2004). Besides, Greece's eastern borders coincide with the external borders of the EU.

Based on Classical Geopolitics state actors are distinguished between sea and land powers (Kotoulas 2020). The great historian Thucydides (Strassler 1996) and the US naval officer and historian-strategist Mahan (1890) believed that national greatness was associated with the sea in peace and war. Greece is a sea power due to various factors, such as its geographical location, its geophysical formation, its respectable merchant and war fleet (Kotoulas 2020). Hence, in 1952 Greece entered NATO, which was then a security framework of sea powers preventing the expansionist policy of the land powers of the Soviet Union and its allies (ibid.).

Geography has influenced the country's development. Greece has plenty of ports playing a crucial role in the national economy. Its biggest port, that of Piraeus, dating from antiquity, is adjacent to the capital of Athens, with many strategic attributes (Karlis & Polemis). Located in the western Aegean, it constitutes the first major European port after Suez Canal, near the Dardanelles and Gibraltar. Because of its geostrategic position, Piraeus port is a faster alternative to feeding cargoes to central Europe compared to the sail around it (ibid.). This becomes a significant strategic advantage in an era of constant rises in fuel costs together with its adequate port equipment and tide-free draft that allow day round operations (ibid.).

An autonomous body for its administration was established in 1930 (Law 4748/1930). In 1999, PPA was transformed into a S.A. (Law 2688/1999). In 2002, a forty-year concession contract was signed between the Greek government and PPA S.A. (PPA S.A. n.d.). The latter entered the Athens Stock Exchange in 2003 (Pallis & Vaggelas 2017). Piraeus port is nowadays one of the largest in the Mediterranean, if not in Europe. It is

a hub for the coastal connection of the numerous islands with mainland Greece, an international cruise centre and a transit trade centre for the wider Mediterranean (ibid.). Its current facilities comprise various terminals and ship repair base/dry docks.

Piraeus port privatisation was two-phased. In 2008, Piraeus Container Terminal S.A., a COSCO Pacific subsidiary, obtained through bidding a thirty-five-year concession for the operation of two container piers (Qianqian & Davarinou 2019). This contract and its two amendments were ratified by the Hellenic Parliament (Laws 3755/2009, 4072/2012 & 4315/2014). In 2010, due to the public debt, the Greek government, under pressure by its creditors, agreed on a bailout programme including state assets privatisation (Pallis & Vaggelas 2017). In 2016, COSCO (Hong Kong) Group Limited, which submitted the only bid, won a tender call by the Hellenic Republic Asset Development Fund (Karlis & Polemis 2018). The bid was EUR 280,5 million for the 51% of the shares and could after five years reach 67%, with the deposit of another EUR 88 million and the completion of specific investments (Qianqian & Davarinou 2019). The concession agreement, expiring in 2052, was ratified by the Hellenic Parliament (Law 4404/2016) and later modified by Law 4838/2021. COSCO, despite not having implemented all investments, acquired the extra 16% stake, through extension of time.

Pallis & Vaggelas (2017) explain the reasons why this "master concession" privatisation cannot be considered a full one. The State still owns the land and the government retains the right to terminate, under certain conditions, the concession. This port prototype is a rare one, though, at least in Europe (ibid.). The privatisation process encountered strong local opposition, even though port capacity has impressively expanded under COSCO's auspices (Brattberg et al. 2021). Yet, the relevant statistics, whose veracity is questioned, signal the economic success of the Chinese company and not necessarily the real gains of the Greek economy (Tonchev 2022).

China's geopolitical planning

Deng's reforms, from the end of 1970s, brought China out of isolation (Cable 2017). It officially joined the WTO in 2001 and has become the world's largest goods exporter. The transfer of global production to China called for the development of mega-ports worldwide and the replanning of trade routes. Although a West-China economic power shift has been recently taking place (Tselichtchev 2012), whether China can really become the world's dominant power has been questioned (Fenby 2017).

Since the 2008 crisis, China has emerged as a large Outward Foreign Direct Investment player, in ports of the European south in particular (Tran & Zoubir 2022) for two reasons (Watterson et al. 2023). On the one hand, in 2006, shipping was designated by the State-owned Assets Supervision and Administration Commission (SASAC) of China's State Council as one of the 'strategic industries'. On the other hand, a surplus of Chinese capital prompted investment in foreign infrastructure projects. So, China started constructing the "New Silk Road". The original Silk Road, from the second century BCE until the mid-15th century, forged trade networks by linking East Asia to Europe (McBride et al. 2023).

The BRI, or OBOR initiative, is a massive over-ambitious China-led infrastructure project, with almost one hundred and fifty countries involved so far (ibid.). Launched in 2013 by President Xi Jinping, it has been broadening China's economic, political/diplomatic, and cultural influence globally (Olinga-Shanon et al. 2019). The plan was two-pronged: the overland Silk Road Economic Belt (for road and rail transportation) and the Maritime Silk Road (sea routes and ports) (Fardella & Prodi 2017). It has stoked opposition, though, in certain countries with debt crises (Tran & Zoubir 2022).

The BRI, apart from obvious economic gains, - principally for China, but often also for the countries involved,- also has geopolitical motives. These are as follows: China exerts influence on critical geographic regions, achieves energy security, enforces technology-enabled authoritarianism, and establishes power-dependence relations, with a view to winning supporters in international politics, especially for hot button issues (Alden et al. 2022). This is accompanied by public diplomacy (ibid.).

Likewise, certain BRI dimensions (eg. digital, arctic and space silk road) have geopolitical implications. Hemming (2020) demonstrates how improving digital connectivity in BRI countries will enable the PRC to exploit their large data sets. While the BRI does not officially have a military component, closer interstate ties may also serve a military purpose, offering alternative routes in the case of conflict/blockade (Olinga-Shanon et al. 2019). Because of this, the US has shared other countries' concerns that the BRI could be a Trojan horse for China-led military expansion (McBride et al. 2023). Actually, the BRI soft power strategy is accompanied by hard power elements with the recent establishment of military bases abroad and an increase in Chinese armaments expenditure (Ashraf 2022).

Another vehicle for translating investment into political influence has been, since 2012, the 16+1 format or the Cooperation between China and Central-Eastern European Countries, including Greece, as from 2019. A look at the map reveals a split between Western Europe and these sixteen countries that were chiefly part of the Soviet Union. This urges Rhode (2021) to speculate about whether China is implementing a "divide and rule" policy. However, a weakened Eurozone does not likely serve Chinese interests, especially the internationalisation of yuan (Tzogopoulos 2020).

The Eastern Mediterranean is central to the Chinese geopolitical planning because of three concurrent phenomena (van der Putten 2016). Firstly, the Suez enlargement increases cargo transit daily capacity and reduces the entrance waiting time. Secondly, since the Panama Canal cannot accommodate huge container vessels, there is a shift from the transpacific to the transatlantic route. Thirdly, there has been an acceleration of global alliances by shipping companies.

The Mediterranean Sea has been under Western influence. Given that the US policy is currently focused on the Asia-Pacific theatre, while the EU lacks a common foreign and security policy, China is encouraged to penetrate into the region (van der Putten et al. 2016). The IR expert Li (2016), after offering reasons -economic, energy, commercial, and military ones- for and against China's going to the Eastern Mediterranean, insists that Beijing, given the recent discovery of offshore energy reserves there, seems to be balancing the promise of expansion with geopolitical risk because of the area's instability.

Greece is the cornerstone of China's European strategy, as it was the first European developed country to sign the BRI MOU with China in 2018 (Pagán Sánchez 2020). The latter has targeted several sectors of the Greek economy for exploitation, including transport infrastructure, energy, technology/telecommunications, real estate, and tourism (Alden et al. 2022). Investment in Greek property, in particular, has been facilitated by a generous 'golden visa' scheme which enables unrestricted movement of Chinese citizens throughout the EU (DeLion 2021). Piraeus port privatisation, described as the "head of the dragon" by President Xi Jinping (Stroikos 2023), fits perfectly into the larger BRI strategy, whose maps depict Piraeus at the centre of the Maritime Silk Road. COSCO, massively investing in port infrastructure in the Mediterranean, opportunistically became the first Chinese company to have held the majority of an EU member's port authority (Fardella & Prodi 2017). This investment exemplifies how China is leveraging Piraeus to gain access to European commercial markets (DeLion 2021) and has, thus, been publicised throughout the Chinese media (Ministry of FA of the PRC 2022).

Western allies' concerns

As Greece is integrated into key Western institutions, Western allies' response to Piraeus port privatisation deserves attention. To begin with, the EU, despite being one of the key BRI destinations, has mixed feelings about it (Pagán Sánchez 2020). Regardless of the reluctant official stance of the EC, which regards the BRI as a challenge to European unity, norms and values, each MS has developed its own strategy towards the BRI (ibid.). Even though it approved COSCO's "buyout" of the PPA S.A. in 2016, the EC has also expressed its reservations about Chinese influence in Greece (Psaropoulos 2019). Both international tenders concerning Piraeus port were scrutinised by EU institutions (Rogelja & Tsimonis 2020). The second phase of the privatisation was imposed by the third bailout programme, agreed by a Troika, including the EC and the ECB. According to Greek public opinion, the EU-forced austerity pushed Greece into the arms of China (Rhode 2021). Werner Hoyer, president of the European Investment Bank, in 2021, lamented over this "sell-off" (Varvitsioti 2021). Rhode (2021) wonders whether Northern Europeans

shot themselves in the foot by letting China set foot in such a strategic European position.

Although China's Piraeus investment did not produce at first a major response from the EU, within a decade, EU concerns had intensified. The EU's recently labelling China as an "economic competitor" and "systemic rival" runs contrary to their having viewed the EU-China relationship as a "maturing partnership" in 2003 (Alden et al. 2022). The EU has gradually become more conscious of Chinese predatory economic practices (ibid.). European attitudes have changed also thanks to China's deteriorating human-rights record, its poor handling of COVID-2019, and its aggressive diplomacy in Europe (ibid.). Consequently, the BRI and the 16+1 format have recently roused fears in Brussels and measures have been taken in this direction (ibid.)

Greece has often been criticised for supporting China within the EU decision system and other international forums. For instance, in 2016, Greece refused to be part of an EU critical statement on China's role in South China Sea disputes (Pagán Sánchez 2020). Its decision was astounding given its support for international maritime law as part of its disputes with Turkey over the Aegean (Psaropoulos 2019). In 2017, Greece was the only one that vetoed an EU's condemnation of China's human rights record at the UN (Karlis & Polemis 2018). Its move was regarded as a blow to the EU's position as a defender of human rights and contradicts Greece's calling upon its neighbouring Turkey to respect human rights (Stroikos 2023).

These are indications of the long-term strategic impacts of the "Piraeus port deal". The privatisation occurred when no other company/country was keen to invest in Greece (Psaropoulos 2019). This stance could be attributed to Greece's attempt to show that it has alternatives to the EU (Pagán Sánchez 2020). The above may also explain why in the case of Greece Chinese authorities and media alike have chosen a friendly stance to Greece rather than the confrontational attitude displayed in other European countries during the COVID-19 pandemic (Tonchev 2021). Yet, Rogelja & Tsimonis (2020) dispute framing pluralism in European politics as weakness and deny the idea of Greece's political dependence on China, the seventh largest investor in the country. This echoes a statement by the former Foreign Minister of

Greece N.Kotzias: “For them, it’s business as usual, but if we sell something it affects our political stance” (Psaropoulos 2019). Indeed, the majority of Chinese investment in Europe is in its west (Alden et al. 2022).

Stroikos (2023) argues that Greece’s foreign policy is still defined by its EU membership. In 2020, the largest Greek mobile network operator opted for Ericsson, instead of Huawei, as its only 5G equipment purveyor (ibid.). In the digital age, the power lies with the ones that control 5G technology instead of Rimland (Ellis 2020). Similarly, the Greek government declined to host a summit in 2022 for the 16+1 format and Chinese SOEs have been eased out of public tenders (Varvitsioti 2021). Greece also supported EU sanctions on China over human rights violations against its Uyghur minority in 2021 (ibid.). After all, the EU remains a valuable source of support for Greece regarding a variety of issues, like the migrant crisis and Turkey’s assertive behaviour (Stroikos 2023).

Through COSCO’s investment in Piraeus port, China has also come closer to NATO and the US, in particular. NATO is determined to protect Allies against the PRC’s efforts to divide the Alliance by using economic leverage to create strategic dependencies (NATO 2022). Meanwhile, US strategy in the Eastern Mediterranean is to maintain the status quo (Yegin 2022). Nevertheless, US military presence in the region has been waning since the end of the Cold War (van der Putten et al. 2016). So, the perceived risk lies in the siding of certain European countries, on economic grounds, with China as regards NATO decisions (Rhode 2021). The US fought to keep Greece, in particular, in the western sphere after World War II and the Mediterranean Sea has long been American or NATOic (ibid.). In the face of China’s active engagement in the 16+1 format, associated with its BRI, American and Chinese great power competition for Greece and other European countries is in play (ibid.) in a new “cool war” in the Mediterranean (van der Putten et al. 2016).

What is of concern to NATO is the emerging Chinese military presence in Eastern Mediterranean. Chinese Navy vessels securing safe passage for vessels against piracy in the Gulf of Aden have made port calls in the Mediterranean, including Greece/Piraeus (van der Putten 2016). Moreover, they have participated in regional operations or exercises with

Greek, Turkish and Russian military forces (Wishnick 2015). To further complicate the picture, US forces have also recently used Greece for exercises/deployments and Piraeus, in particular, for port visits (Alden et al. 2022).

COSCO is the Chinese Navy’s main partner for logistical support in many commercial ports (van der Putten 2016). The pattern of deployments/visits of People’s Liberation Army Navy (PLAN) vessels in the civilian port of Piraeus, following its commercial acquisition, is likely to continue unless Greece and/or NATO/the EU step in (DeLion 2021). Inevitably, growing economic Chinese interests in the Eastern Mediterranean will entail the need for China’s military power projection (Skordeli 2015).

The prospect of Greece hosting a Chinese naval base in the Eastern Mediterranean also raised alarms (van der Putten 2016). In July 2014, the Greek PM A.Samaras reportedly told President Xi Jinping that Chinese navy vessels would be welcome to Crete for maintenance/repairs/refuelling and even proposed joint naval patrols and anti-piracy operations (Collier 2014). This statement of intent, which places hostile forces on Crete, also hosting a NATO naval base, called into question Greece’s commitment to NATO (ibid.).

Still, Stroikos (2023) argues that the Sino-Greek relationship remains mainly economics-driven at a time when Greece is strengthening strategic ties, especially in defense and energy, with its traditional allies. Athens currently promotes itself as a reliable NATO/US ally in the region, while China and Turkey have not condemned the Russian invasion of Ukraine. Seeing that China, at least for now, eschews a security role, Greece, in light of the strategic uncertainty in its vicinity, is forced to reconcile potential conflicting interests (Lau 2020). The US, concerned about China’s growing presence in Greece, encourages American companies to invest in it, mainly in ports of strategic importance (eg. Alexandroupolis, Elefsis Shipyards) (Nedos 2020).

Implications

First of all, COSCO’s state ownership poses a challenge. The Chinese state is nowadays the world’s largest holder of international port interests (Watterson

et al. 2023). DeLion (2021) draws the difference between Chinese SOEs and other public or private companies worldwide. The former are accountable to the CCP that appoints higher-ranking personnel in them (Laband 2018). SASAC holds a majority shareholding in the holding companies of China's SOEs (Watterson et al. 2023). This structure ensures that when the CCP wants to move in a certain direction, SOEs must follow (ibid.). COSCO's central party committee has provable links with China's security services (Jones & Veit 2021). The company's designation as one of the "important backbone" SOEs forming part of China's defence-industrial base means that COSCO is expected to assist the PLA anywhere (ibid.). Party discipline is enforced among COSCO's employees (ibid.).

Two Chinese laws are related to COSCO. The 2017 National Intelligence Law states that all organisations and citizens shall assist national intelligence efforts (Alden et al. 2022) and receive protection and compensation in return (DeLion 2021). The 2010 National Defence Mobilisation Law specifies that almost all assets or human capital shall assist the PLA and militia in mobilisation activities for national defence purposes (Jones & Veit 2021). Consequently, espionage in Piraeus port has been presented as a risk associated with COSCO's state ownership.

Kardon & Leutert (2022) support that the PLA collects intelligence from overseas commercial ports and may choose to embed plainclothes personnel into Chinese SOEs. This intelligence is normally related to the callings of ships, including foreign navies (ibid.), and its gathering may sometimes be facilitated by sophisticated systems (Michaels 2021). Greek authorities reportedly blocked an attempt by COSCO to roll out Hellenic Port Community System, as it would give all information only to COSCO (Watterson et al. 2023). Furthermore, Kardon & Leutert (2022) assert that signals intelligence and other sensors may be discreetly placed in Chinese SOEs' port terminals. Parenthetically, new legislation for safeguarding US ports from potential security risks was introduced in 2023, which mandates that the Cybersecurity and Infrastructure Security Agency conducts inspections of foreign cranes from countries considered adversaries of the US, like China, for possible security vulnerabilities before being put into operation (Bruno 2023).

Commercial espionage may be equally alarming. Collecting and processing data on supply chains and related facts can provide a competitive advantage to Chinese SOEs (Watterson et al. 2023). China is known for using cyber operations for industrial espionage and intellectual property theft (DeLion 2021). Of course, commercial espionage is not unique to Chinese SOEs (Watterson et al. 2023). What differentiates it from that of other private companies worldwide is that Chinese SOEs, because of their links to the state, can benefit from military equipment, specialised personnel, and intelligence during such operations (ibid.).

Another risk posed by COSCO's Piraeus deal is related to military entrapment. In light of the new PLA strategic doctrine focussing on global projection (Rawat 2021), Beijing is procuring ports in geostrategic regions under commercial pretences that can be subsequently appropriated for military missions, like reconnaissance (Watterson et al. 2023). The 2016 National Defense Transportation Law requires that civilian infrastructure is built to military specifications and enables PLAN to mobilise civilian transportation resources to support expeditionary missions (Rawat 2021).

The full extent to which Beijing intends to appropriate its SOEs' international port assets for military purposes is unknown. Still, these ports are regarded by the Chinese as dual-use assets and can support military missions economically and without the geopolitical consequences that formal overseas bases would trigger (ibid.). This exposes a recipient state to unique risks, since in the event of a conflict, were it to allow its territorial waters to be used to support PLAN combat operations, this could be interpreted by China's adversaries as a belligerent gesture, whereas if it were to reject such operations, this could result in countercharges by Beijing (Watterson et al. 2023).

A more worrisome security threat for Greece is that in 2015 China issued the Technical Standards for the Implementation of National Defence Requirements for Newly Built Civil Ships. The Chinese government directed that all civilian Chinese-built vessels be capable of supporting military operations in wartime and provides funding to offset the cost between the civilian and military versions (DeLion 2021). Given COSCO's size of container fleet worldwide, every Chinese ship sailing into Piraeus could be serving a military purpose (ibid.).

Beijing's control over COSCO's investment in Piraeus port could be used as a vehicle of political influence that undermines the EU's unity. This is due to the principle of unanimity, where all EU MSs have to agree on common foreign and security policy matters (Council of the EU 2023) and indicates that influence over even one country can give China significant leverage over the EU (DeLion 2021). Rogelja & Tsimonis (2020) object to the notion of China as a threat to EU unity, as it opposed a "Grexit" from the Eurozone in 2015, since this would reduce the profitability of its Piraeus investment.

Most critically, Beijing, through COSCO, can credibly threaten to disrupt the operations of Piraeus port, by diverting port traffic or halting terminal operations, acting in commercially irrational ways, to the detriment of Greece for the advancement of political objectives. Actually, Chinese SOEs are not discouraged from behaving in a way that will have adverse effects on their profitability, because they are generally insulated from commercial failure (Watterson et al. 2023). Port states, by contrast, are not similarly protected from investment failure and, thus, run a greater risk (ibid.).

Indeed, there are some safety valves in the relevant concession agreement to offset potential security risks, such as the establishment of two bodies, namely the Regulatory Authority for Ports and the Public Authority for Ports, law enforcement by designated authorities, foresight in the event of a war or severe crisis, and requisition of the port under certain circumstances. Probably, one of the unsettling issues is the fact that the Greek side, unlike port privatisations in other countries, does not retain the right to intervene in the policy planning of Piraeus port investments. That might have strategic/security repercussions.

Conclusions

The article aimed to critically analyse the security implications for Greece arising from the Chinese privatisation of Piraeus port. The key insights of the study are summarised as follows:

In the first section, key concepts were defined. Seeing that ports constitute CI, their privatisation carries security implications. A brief historical account of Sino-Greek relations was later offered by emphasising the

factors that, shortly after the turn of the millennium, spurred this relationship between two distant countries. The analysis revealed the influential role of Greek shipowners.

In the second section, the geopolitical factors behind the Chinese privatisation of Piraeus port were explored. The analysis showed how its privileged geostrategic position, combined with Greek sea power, gave rise to its development and, ultimately, to its privatisation. It was, then, examined how this privatisation stems from China's ambitious geopolitical planning, by analysing the fundamentals of China's recent emergence as a global economic power and the BRI's main features. It was clear that China capitalised on the financial crisis and the relative "power vacuum" to establish a presence in the Eastern Mediterranean. The Piraeus port privatisation was identified as central to the Maritime Silk Road, with an impact on the Greek economy.

In the third section, the security effects for Greece and its allies were assessed. It was, first, shown whether the Chinese investment in Piraeus has affected the EU decision making process, by concluding that Greece's stance is defined by its EU membership. Then, the concerns of NATO and the US, related to decision making and the emerging Chinese military presence in Greece were elucidated. After explaining their (in)validity, by underlining Greece's alignment with its traditional allies, the concomitant security implications were presented. The paper demonstrated how security risks such as economic coercion, military entrapment, espionage, and the duality of port facilities privatised by Chinese SOEs as well as that of Chinese vessels are linked to COSCO's state ownership and specific Chinese legislation. The results suggest that the Chinese privatisation of Piraeus port, despite the identified challenges, in the light of existent safety valves, does not seem to constitute an important security threat for now.

In conclusion, regarding COSCO's investment in Piraeus port, the Greek state should be geopolitically alert to the accompanying security implications.

Above all, Greece should avoid repeating past mistakes in possible future privatisations of ports, or other CI in the country, particular those of geostrategic importance.

BIBLIOGRAPHY

GOVERNMENT & ORGANISATION PUBLICATIONS

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2022, August 26). A decade of transformation:the rebirth of the Piraeus Port (Video).

Embassy of the PRC in the Hellenic Republic (2020). Higher expectations for China-Greece ties. Available from: http://gr.china-embassy.gov.cn/eng/zxgx/202011/t20201117_3167831.htm [Accessed 03 September 2023].

Hellenic Ministry of Foreign Affairs (2023). China. Available from: <https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/china/> [Accessed 03 September 2023].

NATO (2022). NATO 2022 Strategic Concept. (Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022). Available from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm [Accessed 09 July 2023].

Piraeus Port Authority S.A. (n.d.). History. Available from: <https://www.olp.gr/en/about-us/history> [Accessed 23 September 2023].

The Council of the EU (2023). Unanimity. Available from: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/unanimity/> [Accessed 20 February 2023].

INSTITUTE PUBLICATIONS

Alden, C., Brattberg, E., Cliff, R., Deni, J.R., Duckenfield, M., Ellis, R.E., Nelson, N. & Speranza, L. (2022). China, Europe, and the Pandemic Recession:Beijing's Investments and Transatlantic Security. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, US Army War College.

Brattberg, E., Le Corre, P., Stronski, P. & de Waal, T. (2021). China's influence in Southeastern Central, and Eastern Europe:Vulnerabilities and resilience in four countries. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Cable, V. (2017, May). Deng:Architect of the Chinese Superpower. London, UK: LSE IDEAS.

Catalayud, L.C. (2023). The complex relationship between Europe and Chinese investment:The case of Piraeus. London, UK: Lau China Institute, King's College London.

Fenby, J. (2017, May). Can China Rule the World? London, UK: LSE IDEAS.

Jones, C.L. & Veit, R. (2021, February 18). Leaping across the ocean:The port operators behind China's naval expansion. Barton, ACT: Australian Strategic Policy Institute.

McBride, J., Berman, N. & Chatzky, A. (2023, February 2). China's massive Belt and Road Initiative. New York: Council on Foreign Relations. Available from: <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative#chapter-title-0-2> [Accessed 20 February 2023].

Olinga-Shannon, S., Barbesgaard, M. & Vervest, P. (2019). The Belt and Road Initiative (BRI):An AEPF Framing Paper. Asia Europe People's Forum.

Tonchev, P. (2021, March). Sino-Greek Relations in Greek and Chinese Media, 2020. Athens: Institute of International Economic Relations.

Tzogopoulos, G.N. (2020). Greece, China and the 17+1 Initiative. Athens: Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP).

van der Putten, F.P., Montesano F.S., van de Ven, J. & van Ham, P. (2016, December). The geopolitical relevance of Piraeus and China's New Silk Road for Southeast Europe and Turkey [Clingedael Report]. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.

BOOKS

Mahan, A.T. (1890). The influence of sea power upon history, 1660-1783. Boston: Little, Brown, and Company.

Nyman, J. (2018). Securitization. In P.D. Williams & M. McDonald (Eds.), Security studies: an introduction, (3rd ed.) (pp. 100-113). New York: Routledge.

Platias, A. (ed.) (2022). Greek High Strategy:dialogues with the country's leadership [Ελληνική Υψηλή Στρατηγική: διάλογοι με την ηγεσία της χώρας]. Eurasia publications.

Spykman, N.J. (1944). The Geography of the Peace. New York: Harcourt Brace.

Strassler, R.B. (Ed.) (1996). The Landmark Thucydides:A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War. New York: Free Press.

Tselichtchev, I. (2012). China versus the West:the global power shift of the 21st century. Singapore: John Wiley & Sons.

Williams, P.D. & McDonald, M. (Eds.) (2018). Security studies:an introduction, (3rd ed.). New York:Routledge.

THESES, RESEARCH REPORTS, AND MONOGRAPHS

DeLion, J.G.L. (2021). Greece:China is Buying More Than Influence on NATO's Southern Flank. Master's Thesis. National Defense University, Joint Forces Staff College, Joint Advanced Warfighting School.

Iliopoulos, K.C. (2014). Policies and institutional framework in critical infrastructure security. Thesis (MA). University of Peloponnese.

Koenig, P., Pigné, Y., Poncet, S., Sanch-Maritan, M. & Duvallat, C. (2023). Sold to China:Container Traffic in the Port of Piraeus. HAL Open Science. Available from: <https://hal-pse.archives-ouvertes.fr/hal-03938743>. [Accessed 22 June 2023].

CONFERENCE AND WORKSHOP PAPERS

Progoulakis, I., Nilitakos, N., Dalaklis, D. & Yaacob, R. (2022, 22 March). Cyber-physical security for ports infrastructure. Paper presented at the International Maritime and Logistics Conference "Marlog 11". Arab Academy for Science, Technology & Maritime Transport, Cairo, Egypt.

Tonchev, P. (2022, January 27). China, the international system, and the Sino-Greek relations. Talk presented at the online discussion organised by the Institute of International Economic Relations.

ARTICLES IN JOURNALS

Anand, N. & Grainger, A. (2017). The port as a critical piece of national infrastructure. *Safety and Reliability*, 37(2-3), 106-127.

Baird, A.J. (2000). Port privatisation: Objectives, extent, process, and the UK experience. *International Journal of Maritime Economics*, 2(3), 177-194.

Baird, A.J. (2002). Privatization trends at the world's top-100 container ports. *Maritime Policy & Management*, 29(3), 271-284.

Cullinane, K. & Song, D.-W. (2002). Port privatization policy and practice. *Transport Reviews*, 22(1), 55-75.

Fardella, E. & Prodi, G. (2017). The Belt and road initiative impact on Europe: an Italian perspective. *China & World Economy*, 25(5), 125-138.

Gray, C.S. (2004). In defense of the Heartland: Sir Halford Mackinder and his critics a hundred years on. *Comparative Strategy*, 23, 9-25.

Hemmings, J. (2020). Reconstructing Order: The Geopolitical Risks in China's Digital Silk Road. *Asia Policy*, 15(1), 5-21.

Huliaras, A. & Petropoulos, S. (2014). Shipowners, ports and diplomats: the political economy of Greece's relations with China. *Asia Europe Journal*, 12(3), 215-230.

Kardon, I.B. & Leutert, W. (2022). Pier competitor: China's power position in global ports. *International Security*, 46(4), 9-47.

Karlis, T. & Polemis, D. (2018). Chinese outward FDI in the terminal concession of the port of Piraeus. *Case Studies on Transport Policy*, 6, 17-24.

Kotoulas, I.E. (2020). Greece as a NATO member in the historical *longue durée*. *BELLONA QUART.*, 4, 83-98.

Pagán Sánchez, A. J. (2020) Internal tensions and economic opportunities: explaining the heterogeneous stance of EU Member States towards the Belt and Road Initiative. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 40, DOI: 10.17103/reei.40.13. ISSN 16975197.

Pagano, A.M., Wang G.W.Y., Sánchez, O.V. & Ungo, R. (2013). Impact of privatization on port efficiency and effectiveness: results from Panama and US ports. *Maritime Policy & Management*, 40(2), 100-115.

Pallis, A.A. & Vaggelas, G.K. (2017). A Greek prototype of port governance. *Research in Transportation Business & Management*, 22, 49-57.

Pursiainen, C. and Kytömaa, E. (2023). From European critical infrastructure protection to the resilience of European critical entities: what does it mean? *Sustainable and Resilient Infrastructure*, 8(S1), 85-101.

Qianqian, L. & Davarinou, P. (2019). Sino-Greek economic cooperation: COSCO's investment in the port of Piraeus. *IDS Bulletin*, 50(4), 109-124.

Rhode, G.F. (2021). China's emergence as a power in the Mediterranean: port diplomacy and active engagement. *Diplomacy & Statecraft*, 32(2), 394-415.

Rogelja, I. & Tsimonis, K. (2020). Narrating the China threat: securitising Chinese economic presence in Europe. *The Chinese Journal of International Politics*, 13(1), 103-133.

Skordeli, M. (2015). New horizons in Greek-Chinese relations: Prospects for the Eastern Mediterranean. *Mediterranean Quarterly*, 26(1), 59-76.

Steele, W., Hussey, K. & Dovers, S. (2017). What's critical about critical infrastructure? *Urban Policy and Research*, 35(1), 74-86.

Stroikos, D. (2023). 'Head of the Dragon' or 'Trojan Horse'? Reassessing China-Greece Relations. *Journal of Contemporary China*, 32(142), 602-619.

Tongzon, J. & Heng, W. (2005). Port privatization, efficiency and competitiveness: Some empirical evidence from container ports (terminal). *Transportation Research Part A*, 39(5), 405-424.

Tran, E. & Zoubir, Y.H. (2022). INTRODUCTION TO THE SPECIAL ISSUE China in the Mediterranean: An arena of strategic competition? *Mediterranean Politics*, DOI: 10.1080/13629395.2022.2035125.

van der Putten, F.P. (2016). Infrastructure and geopolitics: China's emerging presence in the eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(4), 337-351.

Watterson, C.J., de Saint Rapt, J.-A. & Yun, E. (2023). China's state-led international port development: challenges for port states. *Marine Policy*, 155, DOI: 10.1016/j.marpol.2023.105697.

Watts, R. (2005). Maritime critical infrastructure protection: Multi-agency command and control in an asymmetric environment. *Homeland Security Affairs*, 1 (2), Article 3. Available from: <https://www.hsaj.org/articles/179> [Accessed 04 March 2023].

Yegin, M. (2022). United States Policy in the Eastern Mediterranean. *Comparative Southeast European Studies*, 70(3), 439-461.

Yusta, J.M., Correa, G.J. & Lacal-Arántegui, R. (2011). Methodologies and applications for critical infrastructure protection: State-of-the-art. *Energy Policy*, 39, 6100-6119.

ARTICLES IN NEWSPAPERS AND MAGAZINES

Bruno, M. (2023, May 12). New bill targets Chinese influence on US ports amid cyber threat reports. Port Technology International. Available from: <https://www.porttechnology.org/news/new-bill-targets-chinese-influence-on-us-ports-amid-cyber-threat-reports/> [Accessed 05 July 2023].

Collier, B. (2014, July 17). Chinese Naval Base in the Mediterranean Sea? THE FREEDOMIST. Available from: <https://freedomist.com/chinese-naval-base-in-the-mediterranean-sea/> [Accessed 10 February 2023].

Ellis, T. (2020, May 28). Greece on the US-China tightrope. Kathimerini. Available from: <https://www.ekathimerini.com/opinion/253122/greece-on-the-us-china-tightrope/> [Accessed 10 February 2023].

Laband, J. (2018, May 31). Fact Sheet: Communist Party Groups in Foreign Companies in China. CHINA BUSINESS REVIEW. Available from: <https://www.chinabusinessreview.com/fact-sheet-communist-party-groups-in-foreign-companies-in-china/> [Accessed 10 February 2023].

Lau, S. (2020, November 3). US pushes Greece to stop acting as China's "dragon's head" into Europe. South China Morning Post. Available from: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3108258/us-pushes-greece-stop-acting-chinas-dragons-head-europe> [Accessed 10 February 2023].

Li, L. (2016, April). The eastern Mediterranean: To go or not to go. Oil Magazine, 31, 44-46.

Michaels, D. (2021, December 20). China's Growing Access to Global Shipping Data Worries U.S. THE WALL STREET JOURNAL. Available from: <https://www.wsj.com/articles/chinas-growing-access-to-global-shipping-data-worries-u-s-11640001601> [Accessed 10 February 2023].

Nedos, V. (2020, June 7). US ready to invest in Greece, Pyatt tells Kathimerini. Kathimerini. Available from: <https://www.ekathimerini.com/opinion/interviews/253432/us-ready-to-invest-in-greece-pyatt-tells-kathimerini/> [Accessed 10 February 2023].

Rawat, M. (2021, August 1). China's emerging strategy for power projection in the Indian Ocean. THE GEOPOLITICS. Available from: <https://thegeopolitics.com/chinas-emerging-strategy-for-power-projection-in-the-indian-ocean/> [Accessed 10 February 2023].

Varvitsioti, E. (2021, October 19). Piraeus port deal intensifies Greece's unease over China links. FINANCIAL TIMES. Available from: <https://www.ft.com/content/3e91c6d2-c3ff-496a-91e8-b9c81aed6eb8> [Accessed 10 February 2023].

Wishnick, E. (2015, May 26). Russia and China Go Sailing: Superpower on Display in the Eastern Mediterranean. Foreign Affairs. Available from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-05-26/russia-and-china-go-sailing> [Accessed 10 February 2023].

WEBSITES

Ashraf, M. (2022, November 16). Shifts in global power: from west to the rest. Modern Diplomacy. Available from: <https://moderndiplomacy.eu/2022/11/16/shifts-in-global-power-from-west-to-the-rest/> [Accessed 20 February 2023].

Kidd, C. (2022, September 20). Security 101: Vulnerabilities, Threats & Risk Explained. SPLUNK. Available from: https://www.splunk.com/en_us/blog/learn/vulnerability-vs-threat-vs-risk.html [Accessed 03 September 2023].

Psaropoulos, J. (2019, November 11). Greece and China hail strategic partnership, as US and EU look on. Al Jazeera. Available from: <https://www.aljazeera.com/economy/2019/11/11/greece-and-china-hail-strategic-partnership-as-us-and-eu-look-on> [Accessed 20 February 2023].

HCG Commander Makri Maria is a 2003 graduate of the Academy for HCG Officers situated at the Naval Cadet School in Piraeus, Greece. Throughout her career, she served in Coast Guard Stations of Lavrio, Piraeus, Chios and as head of the HCG Human Resources Development Department of the HCG Headquarters, with involvement in FRONTEX training projects and the European Coast Guard Functions Academy Network. She is currently deputy head of the Port Police Sector at the Coast Guard Station of Elefsina.

Ms Makri holds a first-class honours BA degree in English Language & Literature from Athens University as well as an MSc with distinction in Management of Training & Development from the University of Edinburgh and an MA in Applied Strategy & International Security from the University of Plymouth. She is also a graduate of the International Senior Postgraduate Course on Defense Studies at the Hellenic National Defense College. She speaks English, French, German. She is married and mother of three offspring.

What insights does the work of Carl von Clausewitz offer to strategists? Is Clausewitz still relevant today?

Captain Panagiotis Triantopoulos
Hellenic Navy
MA Applied Strategy and International Security University of Plymouth

INTRODUCTION

In history of humanity, from the very first moments and forms of organized societies to the modern era of nation states and great alliances, regardless the kind of social organization, there is one phenomenon that is intertwined with human nature and relations between organized groups, either small (e.g. cities or tribes) or huge (e.g. states, kingdoms, empires), and that is no other than war. This phenomenon was closely related to the struggle between humans and groups for natural resources and power and was eventually the outcome of the unsuccessful negotiations that came up as a result of the continuous claims of the most powerful part and the unwillingness of the rest to comply with these claims. The way the war is fought is relevant to the certain period that the conflicts happened and consequently to the technological advances used for weapons as well as the experience gained by the previous conflicts and implemented in the military tactics of each belligerent. The one thing that was and still is unchangeable is human nature that essentially affected several aspects of the battles fought and determined the result thereof.

During all these years, from the ancient times till today, many people tried to analyse the phenomenon of the armed conflicts, define its nature and find out the reasons that lead to war, as well as to better understand what are the elements, aspects and parameters that if handled and adjusted carefully can lead to the desired victory. In all these analyses, there is one part that refers to tactics and maneuvers which is relevant to the time of reference and the evolution of military technology at that time. Nevertheless, there is another part which focuses on the nature of war which

is closely connected with human nature itself. Few of these analyses written by strategists and generals became of timeless value and their principles adopted by army leaders through many centuries.

One of the most seminal strategists that notably influenced with his work his successors regardless their nationality and origin is Carl Von Clausewitz, the Prussian Officer who wrote "On War", a treatise dealing with the main principles of armed conflicts. Clausewitz introduced the concept of "Direct Approach" which later became one of the most important theories in military strategy and international relations. His work was studied and analysed by several scholars and strategists and turned to be an important influence on the way the war is fought for the years that followed his death and the publication of "On War" till mid-20th century. From this point on the rapid evolution of military technology made many analysts to believe that the nature of war has changed, and in some cases that Clausewitz's work and principles is obsolete.

The purpose of this essay is to focus on the main insights that Clausewitz offered to strategists and try to find out whether these insights are still relevant today in the contemporary wars.

"ON WAR" - AN OVERVIEW

The main work of Carl von Clausewitz is the treatise named "On War" consisting of eight books, each one of which deals with a different part of war, from nature to strategy and planning, as well as all the possible stances of the armed conflicts. It is considered among few other writings as one of the main and most seminal works for the later strategists and has been influential for several of the great army leaders of the late 19th century till today. In this treatise, the writer has included all the gained experience from the battles he participated, as well as the theoretical knowledge through his studies at the "General War College" ("Allgemeine Kriegsschule") of Prussia and the days spent next to General Gerhard von Scharnhorst, who was Commandant of the war college at that time (and later became aide-de-camp-general to King Frederick William III), his mentor and friend. Clausewitz concentrated all the principles he considered essential for preparing, planning and successfully conducting

a war, introducing it as a different way and means to continue politics in order to achieve the goal set.

The treatise is impossible to be analyzed in a small essay like this one. Scholars and strategists spent lots of years studying it in their effort to decode and fully understand the ideas and principles that Clausewitz introduced in his work. Thus, we need to focus on the main principles and briefly present the essence of his theory in order to realize what was the impact of his work onto future strategists, and if there is any applicability of his theory in modern warfare and international relations in general. To this extent, we must take in mind the historical time during which Clausewitz lived and experienced all these conflicts that later transformed into a theory. At the end of the 18th and the beginning of the 19th century, the entire world was transforming through consecutive revolutions and uprisings from a feudalist, monarchist and imperial status of world order, to a new one consisting of nation-states. In addition, the first formations on conscript army required the wide participation of people and organized staffs appeared for the first time, controlling and regulating the overall operation and functionality of great masses of armies. So, we must take into consideration the way the states act in the matter of war and their interaction with each other as well as with their people.

As said before, according to Clausewitz, strategy is the means to achieve the political objectives by effectively using military force and defining the purpose of the war. In that context, decision making is difficult and to make the right decision requires certain skills like perception, powerful will, good judgment, courage and intensity. To form the right strategy someone have to consider several attributes like the moral, physical, mathematical, geographical and statistical. When referring to these attributes, we mean the morale and intelligence abilities of the key factors of the belligerents (People, Government, Armed Forces, and Allies), the size of the army and its fighting skills and power, the lines of operations and the moves of the troops, the terrain impact and the logistics means.

A nation's spirit, an army's or a general's spirit and the state of mind of the population are factors of different nature that can have variable impact on the development of the military actions. Except the military leader's talent and skills which tend to be similar to the

belligerents due to similar training in modern armies, war virtue and the national sentiment of an army are factors that need to be taken under serious consideration when planning a fight. Especially war virtue is mainly inherent but it can also be cultivated through proper training. It must not be related with courage but with enthusiasm, team spirit, and the righteous cause of the fight instead. For an army this can be expressed with pride, trust to the leader as well as endurance to deprivation and hardships, that essentially affects positively the performance.

According to Clausewitz, the noblest productive force in the field of battle is courage. It also helps overcome difficulties during the battle and it is considered "sine qua non" skill for a leader that can inspire his subordinates and must not be confused with the instinctive reaction of someone in danger. For a people's spirit and sentiment to be trained in courage the only way is addiction to war in terms of boldness. Another notion that is primary is surprise which refers to the time and spatial supremacy over the enemy that can cause panic and confusion to the enemy lines and it consists of fast and accurate acts and decisions, and right assessment of the tactical situation. When achieved, it suppresses enemy's time to think and react and dramatically reduces fighter's morale. It is often related with deceit and can basically be of use in tactics and not in strategic level.

An unpredictable factor that can significantly affect the outcome of a battle or a war is the friction to war. Numerous details that cannot be taken in mind initially when planning the battle or war can create frictions that should be dealt with, or else they will increase the difficulties in achieving the goal. All these frictions can be caused by various reasons like the weather, natural hazards, ability to swiftly overcome the enemy positions etc. The only way to mitigate the impact of the friction to the outcome of a battle resides to the experience, will, right judgment and training of leaders and troops from the peace time in order to avoid misjudgment and mistaken acts during the war or battle.

The successful outcome of the war, from a military perspective is based upon the art of conducting and managing the fight and it depends on the moral and material powers. A conflict is a sum of skirmishes with the use of armed forces and pertains to tactics, while the

use of conflicts in order to achieve the overall purpose refers to strategy. Hence, we can define tactics as the ways and methods to use armed forces in skirmishes while strategy is the theory of use of skirmishes to achieve the goal of war. These two concepts although separate are interdependent and interlinked. Narrowly defined, the art of war is the effective use of all the available means in a conflict, but in a broader sense includes all the necessary acts to thoroughly prepare the army for a war like recruiting, training, equipping and supplying the troops. All the above in combination with the moral and spiritual skills referred to the previous paragraphs can severely affect the outcome of a conflict.

Some other concepts introduced by Clausewitz and considered of significant importance are the centre of gravity and decisive battle, concentration, simplicity, probability and chance, interaction and the dynamic character of the process. By the term "centre of gravity" Clausewitz means the essential parameter, attribute or asset that should be struck (in terms of the 19th century, "neutralized" for contemporary analysis) in order to fully destroy the enemy's army and this can be done by concentrating the general action, the main effort and the main assembly of the forces to a certain time and place to fight the decisive battle upon the result of which the outcome of war relies. Here we must notice that Clausewitz primarily means destruction of enemy's courage rather than the physical destruction of the enemy's troops. Concentration however is more than gathering together all the troops and forces as said above. For the writer, it also includes mental and moral concentration of the people engaged in the conflict.

Simplicity is fundamental if the leader wants the plan to be executed step by step in due time without hesitation and drawback. Only a simple plan can be easily understood by the inferiors. Probability and chance, while possibly diverting someone from the original plan, may create space for a commander to exploit all the enemy's weaknesses that he can detect but that entails the proper state of vigilance and agility that the proper training and preparation can offer. Interaction must not be neglected. The enemy also acts and has the same purpose as we do. So, we have to adapt to the enemy's actions rather than stay still and think that the only plan evolving is ours. The latter

in terms of strategy means that it is a dynamic process that needs "constant rejuvenation" by rethinking, analysing and adapting our plans to all the emerging circumstances.

Having in mind all the above, Clausewitz stated that all these previously written parameters of war form a kind of trinity which is widely known as "The Fascinating Trinity" or "The Remarkable Trinity". This kind of Trinity comprises of the following key elements: a. Primordial Violence, Hatred and Enmity, b. The Play of Probability and Chance and c. The Element of Subordination, as an Instrument of Policy, which makes it subject to reason. According to Clausewitz's further analysis, the elements refer to the people, the army and the government respectively. Support of the people, as the one element of the Trinity, is necessary and without it is impossible for a state to go to war. Probability and chance mean all the random incidents that have an unpredictable impact on a conflict and that is the point where the Commander's "genius" plays a primary role to the outcome. War is a matter of the State and going to war is a decision made by the government. The primary role in war is for the army but other power factors of the state also play an important role, like diplomacy and economy. All these factors contribute to a dynamic manner from the beginning of a crisis until balance is reached. That is for the government to wisely decide after reasonable calculation if the war serves the state's interests.

To summarize the brief analysis of Clausewitz's "On War" we can extract some major concepts of the writer which can be synthesized onto the following: "appropriateness of means", "Purpose, Objective and Means", "Frictions, Probability and Chance, Moral Factors", "War Plan". Reality is the cornerstone of Clausewitz's analysis as it deals with human factors, army's virtues and commander's skills which if taken seriously can enhance the probability of success of the war plan or else they can severely afflict it. Above all we must note that war is politics by other means and serves a state's purpose as set by its government.

CLAUSEWITZ'S INFLUENCE

Clausewitz's work was seminal to latter strategists and generals of the second half of 19th century and, of course, to the first half of the 20th century. His work was thoroughly analysed by many scholars, strategists and generals. Certainly, his work was not immediately understood by all the latter but each one of them added something to the overall understanding of "On War" which was the foundation for the international relations theory of direct approach. The first decades that followed the publishing of his work were not so much influenced by Clausewitz and the analysis was only for the primary and obvious concepts of his theory but while the time passed and the application of his theory seemed successful on the battlefield, more and more readers tried to delve deeply into his work to thoroughly understand the details of his writings.

The first to read, study and understand Clausewitz were his compatriots and among them is the important general Helmuth von Moltke (the elder) who was a disciple of Clausewitz. He understood the principles of war as described by Clausewitz and applied them to the battles he fought during the mid-19th century. He believed that "the purpose of war is to carry out the policy of the government with arms" and emphasized to all the instructions given in "On War" in regard to the lines of operation, the proper training of his subordinate commanders, the simplicity of the given orders and the right dissemination of them to the units and the way to effectively use the available means. All the above made him one of the most successful army leaders of the modern era and led him to the position of Chief of Staff of the Prussian Army for almost thirty years. He was considered as a "Prussian military organization and tactical genius".

Another case of Clausewitz's influence to German Generals was the war plans and implementation of them during the Second World War. While invading France, the German generals gathered together the main mass of their forces to a certain point at a certain time and easily broke the considered unbreakable defence line of Maginot (ligne Maginot), effectively applied the principle of concentration and the decisive battle, as after this battle the invasion of Paris and the collapse of the French military resistance was a matter of time.

One of the most representative paradigms of the importance of Clausewitz's "Fascinating Trinity" is the case of the Italian invasion to Greece during WWII. After the consecutive Italian provocations which reached the peak at torpedoing the warship "ELLI" on August the 15th 1940, Greek people started growing sentiments of iniquity, anger, enmity and hatred for Italy, while the time passed until the official declaration of war was enough for proper preparations for the Greek army, avoiding thus any strategic surprise. At the same time Government rationally assessed the situation and set the political purpose of the conflict. All these trinity elements (People, Army and Government) were in absolute balance and led Greece to a major victory against all odds.

On the other hand, there are several cases where the trinity was led to instability because of wrong decisions and neglect of at least one of its factors. The first case to mention is the Greek military campaign to Asia Minor after WWI. The people following almost ten years of war, was tired and after the first years of victories withdrew its support to the cause while, on parallel, the government lost trust to it and failed to adapt the purpose of the war to the emerging circumstances. That led to a major and frustrating defeat. The second and more interesting globally case is the Vietnam War. In this case the people's importance to the war equation was ignored. After WWII USA assumed its responsibilities as the western world leader, trying to spread democracy and liberal ideals worldwide but its concept of war was obsolete, mostly relied to a "neo-eighteenth-century approach". US fought a war in Korea without even declare it and that weakened the support of the people and the belief to the cause. The same mistake was made in Vietnam and there were lots of negative reactions from the people creating instability to the trinity that eventually led to withdrawal of US led coalition from the area and the end of the war. That was the very point when American scholars, strategists and generals turned to the thorough study of Clausewitz once again and tried to understand the reasons of their defeat.

RELEVANCE IN MODERN ERA

It is obvious that Clausewitz influenced lots of leaders, both political and army, who tried to understand the essence of his work and implement it in their strategic thinking and acting. The relevance of Clausewitz's principles and directions was easily recognizable till the mid-20th century when war was fought more or less the same way as the days Clausewitz wrote his work. The last decades, starting from the Cold War years, we are experiencing a rapid evolution of the military technology (among other technologies) and the invention of arms and weapons that can cause mass damage and can be thrown from a vast distance (standoff weapons, WMD). All these new developments forced the general staffs to devise new doctrines suitable to the emerging reality and the politicians to change their perception of the armed conflicts as they can take place far away and from a long distance. Another important change is that the conflicts around the world mainly these last three decades are regional and, also, not between great coalitions and alliances or even states but the war is fought against abstract enemy, like the Global war on Terror. In this case the key player in Clausewitz's theory, which is the belligerent states, is not clear or even is totally absent. The question is if the Clausewitz's theory can be of any relevance today.

Recalling the conflicts starting in 1980's we can say that the major events are the soviet war in Afghanistan, the first and the second Gulf War and the US invasion in Afghanistan, as well as the recent Russian invasion in Ukraine. Of course, there are fundamental differences between the way the war fought at Clausewitz's days and now, so all the directions regarding the lines of operations and the way to use the army units are obsolete as there are now much better capabilities and technology. That's why Clausewitz's theory was criticized by several analysts and strategists. This is familiar, as it was receiving criticism since the very beginning of the 20th century by scholars that perceived strategy in a different, more "indirect way". Others stood against the importance of the decisive battle and tried to prove that it is not necessary for winning. The essence of the relevance of Clausewitz's theory today is based upon the war plan, the probability and chance and the capability to adapt to them as well as to the balance of the fascinating trinity.

Ignorance or deliberate neglect of Clausewitz's principles led some of the greater contemporary armies to defeat, while, when these principles were fostered, the victory came naturally. In the case of the first Gulf War, when General Schwarzkopf planned and executed "Operation Desert Storm" we can recognize that the principles of the decisive strike and concentration of forces were applied while the purpose set by the government was clear and accepted by people. Hence, the trinity was in perfect balance and led to a short and fully successful conflict. On the contrary, when US government introduced the Global War on Terror, even if in the beginning there was the rage again terrorist groups and full support to the cause by the American citizens, the planners tended to neglect the main principles of Clausewitz's theory. No decisive battle was fought, they never paid attention to the interaction and the dynamic process and they acted as if the enemy was standing still. They couldn't adapt to the geography of the field of battle and underestimated all the moral factors that eventually led Taliban to victory. The troops and the people got tired of an expensive war whose purpose was blurred and not understandable. Similar situation faced the soviet troops when fought to Afghanistan in 1980's.

Another case that proves that several Clausewitz's insights are still relevant today is the recent war in Ukraine. Russians invaded without taking in mind the will of Ukrainian people and the support from the allies. Moreover, they never concentrated the means to a main effort but they were widely spread all over northern and eastern Ukraine. Their attacks in cities and civilians grew the spirit of resistance and the belief to the righteous cause of the war for Ukrainian people. Hence, a military intervention which seemed to be quite easy, now has evolved to a war with severe casualties for both parties and after the first days that fear came up for the power and the intentions of Russian Government and armed forces, now the rival alliances got stronger and they reinvented their purpose while Russian people cannot understand the meaning of their government's actions.

CONCLUSION

In this essay we tried to take a brief look in Clausewitz's theory on war. Firstly, we presented some of his basic ideas and principles on what war is about and how to manage to achieve the best outcome, as well as the link between war and politics. Like all phenomena of great importance in history of humanity that affect or even produce history, war has been analysed by many strategists, scholars or analysts, usually people with significant experience acquired in the field of battle. Each one of them studied the past conflicts and tried to adopt all the lessons learned to its contemporary technology and tactics. It is true that the military technology is a sector of technology that often steers the developments and greatly affects tactics on the battlefield. Hence, each book, treatise or analysis of war although aims to a better control of the weapons and application of tactics in the hope that it will remain timeless, cannot foretell the evolution and the emerging changes which eventually change many or in some case all the principles mentioned in these works.

Thereafter we presented how Clausewitz's theory and insights influenced several army leaders and helped them achieve major victories. Clausewitz's treatise "On War" is a very concise and comprehensive analysis that its principles proved of great value for the contemporary army leaders that chose to implement them on the battlefield. This work introduced several new concepts like the "decisive battle", "concentration" and the "frictions of war" and changed the way of thinking of political and army leaders, setting the foundations of "direct approach" and the interconnection of politics and war. In this context it remained invaluable till the mid-20th century. Nevertheless, like all theories was intensively criticised either by scholars of rival nations and theories (e.g., Sir Basil Liddell Hart) or by future analysts who think that this analysis is obsolete and cannot be applied to modern military technology and tactics.

Finally, we searched Clausewitz theory's relevance with modern era's wars. Clausewitz's work is not easy to comprehend. It needs thorough analysis and intense effort to understand all the aspects of war, from politics and preparation to the way the war ends to our favor. Clausewitz's insights proved to be constantly up to date when it comes to politics, to the

"fascinating trinity" and to the way a great army must be managed and commanded. Critical elements of his theory, like people and government, must not be neglected. Whenever in recent wars someone chose to ignore them faced the unpleasant consequences. Clausewitz's work is not a handbook with certain instructions of what to do in war, step by step. It is an effort to understand war as a phenomenon closely connected with the human nature and decode all these behaviours that can lead either to victory or to defeat. In the light of the above, Clausewitz's insights are and will be relevant for many years to come.

BIBLIOGRAPHY

1. Carl von Clausewitz, *On War*, Translation: Natasha Ksepoulia, Vaniass Publications, Thessaloniki 1999.
2. P. Ifaistos, *War and its Causes*, Piotita Publications, Athens 2002.
3. Michael Howard, *Role of War in Modern European History*, translation H. Strikou, Piotita Publications, Athens, 2000.
4. John Keegan, *A History of Warfare*, translation L. Haralampides, New Frontiers Publications, Athens 1997.
5. B. H. Liddell Hart, *Strategy of Indirect Approach*, translation K. Georgantas, Vaniass Publications, Thessaloniki 1995.
6. K. Arvanitopoulos, *American Foreign Policy after Cold War*, Piotita Publications, Athens, 2000.
7. Peter Paret, *Makers of Modern Strategy*, Princeton University Press, 1986.
8. Michael Howard, *Clausewitz A very short introduction*, Oxford University Press, 1983.
9. Rupert Smith, *The Utility of Force*, Alfred A. Knopf, 2007
10. Sir J. S. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*, translation Gen (ret.) P. Mavropoulos, Hellenic Army Printing, Athens, 2015
11. Harry G. Summers Jr., *Clausewitz and Strategy Today*, *Naval War College Review*, March-April 1983, Vol. 36, No. 2 (March-April 1983), Published by: U.S. Naval War College Press
12. Paret, Peter, *Clausewitz and Schlieffen as Interpreters of Frederick the Great: Three Phases in the History of Grand Strategy*. *Journal of Military History*, 2012.
13. Dupuy, Trevor, *A genius for war: the German army and general staff 1807-1945*. Fairfax, VA: Hero Books, 1984.

INTERNET SOURCES

1. Souchon, Lennart, Strategy, War, and the Relevance of Carl von Clausewitz, Military Strategy Magazine, Special Edition, "The Continuing Relevance of Clausewitz", December 2020, pages 33-37. <https://www.militarystrategymagazine.com/article/strategy-war-and-the-relevance-of-carl-von-clausewitz/>, retrieved on 22.10.2022
2. Mavropoulos Panagiotis, Clausewitz's Fascinating Trinity, War and Strategy magazine, 19 Jan 2014, www.warandstrategy.gr/, retrieved on 22.10.2022
3. Strategy, War, and the Relevance of Carl von Clausewitz Lennart Souchon - Founder of the Clausewitz Network for Strategic Studies
4. THE GRAND STRATEGY OF CARL VON CLAUSEWITZ Posted by Francis Miyata, March 26, 2021
5. Willie Pietersen, Von Clausewitz on War: Six Lessons for the Modern Strategist Ideas at Work, Columbia Business School, February 12, 2016, <https://www8.gsb.columbia.edu/articles/node/1788/von-clausewitz-on-war-six-lessons-for-the-modern-strategist>, retrieved on 22.10.2022
6. 5 Influencers of Military Theory Military History by Norwich University Online November 26th, 2018, <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/5-influencers-of-military-theory>, retrieved on 22.10.2022
7. LTC Tan Wee Heng, Melvyn, The Concept Of A Decisive Battle And The Key Takeaways For The Singapore Armed Forces, Pointer, Journal Of The Singapore Armed Forces Vol.42 No1, 29 Feb 2016, https://www.mindef.gov.sg/oms/safti/pointer/documents/pdf/V42N1_The_Concept_of_Decisive_Battle.pdf, retrieved on 22.10.2022
8. <https://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873>
9. ML Cavanaugh, What is Strategy? Modern War Institute, <https://mwi.usma.edu/what-is-strategy/> 10 November 2016, retrieved on 22.10.2022
10. Captain (N) Belinda Heerwagen, Carl von Clausewitz and his relevance as a contemporary theorist, U.S. Army War College 2007, available at <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA468496.pdf>, retrieved on 22.10.2022
11. Bruce Fleming, Can Reading Clausewitz Save Us from Future Mistakes? Parameters, Spring 2004, available at <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA596940.pdf>, retrieved on 22.10.2022
12. Antulio J. Echevarria II, Clausewitz's 'Warlike Element' and the War in Ukraine, Military Strategy Magazine, available at <https://www.militarystrategymagazine.com/article/clausewitzs-warlike-element-and-the-war-in-ukraine/>, retrieved on 22.10.2022
13. Olivia Garard, Some Clausewitzian Thoughts on the Ukrainian Defense, Military Strategy Magazine, available at <https://mwi.usma.edu/some-clausewitzian-thoughts-on-the-ukrainian-defense/>, retrieved on 22.10.2022
14. Lt Jack Tribolet, The Russo-Ukrainian War in Clausewitzian Perspective, available at <https://defense.info/re-thinking-strategy/2022/07/the-russo-ukrainian-war-in-clausewitzian-perspective/>, retrieved on 22.10.2022

Captain (HN) Panagiotis Triantopoulos was born in Mytilene in 1974 and grew up in Patras. He was admitted in Hellenic Naval Academy in 1991 and graduated in 1995, named Ensign (HN) and currently holds the rank of Captain (HN) since 2022.

He has served on several Hellenic Fleet vessels mainly as Executive and gunnery officer. He has served as Commanding Officer of HS KARAVOGIANNOS. He has also served at the Hellenic National Centre for Space Applications (NCSA) of the HNDGS and consequently as staff officer and head of department of Satellite Intelligence Programs of the HNDGS. He also was National Representative at the HELIOS-II, MUSIS and CERES programs. He has served as head of department in the HNGS, as Chief of Staff and Commander of the Hellenic Naval Command of Ionian Sea. From 2020 he serves in HNDGS JOC initially as staff officer and since 2022 as Director of Watch. He was appointed as Military Assistant to the first Hellenic Force Commander of EU "Operation IRINI" from October 2020 to April 2021.

He is a graduate of the Hellenic Naval Staff College, the Hellenic Supreme War College and the Hellenic National Defence College.

He holds a Master of Science degree in Information and Communications Technologies (ITT) from the Hellenic National and Kapodistrian University of Athens and a Master of Arts degree in Applied Strategy and International Security from the University of Plymouth.

He has been awarded with all the medals, decorations and commendations stipulated for an officer of his rank and seniority.

He speaks English and French.

Presentation of the International Senior Course conducted at HNDC

General

A leader's ability to articulate a straightforward, adaptable plan sets the stage for successful outcomes. This planning must be supported by decisive, well-informed decision-making and a proactive approach to risk.

Encouraging a culture where questioning and ethical considerations are welcomed enhances the decision-making process, ensuring that actions are not only effective but also just. The concept of effective leadership leading to effective followership underscores the symbiotic relationship between leaders and their teams, highlighting the essential foundation of mutual respect and the collective drive towards a common goal.

At its core, leadership during a crisis is profoundly human-centric. It's about understanding, motivating, and caring for the people you lead. The emphasis on the individual leader and their relationship with their team members serves as a reminder that, at the end of the day, the effectiveness of any response to crisis hinges on human connection, empathy, and collective effort.

The International Senior Course (ISCASDD) in the Hellenic National Defence College likely featured a comprehensive curriculum aimed at providing senior military officers and civilian officials with advanced knowledge and skills in defense and security studies.

It is a resident, 3-month course planned for foreign officers of friendly and allied countries, with limited participation of Greek students, at the rank of Colonel and Lt Colonel. The course is held in English once a year, aiming to the Development of a common perception and understand more broadly issues of defense, security, and international relations. Furthermore, students can work across international and interagency boundaries, and think critically about the above-mentioned issues. The number of participants varies from 10-14 students.

Aim

This course's aim underscores the importance of developing high-level strategic leaders capable of navigating the complexities of the modern geostrategic environment. By focusing on strategic thinking and critical analysis, it prepares students to excel as flag officers and defense staff officers, ensuring they can effectively contribute to national and international security efforts. Here's a breakdown of how the course's aim translates into specific educational and professional growth areas:

Development of Strategic Thinking

Analytical Skills: Enhancing the ability to analyze global trends, assess risks, and understand the implications of geopolitical events on national security.

Future-Oriented Planning: Cultivating the ability to foresee future challenges and opportunities, preparing for them through strategic foresight and contingency planning.

Mastery of Critical Analysis

Problem-Solving: Developing the capability to approach complex problems with nuanced, well-reasoned solutions that go beyond surface-level responses.

Decision-Making: Strengthening decision-making skills with a comprehensive understanding of the strategic context, allowing for informed choices that consider long-term outcomes.

Strategic Leadership Capabilities

Leadership Skills: Advancing leadership qualities that inspire confidence and foster cohesion among diverse teams, encouraging innovation and resilience.

Communication: Improving the ability to communicate strategic visions effectively, both within the organization and with external partners, including through diplomatic and negotiation skills.

Knowledge, Skills, and Abilities for National Security Organizations

Operational Knowledge: Deepening understanding of the operational aspects of national security, including defense strategies, military capabilities, and the integration of civil-military operations.

International Relations: Enhancing knowledge of international relations and diplomacy, particularly concerning defense and security alliances, partnerships, and the role of international organizations in peacekeeping and conflict resolution.

Ethical Considerations: Emphasizing ethical leadership and the moral complexities of defense and security decisions, promoting integrity and accountability in all actions.

Leading in a National and International Strategic Environment

Global Awareness: Building a broad understanding of global issues and their impact on national security, fostering a global perspective on defense and strategic planning.

Adaptability: Cultivating the ability to adapt to changing geopolitical landscapes, embracing innovation, and remaining flexible in the face of uncertainty.

Collaboration: Promoting collaboration across national and international entities, enhancing the ability to work within coalitions, alliances, and with non-state actors for collective security efforts.

This course's aim is not only about imparting knowledge but also about shaping the character and capabilities of future leaders in national and international security environments. It is designed to prepare students for the complexities of modern security challenges, equipping them with the skills necessary to lead with foresight, integrity, and strategic acumen.

Participation

Eligible for attending our courses are:

Officers from the three Services of the Armed Forces with the Rank of Lieutenant Colonel or Colonel, previously graduated from Supreme Joint War College.

Senior officers from Hellenic Police, Fire Service and Coast Guard.

Public servants holding a bachelor's degree from various Ministries and public or private organizations

International Senior officers from NATO, PfP, MD, and other friendly countries, following the approval from the Ministry of National Defence Officers.

Opportunities after Graduation

The partnership between Hellenic National Defence College (HNDC) and the University of Plymouth offering a Master of Arts in Applied Strategy & International Security is a significant opportunity for students pursuing careers in defense, security, and strategic planning. This collaborative effort leverages the strengths of both institutions to provide a comprehensive and deeply relevant educational experience. Here's a closer look at the structure, benefits, and implications of this partnership:

Structure of the Program

Accreditation of Prior Certificated Learning (APCL): The University of Plymouth recognizes the successful completion of the HNDC's International Senior Course (ISC) as equivalent to 60 credits towards the MA in Applied Strategy and International Security. This system facilitates a streamlined pathway for HNDC graduates to pursue their master's degrees, acknowledging the depth and relevance of their prior learning.

Co-organization and Participation: The course is co-organized by the University of Plymouth and the HNDC, with lecturers and instructors from both institutions contributing. This collaborative approach

ensures a rich diversity of perspectives, enhancing the learning experience for students.

Focus Areas: The program is designed to cover a wide range of topics relevant to contemporary security challenges, including but not limited to strategic thinking, defense diplomacy, crisis management, and leadership in a multicultural environment. The course content is continuously updated to reflect the latest developments in international security and strategic studies.

Benefits to Students

Advanced Qualifications: Graduates of this program are awarded a Master of Arts in Applied Strategy & Defence Diplomacy, a qualification that is recognized internationally and enhances professional prospects.

Practical and Theoretical Insights: The course provides a blend of theoretical knowledge and practical insights, preparing students for the complexities of modern security challenges and strategic decision-making.

Networking Opportunities: Students have the chance to interact with a diverse cohort of peers and professionals from various backgrounds, fostering a network that can be invaluable for future collaborations and career opportunities.

More on our International Senior School can be found on our website. <https://setha.army.gr/en/international-senior-course/University-Of-Plymouth>

EVENTS & ACTIVITIES

Visit to the HNDC by the Ambassador of Israel Noam Katz

On Tuesday 5 March 2024, the Ambassador of Israel, H.E. Mr. Noam Katz visited the Hellenic National Defence College, where he gave a lecture on “The War Against Terrorism - Regional Aspects: Middle East and Eastern Mediterranean”.

Visit to the HNDC by Supreme Allied Commander Transformation (SACT) of NATO, General Philippe Lavigne

On Tuesday 12 March 2024, Supreme Allied Commander Transformation (SACT) of NATO, General Philippe Lavigne, visited the Hellenic National Defence College. He has been welcomed by the Commandant of the College, Lieutenant General Athanasios Sardellis, and briefed on the organization, mission, and education program of the College. Subsequently, General Philippe Lavigne delivered a speech to the students regarding NATO’s transformation and Alliance’s future challenges.

EVENTS & ACTIVITIES

Lecture to the HNDC by the Ambassador of the United Kingdom, Mr. Matthew Lodge

On Wednesday 27 March 2024, the Ambassador of the United Kingdom, Mr. Matthew Lodge, visited the Hellenic National Defense College, where he gave a lecture on “The crucial issue for our collective security, Russia’s invasion in Ukraine and the war that is still raging there.

Lecture to the HNDC by the Ambassador of the United States of America, Mr. George J. Tsunis.

On Friday 29 March 2024, Mr. George J. Tsunis, Ambassador of the United States of America visited the Hellenic National Defence College, where he gave a lecture on “Regional Partnerships & Energy Security” followed by a discussion with the students.

Visit of the United States Army War College to the Hellenic National Defence College

On Thursday 18 April 2024, the United States Army War College visited the Hellenic National Defence College. USAWC students were briefed about the HNDC’s mission, activities and educational work and visited HNDC’s facilities.

The visit is part of the US Army War College’s program visiting foreign countries during current academic period.

Visit of the Royal Jordanian National Defence College (RJNDC) to the Hellenic National Defence College

On Monday 22 April 2024, the Royal Jordanian National Defence College visited the Hellenic National Defence College. Royal Jordanian National Defence College students were briefed about the HNDC’s mission, activities and educational work and visited HNDC’s facilities.

The visit is part of the Royal Jordanian National Defence College’s program visiting foreign countries during current academic period, aiming to strengthening bilateral relations and enhancing educational exchange.

EVENTS & ACTIVITIES

Visit of United Kingdom's Royal College of Defence Studies (RCDS) to the Hellenic National Defence College

On Monday 20 May 2024, the Royal College of Defence Studies (RCDS) of the United Kingdom visited the Hellenic National Defence College. RCDS students were briefed about the HNDC's mission, activities and educational work and visited HNDC's facilities.

The visit is part of the RCDS program visiting foreign countries during current academic period.

Participation of Hellenic National Defence College Commandant in the 53rd NATO Conference of Commandants

From 07 to 10 May 24, Hellenic National Defense College (HNDC) Commandant, Lieutenant General Sardellis Athanasios, participated in the 53rd NATO Conference of Commandants, which was co-organized

by the NATO Defense College (NDC) and the National Defense University (NDU) of the United States, in Washington D.C.

Delegations from more than 40 countries participated in the Conference and its theme was "Developing Leadership for the next 75 years of the Alliance". Prominent professors of US Universities, senior executives of large private companies and High-ranking NATO officers, were the main speakers.

At the beginning of the session, the Conference was greeted by SACT Commander, General Philippe Lavigne, while at the end, US Chairman of the Joint Chiefs of Staff, General Charles Brown, gave a speech.

On the sidelines of the Conference, HNDC Commandant met in private with the Commandants of NDC, NDU and other Allied Colleges, as well as with academics, enhancing collaborations with Allied Colleges and upgrading HNDC's Curriculum and education programs.

At the end of the Conference, NDC Commandant announced the co-organization with HNDC of the 54th NATO Conference of Commandants in Athens, in 2025.

Visit of the XXV General Staff Course of Spain to the Hellenic National Defence College

On Monday 10 June 2024, a delegation of the XXV General Staff Course of Spain visited the Hellenic National Defence College and was briefed about HNDC's structure, mission and academic work.

EVENTS & ACTIVITIES

The visit is part of the XXV General Staff Course program visiting foreign countries during current academic period.

Graduation Ceremony of the Postgraduate Programme organized by Panteion University in collaboration with HNDC

On Tuesday 11th of June 2024, in Panteion University premises, took place the graduation of 24 officers HNDC's graduates, who attended the Postgraduate programme "Master of arts in Strategy Security Studies" organized by Panteion University in collaboration with HNDC.

The ceremony took place in "ARISTOTELIS" ceremonial room, with the presence of HNDC Commandant Lt. General Athanasios Sardellis, and was attended by the following Panteion University Professors:

Vice Rector for Finance, Planning & Development, Professor Christos Papatheodorou.

Dean of the School of International Studies, Communication and Culture, Professor Yannis Skarpelos.

Head of the Department of International, European and Area Studies, Professor Konstantinos Yfantis.

Supervisor of the Postgraduate programme, Professor Charalampos Papatotiriou.

(Photos HNDC / Public Relations Department)

PURSUIITS:

HNDC's pursuit from the six-monthly edition of "ATHENA", is the strengthening of the dialogue, through the pages of the review, on issues related to national defense and security.

In addition to articles, papers and essays, criticism on the content of the review as well as new ideas for its improvement are also welcome. We expect the review to highlight a "forum" character in which everyone can willingly contribute with views and ideas.

THE HNDC REVIEW PUBLISHES:

- Scientific papers.
- Articles and students essays concerning national defense, national strategy, international relations and relevant fields of interest.
- Minutes of Conferences organized by the College.
- Educational and other activities of the College.
- The published works and articles express the author views and do not necessarily reflect the opinions of the College.
- Papers containing classified information or expressions that are inconsistent with the ethos and spirit of the College shall not be published.

PUBLICATION TERMS:

- The texts and articles must be between 2000-4000 words and must include scientific documentation-bibliography, while they must be submitted electronically in .docx, dot, txt or pdf formats.
- The bibliographic notes must be according to APA (American Psychological Association) style.
- Papers, when required, must be accompanied by the relevant maps and plans, together with subtitles. Photos are published only if their content is deemed necessary for the fuller information of the reader.
- Any cooperation must be delivered in electronic form to: res1@hndc.mil.gr.
- Submission for publication can be made at any time. The review is published twice a year.
- Comments, suggestions and criticism of articles should be submitted to the e-mail: res1@hndc.mil.gr. The editorial board selects the papers, students essays and articles to be published.